

HRVATSKO
KATOLICKO
SVEUČILIŠTE
Z A G R E B
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBENSIS

DOKTORSKI STUDIJ
POVIJEST

Vjeran Brezak

**OKTAVIJANOVA KAMPANJA
U ILIRIKU 35. PR. KR.**

Doktorski rad

Zagreb, 2026.

HRVATSKO
KATOLICKO
SVEUČILIŠTE
Z A G R E B
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGREBENSIS

DOKTORSKI STUDIJ

POVIJEST

Vjeran Brezak

**OKTAVIJANOVA KAMPANJA
U ILIRIKU 35. PR. KR.**

Doktorski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Siniša Bilić-Dujmušić

Zagreb, 2026.

Doktorski studij:

Povijest

Vjeran Brezak

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je moj doktorski rad:

Oktavijanova kampanja u Iliriku 35. pr. Kr./ Octavian's campaign in Illyricum 35. B.C.

izrađen pod mentorstvom:

izv. prof. dr. sc. Siniše Bilić-Dujmušića

i obranjen:

dana 2026. godine na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu

isključivo rezultat mog vlastitog i samostalnog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i objavljenoj literaturi, a dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranog rada te niti jedan dio doktorskog rada ne narušava ičija autorska prava.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi u Republici Hrvatskoj i inozemstvu.

U Zagrebu, _____

(vlastoručni potpis)

Doktorski studij:

Povijest

Vjeran Brezak

IZJAVA O ISTOVJETNOSTI SADRŽAJA DOKTORSKOG RADA

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je sadržaj mojeg doktorskog rada:

Oktavijanova kampanja u Iliriku 35. pr. Kr./ Octavian's campaign in Illyricum 35. B.C.

izrađen pod mentorstvom:

izv. prof. dr. sc. Siniše Bilić-Dujmušića

i obranjen:

dana 2026. godine na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu

koji dostavljam u elektroničkoj verziji u PDF/A inačici na CD-u/DVD-u, istovjetan tiskanoj verziji mog doktorskog rada (koji dostavljam u dva (2) tiskana primjerka, tvrdi uvez).

U Zagrebu, _____

(vlastoručni potpis)

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Naslov doktorskog rada	Oktavijanova kampanja u Iliriku 35. pr. Kr.
Autor	Vjeran Brezak
Mentor	izv. prof. dr. sc. Siniša Bilić-Dujmušić
Ključne riječi	Oktavijanova kampanja, sporazum u Brundiziju, Metul, Segestika
Povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada	1. izv. prof. dr. sc. Lucijana Šešelj, predsjednica 2. doc. dr. sc. Feđa Milivojević, član 3. izv. prof. dr. sc. Ivan Matijević, član
Povjerenstvo za obranu doktorskog rada	
Ustanova koja je dodijelila akademski stupanj doktora znanosti	HRVATSKO KATOLIČKO SVEUČILIŠTE
Doktorski studij	Poslijediplomski sveučilišni (doktorski) studij <i>Povijest</i>
Mjesto	Zagreb
Država obrane	Republika Hrvatska
Znanstveno područje	humanističke znanosti
Znanstveno polje	povijest
Vrsta studija	sveučilišni
Razina studija	poslijediplomska
Akademski stupanj	doktor znanosti
Kratica akademskog stupnja	dr. sc.
Vrsta rada	doktorski rad
Jezik pisanja doktorskog rada	hrvatski
Jezik na kojem je doktorski rad obranjen	hrvatski
Datum obrane doktorskog rada	

BASIC DOKUMENTATION CARD

Thesis Title	Octavian's campaign in Illyricum 35. B.C.
Author	Vjeran Brezak
Mentor	Siniša Bilić-Dujmušić, PhD, Associate professor
Key words	Octavian's campaign, Treaty at Brundisium, Metulum, Segestica
Thesis Evaluation Committee	1. Lucijana Šešelj, PhD, Associate Professor, president 2. Feđa Milivojević, PhD, Assistant Professor, member 3. Ivan Matijević, PhD, Associate Professor, member
Thesis Defense Committee	
The Institution Awarding the Academic Degree	CATHOLIC UNIVERSITY OF CROATIA
Doctoral Study	Doctoral program in <i>History</i>
Location	Zagreb
Country of Defense	Republic of Croatia
Scientific Area	Humanities
Scientific Field	History
Type of Study	University
Level of Study	Postgraduate
Academic Degree	PhD Degree
Abbreviated Academic Degree Title	PhD
Type of Thesis	Postgraduate Thesis
Language of Thesis (written)	Croatian
Language of Thesis (defenced)	Croatian
Date of Thesis Defense	

SAŽETAK

Ova disertacija polazi od problema koji je u historiografiji dugo bio opterećen pogrešnim naglascima: Oktavijanova kampanja u Iliriku najčešće se tumačila kao priprema za obračun s Markom Antonijem. Takvo stajalište, međutim, nema uporište u izvorima. Analiza šireg konteksta nakon sporazuma u Brundiziju pokazala je da se Oktavijanovi potezi oko Ilirika ne mogu primarno tumačiti kroz odnos s Antonijem, nego kroz njegov obračun sa Sekstom Pompejem. Upravo je taj sukob određivao tempo djelovanja na zapadu i odgađao realizaciju iliričke kampanje. Tek nakon Sekstova sloma Oktavijan dobiva prostor za provedbu projekta koji je, po svemu sudeći, bio zamišljen ranije.

U tom se svjetlu Ilirik zapravo pokazuje kao Oktavijanov poligon za demonstraciju novog političkog puta. To se posebno ogleda u izboru njegovih zapovjednika za kampanju – ljudi raznih društvenih profila kojima je jedina zajednička stavka bila pristajanje uz njegov rastući pokret. Pritom, naravno, stabilizacija provincije jest bila nužna, ali ne i dovoljna da objasni razmjere (prisustvo Agripe kao Oktavijanovog najvažnijeg i najkvalitetnijeg vojskovođe, desetak legija, mornarica, flotila) poduzetih operacija. Razvidno je ipak da je bila riječ o ambicioznijem planu koji uključuje prodor prema Crnom moru.

Tijek kampanje to i potvrđuje: nakon rješavanja piraterije i učvršćivanja kontrole nad Liburnijom i japodskim prostorom, Oktavijan prelazi u ofenzivu po „sjeveroistočnoj osi napredovanja“. Metul je bio prvi na udaru, a cijeli je proces kulminirao opsadom Segestike. Njenim su osvajanjem na koncu ostvareni temeljni ciljevi kampanje 35. pr. Kr.: Ilirik je konsolidiran, a stvoreni su i preduvjeti za daljnje operacije.

SADRŽAJ

1. UVODNA RAZMATRANJA.....	1
1.1. Metodologija	2
1.2. Izvori	2
1.3. Literatura	3
1.4. Struktura.....	5
1.5. Povijesne okolnosti.....	6
2. SPORAZUM U BRUNDIZIJU.....	18
2.1. Vojno-strateške okolnosti Oktavijanova preuzimanja Ilirika.....	24
2.2. Politički razlozi Oktavijanova preuzimanja Ilirika.....	29
2.2.1. <i>Magnae et speciosae res Asinii Pollionis</i>	31
2.3. Propagandna pozadina Oktavijanova preuzimanja Ilirika.....	50
2.4. Granica u Skodri.....	59
2.5. Zaključak.....	68
3. OKTAVIJANOVI MOTIVI I CILJ KAMPANJE U ILIRIKU.....	70
3.1. Ilirik kao priprema za Akcij?	72
3.2. Politički kontekst pred početak kampanje.....	80
3.2.1. Oktavijanovi zapovjednici.....	84
3.3. Motivi i strateški cilj	99
3.4. Zaključak.....	122
4. METUL.....	126
4.1. Veithova rekonstrukcija pohoda na transalpinske Japode.....	129
4.2. Marš prema Metulu i zasjeda kod Terpona.....	137
4.3. Rekonstrukcija opsade Metula	148
4.3.1. Inicijalni rimski juriši i osvajanje Donjeg grada	151
4.3.2. Napadi na Gornji grad.....	155
4.3.3. Epilog predaje	160
4.4. Zaključak.....	161
5. SEGESTIKA.....	163
5.1. Topografija grada	164
5.1.1. Recentna arheološka istraživanja	167
5.1.1.1. Desna obala Kupe.....	169

5.1.1.2. Lijeva obala Kupe	173
5.1.2. Historiografska perspektiva.....	177
5.1.3. Zemljopisna obilježja.....	185
5.1.4. Položaj	191
5.1.5. Veličina.....	212
5.2. Rekonstrukcija opsade.....	216
5.2.1. Faza I: riječne bitke i početni rimski juriš.....	220
5.2.2. Faza II: opsadni radovi i blokada grada.....	226
5.2.3. Faza III: rimski opsadni nasipi, segestanski ispadi i pad grada	229
5.3. Zaključak.....	237
SUMMARY	240
PRILOZI.....	251
Popis tablica	251
Popis slika.....	251
Popis karata.....	252
BIBLIOGRAFIJA.....	253
Kratice	253
Korištena izdanja izvora	255
Literatura	260

*Posvećeno mojoj životnoj inspiraciji,
herojima obrane Vukovara*

*To ne ide u zastaru, to ostaje za pamćenje (...)
klinci i ne znaju značenje
o ljudima s mudima što nisu čuli za povlačenje*

(Damir Vidaković-Buco, Andrea Čubrić, Dalibor
Bartulović-Shorty – Grad palih anđela)

1. UVODNA RAZMATRANJA

Oktavijanova kampanja u Iliriku 35. pr. Kr., zajedno sa širim političkim okolnostima, vrlo je zahvalna istraživačka tema. S jedne strane, ostavlja dovoljno praznina i nepoznanica koje nude priliku za svojevrsnu maštovitost, dok s druge strane sadrži taman onoliko podataka koliko je potrebno da se cjelina ipak zadrži unutar utvrđenog okvira. Prostora za interpretaciju (ponekad i improvizaciju) ne nedostaje, a smjer u kojemu istraživanja mogu odvesti je sve osim pravocrtan. Istodobno, očekivano, postoje i zamke, no one se katkad mogu zaobići iznošenjem više mogućih rješenja – razlike među njima često su tek u nijansama.

Bavljenje ovakvim temama od istraživača zahtijeva određenu metodološku prilagodbu: analitički proces gotovo u pravilu mora ići unatrag. Drugim riječima, u misaonoj razradi zaključak često služi kao polazišna točka, a ne kao kulminacija prethodnih razmatranja. Jasno je i zašto: on je nerijetko jedina poznata vrijednost u „jednadžbi“ ispunjenoj nepoznanicama. Budući da se do njega ne može doći preko raspoloživih podataka („prema naprijed“), onda se ti podaci promatraju kroz njegovu prizmu. Pritom je, logično, nedopustivo podatke prilagođavati unaprijed postavljenom zaključku jer bi time analiza izgubila svaki smisao. Ovakva vrsta analitike s razlogom traži prilagodbu – spremnost na neuspješno testiranje brojnih hipoteza (i gomilu protraćenog vremena i truda) te strpljivost i ustrajnost do pronalaska i uklapanja onih odgovarajućih. Premda takav proces može biti zamoran, u konačnici stvara preduvjete za potencijalno inovativna, a katkad i radikalno nova tumačenja.¹

Primjena „obrnute analitike“ bila je, bez konkurencije, najveći izazov s kojim sam se susreo pri izradi ove disertacije. Tek kada sam uspio zatomiti unutarnji poriv da (u mislima) tijekom događaja rekonstruiram strogo prema redosljedu kojim su izloženi u izvorima, metoda je počela davati plodove i ideje su se počele množiti. U samom radu čitatelj, naravno, toga neće biti svjestan (osim ondje gdje je to izričito naznačeno) jer su podaci izloženi u kronološkom slijedu, no svakako zaslužuje znati da kronološko izlaganje u tekstu počiva na svjesno provedenom obrnutom analitičkom postupku „u glavi“.

¹ Jedan od takvih primjera odnosi se na ciljeve i motive Oktavijanove iliričke kampanje (vidi poglavlje 3).

1.1. Metodologija

Iako bi sam naslov disertacije sugerirao da je riječ o studiji naglašeno vojne tematike, rad je podijeljen na dva gotovo jednako zastupljena segmenta – politički i vojni. Sukladno tome, donekle se razlikuju i metode njihove analize.

Prvi dio (politički) temelji se na klasičnoj historiografskoj analizi. Doduše, uključuje i vrlo kratku filološku analizu Veleja Paterkula, no u suštini ipak prevladava pristup zasnovan isključivo na kritičkoj obradi pisanih izvora. Ključni problem dosadašnjih tumačenja leži u previše suženoj perspektivi, u kojoj se Ilirik promatra izolirano, umjesto u okviru šire političke slike. Stoga je bilo nužno perspektivu podignuti na cijeli Mediteran, pristupiti temeljitoj reviziji izvorne građe te prikupljene podatke potom smjestiti u odgovarajući kontekst. Konačni su rezultati dobiveni primjenom maloprije obrazložene „obrnute“ analize.

Vojni je segment, u metodološkom smislu, znatno raznovrsniji. Osim neizbježne, također vrlo temeljite, historiografske analize izvora koji opisuju opsade Metula i Segestike, u analizu su uključeni i topografija, arheologija te osobni uvid u stanje terena (na oba lokaliteta). Komparacija izvora, osobnog uvida i topografskih obilježja imala je za cilj rasvijetliti izgled ratnih prostorija kako bi se predložena operativna rješenja mogla uklopiti na konkretan teren. Arheološka je perspektiva, pak, osobito važnu ulogu imala u poglavlju o Segestiki, gdje je u raspravi o položaju i veličini grada izravno sučeljena s onom historiografskom.

1.2. Izvori

Najvažniji, a ujedno i najcitiraniji izvor u ovoj disertaciji jest Apijan iz Aleksandrije, grčki povjesničar iz 2. st. Njegovi *Grđanski ratovi* temeljni su oslonac u dijelovima koji obrađuju događaje prije pokretanja iliričke kampanje, dok je *Ilirska knjiga* glavno djelo za samu kampanju. Iznimno iscrpna analiza relevantnih segmenata *Ilirske knjige* nalazi se u odgovarajućem kontekstu unutar samog rada, stoga ovdje neće biti podrobije izlagana jer bi, zbog nužnih dodatnih pojašnjenja, bezrazložno opteretila tekst. Uz bok Apijanu stoji još jedan Grk, Dion Kasije (2./3. st.). Ovaj nekadašnji upravitelj Gornje Panonije napisao je monumentalno djelo *Rimska povijest*, u kojemu je u 80 knjiga obuhvatio događaje od Enejina dolaska u Italiju do smrti cara Septimija Severa. Za ovu su temu osobito važne knjige 48. i 49. jer obrađuju razdoblje od Peruzinskog rata (41./40. pr. Kr.) do narušavanja odnosa i konačnog pucanja spona između Oktavijana i Marka Antonija (33./32. pr. Kr.). Budući da pokriva isto razdoblje kao i Apijan te uz njega jedini detaljnije opisuje Oktavijanovu kampanju, i ovaj je autor zastupljen u znatnoj mjeri.

Ostali izvori možda ne nude detaljan prikaz ove problematike, no bez njihove bi „pomoći“ cjelovita rekonstrukcija bila prilično otežana. U poretku prema važnosti i učestalosti uporabe, u drugom se ešalonu ponajprije ističe Velej Paterkul, čija je *Rimska povijest* dobrobrano doprinijela raspravi o Aziniju Polionu i političkim okolnostima koje su dovele do toga da Oktavijan u brundizijskoj podjeli preuzme upravu nad Ilirikom. Nakon njega slijede dva biografa koji su u svojim djelima pružili vrlo dragocjene i često krucijalne informacije: Svetonije sa životopisima *Dvanaest rimskih careva* te Plutarh s *Usporednim životopisima*. Njima valja pridružiti i grčkog geografa Strabona iz pontskog grada Amasije, autora opsežne *Geografije*, koja se pokazala ključnom u raspravi o ubikaciji Segestike. Od preostalih izvora još možemo izdvojiti Vergilijeve i Horacijeve sholijaste (Helenije Akron, Pomponije Porfirije i Servije Mauro), zaslužne za preciziranje kronologije događaja vezanih uz Azinija Poliona, te naposljetku izvore koji su poslužili u vojnom dijelu disertacije: Julije Cezar i Josip Flavije kao autori praktičnih i komparativnih primjera, a Vegecije kao teorijski okvir u razradi Oktavijanovih opsada.

1.3. Literatura

Upućenom će čitatelju upasti u oči da je literatura navedena u bibliografiji prilično skromnog opsega. Međutim, tu nije riječ o slučajnosti ili nemaru, već o svjesnom metodološkom izboru, ali i objektivnim okolnostima koje ga prate.

Prvi je razlog skromnije bibliografije, svakako, ishod mog istraživanja. „Obrnutom“ sam analitikom u brojnim krucijalnim stavkama došao do drugačijih rezultata od onih u postojećoj literaturi.² Budući da se moji zaključci primarno temelje na izvorima, nisam mogao upućivati na literaturu za tvrdnje koje se u njoj ne nalaze.

Drugi razlog krije se u rezultatima istraživanja nekolicine drugih autora. Bilić-Dujmušićeva disertacija (*Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34.-33. god. pr. Kr.*), Milivojevićeva monografija (*Cezarov Ilirik*), Symeovo remek-djelo (*The Roman Revolution*) i nezaobilazna studija Marjete Šašel Kos (*Appian and Illyricum*) nude niz kvalitetnih rješenja o raznim rubnim dijelovima ove teme. S obzirom na to da u mnogočemu dijelim njihova stajališta, jasno je da sam se u radu na njih učestalo oslanjao. Stoga nije bilo potrebe za nekritičkim proširivanjem bibliografije ponavljanjem već provedenih analitičkih postupaka.

² Trenutno stanje istraživanja nije obrađeno na ovome mjestu zato što ćemo se na njega, u prikladnijem kontekstu, detaljno osvrtni diljem rada.

Treći je razlog izostanak adekvatnih naslova. Primjerice, o brundizijskom sporazumu nisam imao koga citirati jer ga dosad nitko nije obrađivao na iole sličan način – ni tako detaljno, a još manje u kontekstu Ilirika. Slično vrijedi i za poglavlja o opsadama: osim pionirskog traktata Georga Veitha (*Die Feldzüge des C. Iulius Caesar Octavianus in Illyrien in den Jahren 35-33 v. Chr.*), drugih rekonstrukcija opsade Metula i Segestike (koje se ne oslanjaju na njegov rad) nema.

Ovi razlozi, podrazumijeva se, ne znače da literatura ne postoji. No treba imati na umu kako je ipak riječ o prilično uskoj temi, ograničenoj na jednu godinu kampanje i nekoliko godina ranijeg konteksta. Radovi koji ju obrađuju najčešće su u formi širih povijesnih pregleda s kraćim osvrtima na kampanju ili specijaliziranih studija koje nekom njenom segmentu pristupaju iz određenog kuta. Od ovih potonjih možemo, primjerice, izdvojiti članke o Oktavijanovoj mornarici na kampanji,³ njegovim zapovjednicima,⁴ etničkoj i političkoj situaciji na liniji razgraničenja u Skodri⁵ te vrijednom prilogu o bacačkim projektilima koji se mogu dovesti u vezu s opsadom Metula.⁶ Opsežniji povijesni pregledi, pak, pripadaju već odavno etabliranim imenima: Wilkesova *Dalmatia*,⁷ Džinova samostalna studija *Illyricum in Roman Politics 229 BC – AD 68*.⁸ te ona u koautorstvu s Alkom Domić Kunić (*Rimski ratovi u Iliriku*)⁹ vrelo su korisnih informacija i pregleda do tada aktualnih istraživanja. Što se tiče šireg političkog konteksta na razini cijele Republike, primat zaslužuju gotovo stoljeće stari tekstovi iz prvog izdanja edicije *Cambridge Ancient History*.¹⁰ Stari majstori struke još uvijek nisu nadmašeni, a pitanje je i hoće li ikada biti. Njihovo umijeće interpretacije i prepričavanja čitaju se pitko, poput kakvog povijesnog romana.

U poglavlju o Segestiki, posebno mi je koristio *Povijesni atlas gradova* Mirele Slukan Altić.¹¹ Drugi svezak serijala posvećen je Sisku, a iznimnu vrijednost pružaju mnogobrojne povijesne karte, od kojih su mnoge priložene u radu.

Naposljetku ne smijem zaboraviti i arheološku literaturu o Segestiki i Sisciji, pregledno objedinjenoj u bogato opremljenim katalozima pod uredništvom Ivana Drnića, odnosno, Rosane Škrkulje i Tee Tomaš Barišić.¹² Doprinos ovih kataloga bio je uistinu značajan.

³ Šašel Kos 2012.

⁴ Domić Kunić 2022.

⁵ Mirković 1968.

⁶ Radman-Livaja 2001.

⁷ Wilkes 1969.

⁸ Džino 2010.

⁹ Džino i Domić Kunić 2013.

¹⁰ Charlesworth i Tarn 1934a; 1934b; 1934c.

¹¹ Slukan Altić 2004.

¹² Drnić 2018; Drnić 2020; Škrkulja i Tomaš Barišić 2015.

1.4. Struktura

Ovaj je doktorat koncipiran tako da se svako temeljno poglavlje može promatrati zasebno. U skladu s time, svako poglavlje završava vlastitim zaključkom, dok na kraju nema završnih razmatranja. Time se omogućuje da čitatelj u svakoj etapi dobije zaokruženu sliku, bez potrebe za naknadnim objedinjavanjem na samom kraju rada.

U pogledu rasporeda, najprije će uslijediti pregled povijesnih okolnosti u kojem se formira vremenski i geografski okvir unutar kojeg ćemo dalje raspravljati. Nakon toga dolazi prva od četiri glavne cjeline – *Sporazum u Brundiziju*. U njoj će se iscrpno obraditi prilike pod kojima je Ilirik potpao pod Oktavijanovu upravu. Sve će se sagledavati iz tri različita kuta: vojno-strateških okolnosti zbog kojih je Ilirik bio praktičniji Oktavijanu nego Antoniju, političkih razloga zbog kojih ga je Oktavijan *morao* preuzeti (pritom je ključan Gaj Azinije Polion kojem je posvećeno zasebno potpoglavlje) te propagandne pozadine zbog koje ga je Oktavijan *želio* preuzeti. Poglavlje završava raspravom o razgraničenju između Antonijevog i Oktavijanovog dominija, gdje se pokazuje da neke uvriježene historiografske optužbe na Oktavijanov račun nisu utemeljene.

Zatim slijedi druga cjelina koja nosi i najveću težinu u radu – *Oktavijanovi motivi i cilj kampanje u Iliriku*. Ovdje se preispituju i odbacuju sva dosadašnja tumačenja oko razloga koji su Oktavijana 35. pr. Kr. nagnali na kampanju. Isti se podaci iz izvora minuciozno obrađuju na nekoliko argumentacijskih razina, stoga je rasprava vrlo slojevita. Konceptualno gledano, poglavlje je postavljeno tako da se prvo opovrgavaju ustaljene teorije kako bi se „očistio“ i pripremio prostor za novu interpretativnu konstrukciju. Kamen temeljac su joj postavili Oktavijanovi ilirički zapovjednici, nedvosmisleni vjesnici i pokazatelji novih političkih vjetrova, dok je „pod krovom“ konačno završila nakon detaljne analize Apijana i Diona Kasija.

Time završava politički dio disertacije nakon čega slijedi vojni. Treća cjelina – *Metul* – najprije sadrži osvrt na Veithovu ideju pohoda na transalpinske Japode, a potom slijedi operativna rekonstrukcija (i revizija Veithovih zaključaka) bazirana na terenskim karakteristikama i opisima iz izvora.¹³

Najduža i ujedno posljednja cjelina ovog rada – *Segestika* – najvećim se dijelom sastoji od rasprave o smještaju i veličini grada. U njoj su važeće arheološke interpretacije, uz pomoć lokalne topografije i podataka iz izvora, preispitane rigoroznom analizom. To je bio nužan preduvjet kako bi se stvorila čvrsta podloga za prikladno postavljanje rekonstrukcije opsade.

¹³ Iako rekonstrukcija zasede kod Terpona i opsade Metula zauzimaju podjednako prostora, prikladnije je da naslov poglavlja nosi ime japodske prijestolnice.

Na kraju valja istaknuti još dvije kratke napomene. Prvo, rad je opremljen golemom količinom priloga, od čega se ističe preko pedeset slika i karata. Smatram da je vizualna demonstracija ključna u argumentaciji, stoga sam nastojao, pogotovo u vojnom dijelu, svaki raspravljani segment popratiti kartom. Tako će čitatelj u samome tekstu imati predodžbu prostora i moći će vrlo lako nadgledati cijeli proces.

Drugo, interdisciplinarnost se ovdje ograničava na historiografiju, nešto arheologije i vojnu topografiju. Ovo je primarno historiografski rad, ispisan perom povjesničara. Glavni alat su literarni izvori, a subjekt proučavanja Rimljani. Zanimaju nas isključivo Oktavijan i njegova perspektiva – prvo u bespoštednoj borbi unutar rimske političke arene, a potom i u podnožju dva snažno utvrđena ilirička grada.

1.5. Povijesne okolnosti

Cezarovom smrću 44. pr. Kr. otpočeo je završni period rimske republikanske povijesti kojemu su glavna obilježja bila građanski ratovi i sklapanje kompromisnih sporazuma. Lov na Antonija i opsada Mutine, Oktavijanovo pragmatično zbližavanje sa Ciceronom, sklapanje drugog trijumvirata, proskripcije, bitka kod Filipa, Sicilski rat, nestalan odnos prema Lepidu, Peruzinski rat, sporazumi u Brundiziju, Mizenu i Tarentu; to su bile važnije odrednice rimske politike koje su prethodile kampanji u Iliriku. Među tim događajima postoje detalji koji mogu rasvijetliti fabulu koja je Oktavijanove legije dovela na iliričko tlo. Prvi korak u procesu rekonstrukcije sažeti je pregled šire slike s najvažnijim akterima toga doba. Pri tome najveći dio pažnje trebamo usmjeriti na zapadni dio Republike, dok ćemo događaje na istoku trebati spominjati jedino ako imaju utjecaja na zbivanja na zapadu.

Priča može započeti okolnostima sporazuma u Brundiziju,¹⁴ uglavljenog pred kraj vrlo turbulentne 40. pr. Kr. Početak te godine Oktavijan je proveo u Etruriji, držeći pod opsadom izgladnjelu Peruziju, a cijela je situacija bila dodatno začinjena time što je vođa opkoljenih bio Lucije Antonije, brat Marka Antonija.¹⁵ Konačnim padom grada započeli su pljačka i pokolj, ali je Oktavijan pažljivo odmjerio svoje postupke prema Luciju kako njegovom bratu ne bi pružio povod za odmazdu. Oktavijanov je položaj ojačan i uplitanjem sudbine jer je iznenada umro Fufije Kalen, Antonijev upravitelj Galije na čelu jedanaest legija. Brzom reakcijom Oktavijan je prigrabio Kalenove legije i tako prepolovio Antonijeve snage.

¹⁴ Razlog je jasan, Ilirik tada dolazi pod Oktavijanovu upravu. Iscrpnu raspravu o razlozima zbog kojih Ilirik postaje Oktavijanovom provincijom vidi u idućem poglavlju.

¹⁵ Opis Peruzinskog rata vidi u App. *Bell. civ.* 5.19-50; Dio 48.4-15. Historiografska analiza ponuđena je u Gabba 1971, 139-160.

Zbog otežane zimske komunikacije (41. na 40. pr. Kr.), informacije o Peruzinskom ratu i Kalenovim legijama u Oktavijanovim rukama do Marka Antonija dolaze tek na proljeće 40. pr. Kr., kada je Peruzinski rat već okončan, a on iz Aleksandrije dospio do Azije.¹⁶ Čim je saznao vijesti, umjesto prema Siriji i Partima, uputio se prema Brundiziju. Na tom je putu dvojio o Oktavijanovim namjerama, pa se radi osiguravanja pozicije udružio s dva donedavna neprijatelja, Sekstom Pompejem i Domicijem Ahenobarbom. S potonjim je doplovio pred brundizijsku luku. Oktavijan je očekivao Antonijev dolazak i povukao je dva poteza. Prvo je ušao u dinastički savez sa Sekstom Pompejem (prije Sekstova i Antonijeva savezništva) oženivši Skriboniju, tetku Sekstove supruge,¹⁷ a potom je ojačao obranu Brundizija poslavši tamo dodatnih pet kohorti. Brundižani su mu bili zahvalni zato što nisu bili naklonjeni Antoniju i Domiciju. Zapriječili su im ulaz u grad: Domiciju jer je godinu ranije poharao njihova polja, a Antoniju zato što je pod gradske zidine doveo neprijatelja, Domicija.¹⁸ Antonije je, razumljivo, to protumačio kao izraz otvorenog neprijateljstva, pa je odlučio Oktavijana stjerati u škripac i potući do nogu. Na njegov znak započeli su simultani napadi – on je napao priobalje u okolini Brundizija, Sekst Pompej je sa Sicilije provalio u Brutij, a Sekstov posilni, Menas, Oktavijanu je preoteo Sardiniju. Iako okolnosti nisu izgledale obećavajuće, Oktavijanove su snage ipak uspjele konsolidirati stanje i preokrenuti situaciju. Sekst Pompej je bio prisiljen na povlačenje iz grada Turija, Agripa je osvojio Sipont, dok je pred Brundizijem došlo do pat-pozicije u kojoj Oktavijan nije mogao do Antonija, a Antonije nije mogao do Brundizija.

I kako to ponekad biva, riječ je preuzela Fortuna: legionari s obje strane barikada bili su suborci u kampanji protiv cesaroubojica i nije ih se previše dojmila pomisao o međusobnom razračunavanju. Uz nešto benignih provokacija i predbacivanja, mačevi su vraćeni u korice, a val pomirbe se prelio i na trijumvirsku diplomaciju: Azinije Polion kao Antonijev i Mecenat kao Oktavijanov posrednik osigurali su pomirenje (poznato i kao Sporazum u Brundiziju), zapečaćeno brakom između Marka Antonija i Oktavijanove sestre Oktavije.¹⁹ Da je pomirba bila iskrena svjedoči i Antonijevo otkrivanje karata – pokazao je Oktavijanova najstarija

¹⁶ Antonijev boravak u Aleksandriji bio je dio šireg plana konsolidacije Republike – nakon bitke kod Filipa otišao je na istok kako bi primirio tamošnje provincije te pribavio novac za isplatu veterana koje je Oktavijan prije izbijanja Peruzinskog rata (41. pr. Kr.) naseljavao po Italiji. O ovome će više riječi biti u nadolazećem tekstu.

¹⁷ App. *Bell. civ.* 5.53. Iako je *communis opinio* da Oktavijan ženi Skriboniju iz straha od Marka Antonija, postoji i zanimljivo suprotno tumačenje: Oktavijan ženidbom Antoniju šalje poruku da to ne čini iz nužde, nego demonstrira političku snagu i fleksibilnost u kojoj mu nije problem sklapati savez i s neprijateljem. Vidi više u Berdowski 2020, 601-616.

¹⁸ App. *Bell. civ.* 5.26; 56.

¹⁹ Historiografsku analizu brundizijskog sporazuma vidi u Lange 2020, 127-147.

prijatelja Salvidijena i njegovu ponudu da izda Oktavijana za Antonijevu korist.²⁰ Prekid neprijateljstva i normalizacija odnosa doveli su Oktavijana i Marka Antonija za isti stol i pristupilo se podjeli provincija rimskog svijeta. Oktavijanu su pripale zapadne provincije, Antoniju istočne, Lepidu je ostavljena Afrika, a Italija je bila u zajedničkoj vlasti. Linija razgraničenja prolazila je kroz grad Skodru.

Da godina ne bi završila u slavljeničkom raspoloženju, pobrinuo se Sekst Pompej. Zbog dogovora između svog neprijatelja i svog saveznika osjetio se prevarenim, pa je idilu sporazuma narušio novim akcijama, čime je trijumvirima priuštio neke i po život opasne trenutke. Ponovno je, preko Menasa, Oktavijanu oduzeo Sardiniju i tako uz Siciliju stekao jaku bazu iz koje je učinkovito blokirao dovoz žita u Italiju. Uz to je napao i opustošio etrusku obalu, pa su se posljedice njegovih djela vrlo brzo osjetile i u Rimu. Zavladała je nestašica, proradila je crna burza, a rimska svjetina, dodatno osiromašena novim nametima, trijumvirima je svoje mišljenje izrazila kamenjem. Otud i ona poznata epizoda u kojoj je poprište događaja bila *via Sacra*; izranjavanog Oktavijana u posljednji su trenutak spasili Antonijevi legionari.²¹

Prazna riznica, ispražnjeni silosi, prekinuta opskrba, gladan puk, nenamireni veterani i zima pred vratima natjerali su trijumvire (a zapravo Oktavijana) da pogaze ponos i pruže ruku pomirenja Sekstu Pompeju. Srećom po njih, na Sekstovoj je strani također nastupilo zasićenje sukobom koji nikome ne ide u korist, niti služi na čast. Isplatila se Oktavijanova ženidbena politika jer je u Sekstovom taboru sada postojao savršeni medijator, ujedno Sekstov tast i Oktavijanov šogor – Lucije Skribonije Libon.²² Do konačnog dogovora se već debelo zakoračilo u 39. pr. Kr.; pri razmjeni brojnih diplomatskih depeša na dionici Rim – Sicilija prošlo je nekoliko mjeseci. U proljeće te godine Oktavijan, Antonije i Sekst su u Puteolima sklopili konkordat koji danas znamo kao Sporazum u Mizenu. Uz brojne uredbe i ustupke, najvažnije je spomenuti da je njime nastupio toliko željeni mir, trijumviri su se mogli posvetiti zanemarenim provincijama, Sekst Pompej je odblokirao Italiju, priznat je upraviteljem Sicilije, Sardinije i Korzike te mu je nadodan Peloponez.²³ Temperamentna rimska svjetina euforično je pozdravila ono što se doimalo konačnim završetkom međusobnih kavgi i krvoprolića. Nakon zakletve na vjernost sporazumu, Sekst je slavodobitno otplovio na Siciliju, a Marko

²⁰ App. *Bell. civ.* 5.66.

²¹ App. *Bell. civ.* 5.67-68.

²² Syme 1939, 221 smatra da je Libonovo posredništvo pratilo obećanje o konzulatu, što bi moglo biti točno, s obzirom na to da je konzulom postao 34. pr. Kr. (Broughton 1952, 410.)

²³ Detaljnu studiju o Mizenskom sporazumu vidi u Berdowski 2011, 31-46.

Antonije i Oktavijan zaputili su se u Rim, putem doživljavajući aklamacije.²⁴ Sređivanjem unutarnjih odnosa činilo se da je napokon sazrelo vrijeme u kojem legionari više neće prolijevati rimsku, već krv neprijatelja Rima. I doista, Oktavijan se iz Rima odmah požurio pridružiti Agripi u, kako Apijan kaže, uznemirenoj (*ταρασσομένην*) Galiji, a Domicija Kalvina je angažirao da riješi pobunu hispanskih Ceretana.²⁵ Antonije je zaposlio Azinija Poliona protiv ilirskih Partina²⁶ te zadužio Gaja Furnija da mu iz Afrike dovede četiri legije za istočnu kampanju. On osobno je u Rimu dočekaо rođenje kćeri Antonije, pa je ujesen s Oktavijom krenuo prema Ateni, gdje će mu iduće dvije godine biti stožer iz kojeg će upravljati svojim dominijem. Nije ni slutio da će tog kasnog ljeta 39. pr. Kr. posljednji puta vidjeti rodni grad.

No, čarolija mira sa Sekstom Pompejem nije dugo potrajala te je italska euforija ponovno prešla u očaj. Oktavijan se nakon kratkog boravka u Galiji morao vratiti u Rim jer su počele pristizati vijesti o ponovnoj pirateriji. Agripu je ostavio da umiri Galiju, a on je mučenjem iznuđenim priznanjima saznao da iza pljački italske obale stoji Sekst.²⁷ Stoga mu nije preostalo drugo nego da se pripremi za novi okršaj. Da bi ocrnio Seksta, prvo je javno odaslao poslanice sa sadržajem Mizenskog sporazuma i priznanjima o Sekstovoj naredbi za napad na italske gradove, a onda je poslao pisma Lepidu i Antoniju u kojima moli za vojnu pomoć protiv Seksta kada za to dođe vrijeme.²⁸ Zatim je raskinuo osobne veze s kućom Pompeja, razvevši se od „razvratne“ Skribonije istoga dana kada mu je rodila kćer Juliju,²⁹ a naposljetku je, pred zimu 39. na 38. pr. Kr. po tirenskoj obali dao sagraditi osmatračnice i manje utvrde za prevenciju od Sekstovih napada.³⁰ Odlučio je i zauzeti pozicije s kojih će početkom ratne sezone 38. pr. Kr. Seksta napasti s dvije strane. Zbog toga je jadransku flotu iz Ravene

²⁴ App. *Bell. civ.* 5.74.

²⁵ Kada se u ovom tekstu ili na pratećim kartama spominju samo Hispanija, Afrika ili Galija, bez jasne odrednice na koji se točno dio misli, znači da je nebitno za priču i da se, u geografskom smislu, misli na Pirinejski poluotok, sjever Afrike (okvirni teritorij nekadašnje kartaške države) ili današnju Francusku. Pojavi li se potreba za jasnom distinkcijom među provincijama (Ovostrana/Onostrana, Bliža/Dalja, Stara/Nova, Narbonska i sl.), tada će se tako i učiniti.

²⁶ App. *Bell. civ.* 5.75; Dio 48.41.7.

²⁷ App. *Bell. civ.* 5.77. Sekst je kršenje sporazuma opravdavao Antonijevim nepridržavanjem dogovora o Peloponezu – prema ugovoru, Peloponez pripada Sekstu, ali pod uvjetom da Peloponežani prvo podmire dugove (porez) prema Antoniju. Sekst je to tumačio drugačije: i poluotok i porezna isplata su njegovo bezuvjetno pravo.

²⁸ Dio 48.46.2.

²⁹ Dio 48.34.3; Suet. *Aug.* 62. Nije se teško složiti s Charlesworth 1934b, 56 (u bibliografiji pod: Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934b) kada piše da je Skribonija Oktavijanu rodila kćerku Juliju „koja mu je u budućnosti stvorila više problema nego sav temperament njene majke.“

³⁰ Welch 2012, 265-266 smatra da Sekst Pompej nije imao razloga za rat i odgovornost prebacuje na Oktavijana.

raspodijelio u Brundizij i Puteoli, a u Italiju je povukao dio vojske iz Galije, kao i veliku vojsku iz Ilirika.³¹

Iako je imao pune ruke posla oko organiziranja još jednog u nizu građanskih sukoba, Cezarov tek razvedeni nasljednik našao je vremena za nove ljubavne zgrade. Zagledao se u tuđu ženu, k tome i trudnu.³² Zvala se Livija, a njen (uskoro bivši) muž bio je Tiberije Klaudije Neron, biološki otac budućeg cara Tiberija, tada četverogodišnjaka. Nakon što je Tiberiju Klaudiju Neronu uvjerljivo argumentirao zašto bi bilo prikladno da Livija „promijeni prezime“, zaljubljeni Oktavijan ju je oženio sredinom siječnja 38. pr. Kr., tri mjeseca prije rođenja mlađeg sina Druza.³³

Dolaskom proljeća 38. pr. Kr. činilo se da je Oktavijana krenulo i na vojnom planu – sasvim iznenada na njegovu stranu prelazi grčki oslobođenik Menas, desna ruka i glavni pomorski zapovjednik Seksta Pompeja te mu isporučuje Sardiniju i Korziku. Povrh toga, kao zalag vjernosti s njim su došle i tri legije, šezdeset ratnih brodova te brojni istomišljenici.³⁴ Tako je ispalo da je jedina pomoć Oktavijanu pritekla iz suprotnog tabora; Lepid se oglušio, a Antonije odazvao njegovoj najavljenom molbi za pomoć i stigao u Brundizij na dogovor oko daljnjih koraka, ali se Oktavijan zakazanog dana nije pojavio, što mu kolega nije propustio spočitnuti.³⁵ No, vremena za daljnja prepucavanja više nije bilo. Nastupio je trenutak za samostalnu akciju. Bitno ojačani Oktavijan je preuzeo zapovjedništvo nad flotom koja je imala krenuti s juga, iz Tarenta. Sjevernu je flotu, s ishodištem u vodama Etrurije, podredio Kalvisiju Sabinu. Do „palca čizme“ došle su i legije, pa od tamo nadzirale Mesanski tjesnac i osiguravale Italiju od Sekstova desanta.³⁶ Sve je bilo spremno za konačnu pobjedu nad Sekstom Pompejem i činilo se da ništa ne može poći po zlu. Međutim, slučaj je htio da Oktavijanova kampanja 38. pr. Kr. postane ogledni primjer Murphyjevog zakona.³⁷

Agripino odsustvo pokazalo se prevelikim udarcem na Oktavijanove vojne ambicije. Dok je on uspješno rješavao probleme u Galiji, Oktavijan se morao osloniti na svoje i

³¹ App. *Bell. civ.* 5.78; 80.

³² Zanimljivu erotsku konotaciju čitamo u Barrett 2002, 19: „Ako postoji nešto poput afrodisijaka moći, onda bi se moglo reći da je u Rimu toga vremena Oktavijanova seksualna privlačnost bila bez premca.“

³³ Onodobni šaljivci nisu propustili priliku potomstvu ostaviti duhovit komentar: „Kod blagoslovljenih dijete dođe za tri mjeseca“ (Dio 48.44.5; Suet. *Cl.* 1.).

³⁴ App. *Bell. civ.* 5.78; Dio 48.45.6; Oros. 6.18.21.

³⁵ App. *Bell. civ.* 5.79. Cf. Dio 48.46.4 gdje je ponuđeno drugačije objašnjenje – Antonije je uranio na sastanak u Brundiziju, ali je zbog nepovoljnog znamenja odmah krenuo nazad i tako Oktavijana ostavio na cjedilu. Kako god bilo, Antoniju je put u Brundizij oduzeo dragocjeno vrijeme za planiranu kampanju na Parte, pa do nje te godine nije ni došlo. Detaljnu usporedbu narativa Apijana i Diona Kasija o ovom periodu vidi u Gowing 1992, 55-271.

³⁶ App. *Bell. civ.* 5.81.

³⁷ Ako nešto može poći naopako, poći će naopako.

Kalvisijevo vojničko umijeće. Ali, pokazalo se da oni tome tada nisu bili dorasli jer su načinili greške zbog kojih je istekom ratne sezone Sekst Pompej bio pred pobjedom. Najprije je u pomorskoj bitci kod Kume Kalvisije Sabin umalo izgubio bitku protiv Sekstovih pomoraca Menekrata i Demohara. Poraz je spriječio Menas, zapovjednik Kalvisijevog lijevog krila; u izravnom sukobu Menasovog i Menekratovog broda poginuo je Menekrat, što je utjecalo na Demoharov moral. Izgubivši samo jedan brod, onaj Menekratov, povukao se prema Siciliji, iako je na svojem krilu dobrano potukao Kalvisija.³⁸ Potom je Kalvisije zaplovio uz italsku obalu na jug, ususret Oktavijanu, a Oktavijan je iz Tarenta krenuo prema Kalvisiju. Ploveći na sjever, Oktavijanova je brojna flota kod Mesane zatekla Seksta sa samo četrdeset brodova, no Oktavijana je pretjerani oprez spriječio da napadne i tako odmah završi rat.³⁹ To mu se obilo o glavu kada je nastavio ploviti prema Kalvisiju. Ušao je u Mesanski tjesnac, a Sekst mu je, u međuvremenu spojivši snage s Demoharom, napao začelje. Vještina Sekstovih pomoraca bitku je učinila predvidljivom – Oktavijanova mornarica, u nemogućnosti nadmanevrirati Sekstovu, našla se u pogibeljnoj situaciji. S jedne strane je napadao neprijatelj, a s druge strane zaprijetile su stijene Scilejskog rta. Do izražaja je došla Oktavijanova nesnalažljivost. Nadajući se Kalvisijevu dolasku, usidrio je zbijene brodove u plićaku i odlučio čekati na mjestu. Time je omogućio Sekstovoj mornarici da se ciljano zalijeće u fiksnu metu i napada bez otpora. Takva se odluka pokazala katastrofalnom jer je udar Sekstovih brodova ili potapao Oktavijanove brodove ili ih odbacivao na stijene gdje su se razlijetali u iverje. Apokaliptične scene s razbacanim leševima, otkinutim udovima i bezbrojnim plutajućim jedriljem Oktavijana su nagnale na krajnji kukavičluk – iskočio je s broda i pobjegao na kopno. Njegovim je mornarima dozlogrdilo glumiti glinene golubove, pa su se oglušili o suicidalnu zapovijed čekanja na mjestu i pod Lucijem Kornificijem krenuli u protunapad na Sekstovu armadu. Rezultat smjele inicijative brzo se isplatio jer je upravo Kornificije zarobio Demoharov brod i tako svojim ljudima dao dodatan podstrek. Nastavili su s pružanjem jakog otpora nadmoćnijem napadaču, pred suton su se pojavili Kalvisije i Menas te je tako Sekst Pompej napokon bio prisiljen na uzmak.⁴⁰

Ono što nije uništio Sekst dokrajčila je priroda. Dan nakon bitke podiglo se olujno jugo i Oktavijanove brodove, nezaštićene ikakvim pristaništem, pobacalo na stijene. Ovoga puta njegovi hrabri mornari nisu imali šanse, izginuli su u tisućama. Jugo je trajalo čitavog dana i noći, samo kako bi idućeg jutra okrenulo na buru i upriličilo novi horor – kakvog nisu pamtili

³⁸ App. *Bell. civ.* 5.81-83.

³⁹ App. *Bell. civ.* 5.84.

⁴⁰ Detaljan opis bitke u App. *Bell. civ.* 5.85-86.

nitii najstariji mještani.⁴¹ Od silne flote, Oktavijan je spao na nekoliko desetaka brodova. Na barem simboličnom broju sačuvanih plovila mogao je zahvaliti Menasu. Iskusni se pomorac dolaskom oluje otisnuo na pučinu i daleko od kobnih hridi spasio dio brodova.⁴² U samo dva dana Oktavijan je ostao bez većine flote, pa mu nije preostalo drugo nego da diljem obale rasporedi legije za zaštitu od eventualnih Sekstovih napada te se podvijenog repa vrati u Rim. Ponovno se morao suočiti s nezadovoljnim sugrađanima. Ovi besmisleni sukobi Rimljanima su donosili samo glad i nestašicu, a Oktavijanova je blagajna za daljnje financiranje vojske potpuno presušila. U tom se trenutku osvajanje Sicilije zaista činilo kao nemogući pothvat, a da bi sve bilo gore, krajem godine je trijumf nad Partima proslavio Antonijev vojskovođa Ventidije⁴³ i tako dodatno istaknuo kontrast između Oktavijanovih i Antonijevih vojnih uspjeha.

Ipak, s tako očajnom situacijom nisu se mogle pomiriti nadnaravne sile – Fortuna Victrix nije znala promašiti bijednog Oktavijana. U kratkom roku osigurala mu je tri prijelomna čimbenika, vojsku (točnije, vojskovođu), novac i nove brodove: ujesen 38. pr. Kr. Agripa se slavodobitno pojavio u Rimu s pacificiranom Galijom iza leđa;⁴⁴ italski kreditori i politički saveznici su odriješili novčarke za nastavak rata;⁴⁵ a Mecenat je na istoku posjetio Antonija i dobio obećanje da će se Antonije na proljeće 37. pr. Kr. pojaviti u Tarentu s impozantnih tristo brodova namijenjenih za sukob sa Sekstom Pompejem.⁴⁶

Ovoga je puta Oktavijan morao bolje. Želeći isprati sramotu još uvijek tekuće 38. pr. Kr., odlučio je kapitalizirati svoj (i dalje dovoljno) cijenjeni društveni položaj, Agripin vojnički te Mecenatov diplomatski genij. To se moglo postići jedino nečim grandioznim. Najmudriji potez u toj situaciji bio je da osmišljavanje rješenja prepusti Agripi. Činilo se kao da je ovaj jedva dočekao pokazati svu raskoš svog talenta – prikupivši novac, latio se odvažnog projekta. Krajem 38. pr. Kr. po italskim škverovima započela je intenzivna brodogradnja kako bi se stvorila flota kojom će se poraziti Seksta Pompeja. Radovi su bili tolikog zamaha da je nova flota porinuta već nakon nekoliko mjeseci, u proljeće 37. pr. Kr. S obzirom na brojnost brodova,⁴⁷ Agripa je procijenio da Italija nema dovoljno podesnu luku u kojoj bi se tolika flota

⁴¹ App. *Bell. civ.* 5.90.

⁴² App. *Bell. civ.* 5.89; Dio 48.48.2.

⁴³ Plut. *Ant.* 34.

⁴⁴ Iako mu je dodijeljen trijumf, odbio ga je jer nije htio slaviti dok mu je prijatelj u takvoj nevolji (Dio 48.49.4.).

⁴⁵ Uz Cezarovo ime, Oktavijan je pritjecanje novca imao zahvaliti i matrimoniju – rast njegove političke sljedbe rapidno se povećavao nakon što je oženio Liviju (Syme 1939, 229.).

⁴⁶ App. *Bell. civ.* 5.92-93.

⁴⁷ Nemoguće je precizno utvrditi od koliko se brodova sastojala nova flota. Apijan spominje i trireme i liburne (App. *Bell. civ.* 5.99; 102; 103; 111.). Ako znamo da je trirema imala 170 veslača (Casson 1971,

mogla usidriti, pa ju je odlučio stvoriti sam. Uz sidrište, valjalo je imati i poligon za obuku te osposobljeno ljudstvo. Odabrao je dva kampanska jezera, Lukrinsko i Avernsko, pa ih je povezo kanalom međusobno, ali i s morem.⁴⁸ Potom je izabrao 20.000 robova, oslobodio ih i od njih formirao veslače.⁴⁹ Tada je započela najteža etapa ovog podviga, obrazovanje mornarice. Od gomile pokornih robova i nedavno poraženih mornara morao je stvoriti žestoke marince i veslače, dovoljno sposobne i samouvjerene da se suprotstave Sekstovoj prekaljenoj armadi. Zahtjevna obuka trajala je preko godine dana, a uz veslanje i simulaciju borbe, predstavljeno je i novo mornaričko oružje koje će se kasnije pokazati presudnim, *harpax*.

Krajem proljeća 37. pr. Kr., otprilike istovremeno Agripinom porinuću mornarice, Antonije je, vjeran sporazumu, doplovio u Tarent kako bi Oktavijanu dao obećane brodove. Međutim, Oktavijan je oklijevao: bio je nepovjerljiv i ljut, načuo je da Antonije pregovara s Lepidom,⁵⁰ a povjerenje u Agripu i novoizgrađenu flotu učinilo je da se vjerojatno osjećao posramljenim zbog svojih poziva za pomoć u prethodnoj godini.⁵¹ Antonije je na Oktavijanovo ponašanje morao reagirati uviđavno jer je očajnički trebao regrute za kampanju na Parte. Pokušao je po provjerenom receptu, poslao je Oktaviju da posreduje i nagovori brata na suradnju. Nakon sitne prepirke,⁵² Oktavija je uspjela pomiriti brata i supruga, pa su dvojica dogovorila produljenje trijumvirskog mandata na idućih pet godina te razmjenu snaga: Antonije je Oktavijanu dao stotinjak brodova pod zapovjedništvom Statilija Taura, a zauzvrat će dobiti nekoliko legija.⁵³ Međutim, te legije Antoniju nikada nisu dodijeljene, a on je, ne mogavši više čekati, u jesen 37. pr. Kr. razočaran i ozlojeđen krenuo na istok; Partija je iz akutnog prerasla u kronični problem i više nije trpjela odlaganje. Oktaviju je ostavio kod Oktavijana i to mu je bio posljednji put da je vidi. Odabrao je prezimiti u Antiohiji, a tada je, kako bi rekao Tarn, odlučio spaliti sve mostove – u zimski je stožer pozvao Kleopatru.⁵⁴

Ostavimo li po strani Antonija i njegove osjećaje, događaji u Oktavijanovom dominiju u ostatku 37. pr. Kr. ne zahtijevaju dublju pozornost; Agripa je procijenio da njegovoj floti treba vremena za uvježbavanje, pa te godine nisu pokrenute operacije protiv Seksta. Jedini

84.), a liburna pedesetak, onda možemo, uz jasnu ogradu, pretpostaviti da je za 20.000 veslača izgrađeno dvjestotinjak brodova.

⁴⁸ Lokacija je bila idealna jer su jezera bila sakrivena od znatizeljnih pogleda s pučine.

⁴⁹ Dio 48.49.1-50.3; Suet. *Aug.* 16.

⁵⁰ App. *Bell. civ.* 5.93. – pregovori između Lepida i Antonija bili su oko ranije dogovorene bračne politike.

⁵¹ Charlesworth 1934b, 58.

⁵² Dirljiv razgovor između brata i sestre čitamo u App. *Bell. civ.* 5.93 i Plut. *Ant.* 35.

⁵³ Apijan i Plutarh donose različite brojke – u App. *Bell. civ.* 5.95 piše 120 brodova i 20.000 legionara (ekvivalent četiri legije), a u Plut. *Ant.* 35 100 brodova i dvije legije.

⁵⁴ Tarn 1934b, 55 (u bibliografiji pod Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934b).

slučaj narušavanja svakodnevnice zbio se samim krajem godine, kada je Menas ponovno prešao na Sekstovu stranu, a Agripa zamijenio Kalvisija Sabina na mjestu prefekta flote.⁵⁵

Dolazak 36. pr. Kr. za Oktavijana je značio samo jedno: ovo je godina u kojoj pod svaku cijenu mora pobjednički završiti rat protiv Seksta Pompeja, inače će mu leđa okrenuti ionako nezadovoljan narod, dio političkih saveznika, a vjerojatno i vojska. Gorka lekcija iz 38. pr. Kr. je naučena, pa je ovoga puta kampanju isplanirao Agripa. Plan je djelovao sofisticiranije i logičnije nego prije dvije godine;⁵⁶ trebalo je iskoristiti brojčanu prevlast i istovremeno napasti Seksta iz tri pravca te mu tako rastegnuti snage za obranu: 1) Statilije Taur s onih stotinjak Antonijevih brodova te Agripa i Oktavijan s novom flotom iz Puteola trebali su angažirati Sekstove pomorske snage pred istočnom i sjevernom obalom Sicilije; 2) Lepid je iz Afrike trebao desantirati zapadni dio otoka s 1.000 transportnih i 70 ratnih brodova.⁵⁷ Kao datum početka invazije odabran je 1. srpnja. Dva je dana sve teklo prema planu, ali se trećeg dana digla strašna oluja i uništila tridesetak Oktavijanovih brodova te dobar dio Lepidovih. Statilije Taur nije imao gubitaka, ali ga je vjetar primorao da se vrati u Tarent. Cijela je operacija zastala na mjesec dana.⁵⁸ U tom je periodu Menas po treći puta promijenio stranu i ponovno prešao Oktavijanu.⁵⁹

Iako vjerojatno frustriran time što mu vremenske neprilike ponovno mrse planove, Oktavijan je sada pokazao odlučnost i žilavost dostojnu budućeg cara. Ulog je ovoga puta bio prevelik da bi se uzmaknulo. Nije u pitanju bila samo pobjeda nad Sekstom; uskoro će početi pristizati i prve vijesti s istoka jer je Antonije konačno napao Partiju. Oktavijan je bio bolno svjestan da će Antonijeva eventualna pobjeda zasjeniti njegovu. Dok on iznova pokreće građanski rat i napada još uvijek široko simpatiziranog Pompejeva nasljednika,⁶⁰ Antonije je napao morskog neprijatelja koji je Rimljanima štošta ostao dužan. Drugim riječima, za razliku od Oktavijana, Antonije je rimske mačeve usmjerio na nerimljane. Zato je Seksta trebalo

⁵⁵ App. *Bell. civ.* 5.96; Dio 48.54.7. Iako izvori navode da je Kalvisije smijenjen, a Agripa postavljen za zapovjednika mornarice zbog Menasova prijelaza Sekstu, na drugome sam mjestu (Brezak 2020, 100-102.) pokazao da je riječ o zamjeni uzroka i posljedica – Kalvisije je zapovjednik mornarice postao isključivo zato što je Agripa bio odsutan u Galiji. Čim se Agripa vratio i opremio flotu, bilo je jasno da preuzima zapovjedničko mjesto.

⁵⁶ Oktavijanova zamisao 38. pr. Kr. bila je istodobno krenuti sa sjevera i juga, spojiti snage i zajednički napasti Seksta.

⁵⁷ App. *Bell. civ.* 5.97-98.

⁵⁸ App. *Bell. civ.* 5.99.

⁵⁹ App. *Bell. civ.* 5.100. Cf. Brezak 2020, 99-102. gdje je o Menasovim promjenama strane ponuđeno tumačenje suprotno uvriježenom. Menasovo vraćanje Sekstu je dogovoreno s Oktavijanom kako bi, dok Agripa stvara mornaricu, prikupljao informacije o Sekstovim pripremama. Kada je nakon nekoliko mjeseci doznao što je trebao, vratio se Oktavijanu.

⁶⁰ App. *Bell. civ.* 5.99.

poraziti što prije, a potom propagandno maksimalno iskoristiti vremenski procjep između pobjede nad Sekstom i pojave prvih informacija s istoka.

Kampanja je nastavljena u kolovozu, kada je ratna sezona već bila pred istekom. U operacijama koje su uslijedile, događaji i preokreti su se izmjenjivali tolikom brzinom da bi njihovo vjerno prepričavanje oduzelo previše prostora. Stoga preostaje izdvojiti samo najvažnije:⁶¹ dok se Agripa borio s udruženim Sekstovim i Demoharovim snagama te ih pobijedio u pomorskoj bitci kod Mila, Oktavijan je tri legije prebacio na Siciliju kako bi osvojio Tauromenij. Međutim, Sekst je predvidio njegov potez i odmah nakon bitke s Agripom požurio ga je spriječiti. Oktavijan je iskrcane legije ostavio pod zapovjedništvom Lucija Kornificija, a onda je, bojeći se da ne bude odsječen od Italije, protiv Seksta zametnuo pomorsku bitku. Glatko je poražen, a potom umalo i zarobljen. Spasio se bijegom na italsku stranu Tjesnaca, gdje ga je prihvatio Mesala Korvin. Znajući da je sada Kornificije u poluokruženju, Agripi je poslao zapovijed da mu sa sjevera Sicilije u pomoć hitno pošalje Kvinta Laronija. Kornificije se, kao i kod Scilejskog rta 38. pr. Kr., pokazao čovjekom od inicijative i nije htio čekati u mjestu; s trima legijama krenuo je u težak četverodnevni proboj prema Laroniju i Agripi te im se pridružio kod Mila. U međuvremenu je Agripa osvojio Tindar, nešto zapadniji od Mila i time konačno omogućio cjeloviti desant Oktavijanovih snaga – dvadeset i jedna legija, 20.000 konjanika i 5.000 lakih pješaka bili su najava Sekstova skorašnjeg kraja. Stiješnjenom u sjeveroistočnom kutu Sicilije, Sekstu je preostao zadnji, očajnički potez. Izazvao je Oktavijana na pomorsku bitku, po tri stotine brodova sa svake strane.⁶² Konačna bitka odvila se kod Nauloha 3. rujna. Borba je trajala dugo, ali Agripin izum, *harpax*, pokazao je svoju vrijednost, pa je predvečer pobjeda ostala u rukama Oktavijanove flote. Potopljeno je dvadeset i osam Sekstovih brodova, naspram tri Oktavijanova; ostali su bili spaljeni, zarobljeni ili prisiljeni na nasukavanje, a samo ih se sedamnaest domoglo Mesane.⁶³ S tih sedamnaest brodova je Sekst, Neptunov miljenik i posljednji Pompej, pobjegao na istok, prema Antoniju, gdje je ubrzo neslavno završio.⁶⁴

Oktavijanov pobjednički trenutak zamalo je pokvario Lepid. Dok je s Agripom blokirao Mesanu, Lepid je iskoristio Oktavijanovu odsutnost i prihvatio predaju grada, u kojemu se tada nalazilo osam Sekstovih legija. Preuzevši Sekstove legije, odjednom se našao na čelu

⁶¹ Opisano u App. *Bell. civ.* 5.105-121.

⁶² Charlesworth 1934b, 61 smatra da Sekst tada više nije mogao sakupiti tristo brodova te taj podatak smatra retoričkom izmišljotinom.

⁶³ App. *Bell. civ.* 5.121.

⁶⁴ App. *Bell. civ.* 5.122; 137-144. Cf. Berdowski 2015, 365-380 gdje je ponuđen drugačiji pogled o Sekstovim namjerama na istoku.

dvadeset i dvije legije, pa mu je pretjerana ambicija zamaglila perspektivu. Sljedećeg dana Oktavijan je stigao da bi protestirao zbog prisvajanja Sekstovih legija, ali Lepid je, imajući za leđima tolike snage, zatražio obnovu svojih prava i zapovjedio Oktavijanu da napusti Siciliju. No, ishod nije mogao dugo ostati neizvjestan: vojnici su već bili umorni od građanskog rata i nije im se previše dopadalo ulaziti u još jedan, ovaj puta za Lepida; prezirali su njegovu lijenost, nasuprot Oktavijanu čija su postignuća bila vidljiva i veličanstvena. Postupno su počeli dezertirati, prvo oni Sekstovi, a zatim i oficiri i ljudstvo Lepidovih vlastitih legija, dok na kraju on sam nije bio prisiljen moliti za milost. Oktavijan mu je poštedio život, ali ga je natjerao da se odrekne službe trijumvira te ga otpustio da ostatak života provede kao *pontifex maximus* u zatočeništvu.⁶⁵

Riješivši ovu situaciju, Oktavijanu je preostalo načiniti još nekoliko administrativnih poteza: uredio je odnose na Siciliji, Statilija Taura je poslao da preuzme upravu nad Afrikom,⁶⁶ a Kalvisija Sabina je delegirao da uspostavi red u Rimu i po Italiji gdje su harale mnogobrojne bande.⁶⁷ Nakon toga je, napokon, krenuo prema Rimu. Put do Grada je bio popločan cvijećem, zahvalama, molitvama i blagoslovima – *plebs* je od tada nepodijeljeno slavio mladog Cezara koji je dokinuo strahote građanskih ratova. Euforiju su dodatno rasplamsale i vijesti s istoka: Antonije je pronio slavu rimskog oružja i potukao Parte. Oktavijan je, naravno, znao da su vijesti lažne i da se Antonije povukao uz velike gubitke.⁶⁸ No, pažljivo je odmjerio trenutak, pa nije reagirao da ne pokvari javno raspoloženje.⁶⁹ Ne treba sumnjati da je prepredeno procijenio da je istina o Partiji as u rukavu kojeg valja izvući u pravom momentu. Ipak, taj moment još nije bio na vidiku jer je Oktavijanov pogled padao prema istočnom horizontu; započele su temeljite pripreme za novu kampanju, onu u Iliriku.

Godina 36. pr. Kr. pokazala se prekretnicom. Do tada je Marko Antonije bio dominantniji partner u savezu s Oktavijanom i kroz narativ u izvorima je vidljivo da mu se Oktavijan često obraćao s molbama za vojnu pomoć. Antonije nije imao razloga odbiti kolegu,

⁶⁵ App. *Bell. civ.* 5.122-126. Vidi detaljniju analizu u Charlesworth 1934b, 62 ff.

⁶⁶ App. *Bell. civ.* 5.129.

⁶⁷ App. *Bell. civ.* 5.132.

⁶⁸ Dio 49.32.1-2.

⁶⁹ Sheppard 2009, 28-29 smatra da Oktavijan nije otkrio istinu jer bi svjetina tražila osvetu, pa bi on tada bio prisiljen poslati pojačanja Antoniju. Iako takvo tumačenje ne djeluje previše uvjerljivo, valja ga spomenuti.

njegov karakter takvo što ne bi dozvolio.⁷⁰ Nije posjedovao Oktavijanovu proračunatost, nego je djelovao prema raspoloženju, često i ishitreno. Ali, kao vojnik do srži, bio je lojalan sporazumima i danaj riječi. Oktavijanu je kasnije opravdano predbacivao jednosmjernost njihovih dogovora. Uskrata legija za partsku kampanju, unatoč dobivenim Antonijevim brodovima, jasan je pokazatelj gaženja sporazuma. U konačnici, taj je potez Antonija trajno udaljio i od Oktavijana i od Oktavije. Iako je bez Oktavijanove pomoći i dalje bio dovoljno moćan da ostvari zapažene rezultate, fijasko 36. pr. Kr. bio je prejak udarac njegovim ambicijama. Od tada nadalje jezičac na vagi počinje se naginjati na Oktavijanovu stranu. S time da to više nije onaj Oktavijan iz bitke kod Filipa 42., kod Brundizija 40. ili kod Scileja 38. pr. Kr., neiskusni mladić, uz to i padavičar koji ishode svojih bitaka doznaje omamljen analgeticima i pod brižnim očima medicinara.⁷¹ Ne, sada pred svima stoji *imperator* koji je na težak način naučio kako se dobivaju ratovi: kod Scileja je pobjegao na obalu i ostavio flotu na cjedilu, a kod Tauromenija se upustio u neravnopravnu i umalo fatalnu pomorsku bitku zato da spasi tri legije; 38. pr. Kr. je bio na dobrom putu da mu vojska okrene leđa, a 36. pr. Kr. je potezom prsta pridobio Lepidove i Sekstove legije. Postao je vojskovođa s velikim V.

Iako mu je rat sa Sekstom Pompejem priuštilo velike brige i odnio mnogo vremena, on mu je i nemjerljivo pomogao u stjecanju iskustva i reputacije, a tome je i najviše stremio. Nasljednik velikog Julija odlazi u Ilirik, u svoj prvi *bellum externum*, kao dokazani zapovjednik pun samopouzdanja. I ne manje važno, on to čini po zacrtanim, ali nikad ostvarenim planovima svoga oca. Sada svima može pokazati da je spreman preuzeti primat među rimskim vojskovođama.⁷² Trenutak za kampanju u Iliriku nije mogao biti povoljniji: na vrhuncu svoje moći riješio se Seksta i Lepida, a Antonija je dovoljno dugo zadržao podalje od Partije i tako ga natjerao na brzopletost koja ga je nepovratno oslabila. No, taj trenutak nije došao sam od sebe. Oktavijan je na njemu radio od sporazuma u Brundiziju 40. pr. Kr. kada je Ilirik došao pod njegovu vlast – tada je posegnuo za Cezarovim planovima.

⁷⁰ Valja istaknuti i da je često posredovala Oktavija.

⁷¹ App. *Bell. civ.* 5.57; 87; Plut. *Ant.* 22; Suet. *Aug.* 13; 16; 91.

⁷² Pritom ne treba pretjerivati o njegovoj vojnoj vještini. Sigurno nije bio na razini Gaja Marija, Sule, Pompeja ili Cezara, no na njegovu sreću, oni mu tada nisu bili takmaci. Antonije jest bio vještiji zapovjednik, ali Oktavijan je imao Agripu koji je (u njegovo ime) ujednačio balans. A ovdje se ionako misli na javno mnijenje, gdje se u prvi plan gurala slika Oktavijana kao vojskovođe.

2. SPORAZUM U BRUNDIZIJU

Gore je uspostavljen i predstavljen vremenski okvir od trenutka kada Ilirik dolazi pod Oktavijanovu upravu do njegova odlaska na iliričku kampanju. Sada valja izdvojiti i detaljnije obraditi probleme unutar, ali i nešto izvan tog okvira te pokušati popuniti praznine kojima dosad nije bilo posvećeno previše pažnje. Predložena rješenja ne moraju se nametnuti kao konačna, no mogu poslužiti kao poticaj za daljnju raspravu. Kronološki, polazište je ponovno brundizijski sporazum jer on u znanosti nije dobio zadovoljavajuću raščlambu, premda sadržava ključne stavke za razumijevanje kampanje u Iliriku. A da bi se ta kampanja razumjela, nužno je odgovoriti na pitanje: zašto je u Brundiziju Ilirik dopao upravo Oktavijana?

Izvori ne nude direktan i nedvosmislen odgovor na ovo pitanje, pa da bi se do njega moglo doći prvo se treba vratiti unazad i objasniti okolnosti podjele provincija nakon bitke kod Filipa 42. pr. Kr. Poslije te bitke Antonije je otišao na istok kako bi konsolidirao tamošnje uzburkane provincije,⁷³ a Oktavijan se za to vrijeme na zapadu trebao pozabaviti naseljavanjem veterana te ratom sa Sekstom Pompejem. Prema tadašnjem dogovoru, Antonije je upravljao istočnim provincijama i Transalpinskom Galijom, Oktavijan Hispanijom, Sardinijom i Afrikom,⁷⁴ dok je Cisalpinska Galija utopljena u Italiju i prestala postojati kao provincija.⁷⁵ Sicilija je ostala izvan dogovora jer ju je tada držao Sekst Pompej. No, takva podjela imperija bila je osuđena na propast već nakon početnih mjeseci 41. pr. Kr. jer su događaji koji su prethodili brundizijskom sporazumu⁷⁶ Antoniju pokazali da mu je nemoguće balansirati između vlastitih provincija na zapadu i istoku, a Oktavijanu da su mu ruke poprilično vezane u Italiji. Dovoljno je pogledati kartu na idućoj stranici da se primijete problematične točke u tadašnjoj podjeli:⁷⁷

- a) Galija je predaleko od ostalih provincija pod Antonijevom upravom, a s obzirom na njenu golemu površinu i potencijal problema koji se tamo mogu pojaviti, svaki njegov upravitelj morao bi ovisiti o sebi jer bi mu Antonijeva pomoć predugo stizala; vrijedi i obrnuto – zatreba li Antonije pomoć galskih legija, one mu nikako ne mogu stići u razumnom vremenu;

⁷³ I da bi utjerao porez kojim bi isplatio legionare u Italiji.

⁷⁴ Afriku je 41. pr. Kr. prepustio Lepidu jer se pokazalo da nije surađivao sa Sekstom (App. *Bell. civ.* 5.12; Dio 48.1.3.).

⁷⁵ App. *Bell. civ.* 5.3; Dio 48.12.5. Detaljnije o Cisalpinskoj Galiji od Savezničkog rata do ukidanja provincije vidi u Ewins 1955, 73-98.

⁷⁶ Gore opisani Peruzinski rat i Oktavijanovo prisvajanje jedanaest Antonijevih galskih legija.

⁷⁷ Detaljniji osvrt i elaboracija nadolazećih točaka uslijedit će niže.

- b) zbog eventualne krize, Antonije je u Galiji morao imati upravitelje od najvećeg povjerenja, inače bi mu ondje bila ugrožena kontrola; ako bi se pak osobno morao zaputiti tamo, njegova uprava istočnim provincijama bila bi zapostavljena mjesecima, možda i više od godine dana;
- c) Oktavijanove provincije nemaju međusobnu granicu i ne postoji kopneni pravac kojim on iz Italije može doseći Hispaniju, a da pritom ne prelazi preko Antonijevog teritorija; u slučaju nategnutih odnosa, može ga se ucijeniti i uvjetovati mu prolaz iz Italije prema zapadu;
- d) uz kopneni, Oktavijan tada nema ni pouzdani pomorski pravac do Sardinije i Afrike jer nema flotu, a na putu mu stoji i Sekst Pompej koji s moćnom mornaricom drži Siciliju;
- e) Ilirik je prikazan crvenom bojom jer nije bio dodijeljen nikome⁷⁸

Karta 1. Podjela rimskih provincija nakon bitke kod Filipa⁷⁹

Jedini zaključak koji može proizaći iz ovakve podjele jest da je tako htio Antonije. Ranije je rečeno da je do 36. pr. Kr. Antonije bio dominantniji partner u savezu s Oktavijanom.

⁷⁸ Dion Kasije (48.1.3; 2.1.) izričito navodi koje su provincije dodijeljene kome.

⁷⁹ Kao predložak karata u ovom poglavlju (osim ako nije drugačije navedeno) poslužila je karta drugog trijumvirata s Wikipedije (https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Triumvirate#/media/File:Roman-Empire-43BC.png).

To je najizraženije bilo upravo nakon bitke kod Filipa, koju je dobio praktički sam. Oktavijan je znao da će njegove provincijske želje doći na red tek kada Antonije podmiri svoje. A Antonijeve želje bile su goleme. Htio je biti poput Cezara. I to kakvog Cezara! Onog pobjedničkog i megalomanskog, koji je osvojio Galiju i isplanirao kampanju na Parte. Onog čije je ime tjeralo strah u kosti i koji je bio u stanju pobijediti sve koji mu se usude stati sučelice. Nakon Filipa, Antonije je bio na dobrom putu da stekne takvu reputaciju. Tada je bio na svom vrhuncu. Stoga je odabrao kombinaciju Cezara iz 58. i 44. pr. Kr. te preuzeo vlast nad Galijom i istočnim provincijama. Temeljito je gazio njegovim stopama; u propagandnom smislu to je bio pun pogodak.

No, pokazalo se i da je to bio prevelik zalogaj za njegove sposobnosti. U tome mu je „pomogao“ i Oktavijan. Simbioza Antonijeve ishitrenosti i Oktavijanove nesmotrenosti je u nekoliko mjeseci (od pobjede nad cezaroubojicama do izbijanja Peruzinskog rata) dovela do toga da je Republika pucala po šavovima. Tome je znatno doprinijela odluka po kojoj Antonije na istok ide prikupiti novac za isplatu veterana,⁸⁰ a Oktavijan u Italiji stvara nove bezemljaše nasilnom konfiskacijom u korist tih istih veterana, koji k tome traže i nagradu u novcu kojeg on nije imao.⁸¹ Umjesto uvođenja reda i prosperiteta, stvorili su začarani krug u kojem je bilo sve manje zadovoljnih.⁸² Konsolidaciji su odmogle Antonijeva sklonost hedonizmu,⁸³ ali i požuda – izgubio je (i tada imitirajući Cezara?) glavu za Kleopatrom, pa je u silnoj euforiji dao (neuspješno) popljačkati Palmiru i tako posijao novi zametak skorašnjeg sukoba s Partima.⁸⁴

Možda se trijumvirima činilo da se problemi višegodišnjeg zanemarivanja imperija mogu riješiti jednako brzo i istom lakoćom kao što se mogu pokrenuti građanski ratovi, pa su krenuli prokušanim receptom, kombinacijom sile i davanja obećanja. No, to im se brzo obilo o glavu jer su njihovi postupci uzrokovali velike nevolje, a podjela provincija nakon Filipa pokazala se nelogičnom za efikasno djelovanje. S obzirom na to da su se gore navedene točke pokazale kritičnima, ovdje ih obrađujem po istom redoslijedu:⁸⁵

- a) Antonije je u Galiji i Italiji imao zaista moćnu vojsku, dvadeset i četiri legije, jedanaest pod Fufijem Kalenom, sedam pod Azinijem Polionom, četiri pod Ventidijem Basom i dvije pod Munacijem Plankom.⁸⁶ Međutim, zbog boravka na istoku je izgubio dodir

⁸⁰ App. *Bell. civ.* 5.5.

⁸¹ App. *Bell. civ.* 5.13.

⁸² Suet. *Aug.* 13.

⁸³ Dio 48.27.1-3.

⁸⁴ App. *Bell. civ.* 5.9. I zaista, Parti su ubrzo napali rimske provincije na istoku.

⁸⁵ Kritičnost leži u činjenici da je sve postavljeno na klimavim nogama, pa svaki nepredviđeni događaj ne ostavlja mjesta improvizaciji nego za posljedicu ima kaos.

⁸⁶ App. *Bell. civ.* 5.24; 50; Vell. *Pat.* 2.76.2.

sa svojim zapovjednicima. U potpuno neočekivanoj situaciji o kojoj prvih nekoliko mjeseci nije znao ništa, njegov brat i supruga su zaratili s Oktavijanom, ostao je bez dvije Plankove i jedanaest Kalenovih legija⁸⁷ te bez ijednog uporišta na zapadu jer je Oktavijan, uz Kalenove legije, preuzeo i Galiju;

- b) na putu za Partiju u proljeće 40. pr. Kr. Atonije je saznao vijesti o tim događajima, pa je okrenuo za Italiju gdje se zadržao do jeseni 39. pr. Kr. Njegovo odsustvo s istoka umalo je završilo tamošnjim potpunim rimskim kolapsom: u tom su razdoblju partski princ Pakor i Kvint Labijen (sin Tita Labijena) pregazili Siriju, Levant, Judeju, Anatoliju i Kilikiju. Stvar je, doduše u posljednji trenutak, spasio Ventidije Bas kojeg je Antonije 39. pr. Kr. poslao na istok, ali to samo potvrđuje tezu da Antonije ne može uspješno djelovati na istoku i imati sve pod kontrolom na zapadu. Svako, pa i najkraće zanemarivanje bilo kojeg dijela teritorija uzrokuje dubinske probleme;
- c) Oktavijanov problem s kopnenim pristupom Hispaniji zorno je demonstriran u slučaju Salvidijena Rufa: nakon narušavanja odnosa s Lucijem Antonijem, ali prije izbijanja Peruzinskog rata, Oktavijan je Salvidijena poslao da sa šest legija preuzme upravu u Hispaniji, no prolaz kroz Cisalpinu⁸⁸ mu je blokirao Azinije Polion.⁸⁹ Naposljetku ga je zbog pregovora drugih Antonijevih zapovjednika i Oktavijana Polion propustio prema Alpama, ali su mu put preko alpskih prijevoja prepriječili tadašnji galski upravitelj Fufije Kalen i njegov legat Ventidije Bas.⁹⁰ Uskoro su i do njih dvojice došle vijesti o pregovorima kojima se Salvidijena ima propustiti prema zapadu, pa mu je dozvoljen prijelaz preko Alpa. Ipak, kada je Oktavijan shvatio da je rat neizbježan, hitno je opozvao Salvidijena, a ovoga su pri povratku u Italiju s distance pratile Polionove i Ventidijeve snage, izbjegavajući ući u sukob.⁹¹ Oktavijanu je brzo postalo jasno kakva ograničenja za sobom povlači ovakav raspored teritorija. Zbog tuđih hirova je blokiran već na izlazu iz Italije i prepriječena mu je komunikacija s Hispanijom. Da to ubuduće spriječi odlučio je preko svojih agenata preuzeti Galiju, ali je taj pokušaj osujetio Fufije Kalen.⁹² No, nekoliko mjeseci kasnije Fufije Kalen

⁸⁷ App. *Bell. civ.* 5.50; 51.

⁸⁸ Ovdje se radi jasnoće misli na geografsku odrednicu, a ne na provinciju jer ona tada više ne postoji. Tako će biti i u daljnjem tekstu: kada spominjem Cisalpinsku Galiju mislim na provinciju, a Cisalpinom obuhvaćam predio nekadašnje provincije.

⁸⁹ App. *Bell. civ.* 5.20; 24. Cf. Dio 48.10.1 gdje piše da su se Oktavijanovi vojnici (ne spominje se Salvidijen Ruf) pobunili kod Placentije te nisu htjeli nastaviti put prema Hispaniji dok im lokalno stanovništvo ne isplati novac.

⁹⁰ Dio 48.10.1.

⁹¹ App. *Bell. civ.* 5.27; 31.

⁹² Dio 48.20.3. Detaljnije o Fufiju Kalenu u Miączewska 2014, 163-204.

- iznenada umire, pa je Oktavijan požurio iskoristiti priliku i preuzeti upražnjeno upraviteljsko mjesto. Galiju je bio spreman zadržati i pod cijenu rata s Antonijem, a Kalenovih jedanaest legija, koje se nisu bunile promjenom zapovjednika,⁹³ bile su čvrsto jamstvo da će u potencijalni sukob s Antonijem Oktavijan ući znatno ojačan;
- d) otežane pomorske komunikacije sa Sardinijom i Afrikom, u zbroju s nevoljama u Italiji, Oktavijanu su onemogućile direktnu kontrolu nad tim provincijama. Pokušao je intervenirati slanjem pojačanja ili odašiljanjem zapovijedi, ali od toga nije bilo pretjerane koristi. Vjerojatno ga je frustracija i nagnala da vruć krumpir poput Afrike dadne Lepidu, samo da se riješi balasta. Sukobu sa Sekstom Pompejem je već posvećeno prostora, pa ovdje još samo valja spomenuti da su nakon bitke kod Filipa k njemu na Siciliju u velikim brojevima bježale žrtve proskripcija i konfiskacija,⁹⁴ čak i robovi, a snage mu je dodatno ojačao i Statije Murko, dovevši dvije legije, osamdeset ratnih brodova i gomilu novca.⁹⁵ Sekstova je mornarica tada bila praktički jedina pomorska sila na zapadnom Mediteranu i bez posljedica je mogla pljačkati italsku obalu, blokirati dovoz žita te Oktavijanu oduzeti Sardiniju. Oktavijan, zadužen za Seksta Pompeja, nije mogao učiniti ništa osim promatrati. Srećom po njega, Sekst tada nije imao interesa u osvajanju Afrike. No, zato se rimska politika dobroano potrudila da i jug države ponovno okusi čari bespredmetnih sukoba. Onodobna događanja u dvije afričke provincije (*Africa Vetus* i *Africa Nova*) predstavljaju ogledni primjer nereda u kakvog se pretvorila Republika: u Staroj Africi je 42. pr. Kr. prokonzul bio Kvint Kornificije, a u Novoj Africi Tit Sekstije. Prvi nije bio na trijumvirskoj liniji, pa ga je potonji napao i trijumvirima (točnije, Oktavijanu) osigurao vlast nad obje Afrike.⁹⁶ Potom je po Oktavijanovoj naredbi taj Tit Sekstije (čovjek Marka Antonija) upravu nad Afrikom predao Oktavijanovom zapovjedniku Titu Fuficiju Fangonu, ali ju je izbijanjem Peruzinskog rata tražio nazad (po zapovijedi Lucija Antonija). Fuficije Fangon je to odbio učiniti, zameo se novi sukob, Afrika je ponovno prešla u Sekstijeve ruke i nakon nekoliko mjeseci, konačno u Lepidove;⁹⁷
- e) u ovoj fazi argumentacije dostatno je ispričati osnovno: čini se da je Ilirik 42. i 41. pr. Kr. bio ostavljen bez nadzora jer je bilo previše neuralgičnih dijelova imperija koji su

⁹³ Dio 48.20.3.

⁹⁴ App. *Bell. civ.* 5.25. To je i potvrda maloprije navedene čudne logike prikupljanja novca za veterane. Svojim su postupcima Oktavijan i Antonije zapravo ojačavali Sekstov pokret.

⁹⁵ App. *Bell. civ.* 5.25; Dio 48.19.3-4; Vell. Pat. 2.72.4-5.

⁹⁶ App. *Bell. civ.* 4.52-56; Dio 48.21.1-6.

⁹⁷ App. *Bell. civ.* 5.26.

zahtijevali prisutnost legija i upravitelja.⁹⁸ Zgodno je primijetiti, neuralgija je nastala iz rimskih postupaka prema Rimljanima, a ne zbog ustanaka domicilnog stanovništva. Očito su i lokalni žitelji vidjeli da im rimsko razračunavanje ide na ruku, pa u tom razdoblju nije bilo potrebe dolaziti im na radar. Više se isplatilo prepustiti ih vlastitim budalaštinama kojima će sami sebe oslabiti, a onda iskoristiti povoljan trenutak i izazvati sreću. Zbog takve situacije u rimskoj političkoj areni vjerojatno nije niti preostao eminentniji političar kojeg bi se moglo potrošiti na upravljanje provincijom koja u tom trenutku nije tražila povećanu pozornost. Količina legija tada raspoređenih po sjevernoj Italiji garantirala je da zajednice Ilirika ne mogu ugroziti Italiju sa sjeveroistočne strane. Što se tiče događaja unutar same provincije, oni su obavijeni maglom i ne znamo se što se tada odvijalo. Ako bih nagađao, najsigurnija oklada bila bi da su, od svih plemena, Delmati iskoristili rimsko odsustvo i nanijeli štetu nekom od svojih susjeda.⁹⁹ A s obzirom na to što se tada događalo blizu Jadrana,¹⁰⁰ možda se razbuktao i piraterija.¹⁰¹ Naime, nakon bitke kod Filipa, u Jonskom se moru s dvije legije i sedamdeset ratnih brodova pojavio odmetnuti Gnej Domicije Ahenobarb i prema riječima Bilić-Dujmušića „ovdje uspostavio neku vrstu 'plutajuće republike'.“¹⁰² Bez jasnog cilja je, ne ulazeći u savez sa Sekstom Pompejem, harao primorskim krajevima, mahom na jonskoj obali Italije.¹⁰³ Između ostaloga, napao je i opustošio Brundizij i okolicu,¹⁰⁴ što mu stanovništvo nije zaboravilo kada je naredne godine s Antonijem došao pred njihovu luku.¹⁰⁵ U proljeće 40. pr. Kr. ulazi u savez sa Azinijem Polionom i zajedno otplovljavaju prema Saloni. To je prvo u izvorima zabilježeno rimsko pojavljivanje u Iliriku nakon Vatinijeve kampanje 44. pr. Kr. i imat će reperkusije na kasnija zbivanja.¹⁰⁶

⁹⁸ Doduše, u Iliriku nikog nije bilo niti 43. pr. Kr., ali je do bitke kod Filipa u listopadu 42. pr. Kr. službeno imenovani upravitelj bio Brut (*App. Bell. civ.* 4.58.). No, nemamo potvrdu da je Brut u tom razdoblju osobno bio u Iliriku. Dion Kasije ne navodi Ilirik u podjeli provincija nakon bitke kod Filipa (48.1.3; 2.1.), ali ga zato niže spominje (kao Dalmaciju) među provincijama dodijeljenima nakon sporazuma u Brundiziju (48.28.4.). Iako to nije čvrsti dokaz o nepostojanju upravitelja Ilirika između 42. i 40. pr. Kr., podatak je sam po sebi dovoljno indikativan te će se u ostatku teksta uzimati kao relevantan.

⁹⁹ Štogaod da se i dogodilo, nije imalo znatnijih posljedica za Republiku. Eventualni problem riješio bi se nakon konsolidacije kaotičnijih provincija, kao što je i ranije bio slučaj.

¹⁰⁰ Za što su, opet, zaslužni Rimljani.

¹⁰¹ S kojom je Oktavijan obračunao 35. pr. Kr. (*App. Ill.* 16.)

¹⁰² Bilić-Dujmušić 2004, 360.

¹⁰³ Što bi, također, podrazumijevalo i da se u Jadran tada nije moglo jer je Domicije blokirao prolaz.

¹⁰⁴ *App. Bell. civ.* 5.26.

¹⁰⁵ Kako je opisano u dijelu o povijesnim okolnostima.

¹⁰⁶ Vidi niže.

2.1. Vojno-strateške okolnosti Oktavijanova preuzimanja Ilirika

Sada je red da se jednom slojevitom studijom objasni zašto je Ilirik nakon sporazuma u Brundiziju pripao Oktavijanu. Ovoga puta su trijumvirske polazišne pozicije u pregovorima bile drugačije jer Antonije, iako neosporni prvak, više nije imao toliko izraženu superiornost nad Oktavijanom. Morala ga se dojmiti mladićeva upornost i odvažnost pri događajima 41. i 40. pr. Kr., kada je u sveopćem kaosu uspio dvaput odbiti Sekstov napad na Italiju, njega zaustaviti pod Brundizijem, njegovog brata u Peruziji, a uz to je i ispunio dobar dio nezahvalnog zadatka naseljavanja veterana. Oktavijanova brzina i odlučnost u preuzimanju i zadržavanju Kalenove provincije i vojske pokazale su da misli ozbiljno i više ne dopušta infantilno tretiranje. Pogotovo sa četrdeset legija iza sebe. No, stvar koja je najviše pridonijela sporazumu jest činjenica da su obojica željeli iskrenu međusobnu suradnju; svemu što se dogodilo je kumovalo nepovjerenje koje su među njima posijali drugi.

Pokretači Peruzinskog rata, Lucije Antonije i Fulvija, svoje su djelovanje protiv Oktavijana prikazali kao borbu za Antonijeve interese, iako je Antonije opunomoćio Oktavijana da u njegovo ime kolonizira veterane.¹⁰⁷ Fulvijini su razlozi bili prizemni – neki Manije, kojeg Apijan naziva upraviteljem (*ἐπιτροπέω*) za Antonijeva odsustva,¹⁰⁸ uvjerio ju je da mir i sloga s Oktavijanom osiguravaju Antonijev ostanak kod Kleopatre, a neredi jamče njegov povratak u Italiju.¹⁰⁹ Oktavijan je bio začuđen Lucijevim i Fulvijinim agitacijama i pretpostavljao je da rade na svoju ruku, međutim, do Antonijevog se mišljenja nikako nije moglo doći jer je zima zatvorila pomorske puteve prema Egiptu. Odlučio je postupati umjereno i ne previše žestoko, pa kada se ponovno otvore komunikacijski kanali, sve će raščistiti s Antonijem. Čak su i Antonijevi vojskovođe Polion, Ventidije i Planko bili prilično uvjereni da Antonije ne stoji iza Lucijevih postupaka.¹¹⁰ Antonije je na svom putu prema Italiji susreo izbjeglu Fulviju koja mu je prenijela svoju stranu priče. Nedugo potom sastao se i s Azinijem Polionom, pa ga je sve to potaknulo da uđe u neprirodan savez sa Sekstom Pompejem i Domicijem Ahenobarbom. Ipak, ostavio je zrnice sumnje u prenapuhanost glasina i zadržao pomirljiv stav prema Oktavijanu.¹¹¹ Taj se stav rasplinuo nakon incidenta pred Brundizijem, kad je Antonije spriječen u ulasku u grad. Nakon nekoliko većih i manjih okršaja, legionari su odustali od borbi, a posredstvom zajedničkog prijatelja, Lucija Kokceja Nerve, uklonjene su međusobne sumnje. Antoniju je dano do znanja da blokadu Brundizija nije

¹⁰⁷ App. Bell. civ. 5.14.

¹⁰⁸ App. Bell. civ. 5.14.

¹⁰⁹ App. Bell. civ. 5.19.

¹¹⁰ App. Bell. civ. 5.33.

¹¹¹ App. Bell. civ. 5.52.

naredio Oktavijan, već su je inicirali sami građani koji su mrzili Domicija jer ih je opljačkao godinu ranije. Savez sa Sekstom i Domicijem Antonije je opravdao time što je imao dojave da ga Oktavijan planira napasti pri njegovu povratku u Italiju. Oktavijanu je objašnjeno da Antonije nije stajao iza Peruzinskog rata, a Antoniju je rečeno da je Oktavijan preuzeo upravljanje Galijom zato da Lucije ne zloupotrijebi Kalenove legije.¹¹²

Kada su nakon svih ovih peripetija dvojica trijumvira konačno sjeli za isti stol, bez upliva remetilačkih faktora, dogovorili su novu podjelu provincija. Poučeni iskustvom, sada su to odradili sistematično, s logikom, ali i međusobnim povjerenjem. Zajednički su dogovorili obranu i pacifikaciju svojih regija. S obzirom na uznemirujuće vijesti iz Makedonije, Sirije i Male Azije, Antonije je pristao ostati bez provincija na zapadu jer je i na istoku bilo sasvim dovoljno problema. Trebali su mu svi raspoloživi vojskovođe. Kada je nakon bitke kod Filipa otišao na istok, Poliona, Ventidija i Planka je ostavio u Italiji,¹¹³ a nakon Brundizija sve ih je žurno otputio u Makedoniju, Siriju, odnosno, Aziju. Tako je Oktavijan zapadno od Italije na upravljanje dobio Galiju i Hispaniju, Afrika je ostavljena Lepidu,¹¹⁴ a Sicilija te Sardinija i Korzika ostale su u rukama Seksta Pompeja.¹¹⁵ Italija je ostala zajedničkim tлом s kojega su i Oktavijan i Antonije imali pravo regrutacije. Da je dogovor u Brundiziju utemeljen na povjerenju nalaže i Plutarhov podatak da će Oktavijan voditi Antonijeve privatne poslove dok je ovaj na istoku.¹¹⁶

¹¹² App. *Bell. civ.* 5.56-63.

¹¹³ Ventidija i Planka najvjerojatnije zato da nadziru Oktavijanove postupke pri naseljavanju Antonijeve veterana. Detaljnije objašnjenje za Poliona vidi niže.

¹¹⁴ Dojma sam da se Oktavijan Afrike htio riješiti pod svaku cijenu jer mu je zbog udaljenosti (i problema sa Sekstovom mornaricom) samo smetala. S druge strane, Lepidu je valjalo pokloniti povjerenje i dati neke ovlasti kako bi zatomio osjećaj odbačenosti i da ne bi počeo praviti probleme. A i moglo ga se iskoristiti u sukobu protiv Antonija ili Seksta. To se pokazalo ispravnom odlukom jer je četiri godine mirno čuvao Afriku, a 36. pr. Kr. je sudjelovao u kampanji protiv Seksta na Siciliji. Kada mu je moć udarila u glavu, htio je kapitalizirati brojnost svoje vojske i to ga je koštalo svega. Oktavijan ga se riješio bez većih poteškoća. O Lepidu i njegovoj upravi Afrikom, uključujući i stvaranje klijentele za podršku u slučaju rata protiv trijumvira vidi u Wiegel 2002, 82-87.

¹¹⁵ Sekstovo posjedovanje otoka tada, naravno, nije ratificirano, ali se vjerojatno mislilo da će, zbog Oktavijanove braka sa Skribonijom i novostvorena savezništva s Antonijem, Sekst prestati s pomorskom blokadom Italije. No, od toga nije bilo ništa. Za razliku od Sicilije, koja je u Sekstovim rukama bila od 43. do 36. pr. Kr. (Stone 1983, 11-22 smatra da je Sicilija iznimno prosperirala pod Sekstom i bila mu odana, pa ju je zato Oktavijan kaznio 36. pr. Kr.), provincija Sardinija i Korzika je više puta mijenjala upravitelja: prvo je ugovorom iz 42. pripala Oktavijanu, ali ju je u okršajima koji su prethodili brundizijskom sporazumu 40. pr. Kr. za Seksta osvojio Menas; sporazumom u Brundiziju ponovno pripada Oktavijanu, da bi je Menas odmah opet osvojio i pripojio Sekstu; Mizenskim sporazumom 39. pr. Kr. priznata je Sekstovim posjedom, ali ju je 38. pr. Kr. Menas izručio Oktavijanu i od tada ona više nikad nije došla u Sekstove ruke.

¹¹⁶ Plut. *Ant.* 33.

Preostao je još samo Ilirik. Iako je 42. pr. Kr. ostao van dosega rimskih upravitelja,¹¹⁷ bilo je jasno da sada neće biti u zapečku. Pripao je Oktavijanu, a kada pogledamo donju kartu, shvatljivo je i zašto: Oktavijan je na sebe preuzeo provincije kojima se moglo rukovoditi bez mornarice. Drugim riječima, područje pod njegovom upravom imalo je međusobni kopneni dodir i više mu nije prijetila opasnost pomorskih blokada ili zaposjedanja prijevoja pri pokušajima prelaska iz jedne provincije u drugu.¹¹⁸ Sada je upravljao neprekinutom kopnenom i obalnom cjelinom od Atlantika do Otranta. Međutim, to je samo šira slika i jedino što pokazuje jest da su trijumviri nešto naučili od podjele nakon bitke kod Filipa; prisjetimo li se obrađenih problematičnih stavki, vidimo da su ovakvim rasporedom anulirane. Tako Antonije i Oktavijan jedan drugome više nisu „smetali“.¹¹⁹

Karta 2. Podjela rimskih provincija nakon brundizijskog sporazuma

Suzi li se perspektiva, pronalaze se daljnja objašnjenja dodjeljivanja Ilirika Oktavijanu. Probleme u kasnorepublikanskom Iliriku uglavnom stvaraju zajednice sjevernog i središnjeg dijela provincije, Japodi i Delmati. Znano je da se japodskom području najlakše pristupalo iz sjeveroistočne Italije, s ishodištem u Akvileji, dok je najkraći put do Delmata vodio od

¹¹⁷ Pritom se ne bi trebali izvlačiti defetistički zaključci da se tada o Iliriku nije vodilo računa.

¹¹⁸ Misli se na međusobne rimske kopnene i pomorske blokade.

¹¹⁹ Iako ne nudi dodatnu argumentaciju, slično misli i Pelling 1996, 18.

Brundizija morem prema Naroni ili srednjoj Dalmaciji. Međutim, u ovom bi se razdoblju pitanje Delmata moralo rješavati kopnom jer Oktavijan 40. pr. Kr. nije imao niti jedan brod,¹²⁰ a Antonije mu ih nije mogao dati. U takvim je okolnostima Ilirik mogao biti povjeren Oktavijanu upravo zato što se do tamo, kada je to nužno, moglo stići i kopnenim putem preko Akvileje, dok su Antoniju svi raspoloživi brodovi bili potrebni za transport trupa u Makedoniju i operacije na istoku. Preuzimanjem Ilirika morao bi razdvajati snage i time oslabiti efektivne namijenjene konsolidaciji istočnih provincija.¹²¹

Na to se nadovezuju i sljedeći redci. Za događaje u samom Iliriku u razdoblju od završetka Vatinijeve kampanje¹²² (početkom 44. pr. Kr.) do sporazuma u Brundiziju (krajem 40. pr. Kr.) nemamo gotovo nikakvih literarnih podataka. Jedino što postoji vezano je uz pohod Azinija Poliona na Salonu i Delmate,¹²³ ali to su fragmentarni, poprilično razbacani navodi povjesničara, pjesnika i njihovih sholijasta koji (ako uvažimo Bilić-Dujmušićevo tumačenje)¹²⁴ mogu osvijetliti djelić događaja smještenih u kasno proljeće ili rano ljeto 40. pr. Kr., nekoliko mjeseci prije uglavljanja brundizijskog pakta. Bilić-Dujmušićev prijedlog,¹²⁵ u zbroju s Apijanovom informacijom o Brutu i Kasiju, koji su *bili angažirani u ratu protiv Antonija i drugog Cezara, nazvanog August, pa se nisu imali vremena baviti Ilirima*,¹²⁶ omogućuju nam indikativnu pretpostavku da je u Iliriku u godinama između Vatinija i Brundizija bilo živo: Vatinije je 44.

¹²⁰ App. *Bell. civ.* 5.53. Nisam sklon prihvatiti ideju da nedostatak ratnih brodova (kao u ovom slučaju) ne predstavlja problem za prelazak preko Jadrana (ili kojeg drugog mora) zato što se, alternativno, mogu prenamijeniti trgovački ili nabaviti transportni brodovi. S jedne strane, civilni brodovi u službi transporta vojske predstavljaju laku metu bilo kakvoj iole organiziranoj piratskoj eskadri (u Jadranu je tih godina buktala piraterija koju je Oktavijan uništio tek 35. pr. Kr.). S druge strane, vjerojatno je većina raspoloživih transportnih i trgovačkih brodova trebala poslužiti Antoniju za prebacivanje trupa na istok. Također, kako je ovdje riječ o Japodima i Delmatima, to jest, dvije neprijateljske zajednice, onda cijela priča o pohodu kopnom i ne djeluje tako nelogično. U tom bi slučaju prodor išao redom, prvo od Akvileje na Japode, potom iz Japodije, preko Liburnije, na Delmate.

¹²¹ Često se zanemaruje činjenica da je komunikacija između Ilirika i Makedonije morala biti pomorska jer je kopneni put tada bio iznimno nepovoljan.

¹²² O Vatinijevoj kampanji na Delmate vidi Bilić-Dujmušić 2004, 322-355.

¹²³ Acro *ad Hor. Carm.* 2.1.15; Flor. *Epit.* 2.25; Horat. *Carm.* 2.1.12-16; Porphyrio *Comm. in Hor. Carm.* 2.1.15-17; Servius *ad Ecl.* 3.88; 4.1; 8.12; Verg. *Ecl.* 8.6-13. U znanosti se podosta raspravljalo o tome je li adresat Vergilijeve osme Ekloge (a time i vođa kampanje 40. ili 39. pr. Kr.) Oktavijan ili Azinije Polion. Takvih je radova previše da bi ih se sve pobrojalo, pa ih izdvajam nekoliko. Da je adresat bio Azinije Polion: Syme 1937b, 39; Berkowitz 1972, 21-38; Tarrant 1978, 197-199; Farrell 1991, 204-211; Thibodeau 2006, 618-623. Oktavijan: Bowersock 1971, 73-80; Bowersock 1978, 201-202; Clausen 1972, 201-206; Mankin 1988, 63-76. U Clausen 2002, 165-173. nema konačnog zaključka, nego se nastoje osvijetliti geografski pojmovi koje spominje izvor. Uvjerljivije djeluju zaključci pobornika teze da je adresat Azinije Polion, stoga se ovdje priklanjam tom mišljenju.

¹²⁴ Bilić-Dujmušić 2004, 366-378.

¹²⁵ Bilić-Dujmušić 2004, 376-377. Sažeto preneseno, Azinije Polion je u savezništvu s Domicijem Ahenobarbom ponovno osvojio „delmatsku“ Salonu na Kliškim vratima te je Delmatima opustošio polja u zaleđu (Mučko i/ili Sinjsko).

¹²⁶ App. *Ill.* 13. Po narativu tog poglavlja dadne se zaključiti da se pod Ilirima misli na Delmate koji su neposredno prije prouzročili probleme Vatiniju.

pr. Kr. propustio zavesti red među Delmatima,¹²⁷ Brut ih 43. pr. Kr. nije umirio zbog nedostatka vremena, 42. pr. Kr. nitko nije imao vremena ni za Delmate ni za Ilirik, 41. pr. Kr. je Jonskim (a možda i Jadranskim) morem haračio Domicije Ahenobarb, a tek je 40. pr. Kr. Azinije Polion dao do znanja da rimsko odsustvo nije trajno, iako je „nakon što je Antonije krenuo za Italiju, Polion morao ograničiti ili čak prekinuti započete operacije protiv Delmata i pohitati gazdi u pomoć.“¹²⁸ Iz ovoga se može zaključiti da je budućeg upravitelja Ilirika očekivao golemi posao pacifikacije i sređivanja stanja zapuštene provincije. Očekivao ga je rat. To je bilo jasno i trijumvirima.¹²⁹

Prema tome, prihvatiti li se takvo odvijanje događaja, onda se u nastavku može oformiti i daljnja logična interpretacija. Brundizijsko vijećanje nad sudbinom imperija ovoga je puta moralo donijeti trajne rezultate, pa se svakom segmentu, tako i Iliriku, pristupilo studiozno i argumentirano. A kada se na istome mjestu okupe Oktavijan, Antonije, Mecenat i Polion,¹³⁰ onda se – takav je dojam dva milenija kasnije – može očekivati i temeljita pozadinska priča. Pritom ne bi trebalo čuditi da je u ovom kvartetu, prije donošenja odluke o Iliriku, riječ uzeo Azinije Polion i predstavio svoja iskustva i saznanja, s obzirom na to da se netom prije vratio iz te provincije. U Polionovu raportu su vjerojatno naglašene dvije stavke: 1) ponovno je slobodna pomorska komunikacija kroz Otrant jer je Domicije Ahenobarb sada saveznik; 2) Salona je opetovano pod prijetnjom te je njegova intervencija samo oslabila, a nikako trajno uklonila delmatski pritisak. Postalo je jasno da se rezultati u Iliriku mogu postići isključivo kopnenim snagama jer se operacije vrše u unutrašnjosti, pa od ratnih brodova nema pretjerane koristi; inventura je pokazala da Oktavijan na raspolaganju ima dvadeset i devet legija, ali nema brodove, dok Antonije pod sobom ima dvadeset i četiri legije i dvjesto sedamdeset brodova.¹³¹ Stoga je procijenjeno da je Ilirik bolje prepustiti Oktavijanu.¹³² Takvoj su odluci kumovale i vijesti iz Makedonije gdje su Partini uzrokovali nevolje, pa nije za pretpostaviti da je Antonije uz nevolje u istočnim provincijama svojim planovima želio pridodati i one iliričke.

¹²⁷ Bilić-Dujmušić 2004, 351-354 to pripisuje njegovoj nesposobnosti.

¹²⁸ Bilić-Dujmušić 2004, 376.

¹²⁹ Doduše, to je jasno još od Cezara koji se nije pozabavio s njima.

¹³⁰ App. *Bell. civ.* 5.64.

¹³¹ Da se ne zamaramo matematičkim postupcima, ovdje su prenesene konačne brojke, a detalje o tome tko je kome i kada dao ili vratio koliko legija vidi u Tarn 1932, 75-81; Tarn 1934b, 48-49 (u bibliografiji pod Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934b); Brunt 1971, 488-507. Još se jedino može dodati da su gore u tekstu Antoniju pripisane i dvije Domicijeve legije koje su s njim završile u Bitiniji te sedamdeset brodova s kojima je Domicije došao pred Brundizij. Oktavijan je od jedanaest Kalenovih legija šest dao Lepidu (App. *Bell. civ.* 5.53.), a pet vratio Antoniju (App. *Bell. civ.* 5.66.).

¹³² Zbog ranije navedenog mišljenja o povoljnijem pristupu kopnom. Podsjećam da se opisane okolnosti odnose na 40. pr. Kr. i nisu primjenjive na 35. pr. Kr., kada je kampanja stvarno pokrenuta. Okolnosti neposredno pred samu kampanju vidi u idućem poglavlju.

Iako se predloženi vojno-strateški razlozi zbog kojih je Ilirik pripao Oktavijanu podudaraju sa tadašnjim okolnostima, još uvijek ne nude zadovoljavajuća objašnjenja. Da bi bilo moguće dobiti čvršći oslonac, ovaj aspekt valja promotriti još iz dva kuta.

2.2. Politički razlozi Oktavijanova preuzimanja Ilirika

Ilirik nije nastao iz vakuuma. Prije nego je postao provincijom imao je svoj razvojni put koji, zahvaljujući recentnim istraživanjima, sada možemo poprilično detaljno pratiti.¹³³ Cezar je kao prvi upravitelj novoformljene provincije bio informiran i jako je dobro znao što od nje želi i što mu ona može ponuditi. U vojnom smislu, Ilirik mu je trebao, Milivojevićevim riječima, poslužiti kao „odskočna daska za napredovanje prema dunavskom području“,¹³⁴ no iz poznatih razloga do toga nije došlo. Ali, ono do čega je došlo i što se može pripisati posljedicom Cezarove uprave jest intenzivirano doseljavanje rimskih građana koje nalazimo okupljene u konvente, pogotovo u Saloni.¹³⁵ Čuveno junaštvo opkoljenog konventa u Saloni¹³⁶ odjeknulo je diljem rimskog svijeta, a Salonu kasnije postavilo na kartu kao glavni grad provincije.¹³⁷ Ponašanje salonitanskog konventa nam je ovdje izuzetno bitno – čvrsto držanje grada i borba za Cezarovu stvar pokazali su da „prelaskom na Pompejevu stranu u građanskom ratu konvent rimskih građana u Saloni može mnogo više izgubiti nego dobiti.“¹³⁸

Zašto nam je to bitno? Zato što nas upućuje prema političkim motivima zbog kojih je Oktavijanu, Cezarovu nasljedniku, Ilirik bio poželjan, čak i nužan. Prvi dio objašnjenja dugujemo Milivojeviću: za razliku od Pompeja i Krasa, Cezarov je jedini kapital u to vrijeme bilo njegovo ime. Nije imao niti vojsku niti novac, a time ni široku klijentelarnu mrežu. Ilirik je već zamjetno vrijeme bio povezan s novčarskim krugovima iz Italije, pogotovo u dijelovima koji su ranije potpali pod rimski utjecaj (Histrija, Liburnija, Isa i južni dio provincije), pa je za pretpostaviti da su patroni tamošnjih klijenata bili bliži optimatima. Cezar je, kao popular, uz sebe vezao ljude izvan visoke državne politike, mahom vitezove¹³⁹ te im omogućio prodor na novo tržište. Kako galsko, tako i iliričko. Time je stvarao odanu sljedbu. Za razliku od galskih bespuća, Ilirik popularima nije nudio previše opcija. Jedino mjesto na kojemu je kapital

¹³³ Milivojević 2021, 11-124.

¹³⁴ Milivojević 2021, 159.

¹³⁵ Milivojević 2021, 259 posebno ističe da tadašnji pojačani priljev rimskih građana u Salonu ne znači da tamo nisu dolazili i ranije ili da nisu dolazili i u ostale dijelove provincije. Iscrpnu studiju o konventima ponudio je u poglavlju *Promjene za Cezarova vremena*.

¹³⁶ Caes. *Bell. civ.* 3.9.

¹³⁷ O opsadi Salone vidi u Bilić-Dujmušić 2000, 107-149; Bilić-Dujmušić 2022, 35-85.

¹³⁸ Milivojević 2021, 257.

¹³⁹ Vitezove bez imetka, koji su u Cezaru prepoznali istu priliku kakvu su u Suli vidjeli Kras i Pompej.

Cezarovih ljudi mogao biti plasiran u njima zadovoljavajućem obimu bila je Salona.¹⁴⁰ A da je njihov prodor bio agresivan svjedoči isejska žalba Cezaru 56. pr. Kr. (o trgovini Manijskim zaljevom).¹⁴¹ Isa očito nije trpjela konkurenciju, pa je u građanskom ratu stala na Pompejevu stranu¹⁴² i zajedno s Markom Oktavijem i Delmatima srčano sudjelovala u opsadi Salone. Ali, Rimljani unutar salonitanskog konventa još srčanije su se borili za Cezarove i vlastite pozicije. Uspješno su odbili napadače, a završetkom rata i konačnom Cezarovom pobjedom njihova je pozicija dosegla vrhunac. Eliminacijom isejske države, ujedno i najjačeg konkurenta, Salona je vremenom uzdignuta u koloniju te postala glavni politički faktor i dominantna trgovačka ekspozitura srednjeg Jadrana.

Cezarov je najveći politički uspjeh u Iliriku postignut upravo u Saloni gdje je stekao moćnu bazu lojalnih pristaša. No, njegov utjecaj i potezi osigurali su mu da polako uvećava klijentelu i u dotad „optimatskim“ dijelovima provincije: Histriji, Liburniji te starom Iliriku.¹⁴³ Vjerojatno nije pogrešno tvrditi da je nakon građanskog rata u dobrom dijelu Ilirika (ili među dobrim dijelom rimskih građana u Iliriku) Cezar uživao široku podršku – što je bio sasvim opipljiv zalog ostavljen Oktavijanu u naslijeđe. Ali, kako u kasnoj Republici ništa nije bilo jednostrano, tako ni puka zaključna konstatacija da je Ilirik pripao Oktavijanu zato što je Cezar ondje ostavio razgranatu klijentelu koja je njegovom smrću prešla u Oktavijanove ruke ne pokazuje ništa i zahtijeva dodatnu razradu.

Konačna osveta za martovske ide zbilja se u bitci kod Filipa, kada je osokoljena republikanska strana, sa cezaroubojicama na čelu, posljednji puta u povijesti predvodila rimske građane na bojnopolju. Njihov poraz, u paketu s netom obavljenim proskripcijama, pobjedničkoj je strani u ruke izručio cijelu rimsku državu, bez dostojne opozicije. Cezarovi politički pristaše i suradnici tako su postali nositelji cjelokupne vlasti. Zdrav razum nalagao bi da će oni, bez obzira i na neke osobne interese kojih je uvijek bilo, državu voditi u nekom zamišljenom cezarijanskom duhu, prema Cezarovim idealima, kakvi i koji god oni bili. Međutim, dogodilo se upravo suprotno. Arogancija koja je oduvijek karakterizirala rimske političare, u sprezi sa pohlepom, ambicijom i častohlepljem ovoga perioda, rimsku su državu pretvorili u poligon za vježbanje sebezubnja. Svatko je sebi bio najbolji, najkvalitetniji i, podrazumijeva se, najvažniji za državu. Upravljanje tadašnjom Republikom usporedivo je s

¹⁴⁰ Milivojević 2021, 257-259.

¹⁴¹ Milivojević 2021, 259 i literatura navedena u bilj. 1081.

¹⁴² Kako je sve to dovitljivo objasnio Bilić-Dujmušić 2000, 112-117: Isa nije imala previše izbora pri odabiru strana kada je pred njenu luku doplovila moćna flota Marka Oktavija. No, ubrzo je proradio Grcima karakteristični oportunistički, pa je savezništvo s Pompejem Velikim pretvoreno u zgodnu priliku za obračun s trgovačkim rivalom.

¹⁴³ Detalje vidi u Milivojević 2021, 251-267. Za Liburniju vidi u Bilić-Dujmušić 2000, 85-93.

dvogodišnjakom koji se igra porculanskom zdjelom. Ishod je poznat, u ovoj paraboli ne ostaju čitavi niti Republika niti zdjela. U dužim ili kraćim intervalima, rimski je puk redovito iskazivao nezadovoljstvo smjerom kojim Cezarovi kormilari brode.¹⁴⁴ U cijelom tom metežu ispadalo je da se za proklamiranu „cezarovštinu“ među sobom bore cezarovci.¹⁴⁵ Ne samo trijumviri, već i njihovi pobočnici.

Nimalo ne sumnjam da je ona izvorna Cezarova klijentela, razasuta po provincijama, bila potpuno zbunjena ovakvim odvijanjem događaja.¹⁴⁶ Ako je Antonije bio Cezarova desna ruka, onda je sasvim legitimno da neka zajednica Cezaru u čast izvjesi „Antonijeve stjegove“ jer on je ipak čovjek kojemu je „naš Cezar vjerovao“. No, što bi bilo kada bi se u nekoj od takvih zajednica pojavila Oktavijanova agentura, pa agitirala u korist mladog, punopravnog (i odnedavno punokrvnog) nasljednika koji „samo što nije postao hodajuće Cezarovo utjelovljenje“? Kako između dva Cezarova eksponenta, starijeg i dokazanog te mlađeg i perspektivnog, koji k tome obojica zagovaraju Cezarovu politiku, presuditi u davanju podrške?¹⁴⁷ Odgovor je prilično jasan i uključuje mnogo korupcije.

Čini mi se da se u ovim razmišljanjima o borbi za klijentelu krije političko rješenje Oktavijanova dobivanja Ilirika u brundizijskoj podjeli. Ali, da bi to rješenje potpuno isplivalo na površinu, još nam valja zaviriti u riznicu čije ključeve drži, tko drugi doli, Gaj Azinije Polion – Antonijev najposobniji pobočnik.¹⁴⁸

2.2.1. *Magnae et speciosae res Asinii Pollionis*

Nakon Peruzinskog rata 40. pr. Kr., Azinije Polion je dulje vrijeme čuvao Venetiju za Marka Antonija i pripremao mu luke za iskrcavanje i snabdijevanje pri dolasku s istoka, kazuju nam Velej Paterkul i Apijan.¹⁴⁹ U njihovim izvještajima, međutim, postoje ključne razlike: Apijan piše da je Polion luke diljem Italije pripremao zajedno s Domicijem Ahenobarbom,¹⁵⁰ a

¹⁴⁴ Vidi *Povijesne okolnosti*.

¹⁴⁵ To je, očito, bilo jasno jedino legionarima koji se neposredno pred Brundizijem nisu htjeli međusobno boriti.

¹⁴⁶ Misli se na razdoblje između Cezarove smrti i brundizijske podjele koja je, u tom smislu, ipak konsolidirala stanje.

¹⁴⁷ App. *Bell. civ.* 5.27 lijepo sumira situaciju tog perioda na primjeru Oktavijana i Lucija Antonija: *Svatko se opredjeljivao za onu stranu koja je ratovala za njegove interese* (prev. B. Stevanović); cf. Crawford 1974, 739 gdje vidimo da su nakon Cezarove smrti i Antonije i Oktavijan kovali novac na kojemu je svaki od njih nastojao prikazati i naglasiti osobnu povezanost s Cezarom.

¹⁴⁸ Cilj nadolazećeg teksta je rasvjetljavanje uloge Azinija Poliona u periodu od Peruzinskog rata do brundizijskog sporazuma. Tako će se moći vidjeti do koje je mjere pozadinsko djelovanje moglo utjecati na postupke ili mišljenja dvojice najmoćnijih aktera ovog perioda.

¹⁴⁹ Vell. *Pat.* 2.76.2; App. *Bell. civ.* 5.50. Misli se na već opisani dolazak u Brundizij u ljeto 40. pr. Kr.

¹⁵⁰ App. *Bell. civ.* 5.50: *Asίνιος δὲ Ἀηνοβάροβω συνετίθετο φιλιαν εἶναι πρὸς Ἀντωνίων: καὶ ἐπέστελλον ἄμφω τὰδε τῷ Ἀντωνίῳ καὶ ἀποβάσεις αὐτῶ καὶ ἀγορὰν ὡς αὐτίκα ἤξοντι εὐτρέπιζον ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν.*

Velej Paterkul da je nakon dužeg čuvanja Venetije Polion krenuo prema Antoniju i putem ušao u savez s Domicijem¹⁵¹ te je sa sedam legija oko Altina i drugih okolnih gradova postigao neka velika djela.¹⁵² Kako sam god pokušao spojiti ove kontradiktorne izjave, završna interpretacija nije isporučivala održiv narativ. Razlike su nepomirljive (djelovanje diljem Italije u savezu s Domicijem/djelovanje u Venetiji prije sklapanja savezništva) i jedino što ovdje mogu učiniti jest odlučiti kome vjerovati i to potkrijepiti argumentima. Iako ponekad svojstveno nedorečen, u ovom srazu povjerenje zaslužuje Velej Paterkul.¹⁵³

Prvo da obrazložim zašto izbor nije pao na Apijana. Njegov je tekst problematičan, a dio o pripremi luka za Antonija, nakon sklapanja savezništva,¹⁵⁴ može se tumačiti dvojako: 1) novopečeni saveznici Azinije Polion i Domicije Ahenobarb skupa idu od luke do luke i osiguravaju pristaništa ili 2) obojica, kao saveznici, pripremaju luke za Antonija, ali zasebno, na različitim mjestima. Apijanova naracija, umjesto rješenja, stvara dodatna pitanja. Kako bi se onda moglo objasniti formiranje njihova savezništva? Polion je dosegao neku luku u kojoj je bio Domicije, pa ga je tamo pridobio za Antonija? Možda je u jednoj od luka saznao da je Domicije blizu, pa se zaputio prema njemu i privolio ga na suradnju? Gnej Domicije Ahenobarb, proskribirani neprijatelj trijumvira, vrši ratne pripreme u Antonijevu korist prije nego je saznao Antonijev stav o međusobnom savezništvu?¹⁵⁵ Čak i prije nego se uvjerio je li Antonije spreman ispuniti obećanja koja mu je dao Azinije Polion? Teško da bi bilo tako. Ne samo zbog ovih političkih pitanja, nego i geografije. Naime, Domicije se nakon bitke kod Filipa ustoličio u Jonskom moru,¹⁵⁶ a logično je pretpostaviti da mu je baza bila na otoku Korkiri.¹⁵⁷ Od tamo je kretao na pljačkaške pohode po jonskoj obali Italije. Između ostaloga, 41. pr. Kr. je napao Brundizij i Oktavijanu uništio ili preoteo i ono malo brodova što je ovaj još imao.¹⁵⁸ Time ga je lišio bilo kakvog pristupa Otrantu, a posljedično i Jadranu. Apijanu je sve to bilo dobro poznato, ali je, nažalost po naše potrebe, previše koncizan. Zašto bi, odjednom, Domicije

¹⁵¹ Vell. Pat. 2.76.2: (...) *diu retenta in potestate Antonii Venetia, (...) Antonium petens, vagum adhuc Domitium, (...) consiliis suis inlectum ac fide data iunxit Antonio.*

¹⁵² Vell. Pat. 2.76.2: (...) *cum septem legionibus (...) magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regionis urbes editis.*

¹⁵³ Generalnu analizu njegove literarne vrijednosti vidi u Shipley 1924, viii-xvii; Miklič 2006, 5-19.

¹⁵⁴ App. Bell. civ. 5.50 navodi takav redosljed: *Azinije, pak, pridobi Ahenobarba za Antonijeova prijatelja, (...) zatim su mu pripremali – kao da će on odmah doći – podesne luke za iskrcavanje i snabdijevanje po cijeloj Italiji* (prev. B. Stevanović).

¹⁵⁵ App. Bell. civ. 5.55 opisuje nešto kasniji susret Domicijeve i Antonijeve flote u kojemu se iščitavaju napetost i nepovjerenje do zadnjeg trena.

¹⁵⁶ App. Bell. civ. 5.2; 26; Dio 48.6.4-5.

¹⁵⁷ Tako i Bilić-Dujmušić 2004, 427.

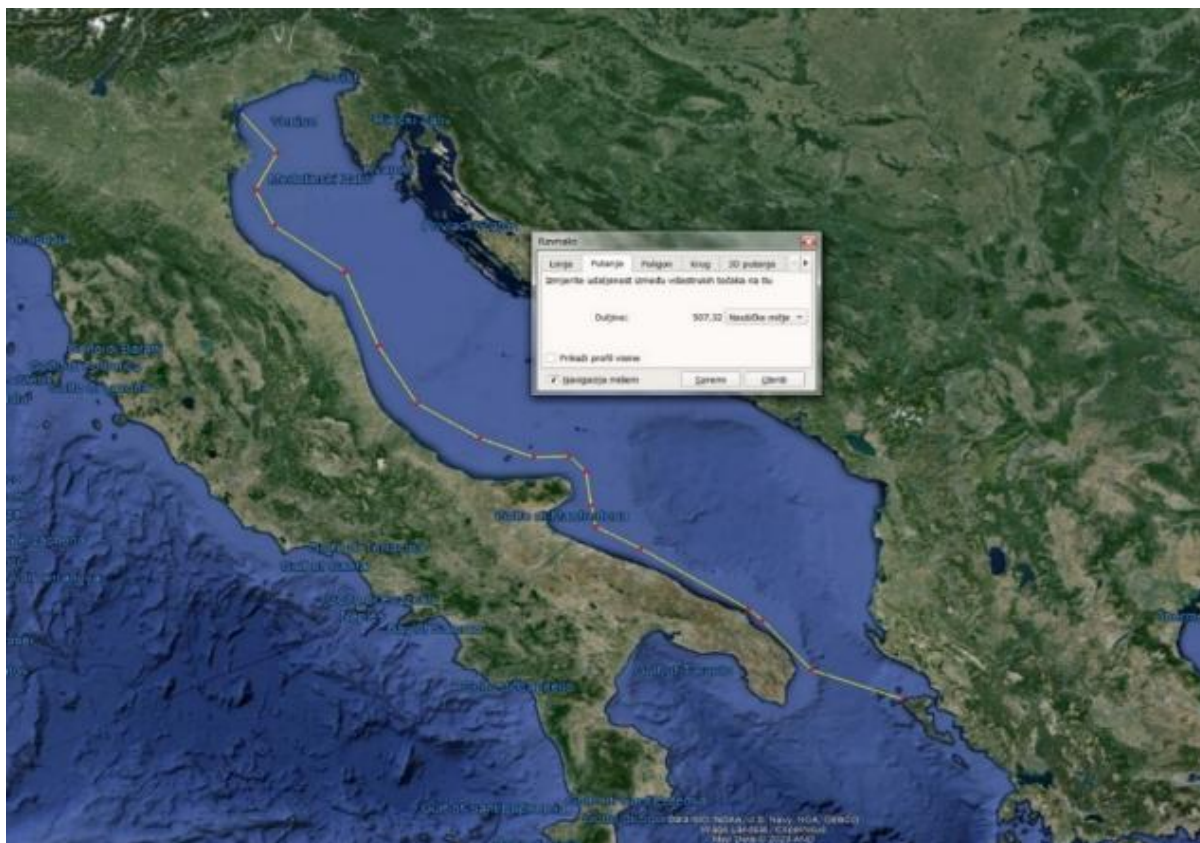
¹⁵⁸ App. Bell. civ. 5.26. Kako je gore već istaknuto, pri sklapanju brundizijskog sporazuma Oktavijan nema niti jedan brod jer mu je Domicije nanio gubitke.

napustio Jonsko more i krenuo na sjever prema Aziniju Polionu?¹⁵⁹ Iskoristimo li *Google Earth*, vidimo da je pomorska udaljenost između Korkire i Brundizija preko 90, a između Brundizija i Venetije 415 nautičkih milja. Dakle, od Korkire do Venetije ima više od 500 nautičkih milja (oko 940 km).¹⁶⁰ Prema procjenama, dnevno bi se moglo prevaliti oko 50 nautičkih milja, što znači da je ovaj put trajao minimalno deset dana, ako su plovidbeni uvjeti bili povoljni.¹⁶¹ Uračunamo li slične vrijednosti i za povratak, zajedno s vremenom boravka na sjevernom Jadranu, ispada da Domicija blizu Jonskog mora i Korkire ne bi bilo više od mjesec dana. Zbog kojeg bi razloga Domicije anulirao povoljan položaj, prevalio toliku udaljenost (i to u smjeru svog neprijatelja), ostavio Otrant bez nadzora i time samog sebe doveo u mišolovku, s obzirom na to da iz Jadranskog mora nema drugog izlaza? Zašto nije otplovio prema Siciliji i Sekstu Pompeju?

¹⁵⁹ *App. Bell. civ.* 5.33; 50 piše da se Azinije Polion iz okolice Peruzije povukao u Ravenu.

¹⁶⁰ Ovdje sam uvrstio udaljenost do Venetije jer Poliona tamo smješta Velej Paterkul, ali da se u obzir uzme i Apijanov navod o Raveni, to je i dalje udaljenost veća od 450 nautičkih milja. O plovidbi zapadnim Jadranom vidi Šešelj 2009, 380-385 i kartu na str. 386.

¹⁶¹ Šešelj 2009, 380 s pratećom literaturom u bilješkama i tekstu.

Karta 3. Prikaz zapadnojadranske plovidbene rute od Korkire do sjevernog Jadrana¹⁶²

Odgovori na ova pitanja postat će jasni nakon analize podataka koje donosi Velej Paterkul. Za razliku od Apijana koji gore spomenute događaje predstavlja kao natuknice i čitatelje ne zagušuje detaljima koje ne smatra važnima, Velej je, srećom, baš na jednom mjestu odlučio napisati pokoju riječ više o Aziniju Polionu i tako nam uz komplemente drugih izvora omogućio logičniju konstrukciju.

No, prije nego Velej Paterkul dobije zasluženi prostor, na ovome je mjestu potrebna digresija. Naime, u historiografiji se razvila jedna poprilična rasprava o Aziniju Polionu iz koje su izrasli brojni (vrlo upitni) zaključci:¹⁶³ od toga je li Vergilije njemu ili Oktavijanu posvetio osmu Eklogu, preko diskusije o njegovoj (pre)pasivnoj ulozi u Peruzinskom ratu i olakom prepuštanju Kalenovih legija Oktavijanu, pa sve do teorija da je on nakon Brundizija stao na Oktavijanovu stranu, otišao u Ilirik i osvojio Salonu. Pokoravanje Partina se objašnjava time da je iz Ilirika (kojim je upravljao kao Oktavijanov čovjek) prešao u Makedoniju, obavio taj

¹⁶² Predložak karte preuzet je iz aplikacije *Google Earth*.

¹⁶³ André 1949; Bosworth 1972, 441-473; Morgan 2000, 51-69; Džino 2011, 158-166; Lutton 2012, 127-163 i prateća literatura u tim djelima.

zadatak,¹⁶⁴ ali je to vjerojatno učinio s pristankom obojice trijumvira jer je, zapravo, radio za obojicu.¹⁶⁵ Nadalje, postoji mišljenje da je Polion pao u Antonijevu nemilost nakon Peruzinskog rata, ali da ga odobrovolji (ili da Antonije ne postane sumnjičav) pridobio je Domicija Ahenobarba za njega. Zapravo, on Antoniju niti nije bio bitna figura jer da jest, onda Apijan sigurno ne bi napisao da su Poliona za pregovarača u Brundiziju odabrali Oktavijanovi vojnici, a ne Antonije. To je potvrda činjenice da je Polion Antoniju bio prihvatljiva solucija i ništa više. Na to se nastavlja i konstatacija da bi Apijan, opisujući događaje nakon Brundizija, sigurno spomenuo što se dogodilo s Polionom kojem, za razliku od Ventidija, Antonije nije dodijelio nikakav zadatak (jer nije imao visoko mišljenje o njemu). Neki idu toliko daleko da i Salvidijenovu izdaju pripisuju može bitnoj Polionovoj djelatnosti; ako je 43. pr. Kr. mogao pridobiti Planka, 40. pr. Kr. Domicija, onda je to bio u stanju učiniti i sa Salvidijenom. Polionovo osvajanje Salone je mahom vezano uz raspravu je li on na Oktavijanovoj ili Antonijevoj strani (s obzirom na to da je Salona u Iliriku, a Ilirik je Oktavijanov onda Polionov delmatski trijumf samo potvrđuje da je on bio Oktavijanov upravitelj).¹⁶⁶ O Delmatima se ne raspravlja, nego samo o Partinima, Dalmaciji i Salonu. Polion je osvojio Salonu, onu Salonu u kojoj je bio konvent rimskih građana, a nakon dugotrajne opsade i napada konjicom i mornaricom, razorio joj je zidine (što objašnjava nedostatak predcarskih materijalnih ostataka).¹⁶⁷ To je pokazatelj da je Bilić-Dujmušić u krivu¹⁶⁸ kada tvrdi da je Azinije Polion napao „delmatsku“ Salonu u kliškim vratima jer je očito da Polion pri opsadi koristi mornaricu. Prijedlog takvog rješenja bazira se na iskazu Tome Arhiđakona.¹⁶⁹

Ulaženje u široke polemike i pojedinačno dezavuiranje ovih teza zaista ne bi imalo smisla i oduzelo bi previše prostora i vremena.¹⁷⁰ Ali, jedan temeljni kritički osvrt je nužan. Teško je prikriti dojam da se kod ovih autora ističu dvije stvari: 1) selektivna interpretacija izvora i 2) površno tumačenje povijesnog konteksta. Primjer selektivne interpretacije izvora navodim (u izvornom obliku) iz disertacije *Asinius Pollio*, obranjene 2012. godine u Australiji:¹⁷¹ *The addressee (Vergilijeve Ekloge, op. a.) is usually considered to be either Pollio or*

¹⁶⁴ Bosworth 1972, 464 piše: „ako je Polion držao Ilirik, onda je lako mogao prijeći granicu provincije i u Makedoniji poraziti Partine.“

¹⁶⁵ André 1949, 22-23.

¹⁶⁶ Bosworth 1972, 468-472.

¹⁶⁷ Džino 2011, 164 i literatura u bilj. 31.

¹⁶⁸ Pritom Džino 2011, 164 ne citira Bilić-Dujmušića, nego Šašel Kos i njenu interpretaciju Bilić-Dujmušića.

¹⁶⁹ HS 2.3 - točnije, na izvoru kojeg je koristio Toma Arhiđakon, ali koji nije sačuvan (Džino 2011, 158-166.).

¹⁷⁰ Dio tih teza je već osporio i Bilić-Dujmušić 2004, 366-370, pa ovdje neću prepisivati njegove zaključke.

¹⁷¹ Lutton 2012, 150. Rasprava o provinciji koju je Polion dobio na upravu nakon Brundizija i je li osvojio Salonu.

Octavian. Evidence from the scholiasts has not helped to resolve the issue. Servius on Eclogue 8 at line 6 considers the reference to be to the future Augustus and at line 12 to Pollio. Further, the commentators have also held the view that Pollio captured the city of Salona during his campaign. The confused chronology of the evidence has largely discredited this source material. The commentators believed that the capture occurred whilst Pollio was in command of a German army and that he celebrated his triumph before his consulship. Porphyrio, commenting on Horace's Ode to Pollio, makes a similar comment. However, there is no historical evidence to support the capture of Salona by any commander at this time, nor was it possible for Pollio to celebrate his triumph before his consulship in 40 BC. Podebljano sam označio mjesto na kojem, s jedne strane, autorica ne ubraja Florov navod,¹⁷² no ne zato što joj nije poznat, nego što joj je bitan malo niže, kada preko tog podatka raspravlja da je Azinije Polion nakon Brundizija na upravu dobio Ilirik.¹⁷³ S druge strane, vidimo da diskreditira Horacijeve i Vergilijeve sholijaste,¹⁷⁴ ali se priklanja Horaciju i Vergiliju kada Poliona vezuju uz Dalmaciju i Salonu jer su mu ipak bili prijatelji i znali su što se događa.¹⁷⁵ S obzirom na to da sholijasti preuzimaju informacije od Horacija i Vergilija, onda ovakva selektivnost ne bi trebala biti prisutna.¹⁷⁶

Govoreći o površnom tumačenju povijesnog konteksta, zaista iznenađuje potreba da se Poliona difamira, i to na prilično čudnim postavkama.¹⁷⁷ Pritom mi do njegove difamacije i nije toliko stalo, ali doista ne vidim kako je to Polion, zbog svojeg „polovičnog“ angažmana u Peruzinskom ratu, pao u nemilost Marku Antoniju. Jer nije ušao u sukob s Agripom i Salvidijenom da u Peruziji deblokira Lucija? Da riskira i pomogne onome koji je nepotrebno zakuhao svu tu kašu i tako postane odgovoran za besmisleno gubljenje legionarskih života? Trebao je bez jasne zapovijedi ući u opći rat s Antonijevim saveznikom i pritom ugroziti Antonijev položaj i sve stečevine? Ili se, možda, zamjerio Antoniju zato što nije prije Oktavijana preuzeo Kalenove legije? Pa kronologija jasno pokazuje da je u trenutku Kalenove smrti Oktavijan već bio na putu za Galiju, a Polion na sjeveroistoku Italije (iako je tada vjerojatno već i napustio Italiju). Isto vrijedi i za Kalenovo neuplitanje. Zar je trebao s onolikom vojskom napustiti provinciju koju mu je njegov pretpostavljeni (Marko Antonije) dao na upravljanje i čuvanje te se boriti za neozbiljnog čovjeka koji se samo skriva iza skuta svojeg moćnog brata?

¹⁷² Flor. *Epit.* 2.25 ne spominje Salonu, ali je razvidno da Delmati i Salona u tom periodu idu ruku pod ruku.

¹⁷³ Lutton 2012, 153 – što je pomalo čudno jer se iz Flora to ne može iščitati.

¹⁷⁴ Lutton 2012, 139; 150.

¹⁷⁵ Lutton 2012, 153.

¹⁷⁶ Pogotovo kada podatci u Acro *ad Hor. Carm.* 2.1.15; Porphyrio *Comm. in Hor. Carm.* 2.1.15-17; Servius *ad Ecl.* 3.88; 4.1; 8.12 jasno svjedoče o tome da je Polion Delmatima preoteo Salonu.

¹⁷⁷ Ovdje raspravljam o tezama ponuđenim u Bosworth 1972, 441-473 jer predstavljaju kamen temeljac promišljanjima većeg dijela kasnijih autora.

Kalen i Polion su u svojim provincijama imali stvarnog i važnog posla i njihovo je prisustvo tamo bilo nužno. Njih se taj rat nije ticao jer su dobili zapovijedi od Marka Antonija. A Lucija čak i nisu ostavili na cjedilu jer su prije samog izbijanja rata osujetili manevre Oktavijanovih vojskovođa, ali u granicama svojih provincija. Argument da je Ventidije jedini nešto pokušao napraviti oko deblokade, pa (za razliku od Poliona) kasnije od toga profitirao, samo može upućivati na jednu stvar – on je tada jedini koji nije imao stvarno zaduženje, pa je našao vremena glumiti pomagača u ionako bezizlaznoj situaciji za Lucija. Zapravo, prilično sam uvjeren da bi Marko, da se u tom trenutku našao pod Peruzijom, osobno kaznio Lucija. Uz dozu cinizma: mislim da je Lucije imao sreće što ga je zarobio Oktavijan i uz počasti otpustio u Hispaniju prije nego je Marko doplovio u Italiju. Bosworthov slavodobitan zaključak da je Peruzinski rat bila podesna, ali neiskorištena prilika Antonijevim vojskovođama da Oktavijanu zadaju konačan udarac i Antoniju s puta maknu rivala isto nema logičnog uporišta. Oktavijanovim porazom bi sav teret vođenja države i s time povezanim problemima pao na Antonija, a Antonije nije bio glup. Dobro je znao da među njegovim ljudima nema nikoga tko bi bio u stanju odraditi Oktavijanov posao. Također, s vremenom bi opet mogla ojačati republikanska strana, a bez Oktavijana koji drži kontrolu (i čuva mu leđa), Antonije bi dobio novu opoziciju. I ono najbitnije – koja bi to objašnjenja bila ponuđena „miroljubivim“ Cezarovim veteranima u slučaju da u kratkom roku svjedoče padu još jednog Gaja Julija Cezara?

Ova je digresija bila potrebna jer je previše toga o Polionu napisano da bi se samo tako preskočilo. S jedne strane, trud tih autora, bez obzira što ne dijelim njihovo mišljenje, ne bi trebao ostati nezabilježen. S druge strane, da je ta problematika na ovakav način predstavljena u daljnjem tekstu, uzrokovala bi previše poteškoća i zastoja pri objašnjavanju nesuglasnosti s određenim teorijama, pa bi donje izlaganje bilo teže za pratiti.¹⁷⁸ Tako da ovdje treba rezimirati krajnje zaključke (ili polazišne točke), bitne za nastavak: 1) Polion nakon Peruzinskog rata nije pao u Antonijevu nemilost (nego upravo suprotno); 2) nakon Brundizija je djelovao kao Antonijev prokonzul;¹⁷⁹ 3) u Saloni je bio prije Brundizija; 4) savez s Domicijem nije sklopljen u Italiji.

¹⁷⁸ Gornji osvrt nije donesen u punoj argumentaciji i s nepobitnim dokazima, nego je poslužio kao orijentir u razmišljanjima od kojih polazim. Detaljna raščlamba ovih elemenata, ali po prikladnijem konceptu, proteže se u ostatku ovog poglavlja.

¹⁷⁹ I to u Antoniju najvažnijoj provinciji, Makedoniji – jedinoj vezi između njegova dominija i Italije. Da je bio u Makedoniji svjedoči Dio 48.41.7, dok je iz Vell. Pat. 2.76.2. potpuno jasno kako je služio Antonijevoj strani.

Priča oko Azinija Poliona i njegovog djelovanja između Peruzinskog rata i sporazuma u Brundiziju bez daljnega ima praznina koje nije lako popuniti sa stopostotnom sigurnošću, ali ipak postoje zapisi koji daju naslutiti izgledniji ishod nego što je onaj na kojem trenutno inzistira historiografija. Uz najavljenju analizu teksta Veleja Paterkula, u popunjavanju praznina će pripomoći navodi drugih antičkih autora, ali i nepravredno diskreditiranih sholijasta.¹⁸⁰ Od modernih radova najveći će obol dati Bilić-Dujmušićeva promišljanja.¹⁸¹

Krenimo redom. Kod Veleja Paterkula kronologija je nedvosmislena: Azinije Polion je sa sedam legija dulje vrijeme zadržao Venetiju za Antonija, tamo postigao nešto značajno i onda se u pratnji tih sedam legija otisnuo u Antonijevom smjeru; na tom je putu Domicija Ahenobarba obećanjima nagovorio na savezništvo.¹⁸² Iz ovoga je razvidno da je Polion sjever Italije napustio prije kontakta s Domicijem, Domicije nije sudjelovao u bilo kakvom pripremanju luka za Antonija, a nije niti doplovio na sjeverni Jadran. Dakle, kao što je rečeno, bitno drugačija verzija od one koju nudi Apijan.

U frazi *diu retenta in potestate Antonii Venetia* Velej Paterkul daje vremensku odrednicu (*diu* – dugo vremena) Polionova držanja Venetije, ali ona je dosta široka i neodređena. Bilić-Dujmušić sugerira da *diu* može značiti da je Polion dulje vrijeme čuvao Venetiju za Antonija, ali da je u jednom trenutku više nije mogao čuvati.¹⁸³ To obrazlaže prijedlogom da je Oktavijan, sada ojačan i sa Kalenovih jedanaest galskih legija, mogao na sjevernu Italiju i Poliona vršiti pritisak, pa ovom nije preostalo drugo nego napustiti uporišta u Italiji koja je pripremao zajedno s Domicijem te se pod pratnjom Domicijeve flote povući na istočnu obalu Jadrana.¹⁸⁴ Iako su ova objašnjenja na dobrom tragu i zvuče logičnije od gore navedenih, potrebno ih je revidirati kako bi se priča cjelokupno zaokružila.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Doima se da im se ne vjeruje zato što je tako ustvrdio Syme 1937b, 42-43.

¹⁸¹ Bilić-Dujmušić 2004, 356-379 – poglavlje *Kampanja Gaja Azinija Poliona (40. pr. Kr.?)*. Za razliku od većine drugih autora, Bilić-Dujmušić izvorima o toj temi nije pristupio arbitrarno, nego se uhvatio u koštac sa cjelokupnom problematikom (uključujući i sholijaste) i ponudio rješenja koja odgovaraju duhu onog vremena. Protagoniste humanizira i promatra kao ljude od krvi i mesa, a o njihovim postupcima sudji upravo onako kako bi i trebalo biti – ti su ljudi svoje djelovanje prilagođavali svojim emocijama (i potrebama) te na sebi svojstven način odgovarali na nepravde (posebno vidi objašnjenja oko Horacija i Polionova delmatskog trijumfa: 373-374.). No, Bilić-Dujmušićevi zaključci, trenutno najuvjerljiviji o materiji, imaju jednu praktičnu prepreku. Teško mogu nadići ovdašnje okvire zbog toga što postoje isključivo na hrvatskom jeziku.

¹⁸² Vell. Pat. 2.76.2.

¹⁸³ Njegove su riječi: „Ali to *diu* ne mora značiti da ju je uspio sačuvati svo vrijeme.“

¹⁸⁴ Bilić-Dujmušić 2004, 375.

¹⁸⁵ Revizija se sastoji od tri segmenta u kojima ću pokušati odgovoriti na pitanja: 1) koliko je dugo Polion boravio u Venetiji?; 2) zašto je od tamo otišao i što je tamo radio?; 3) zašto je otišao u Salonu i kako se u to sve uklapa Domicije Ahenobarb? Odgovori na ova pitanja trebali bi pružiti jasniju sliku o političkim razlozima zbog kojih Oktavijan preuzima upravu nad Ilirikom.

1) uspostava vremenskog okvira Polionova čuvanja Venetije ovdje je od vitalne važnosti jer omogućuje detaljniji uvid u ono što je Polion doista tamo radio. Bilić-Dujmušić je svakako u pravu kada značenje riječi *diu* prevodi sa „dugo vremena“ ili „dulje vrijeme“, ali nas ponuđena dodatna sugestija prijevoda ne približava tome koliko je to moglo trajati. Njegov pokušaj objašnjenja *diu* ide u smjeru prema naprijed (Polion je dugo čuvao Venetiju, pa onda više nije mogao), umjesto unazad (Polion dugo čuva Venetiju, no otkad?). Ako se prihvati Bilić-Dujmušićevo tumačenje¹⁸⁶ onda izrasta semantički problem jer *diu* ne odgovara stvarnoj situaciji - između pada Peruzije krajem veljače ili početkom ožujka te brundizijskog sporazuma u listopadu, Polion se stigao povući na sjeveroistok Italije, tamo postići neke uspjehe, sklopiti savezništvo s Domicijem, doploviti do Salone, vršiti ratne operacije u vrijeme žetve (lipanj/srpanj),¹⁸⁷ iz Salone se sastati s Antonijem i pojaviti pred Brundizijem krajem rujna. Po tome bi on u Venetiji bio manje od dva mjeseca (otprilike od prve polovice ožujka do kraja travnja), što baš ne zvuči kao *diu*. Jedino ako je ovdje riječ o preuveličavanju; Velej Paterkul je i inače podosta naklonjen Polionu.¹⁸⁸

Međutim, karakter razmatranog odlomka ne upućuje na to da se radi o pretjerivanju. Velej je na tom mjestu prilično jasan i detaljan, stoga bi takva omaška djelovala neočekivano. Prizovu li se u pomoć i drugi izvori, onda se izglednijim doima drugačije viđenje - kod Veleja Paterkula *diu* se odnosi na Polionov cjelokupni boravak u Cisalpini (i Venetiji), od 42. ili 41. pr. Kr., što bi onda zaista i bilo „dulje vrijeme“.

Polionovu ulogu 42. pr. Kr. ne možemo sa sigurnošću razjasniti jer ga izvori ne spominju, ali se čini logičnim da je s nešto vojske ostao u Italiji dok su Oktavijan i Antonije u Makedoniji.¹⁸⁹ Za 41. pr. Kr. situacija je mnogo jasnija. Nakon bitke kod Filipa, kada je naseljavanje veterana postalo imperativ, taj je zadatak dopao Oktavijana.¹⁹⁰ On je, po nekim optužbama, mimo dogovora iz Bononije 43. pr. Kr. veterane raspoređivao diljem čitave Italije, umjesto u predviđenih osamnaest gradova (od kojih nijedan nije bio u Cisalpini).¹⁹¹ Iz toga proizlazi da je Oktavijan 41. pr. Kr. vojsku naselio po tim gradovima, ali mu je ponestalo

¹⁸⁶ Ono sugerira da Velejevo „odbrojavanje“ Polionovih dana u Venetiji započinje povlačenjem nakon Peruzije.

¹⁸⁷ Flor. *Epit.* 2.25; Bilić-Dujmušić 2004, 376-377.

¹⁸⁸ Vell. Pat. 2.36.2; 73.2; 86.3; 128.3.

¹⁸⁹ Vidi dalje.

¹⁹⁰ App. *Bell. civ.* 5.3; 5; 12-16; 20; Dio 48.6.1; Flor. *Epit.* 2.16; Suet. *Aug.* 13.

¹⁹¹ App. *Bell. civ.* 4.3 poimence spominje Kapuu, Regij, Vibon, Venuziju, Benevent, Nucerijsku i Ariminij. Dogovor u Bononiji je postignut u vrijeme kada je Cisalpinska Galija još uvijek bila provincija pod Antonijevom upravom, a dodjela zemlje legionarima se odnosila samo na gradove u Italiji. Za optužbe o nepridržavanju dogovora vidi App. *Bell. civ.* 5.22. Detaljnije o koloniziranju veterana: Keppie 1983, 58-69.

parcela,¹⁹² pa je morao kolonizirati i na drugim mjestima u Italiji.¹⁹³ No, cisalpinska naselja, tada već u sastavu Italije, ipak nije dirao – to je opravdana pretpostavka jer tijekom iste godine Azinija Poliona nalazimo kako u Cisalpini dodjeljuje zemlju Antonijevim vojnicima,¹⁹⁴ žestoko obračunava s Patavcima,¹⁹⁵ sprječava otmicu Vergilijeva imanja u Mantui¹⁹⁶ te pri narušavanju odnosa između Oktavijana i Lucija prvo blokira, a kasnije s distance prati Salvidijenovu vojsku.¹⁹⁷

Sada sve postaje vrlo indikativno – Oktavijanovo i Polionovo koloniziranje legionara izvori ne predstavljaju kao dio zajedničke akcije, čime je izvjesno da je Azinije Polion izvršavao zadatke isključivo za Antonijeve interese, odnosno, provodio je zasebna naređenja.¹⁹⁸ I to, moglo bi se natuknuti, možda već od prethodne godine (42. pr. Kr.): Antonije je, otišavši na kampanju protiv cezaroubojica, Poliona ostavio u (tada još uvijek provinciji) Cisalpinskoj Galiji jer nije, unatoč odsutnosti, namjeravao propustiti šansu za ojačavanje vlastite pozicije. Azinije Polion je prionuo zadatku, a iako je Cisalpinska Galija nakon bitke kod Filipa postala dijelom Italije,¹⁹⁹ započeti posao iz 42. pr. Kr. nastavio je i 41. kada ga je u tome omelo izbijanje Peruzinskog rata. Nemamo razloga sumnjati da je to sve bilo poznato i Oktavijanu, pa ne bi čudilo da je baš zbog toga, u dogovoru nakon Filipa, pod jeftinim izgovorom da bi *tako htio Cezar*,²⁰⁰ tražio da Cisalpinska Galija postane dijelom Italije. S jedne strane, htio je onemogućiti moćnijem kolegi da pod sobom ima provinciju iz koje se direktno može pripremiti Italiji,²⁰¹ a s druge strane, ako Italija s Cisalpinom u sastavu postane zajedničkim trijumvirskim tlom

¹⁹² App. *Bell. civ.* 5.22. Proziva ga se da naseljava trideset i četiri, umjesto dogovorenih dvadeset i osam legija.

¹⁹³ I tako na sebe navlačio bijes žrtava konfiskacije, kako je ranije spomenuto.

¹⁹⁴ Broughton 1952, 372.

¹⁹⁵ Macr. 1.11.22. Polionovo kažnjavanje Patavija trebalo bi se dovesti u direktnu vezu s događajem iz 43. pr. Kr., kada je grad odbio pomoći Antoniju u borbama oko Mutine. Štoviše, kako Ciceron ističe, nisu samo odbili Antonija, nego su i ratovali na strani Senata (Cic. *Phil.* 12.10.).

¹⁹⁶ Servius *ad Ecl.* 6.6; 9.11; Suet. *Poet.* 19. Servije navodi da je Polion pobjegao ili se povukao (*fugatoque/fugato*) pred Oktavijanom nakon spašavanja Vergilijeva imanja (nije jasno misli li se na povlačenje iz Italije ili iz okolice Mantue), no ti su podatci previše nejasni (moguće je da se misli na nešto kasnije povlačenje u Cisalpinu pred Agripinim i Salvidijenovim udruženim snagama, što je kronološki nakon intervencije u Mantui). U ovom slučaju nam je važna potvrda da je Polion spriječio oduzimanje Vergilijeva imanja te da je bio nadglednik dodjeljivanja zemlje u Transpadani, prije nego ga je naslijedio Alfenije Var (*Alfenum Varum legatum substitutum, qui transpadanae provinciae et agris dividendis praeesset*); cf. Verg. *Ecl.* 9.26-29.

¹⁹⁷ App. *Bell. civ.* 5.20; 31-33;

¹⁹⁸ Što implicira i Servius *ad Ecl.* 6.6.

¹⁹⁹ App. *Bell. civ.* 5.3; Dio 48.12.5.

²⁰⁰ App. *Bell. civ.* 5.3: „Na Oktavijanov prijedlog, odlučiše da Ovostrana Galija, po Cezarovojoj želji, bude autonomna.“ (prev. B. Stevanović)

²⁰¹ Također, da je Cisalpinska Galija i dalje bila Antonijeva provincija, Oktavijan bi u Italiji bio potpuno odsječen od ostatka imperija, a svaki izlazak iz Italije bio bi podložan optužbi za umanjivanje *maiestas populi Romani*; cf. Milivojević 2021, 140 i bilj. 496.

onda se i Oktavijan može nadati pristupu tom vrlo potentnom kraju. Antonije se ideji objedinjavanja Cisalpine i Italije nije protivio jer je, vjerojatno, imao informacije o Polionovoj učinkovitosti, pa nije strahovao od prevrata u lokalnoj političkoj podršci.

Razvidno je da Peruzinski rat Poliona zaustavlja u revnom provođenju Antonijevih zapovijedi, pa se njegovo suzdržano djelovanje u ratu počinje činiti i logičnim i opravdanim – nedovršenima je ostavio preče stvari. Prepuštajući Lucija njegovoj sudbini,²⁰² prvom prilikom se vratio u Cisalpinu i početkom 40. pr. Kr. nastavio sa prekinutim zadatkom. Preciznije, vratio se natrag u Venetiju: oko Patavija i Mantue je djelovao 41. pr. Kr., a sada je otišao nešto sjeveroistočnije, do Altina i od tamo nakon nekoliko mjeseci napustio Italiju.²⁰³

2) ovako strukturiranoj argumentaciji sada je moguće pridodati i daljnja promišljanja. A ona odlaze drugačijim smjerom od onoga kojim je otišao Bilić-Dujmušić.²⁰⁴ Za početak, da bi se razjasnili Polionovi stvarni razlozi napuštanja Italije, maloprije spomenuti izraz *diu retenta in potestate Antonii Venetia* bi se trebao sagledavati zajedno sa nadolazećim dijelovima Velejeva teksta: *magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regionis urbes editis, Antonium petens...* Tada postaje vidljivo da je Polion Venetiju dugo vremena čuvao za Antonija, a da ju je napustio i krenuo prema njemu nakon što je uradio nešto veličanstveno oko Altina i drugih gradova u blizini.²⁰⁵ Odnosno, Polion Venetiju napušta svojom odlukom, onoga trenutka kada je procijenio da je izvršio ono što se od njega tražilo. O čemu bi se tu moglo raditi?

Bilić-Dujmušićevo rješenje da se Polion povukao iz Italije nakon što je kod Altina „vodio nešto uspješnih ratnih operacija“ protiv Oktavijanovih vojskovođa ne može stajati.²⁰⁶ Naime, tada bi ispalo da je Polion pobjeđivao Oktavijana sve dok ovaj nije preuzeo Kalenove legije, pa ponovno krenuo prema Venetiji i izvršio toliki pritisak da se Polion morao povući pred superiornijim snagama. Takav je rasplet kontradiktoran kasnijem Bilić-Dujmušićevom (ispravnom) zaključku u kojem je Polion već krajem proljeća ili početkom ljeta pod Salonom. Da se sve odvalo tako kako predlaže Bilić-Dujmušić, koliko bi kilometara dnevno Oktavijan ili

²⁰² Ne bi iznenadila Polionova mudra prosudba Oktavijanovih postupaka – mladi trijumvir sigurno si neće dopustiti nauditi Markovoj supruzi (i svojoj donedavnoj punici) Fulviji, kao ni Markovom bratu Luciju i njihovoj majci Juliji. Ubrzo se pokazalo da je Polionova procjena bila ispravna (App. *Bell. civ.* 5.50; 52; 54.).

²⁰³ U vremenu nastanka djela Veleja Paterkula, sjeveroistočna Italija je već bila *Regio X (Venetia et Histria)* Augustove Italije, a svi imenovani gradovi potpali su pod nju.

²⁰⁴ Po njemu, Polion se povlači iz Italije zbog pritiska Oktavijanovih ojačalih snaga (Kalenovih jedanaest galskih legija).

²⁰⁵ Ključnim se pokazuje particip perfekta pasivnog (*editis*) koji nalaže svršenost radnje. Može se prevesti sa „izvršivši“ ili „iznijevši“ (velika i znamenita djela).

²⁰⁶ Bilić-Dujmušić 2004, 365; 375. Da je bilo nekakvih bitaka, ne vjerujem da bi izvori to propustili spomenuti. Imamo previše detalja o ovom periodu da bi bitka između Oktavijana ili njegovih ljudi s Polionom bila prešućena.

njegovi vojskovođe morali prevaliti da fizički stignu prijeći sav taj put (Peruzija – Venetija – Galija – Venetija) u manje od dva mjeseca? I, zašto bi izvor imenovao velikim i spektakularno izvršenim djelima nešto što za ishod ima Polionovo povlačenje pred Oktavijanom? Dapače, Velej Paterkul uopće ne spominje ikakvu bitku niti se ona može naslutiti. Bilić-Dujmušić ne griješi kada primjećuje da je Oktavijan preuzeo Kalenove legije i time znatno ojačao, ali nema naznaka da bi Polion bio meta njegova pritiska. Kronologija je neumoljiva: nakon završetka opsade Peruzije i posljedičnog pokolja, Oktavijan iz Peruzije kreće prema Galiji kako bi od (tada živog) Fufija Kalena preuzeo dvije legije koje mu je Antonije dugovao još od bitke kod Filipa.²⁰⁷ Dok je putovao prema Kalenu, ovaj je umro, a s obzirom na hitrinu kojom je prisvojio njegove legije, Oktavijan je očito već bio blizu Galije. A iz Galije se direktno zaputio u Rim i na putu saznao da je Antonije stigao već do Atene.²⁰⁸ Po tom saznanju svoj je fokus upravio na procjenu Antonijevih namjera, a djelovanje usmjerio prema jugu Italije, ne prema sjeveru.²⁰⁹ Prema tome, Polion mu nije bio ni u primisli, a vjerojatno je tada već i napustio Italiju.²¹⁰ Isto vrijedi i za Oktavijanov najistaknutiji zapovjednički dvojac – u tom trenutku jedine njegove ljude koji su mogli vojno parirati Polionu – Agripu i Salvidijena. Nakon Peruzinskog rata Agripu nalazimo prvo kao pretora u Rimu, pa u bitci protiv Seksta Pompeja (negdje na jugu Italije),²¹¹ a potom u borbama kod Siponta protiv Antonijevih snaga.²¹² Salvidijen je s Oktavijanom preuzeo Kalenove legije, pa ostao upravljati Galijom. Znamo da je tamo jer ga Apijan navodi kao Oktavijanovog vojskovođu na Rhoni, a poznato je i da je u Galiji bio u vrijeme sklapanja brundizijskog sporazuma.²¹³

Dakle, postaje očito da se razlozi Polionova odlaska iz Venetije ne trebaju promatrati kao dio šahovske partije s Oktavijanovim postperuzinskim snagama, nego kao zasebna agenda. On je otišao svojevolumno, a povod odlasku je u korelaciji s uzrocima dolaska: glavni zadatak koji je Antonije postavio pred Poliona (a ovaj vjerno ispunio) sastojao se od povećavanja sljedbe i klijentele u sjeveroistočnom dijelu Italije, odnosno, od pretvaranja Venetije u Antonijevu političku utvrdu. Polion se služio provjerenom formulom: veteranima

²⁰⁷ App. *Bell. civ.* 5.3; 12; 20; Dio 48.20.1.

²⁰⁸ App. *Bell. civ.* 5.53.

²⁰⁹ Dio 48.28.1.

²¹⁰ Stoga Lutton 2012, 141-142 nije u pravu kada kritizira Poliona što nije preuzeo Kalenove legije prije Oktavijana. Također, na istom mjestu piše da je Fufije Kalen umro u svibnju (navod nije potkrijepljen citatom), što bi, ako je istina, samo dodatno ojačalo moje argumente jer je Polion tada već na putu prema Iliriku, a možda i u samoj provinciji.

²¹¹ Dio 48.20.2. Citat se odnosi i na preturu i na bitku protiv Seksta.

²¹² App. *Bell. civ.* 5.57; Dio 48.28.1.

²¹³ App. *Bell. civ.* 5.66. Oktavijan je netom nakon Brundizija saznao za njegovu izdaju, pa ga je iz Galije hitno pozvao u Rim (zbog izmišljenog razloga) te ga dao pogubiti.

je dodjeljivao plodnu i bogatu zemlju, a golemim sredstvima opljačkanog Patavija vjerojatno i dodatno napunio njihove džepove.²¹⁴ S obzirom na razmatrani zapis Veleja Paterkula, očito je sličan postupak s veteranima ponovio u Altinu i njegovoj okolici.²¹⁵ No, pritom je uradio nešto zapaženo,²¹⁶ pa bi se moglo pretpostaviti da nije riječ samo o naseljavanju veterana, već i o nečem znakovitom na lokalnoj razini.

Polionova *magna et speciosa res*, odnosno, „velika i značajna djela“, nadahnula su Veleja Paterkula da posljedicu njegova boravka u Venetiji okarakterizira sa *diu retenta in potestate Antonii Venetia* – Oxfordov filolog izdvojio je upravo ovu frazu među pokaznim primjerima.²¹⁷ Ponovno je (u podebljanoj riječi) u pitanju particip perfekta pasivnog koji nameće zaključak da je Polion sjajnim djelima Venetiju potpuno i čvrsto zadržao u Antonijevoj sferi i pod njegovom vlašću, kao što se i obvezao, to jest, kako mu je i naređeno. A ta sjajna djela koja izazivaju Velejevo divljenje i lojalnost Venetije, mogla bi se iščitati iz dva izvora.

Kod Vitruvija nalazimo podatak da se Altin, poput Ravene i Akvileje, nalazi na nešto povišenijem položaju uz more i okružen je močvarama.²¹⁸ Međutim, zrak i voda u tim predjelima ne škode žiteljima za razliku od, primjerice, Pomptinskih močvara u Laciju ili močvara pokraj grada Salapije u Apuliji gdje je zbog nepovoljnih uvjeta stanovništvo preseljeno na novu lokaciju. Kod Altina, Ravene i Akvileje su iskopani kanali koji povezuju more s takvim močvarama, pa se zbog oluja, plime i oseke morska voda neprestano miješa s močvarnom – slana voda ubija insekte koji prenose zarazne bolesti. Ujedno se sprječavaju ustajalost vode te popratno isparavanje.²¹⁹ Ove se informacije lako mogu dovesti u vezu s recentnijim istraživanjima talijanskih kolega. Ona su pokazala da je negdje u prvoj polovici 1. st. pr. Kr. došlo do prvih melioracijskih radova na tom području, a prema drugoj polovici 1. st. pr. Kr. urbana morfologija Altina poprimila je evidentne konture rimskog grada, uključno s razvijenim sistemom kanala koji su presijecali cijeli grad i okolne močvare.²²⁰ Zračne su

²¹⁴ Patavij je slovio kao jedan od najbogatijih gradova Italije (Strab. 3.5.3; 5.1.7.), a bio je čuven i po tekstilnoj industriji, posebno tepisima i vunenima predmetima (Strab. 5.1.12.). Nadaleko poznatim patavijskim tunikama stihove je posvetio i Mart. 14.143. Neka ostane zabilježena i crtica da je mnogo godina kasnije Azinije Polion podbadao elokventnog Livija da mu se u govoru osjeti prizvuk patavijskog dijalekta (Quint. *Inst. Orat.* 8.1.3.). Možda bi se u tome mogao prepoznati tračak davnog animoziteta kojega je Polion gajio prema Patavcima.

²¹⁵ Tarvizij, Opitergij i Acel su mjesta u neposrednoj blizini.

²¹⁶ Očito dovoljno zapaženo da bi našao povoda za napuštanje Italije bez izravne Antonijeve zapovijedi.

²¹⁷ OLD² 2012, 1810, s.v. *retineo* (6): *To oblige to remain, keep (within some sphere, category, etc.)/obvezati se sačuvati i zadržati nešto (unutar sfere ili kategorije).*

²¹⁸ Vitr. 1.4.11. To potvrđuje i Strab. 5.1.7.

²¹⁹ Vitr. 1.4.11-12.

²²⁰ Cresci Marrone 2011b, 99; Rosada 2011, 11-32. Za detaljnu analizu arheoloških podataka, obilja satelitskih i georadarskih snimaka vidi zbornik *Altino Antica. Dai Veneti a Venezia*, naveden u bibliografiji pod Cresci Marrone 2011a; Cresci Marrone 2011b; Tirelli 2011.

snimke, uz jasno izražene kanale, potvrdile i raspored urbanih struktura. Raspoznaju se dva teatra između kojih prolazi *via Annia*, forum s pripadajućim tabernama, bedemi, dva svetišta na suprotnim krajevima grada, od koje je jedno okrenuto prema moru, a drugo prema unutrašnjosti, monumentalna gradska vrata, kao i dijelovi stambenih četvrti. Zbog silnih kanala, od kojih je najveći među njima (*fossa magna*) širok čak 26 metara, Talijani Altinu tepaju da je *Venezia prima di Venezia*.²²¹

Na osnovu Velejeva teksta i ovih arheoloških podataka Giovanella Cresci Marrone sugerira da bi se Polionu – tada prvom čovjeku Cisalpine – upravo zbog spomena „velikih djela“, moglo pripisati provođenje municipalizacije, centurijacije te osnivanje kolonija (npr. *Iulia Concordia*).²²² Izuzmemo li municipalizaciju,²²³ a pridodamo Velejevu konstataciju kako je Polion oko Altina djelovao *cum septem legionibus*,²²⁴ priča doista počinje dobivati čvršće uporište. Velej Paterkul, kako sam ranije pokazao, angažman sedam legija ne navodi u kontekstu bitaka, što snažno implicira kontekst mirnodopskih zaduženja. A čime se bave legije u miru, ako ne javnim radovima? Možda Polionove legije tada nisu gradile nove magistralne ceste,²²⁵ ali su mogle graditi i nadograđivati zidine, kopati kanale, izrađivati nasipe, isušivati močvare i omeđivati veteranske posjede. Lako moguće da je Polion svoj stožer imao baš u Altinu, pa je sa svojim legionarima posljedično preobrazio grad i njegovu okolicu. Po tome Velejev narativ, baš kao i Vitruvijev, za sada odgovara onome što je arheologija počela potvrđivati.

Ako se iz Vitruvijevih svjedočanstava naziru *magnae et speciosae res*, onda bi informacija drugog izvora, Svetonija, potencijalno mogla pokazati da su to stvarno bila velika djela. Dapače, toliko velika da je August tijekom svoje vladavine još uvijek nastojao ublažiti njihove posljedice. U središnjem dijelu Augustove biografije,²²⁶ u kojem Svetonije opisuje njegove reforme i upravu, nalazi se odlomak o uvedenim kaznama za izbornu podmićivanje u tributskim komicijima.²²⁷ Međutim, vidimo da je August podmićivao glasače u dvama tribusima, *Fabia* i *Scaptia* – prvom je pripadao preko adoptivnog, a drugom preko biološkog

²²¹ Rosada 2011, 18-27.

²²² Cresci Marrone 2011a, 31.

²²³ Ewins 1955, 87 je pokazala da je Altin postao municipijem za Cezarove uprave 49. pr. Kr.

²²⁴ Vell. Pat. 2.76.2.

²²⁵ Što je vjerojatno prva asocijacija kada se u istoj rečenici nađu legije i mirnodopske dužnosti.

²²⁶ Analizu Augustove biografije kod Svetonija vidi u Brandão i Leão 2017, 158-185.

²²⁷ Suet. Aug. 40: *Comitiorum quoque pristinum ius reduxit ac multiplici poena coercito ambitu, Fabianis et Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum, ne quid a quoquam candidato desiderarent, singula milia nummum a se dividebat/ „I nekadašnje pravo izbornih skupština ponovno je uveo, kupovanje glasova obuzdao je mnogostrukom kaznom, a na dan izbora je pripadnicima Fabijeva i Skaptijeva tribusa, kojima je i on pripadao, dijelio od svoga vlastitog novca po tisuću sestercija, da ne bi od kojega kandidata tražili novaca“ (prev. S. Hosu).*

oca. Njegovo se djelovanje odavno razišlo s tradicijom Oktavijevaca, pa isplate glasačima u tribusu *Scaptia* ne bih dovodio u vezu s njegovanjem tradicionalnih obiteljskih odnosa kao prežitkom njegova porijekla, nego kupovinom glasova onih koji mu nisu naklonjeni. Djeluje kao da se bojava poraza. Nisam do kraja siguran je li u ovom odlomku u pitanju Svetonijeva malicioznost, Augustovo licemjerje ili oboje, no izgledno je da August strogo kažnjava izbornu spletkarenje samo kako bi pokazao da se na njega taj zakon ne odnosi. Bez dostojne opozicije on nikome ne treba polagati račune osim samome sebi, što je i zgodna igra riječima jer mu podmićivanje (očito nenaklonjenih) glasača na svakim tribusnim izborima odnosi milijune sestercija iz osobne riznice. A to zvuči kao smicalica u Polionovom stilu.

Augustovo kupovanje glasova u oba pripadajuća tribusa (a ne samo jednom) nije teško razjasniti. Ako daje jednima jer mora (*Scaptia*), onda treba davati i drugima (*Fabia*), inače bi mu i u tom tribusu, zbog zavisti prema podmićenima, moglo postati teže od uobičajenog. Naš se junak, Gaj Azinije Polion, pokazuje tvrdim orahom na kojemu su njemu suvremeni oponenti jednako lako mogli polomiti zube kao i današnji historiografi. Rezimirano: postignuća koja je za sobom ostavio u Venetiji, posebice u Altinu, svjedoče da je cijelu regiju privukao i potpuno podvrgnuo Antonijevoj vlasti. Stvorio je duboke i trajne klijentelarne odnose, a posebno bode u oči to što je najveličanstvenija djela postigao upravo unutar Oktavijanovog matičnog tribusa (*Scaptia*). Cijelom je okolici Altina znatno podigao životne uvjete, dao im na političkoj važnosti, a usput unutar tog tribusa naselio na tisuće Antoniju odanih veterana (podrazumijeva se – s pravom glasa). Zbog benefita koje je lokalno stanovništvo steklo Antonijeva se sljedba množila debelo preko veteranskog supstrata. A time je stvoren izuzetan politički zalag u vidu glasačke organizacije koja se vjerojatno mjerila u stotinama tisuća.²²⁸ Kako je i uobičajeno, glasačke preferencije prenosile su se unutar obitelji, pa se i protekom cijele generacije, kada Antonije odavno nije bio među živima, August nije mogao nadati glatkoj pobjedi unutar matičnog tribusa. Pogotovo ako uzmemo u obzir i to da je Azinije Polion doživio duboku starost i poživio umalo do kraja Augustove vladavine.²²⁹ Iako se iz politike povukao ubrzo nakon 39. pr. Kr., ostatak života proveo je kao istaknuti kulturni mecena, a njegova ga je reputacija svuda pratila i debelo nadživjela.²³⁰ Nekako mi se čini da je Oktavijanovo inzistiranje na tome da mu

²²⁸ Da se u kasnoj Republici tribusi koriste za glasačke spletke nije ništa novo. To je odavno pokazala Taylor 1960, 121-123.

²²⁹ Tac. *Dial.* 17.7; Prema Hieron Ad Euseb. *Chron. A. Abr.* 2020 umro je 5. po Kr.

²³⁰ Tirelli 2011, 130-131 u komentaru na fig. 37. donosi zanimljiv zaključak – dva pronađena divovska kipa anguipeda, proizašla iz altinske lokalne radionice, datiraju se u sredinu 1. st. pr. Kr., a „prisutnost ovih skulptura (maloazijskog podrijetla) u političkom i kulturnom okviru kasnorepublikanskog Altina dobro odgovara intelektualnom okruženju kojim je dominirala ličnost Azinija Poliona, poznatog ljubitelja umjetnina, čiju su strast prema helenističkom kiparstvu azijske, rodske i neo-atičke škole zabilježili izvori“ (Plin. *Nat. hist.* 36.4.23-25;33.).

prije bitke kod Akcija *tota Italia* prisegne na vjernost djelomično uzrokovano i političkim afinitetima jedne sjeveroistočne italske regije.²³¹ Neka budućim istraživačima ostane pitanje: je li *Regio X* formirana u paketu s Augustu naklonjenom Histrijom zato da se anulira Antoniju lojalna Venetija?

3) još je preostalo razjašnjenje priče o Polionovu i Domicijevu udruživanju²³² te boravku u Saloni. Glavna stavka od koje valja krenuti s rekonstrukcijom jest Domicije Ahenobarb. Ranije sam istaknuo manjkavost Apijanova narativa koji ne objašnjava zbog čega bi Domicije napustio dobro utvrđeni položaj oko Otranta, otplovio prema svom neprijatelju Aziniju Polionu na krajnji sjever Jadranskog mora, pripremao luke za Antonijev dolazak i pritom se doveo u zamku iz koje nema izlaska.²³³ S obzirom na to da je Domicije bio poprilično uspješan u borbi protiv trijumvira i učinkovito blokirao Jadran, očito ga je nešto naglo primoralo na „promjenu okoline“ i napuštanje Otranta. Ali, to sigurno nije bio Azinije Polion – nema nikakvog smisla da bi Polion sa sjevera Italije u Domicijevu smjeru odašiljao mirovne ponude s obećanjima i time ga pridobio za Antonija; pokazao sam da su ga tada okupirale bitnije dužnosti. Jednako tako, Domicije ne bi neizazvano zaplovio k Polionu na sjever i inicirao sporazum jer mu Polion nije predstavljao prijetnju koja ugrožava njegov položaj kod Otranta, a neće biti moguće niti da Domicije napušta Otrant zato da bi Poliona angažirao kao medijatora u pregovorima s Antonijem.²³⁴

Pa ako Polion nije krenuo Domiciju, a Domicije nije krenuo Polionu, ali oni ipak sklapaju savezništvo, kako onda razmrsiti to klupko? Rješenje je, zapravo, jednostavno i logično: Domicije napušta Otrant i povlači se u Jadran, ali ne da bi dospio do Poliona, nego da bi pobjegao od Antonija. On je, kao i Oktavijan, saznao da Antonije iz Atene plovi prema Brundiziju s vrlo jakim flotom od dvije stotine brodova,²³⁵ što je gotovo tri puta premašivalo njegove snage od sedamdeset brodova.²³⁶ Procijenio je da je bolje ne stati na put ljutom i

²³¹ O zastrašivanju Antoniju odanih gradova vidi Dio 50.6.3. Cf. Suet. *Aug.* 17.

²³² Bilić-Dujmušić nekritički kombinira međusobno isključujuće Apijanove i Velejeve podatke oko sklapanja savezništva i pripremanja luka za Antonija (vidi gore), pa taj dio njegove interpretacije ovdje treba odbaciti.

²³³ Pogotovo kada znamo da je u krajevima oko Otranta bio već neko vrijeme; još i prije bitke kod Filipa su ga Brut i Kasije angažirali da trijumvirima blokira prijelaz u Makedoniju (App. *Bell. civ.* 4.86.). Nešto kasnije, navodno na isti dan kada je bila prva bitka kod Filipa, Domicije i Murko su kod Brundizija porazili flotu Domicija Kalvina (App. *Bell. civ.* 4.115-116.).

²³⁴ Izvori jasno nalažu da je Polion pridobio Domicija, stoga Lutton 2012, 139-141 nije u pravu kada tvrdi obrnuto.

²³⁵ App. *Bell. civ.* 5.55; Plut. *Ant.* 30.

²³⁶ App. *Bell. civ.* 5.26. Ovdje treba isključiti mogućnost Domicijeva povlačenja prema Siciliji i Sekstu Pompeju. Syme 1939, 268 tvrdi da je Domicije mrzio Seksta, pa zbog toga nije želio stupiti s njim u savez. Welch 2012, 215 predlaže verziju u kojoj su Sekst i Domicije zajednički blokirali Italiju i međusobno nisu bili neprijateljski raspoloženi, ali pritom nije objasnila zašto Domicije onda nije otišao Sekstu. Ako je

uzrujanom pobjedniku kod Filipa i povukao se van njegova dohvata.²³⁷ Pritom ne treba dvojititi kamo je otplovio. Sigurno ne u Italiju, odnosno, na zapadnu obalu Jadrana. Naime, nad Domicijem je i dalje visjela stigma proskribiranog cezaroubojice, a u to se vrijeme na jadranskoj obali Poluotoka okupilo previše Antonijevih i Oktavijanovih legija da bi Domicije mogao očekivati srdačnost ijedne strane. Jedino mjesto gdje se mogao povući bio je Ilirik. Teško je odrediti točnu lokaciju, ali Naronna ili Isa možda na prvu djeluju kao solidna rješenja.²³⁸

Za razliku od Domicija, Azinije Polion položaj nije napustio iz nužde, nego svojom voljom. Završivši posao u Venetiji, otplovio je prema Saloni.²³⁹ I to, dodao bih, ciljano prema Saloni koja je, kakvu god kartu pogledali, u Antonijevu smjeru.²⁴⁰ „Prelazeći timavske stijene, ploveći uz obalu ilirske pučine“,²⁴¹ Polion je samoinicijativno odlučio posjetiti provinciju koja još od Vatinija nije svjedočila rimskoj pojavnosti.²⁴² Približivši se odredištu, od lokalnih je agenata saznao da se u blizini našao Domicije Ahenobarb, pa je uspostavljen kontakt i proradila diplomacija.²⁴³ Obećavši mu imunitet i prekid neprijateljstva, Polion je Domicija uspio odobrovoljiti za pregovore s Antonijem,²⁴⁴ mudro procijenivši da bi u eventualnom srazu s Oktavijanom Domicijeve snage Antoniju mogle poslužiti kao znatno pojačanje.²⁴⁵

Syme u pravu, onda je jasno zašto Domicije ne ide prema Siciliji. Ako je pak Welch ta koja je bliže istini, onda se odgovor krije u navodima u App. *Bell. civ.* 5.52 i Dio 48.15.2 gdje vidimo da je Sekst, poslavši Antoniju ususret njegovu majku Juliju i svog tasta Libona, Antonija htio pridobiti za savezništvo protiv Oktavijana. Antonije je tada bio negdje u Grčkoj, što znači da je Domicije saznao da Sekst šuruje s neprijateljem i time je Seksta automatski eliminirao iz svojih planova. U oba se slučaja Domicije nigdje drugdje nije mogao povući, nego u Jadran.

²³⁷ Da se Domicije povukao pred Antonijem može se iščitati iz App. *Bell. civ.* 5.55 gdje piše da je Antonije krenuo prema Brundiziju s Korkire. Odnosno, s višegodišnjeg Domicijeva uporišta. Njihov susret i sklapanje pakta zbili su se nešto kasnije.

²³⁸ Feđa Milivojević me u usmenoj komunikaciji upozorio da viška luka nema kapacitet za 70 brodova te da bi pogodna mjesta za prihvat tolike flote mogli biti čak i Paklinski otoci ili Kaštelanski zaljev. U situaciji u kojoj ionako nemamo podataka, svaka se opcija može interpretativno natezati u beskraj, a da se nimalo ne približimo konačnom rješenju.

²³⁹ Servius *ad Ecl.* 8.12-13; Verg. *Ecl.* 8.6-7.

²⁴⁰ Da je Polion iz Venetije krenuo prema Antoniju osvjedočeno je u Servius *ad Ecl.* 8.12 i Vell. Pat. 2.76.2. Ipak, takva interpretacija djelomično odvraća od stvarne kronologije. Mislim da bi se to trebalo tumačiti s jednim dodatkom – Polion iz Venetije kreće prema Saloni i tamo (u nekom trenutku) saznaje da je Antonije blizu Italije, pa tek tada odlazi u njegovom pravcu.

²⁴¹ Verg. *Ecl.* 8.6-7. To je jasna aluzija da sa sjevera plovi prema jugu.

²⁴² Vidi gore.

²⁴³ Ovdje iznosim još jednu mogućnost koja nema uporište u izvorima, ali se čini logičnom: ako se Domicije (ipak) povlači na Isu (koja je gubitkom političkih prava utopljena u salonitanski ager) ne bi iznenadilo da je od tamo bio u stanju ponovno oformiti nekakvu koaliciju (u koju su možda ušli i Delmati) i njome ugroziti Salonu (cf. Bilić-Dujmušić 2004, 320 u dijelu o Sulpiciju Rufu i Isejcima). Prihvati li se takvo razmišljanje, onda se na njega može nadovezati i nastavak – Polion je Saloni pomogao protiv te koalicije, pa je posljedično kaznio Delmate (Flor. *Epit.* 2.25 koristi riječ *multaverat*), a Domicija je obećanjima i garancijama uvjerio da mu je bolje ući u savez s Antonijem nego nastaviti voditi ratove u kojima ionako ne može pobijediti.

²⁴⁴ Vell. Pat. 2.76.2 napominje da je Domicije bio kolebljiv (*vagus*).

²⁴⁵ Tako i Bilić-Dujmušić 2004, 375.

Ostatak pripovijesti o zajedničkom djelovanju Poliona i Domicija u Iliriku ispričan je na drugome mjestu,²⁴⁶ a da bi se zaokružila ova iscrpna rasprava i došlo do konačnog rješenja Oktavijanove političke borbe za Cezarovu iliričku klijentelu, još valja objasniti zašto je Polionov posjet Saloni ključan za našu temu.²⁴⁷

Bilić-Dujmušićev prijedlog da se Polion povukao u Salonu kako bi Antoniju priredio bazu na istočnoj obali Jadrana, ali i da bi otišao van Oktavijanova doseg koji tada nije imao mornaricu na dobrom je tragu.²⁴⁸ Izuzme li se potonji segment njegove interpretacije (ranije je pokazano da se Polion nije povukao pred Oktavijanom, niti ga je Oktavijan imao namjeru goniti), preostaje dio o organizaciji istočnojadranske baze za Antonija. Iako Bilić-Dujmušić tu soluciju spominje samo usputno, ona uistinu predstavlja završni komadić slagalice kojeg nije bilo moguće adekvatno ugraditi u ovu naraciju prije cjelovite razrade problematike. Tek je detaljno rasvjetljavanje Polionove uloge u Antonijevim planovima omogućilo da se u idućim redcima mogu ponuditi argumentirane zaključne misli: Polionov dolazak u Salonu predstavlja nastavak političke agitacije i ojačavanja Antonijeve pozicije oko Italije.

Među Antonijevim ljudima Polion je imao daleko najšire ovlasti i mogao je djelovati na svoju ruku bez bojazni od Antonijeve reakcije. To je jasno vidljivo u ranije opisanim postupcima – sam je odlučio do koje će se mjere uplesti u Peruzinski rat ili kada će napustiti Venetiju. Isto vrijedi i za odlazak u Salonu i savezništvo s Domicijem; on to čini bez Antonijeve zapovijedi, ali uvijek za njegovu korist. Imao je slobodu samostalno donositi odluke i procjene jer je Antonije vjerovao njegovim instinktima i mogućnostima te mu je dao odriježene ruke.²⁴⁹ Stoga se, ispunivši zadaće u Venetiji, Azinije Polion otisnuo k srednjem Jadranu. No, koliko je god bio sposoban i uživao autonomiju, za pokretanje ratnih operacija protiv Delmata, odnosno, za korištenje Antonijevih legija morao je imati zaista čvrsto opravdanje. A s obzirom na to da je svaki njegov potez bio plod temeljitog promišljanja i sagledavanja dugoročnih posljedica, sigurno je pronašao dovoljno jake argumente za vojno djelovanje bez Antonijeva dopuštenja. Za njegov dolazak u Ilirik moguće je predložiti dva rješenja:

²⁴⁶ Bilić-Dujmušić 2004, 376-378.

²⁴⁷ Pritom ovdje nije toliko bitno je li u trenutku Polionova dolaska Domicije ugrožavao Salonu ili je bio stacioniran na Isi (ili negdje drugdje); presudan je ishod Polionova boravka u Saloni, kao i činjenica da je tamo došao s namjerom. Vidi dalje.

²⁴⁸ Bilić-Dujmušić 2004, 375.

²⁴⁹ Njegova je reputacija bila poznata i suparnicima, kako Domiciju, tako i Oktavijanovim legionarima koji su ga odabrali kao predstavnika Antonijeve strane u brundizijskim pregovorima (App. *Bell. civ.* 5.64.). Uostalom, Antonije očito nije imao prigovora na njegovo napuštanje Italije, sklapanje savezništva s Domicijem ili političko-vojni angažman u Iliriku. To je razvidno nakon Brundizija, kada ga postavlja za upravitelja svoje najvažnije provincije, Makedonije. Da mu je nešto zamjerio, ne bi ga delegirao na daljnje dužnosti.

1) priprema za građanski rat – Polion je zbog događaja u Italiji predviđao da će Antonije zaratiti s Oktavijanom, pa je krenuo prema Saloni kako bi za Antonija pridobio Oktavijanovu naslijeđenu klijentelu, ali i kako bi obračunao s Delmatima koji su već neko vrijeme ugrožavali Salonu i središnji dio Ilirika, o čemu je sigurno imao informacije. Rješavanje delmatskog problema imalo je dvostruku korist jer je to mogao biti efikasan način privlačenja salonitanskog konventa na Antonijevu stranu, a time bi se ujedno i Antoniju pripremio alternativni put prema Italiji. Ne smijemo zaboraviti da je Polion napustio Venetiju u trenutku u kojem nije još bilo poznato s kolikim snagama i kada točno Antonije dolazi u Italiju, ali je bilo jasno da je Oktavijan postao gospodar Italije i da barata puno većim snagama nego što ih je imao Antonije. Predvidjevši da bi se Antonija moglo blokirati pri iskrcavanju u Italiju (što se nekoliko mjeseci kasnije i dogodilo), shvatio je nužnost otvaranja dodatnog operativnog pravca. A jedini koji su taj pravac mogli ugroziti bili su Delmati.²⁵⁰ Pobjeda nad Delmatima Antoniju bi pružila mogućnost nesmetanog prolaska kroz Ilirik, a na sjeveroistočnom ulazu u Italiju (u Venetiji) čekale bi ga tisuće naseljenih veterana koje bi jednim migom ponovno mobilizirao i tako bio u stanju brojčano parirati Oktavijanu.

2) djelovanje bez primisli o građanskom ratu – Polion nakon Venetije odlazi za Antonija pridobiti još jednu Cezarovu vjernu političku utvrdu, Salonu. Činjenica da ju je rasteretio i delmatskog pritiska, a Delmate protjerao s Klisa samo je pripomogla njegovu naumu. Iz salonitanske perspektive Polion je djelovao kao neka vrsta spasitelja, odnosno, kao predstavnik Rima koji im je prvi nakon Cezarove smrti pokazao da nisu zaboravljeni i prepušteni sami sebi (i na nemilost Delmatima). To je bio jak politički potez usmjeren prema Cezarovoj klijenteli koja vjerojatno nije imala do kraja izražen stav o tome pod čijim je patronatom,²⁵¹ s obzirom na to da ih godinama nitko relevantan nije posjetio, a turbulencije uzrokovane Cezarovom smrću zastale su tek brundizijskim sporazumom. Polion se odlučio pobrinuti da Salonitanci izvjesu Antonijeve stjegove, na važna mjesta je postavio Antoniju odane ljude i tako konventu dao do znanja da je pravi Cezarov politički nasljednik onaj

²⁵⁰ Ipak, treba voditi računa o tome da je Antonije imao jaku flotu, pa u ovoj soluciji možda i ne bi zastao u Iliriku, nego bi otplovio prema Venetiji. S druge strane, moguće je pretpostaviti i da bi popuna zaliha te jačanje političkog utjecaja mogli biti dovoljno jaki razlozi za nastavak puta iliričkim kopnom.

²⁵¹ Valjano je zaključiti da je Cezarovu klijentelu u Saloni naslijedio Oktavijan, ali u trenutku Polionova boravka tamo Oktavijan im je bio prilično nepoznata ličnost. Svi su za njega čuli i znali su da je on Cezarov politički nasljednik, no događaji od Cezarove smrti naovamo sprječavali su Oktavijana da dio vremena izdvoji za inicijalni posjet konventu i da im se „ukaže“. Stvarna situacija u Saloni, s konstantnom delmatskom prijetnjom, bila je različita od deklarativne potvrde da je Cezarov patronat prešao na njegova adoptivna sina. Ugroženom konventu to se moglo činiti samo kao mrtvo slovo na papiru, dok su Polionovo pojavljivanje i udar na Delmate bili demonstracija brige i najava novog razdoblja u kojemu više neće biti marginalizirani.

veličanstveni pobjednik kod Filipa. Iza njega je stajao i čvrsti argument – Venetija kao primjer regije koja pod Antonijevom egidom uživa brojne blagodati.

Ovu se stavku može ispričati i nešto drugačije: raspolažući informacijama da Delmati ugrožavaju rimske građane u Saloni, Polion se zaputio pomoći konventu. Prvenstveni cilj odlaska na srednji Jadran bio je potisnuti Delmate od Salone, a posljedična politička dobrobit te kampanje za Antonija bi značila stjecanje simpatija među Oktavijanovom klijentelom unutar konventa. No, lukavac Polionova kova znao je izvući i dodatan adut – pomaganje Oktavijanovim klijentima pretpostavljalo bi da mu je Oktavijan sada dužan veliku uslugu. Je li ta usluga unovčena pred bitku kod Akcija, kada je Polion bio jedan od rijetkih viđenijih Rimljana koji je bez ikakvih posljedica mogao odbiti Oktavijana onda kada su svi morali odabrati stranu?

Za koju se god opciju opredijelili, postoji nekoliko zajedničkih zaključaka:

- a) Polion je na istočnojadransku obalu došao s nekim ciljem, odnosno, namjerom;
- b) Polionovi potezi bili su primarno za Antonijevu korist;
- c) u vrijeme Polionova dolaska Delmati su prijatnija Saloni;
- d) Polion je u Saloni, pretpostavljamo, imao posla s Oktavijanovom klijentelom;
- e) Oktavijanovu klijentelu oslobodio je delmatske ugroze

Iako je nemoguće decidirano utvrditi koje je ponuđeno rješenje (ili kombinacija rješenja) najbliže istini, u svakom od njih ista je posljedica. Polionov boravak u Iliriku je promijenio paradigmu: Ilirik najednom postaje važan kotačić u rimskim planovima. Od provincije u kojoj se četiri godine nije pojavio nitko važan, prelaskom u Oktavijanove ruke pretvorio se u ishodišnu točku za ostvarenje Cezarovih neispunjenih planova o odlasku preko Dunava.²⁵² Oktavijanu je u Brundiziju postalo jasno da dobivanje Ilirika znači preuzimanje velikih obaveza, ali je primarna stavka na ambicioznom popisu zadataka bila hitno uspostavljanje brige i nadzora nad zanemarenom klijentelom.²⁵³ Genij Gaja Azinija Poliona demonstrirao mu je kako se to radi.

2.3. Propagandna pozadina Oktavijanova preuzimanja Ilirika

Nakon razjašnjavanja političkih te vojno-strateških okolnosti potpadanja Ilirika pod Oktavijanovu upravu, na redu je i propagandni aspekt. On se sastoji od pozadinske priče koja

²⁵² Vidi niže.

²⁵³ Naravno, ne samo u Saloni.

na prvu nije lako uočljiva jer je izvori ne nude na pladnju, no to što nešto nije spomenuto ili detaljnije objašnjeno ne znači da nije postojalo. Već sam natuknuo da brundizijski pregovori između Antonija i Poliona s jedne te Oktavijana i Mecenata s druge strane nalažu da je posrijedi bio dogovor konstruiran tako da obmanjuje ili, u najmanju ruku, prikriva dio istine. Iako se takav dojam može činiti pomalo subjektivnim, on se ipak zasniva na toliko puta osvjedočenoj činjenici da već neko vrijeme vodeći ljudi kasne Republike pažljivo odmjeravaju svaku riječ ili potez (kako prema političkim protivnicima, tako i prema javnosti) jer je količina verbalnog otrova zatrovala svaku poru visoke rimske politike, a nesuglasice su se nerijetko rješavale i na bojnopolju. U takvom je okruženju bilo nužno potencijalno nezgodne stvari prikazivati bazično i sa što manje detalja kako bi se izbjegla dodatna pitanja. To je vidljivo u slučaju nelogične podjele provincija nakon bitke kod Filipa koja nije podrobno opravdavana jer je bilo jasno da su prvenstveno u pitanju partikularni interesi, a ne dobrobit Republike. Čini mi se da je sporazum u Brundiziju dio iste agende. Objašnjenja (preuzeta iz službenih depeša i izvještaja) koja donose izvori djeluju previše šturo i nedostatno jer je sve prikazano naprosto kao pravedna i prikladna podjela sfera u kojima će trijumviri odmah početi uvoditi red.²⁵⁴ Tako se Rimljane nastojalo uvjeriti da su trzavice maknute na stranu, da će provincije dobiti zasluženu pozornost, a Italija napokon prestati biti bojišnicom. Međutim, taj je sporazum previše povijesno bitan da bi ga se gledalo samo kao podjelu interesnih sfera i najavu sretnijih dana. Nedostaje pozadina koja bi objasnila dublje motive takve diobe.

Zadržimo li se na površini, poput naših izvora, onda se doima logičnim tumačiti da je istok pripao Antoniju jer je ondje već boravio, stekao uvid u tamošnje okolnosti te je bio najkvalitetniji vojskovođa kojeg su Rimljani mogli poslati na Parte. No, pogled ispod površine sugerira da se takvo tumačenje može preispitati s nekoliko jednostavnih zapažanja. Na primjer, nije li Antonijev boravak na istoku između bitke kod Filipa i brundizijskog sporazuma uzrokovao toliko nereda da je tom dijelu imperija zaprijetio potpuni kolaps? A istodobno Parte nije ni vidio iako su već tada ugrožavali Siriju.²⁵⁵ Po kojim bi osnovama opet trebao dobiti priliku za potencijalno lukrativnu kampanju? Njegovo jednoipolgodišnje djelovanje na istoku bilo je, zapravo, traljavo odrađen posao i ne bi trebalo predstavljati presudan čimbenik kojim jezičac na vagi argumenata preteže na njegovu stranu. On za brundizijskim stolom nema opipljivih rezultata koji bi mu osnažili pregovaračku poziciju, a uz to je od tolike prolivene rimske krvi u međuvremenu ponešto izbljedio i njegov sjaj pobjednika kod Filipa. Bljedilo bi

²⁵⁴ App. *Bell. civ.* 5.65.; Dio 48.28.4; 29.1-3; Plut. *Ant.* 30.

²⁵⁵ App. *Bell. civ.* 5.9; Plut. *Ant.* 28; Dio 48.28.3. Izvori ga optužuju da je konsolidaciju istoka pretpostavio orgijanju s Kleopatrom.

moglo vrijediti i za karizmu koja ga je pratila u vojničkim krugovima – je li ona krajem 40. pr. Kr. zaista bila sigurna oklada u srazu s mogućnošću da ime Gaja Julija Cezara predvodi kampanju na Parte čije uspješno izvršavanje znače besmrtnost i enorman plijen? Nema li izazivač u drugom kutu značajno jače argumente za odlazak na istok?²⁵⁶ Zašto bi Oktavijan Antoniju prepustio kampanju na Parte kada je i njemu to bila idealna prilika da poradi na svojoj vojničkoj reputaciji? Umjesto toga, njegova je zadaća bila pobjeda nad Sekstom Pompejem, a ona sigurno nije imala odjek kao osvećivanje Krasa. Teško je povjerovati da bi Oktavijan svom rivalu olako prepustio takvu priliku za ratnom slavom. Iako bi se slične opaske mogle nizati unedogled, za time nema potrebe jer su ova izdvojena gledišta dovoljan pokazatelj onoga što želim naglasiti. Pritom nemam namjeru tvrditi da je Oktavijan htio ili trebao preuzeti istočne provincije, a Antonije zapadne. Mislim da je Antonije uistinu bio bolji izbor za kampanju na Parte, ali nedostatak vidim u tome što je sve oko ove podjele prezentirano bez propitkivanja, kao da se radi o predestinaciji. Kako u izvorima, tako i u historiografiji.²⁵⁷ Dakle, granica je u Skodri, Antonije će na istok prema Partima, Oktavijan na sebe preuzima Hispaniju, Galiju, Ilirik i sukob sa Sekstom Pompejem, Italija je zajednička i u njoj obojica imaju jednako pravo regrutirati, a Oktavijan je u prednosti nad Antonijem jer je u Italiji prisutan osobno. I to je to. Dalje se od ovakve interpretacije nije išlo. Izvori nisu ponudili detaljnije izvještaje, a istraživači se nisu zamerali onime što decidirano ne piše u izvorima. Da budem pošten, vjerojatno bi i ovaj osvrt na Brundizij sličio onom starijih kolega da se među akterima podjele nisu našla dvojica najlukavijih lisaca – Polion i Mecenat. A ja smatram da se preko takve informacije ipak ne smije samo prijeći, s obzirom na činjenicu da su obojica u povijest ušla kao majstori diplomatske taktike i političke strategije te su pozadinskim djelovanjem svojim šefovima osiguravali mirniji san.²⁵⁸ Bili su vizionari s mnogo maštovitosti i nepogrešivog instinkta, a samim time i jamstvo da se iza sporazuma krije nešto više od onoga što su nam otkrili antički autori.

Premda se iz izvora doima da je sporazum u Brundiziju ovjekovječen kao glatko postignuti dogovor, trzavica i neslaganja je moralo biti. Teško je procijeniti do koje mjere, ali sigurno nije sve uspelo iz prve – ipak se radilo o dijeljenju svijeta. Pregovori takve vrste stoga ne bi trajali nekoliko minuta, nego satima, ponekad i danima. I Mecenat i Polion su se u više

²⁵⁶ Neposredno pred brundizijske pregovore Oktavijan ima četrdeset, a Antonije devetnaest legija (sedam Polionovih, četiri Ventidijeve, dvije Domicijeve i šest legija koje su pod Cenzorinom tada ratovale u Makedoniji).

²⁵⁷ Nekoliko navoda iz pera viđenijih autora: Charlesworth 1934b, 44; Syme 1939, 217; Wilkes 1969, 44; Gowing 1992, 185-189; Pelling 1996, 18; Eck 2007, 22; Goldsworthy 2014, 155; Lange 2020, 134-139.

²⁵⁸ Vidi Polionov primjer.

navrata sa svojim vođama povlačili na konzultacije u četiri oka, sagledavali ponuđene prijedloge i smišljali kontraprijedloge. Antonije vjerojatno nije bio spreman odreći se istoka jer su tamo bili Kleopatra, gradovi izdašnih riznica i Parti. Oktavijanu su istočne provincije također mogle djelovati kao prilika da se osobno oproba na Partiji, pa je moguće da ih niti on nije namjeravao prepustiti iz nekakvih prijateljskih ili viteških pobuda. Međutim, kakav je god bio tijekom pregovora, u konačnici je njega dopalo svo kopno zapadno od Italije – ali i Ilirik. Zašto?

U odgovoru valja krenuti od premise da je temeljna karakteristika Oktavijanove politike proračunatost. Srećom po njega, za takvu je politiku imao najboljeg mogućeg uzora (praujaka), ali i izvršitelja (Mecenata). Njegovi su politički manevri bili dobro odvagnuti i uvijek su išli u smjeru koji bi mu mogao osigurati makar i najmanju prednost. Kao plod pomno osmišljene i pragmatične politike u tom se razdoblju iskristalizirao Oktavijanov dugoročni prioritet – ni u čemu ne smije zaostajati za Antonijem, usput mora podsjećati na Cezara, ali se to nigdje izrijeком ne treba naglašavati. S obzirom na stanje u državi i njegov status u Rimu to je bila iznimno zahtjevna zadaća, no mjesta za uzmak više nije bilo. Ipak, na prvi pogled u svemu tome postoji brundizijski paradoks. Ako se Oktavijan natječe s Antonijem, to podrazumijeva i nadmetanje u vojnoj vještini i reputaciji. Ali, kako onda planira držati korak s Antonijem ako mu omogućava odlazak na najrazvikaniju kampanju rimskog svijeta? Nadalje po istoj logici, ako nastoji imitirati i emulirati Cezara, zašto na kampanju koju je Cezar osobno isplanirao i na nju kanio krenuti nekoliko dana nakon martovskih Ida odlazi Antonije, a ne on kao Cezarov nasljednik?²⁵⁹ Vratimo li se na maloprije izneseno mišljenje, u kojemu ne djeluje izglednim da bi Oktavijan Antoniju samo tako prepustio šansu za vojnom slavom (ali to ipak čini), postaje razvidno da je posrijedi bilo nešto drugo.

Oktavijan je preuzeo zapad jer je uvidio kolike mogućnosti pružaju provincije s ove strane Skodre. Dok na istoku nije postojalo univerzalno središte „rimске ekumene“, na zapadu se nalazilo njezino ishodište. Oslonivši se na Italiju i Rim, osigurao je presudan resurs – regrutacijski potencijal. Antonije je ubrzo shvatio da je, unatoč nepresušnim financijskim izvorima i formalno jednakim pravima na mobilizaciju, u tom pogledu bio u podređenom položaju. Udaljenost i odsutnost činili su taj zadatak za njega znatno složenijim, a zaoštavanjem njihova odnosa postajao je gotovo neostvariv. Upravo u razdoblju oko Peruzinskog rata i brundizijskog sporazuma Oktavijan je prepoznao prednost zapadnih

²⁵⁹ Cezarove planove spominju App. *Bell. civ.* 2.110-111; Plut. *Caes.* 58; Suet. *Div. Iul.* 44. Da paradoks bude veći, Cezar je na partsku kampanju planirao povesti Oktavijana, a ne Antonija. Antonije je, kao konzul, trebao ostati u Rimu.

provincija: domogao se jedanaest galskih legija prije nego što je Antonije uopće doznao za smrt Fufija Kalena. Vijesti s istoka i na istok stizale su presporo, a pojačanja još sporije da bi onaj tko kontrolira zapad mogao biti ulovljen na krivoj nozi. Budući da je među trijumvirima Oktavijan statusno još uvijek bio lovac, a Antonije lovina, nije imalo smisla inzistirati na partskoj kampanji i eventualnim neuspjehom Antoniju omogućiti da prigrabi svu moć. Mnogo je razboritije bilo postupiti suprotno i, ukaže li se prilika, Antonija dovesti u istu situaciju. Naravno, Oktavijan nije mogao skrštenih ruku čekati ishod Antonijeva pohoda i nadati se njegovu porazu. Morao je pronaći vlastitu formulu za uspjeh, dovoljno snažnu da pokuša zasjeniti rivala. Ta se formula možda može nazrijeti u Charlesworthovoj predodžbi: kakav god projekt Cezar imao za istok, njegovo je glavno postignuće – i kao vojskovođe i kao državnika – ipak bilo na zapadu. Oktavijanu je, kao čovjeku koji je preuzeo njegovo nasljeđe, upravljanje Galijom, Hispanijom i Italijom moralo predstavljati uzvišeniju obvezu, važniju od svih pretenzija na istočne provincije.²⁶⁰

Upravo bi ova koncepcija mogla biti ključna. Da bi se mogao natjecati s Antonijem, Oktavijan je trebao ostati na zapadu i djelovati na poznatom terenu, kao Cezarov nasljednik u Cezarovim provincijama. No, problem je bio u tome što je ostanak na zapadu jamčio mrzak građanski rat i posljedični mrmor nezadovoljne svjetine, dočim je odlazak na istok značio priliku za lovorike i uzdizanje na pijedestal. S obzirom na to da su Rimljani oduvijek najviše slavili uspješne vojskovođe, bilo je jasno da i zapadu treba *bellum externum*. Za razliku od Antonija koji je u Partima imao stvarnog i snažnog vanjskog neprijatelja, Oktavijan ga je tek trebao definirati. Kako u Galiji i Hispaniji za takvo što nije imao prostora jer su tamo postojali jedino izolirani pobunjenički džepovi, preostao mu je samo Ilirik.

U vojno-strateškom smislu, Oktavijan je dobio Ilirik jer je on bio geografski nastavak Italije, od Makedonije odijeljen gotovo neprohodnim planinama, a za odlazak tamo nije trebalo imati mornaricu.²⁶¹ U političkom smislu, temeljni Oktavijanov motiv za preuzimanje Ilirika može se svesti pod nastojanja da se anuliraju Polionova postignuća i uspostavi (obnovi?) odnos s naslijeđenom klijentelom. Ipak, takvi razlozi se nisu mogli prezentirati javno jer bi za sobom povlačili nezgodna pitanja i Oktavijana mogli prikazivati kao nedoraslog izazovima, odnosno, morao bi objasniti kako je do takve situacije uopće i došlo (nepostojanje mornarice, otuđenost od klijentele). Stoga je valjalo osmisliti kako izbjeći neugodu i sve to omotati neprozirnim i bliješćim propagandnim celofanom.

²⁶⁰ Charlesworth 1934b, 64-65.

²⁶¹ Detaljnije vidi u potpoglavlju *Vojno-strateške okolnosti Oktavijanova preuzimanja Ilirika*.

Taj je celofan mogao nositi samo Mecenatov pečat jer – ne treba dvojiti – on je u svemu znao pronaći računicu: Oktavijan treba povesti kampanju koja bi po ehu mogla parirati Antonijevoj, ali bez tisuća kilometara iscrpljujućeg marširanja. Drugim riječima, operacije u Iliriku i izbijanje na Dunav trebaju nadlicitirati Partiju i postati propagandno snažniji ciljevi. A propaganda je bila bazen u kojem tada nitko nije plivao bolje od Mecenata. Nema razloga sumnjati da je prepoznao priliku od koje se može stvoriti jaka propagandna priča za veliku političku korist. Za inspiraciju nije trebalo posegnuti daleko u prošlost. Trijumviri i njihovi pregovarači su se složili – premda je postojao jedan Gaj Julije Cezar, mogu ga imitirati dvojica. Antonije je, ostajući vjeran Cezarovim planovima iz 44. pr. Kr., najavio pohod na Parte; Oktavijan je pak, preuzimajući upravu nad Ilirikom, svojoj vlasti podvrgnuo iste provincije kao i Cezar pred polazak u Galiju 58. pr. Kr.²⁶²

Karakterističnom minucioznošću Milivojević je uvjerljivo argumentirao da Cezarova prvotna zamisao nije bila ratovati u Galiji, već upravo u Iliriku.²⁶³ Iako je migracija Helvećana 58. pr. Kr.²⁶⁴ odgodila njegove ratne planove na iliričkom području, oni su još neko vrijeme ostali aktualni. Podvrgavanjem Belga ujesen 57. pr. Kr. Cezar Galiju smatra umirenom, pa zimu 57. na 56. pr. Kr. provodi u Iliriku u „zapovjednom izviđanju novih potencijalnih bojišta“.²⁶⁵ Tada su vjerojatno detaljizirani ratni planovi za osvajanje Ilirika i udar preko Dunava na Dačane te je čitava operacija trebala započeti u ljeto 56. pr. Kr. Ipak, sudbina je htjela da Cezarova puna pozornost ostane na Galiji, a da u Iliriku ratuje njegov nasljednik dvadesetak godina kasnije. A uz ime, status i imetak, Oktavijan je od Cezara naslijedio i privatnu arhivu u kojoj je na nekoj polici čekao svitak o Iliriku s detaljno ucrtanim pravcima, procijenjenim vremenskim okvirima, topografskim odrednicama i pokojom etnografskom bilješkom. Stoga ne bi trebalo čuditi da je u brundizijskim pregovorima Oktavijan (ili, izglednije, Mecenat) shvatio kako se revitalizacijom Cezarove temeljne ideje ratovanja u Iliriku i prodora preko Dunava vješto može zasjeniti činjenicu da su Ilirik i tamošnja klijentela ostali potpuno zapostavljeni. Dodatno, mladom trijumviru je gorući problem bila i reputacija vojskovođe – bilo kakva usporedba s Antonijem kod većine je tada izazivala podsmijeh. Odlazak Cezarovim tragom bio je jedini način da se preokrene javno mnijenje.

²⁶² Doduše, uz neke razlike (iz ove rasprave izuzimam Hispaniju jer nije bitna za argumentaciju): s jedne strane, Cezarova izvorna *provincia* je, uz Ilirik, bila Cisalpinska Galija koja 40. pr. Kr. više nije postojala. S druge strane, Cezaru je Transalpinska Galija dodijeljena naknadno, nije ju samoinicijativno odabrao ili preuzeo kao što je to učinio Oktavijan (detaljnu raspravu o problematici Cezarova slučaja donosi Milivojević 2021, 97-160.). U ovom kontekstu te razlike nisu presudne i mislim da ne griješim ako tvrdim da Oktavijan s Ilirikom i Galijom kopira Cezara i njegove početne pozicije.

²⁶³ Milivojević 2021, 138-161; cf. Goldsworthy 2010, 211.

²⁶⁴ Caes. *Bell. Gall.* 1.2-7.

²⁶⁵ Bilić-Dujmušić i Milivojević 2018, 75.

Naravno, *imitatio Caesaris* nije zamišljena isključivo u propagandne svrhe. Temeljila se i na potrebama trenutka. Za vrijeme već opisanih događaja zanemareno je rukovođenje provincijama i račun je stigao na naplatu. Bilanca je za trijumvire bila nepovoljna – Antoniju je pregažen istok (Kilikija i Sirija), a i provincije koje je Oktavijan dobio na upravu tražile su promptnu reakciju.²⁶⁶ U skladu s time, Oktavijan nije zaostao za Antonijevom poduzetnosti te odmah nakon Brundizija i on šalje vojsku u svoje provincije.²⁶⁷ U Hispaniju je upućen Domicije Kalvin, a u Galiju Agripa.²⁶⁸ Oktavijan je nakon nekoliko mjeseci otišao za Agripom u Galiju, što je (u propagandnom smislu) nalikovalo prvim Cezarovim potezima 58. pr. Kr. Ali za razliku od Cezara, Oktavijan se u Galiji nije mogao zadržati i osobno dovršiti pohod nego se odmah morao vratiti u Italiju jer je Sekst Pompej (unatoč sporazumu u Mizenu) ponovno počeo praviti probleme pomorskim blokadama i uskratom žita. Tako mu je propao prvi dio plana kopiranja očevih kampanja.

Da je nakon sklapanja brundizijskog sporazuma Oktavijan uistinu imao namjeru ratovati u Iliriku, proizlazi iz svjedočanstava Apijana i Veleja Paterkula. Prema Apijanu, nakon što je krajem ljeta 39. pr. Kr. bio prisiljen napustiti Galiju i vratiti se u Italiju, Oktavijan je otpočeo s pripremama za rat protiv Seksta Pompeja: uz prebacivanje novoizgrađene flote iz Ravene u Brundizij i Puteole, opozvao je i „veliku vojsku“ (*στρατὸν πολὺν*) iz Ilirika.²⁶⁹ Budući da Ilirik, za razliku od Galije i Hispanije, tada nije bio osvjedočeno krizno žarište, jedno od mogućih objašnjenja prisutnosti vojske jest da ona ondje nije bila raspoređena radi gušenja pobuna, nego radi započinjanja osvajanja. Jednako tako, opravdano je pretpostaviti da Oktavijan u trenutku njezina slanja u Ilirik nije računao na novi sukob sa Sekstom Pompejem – neposredno prije bio je zaključen Mizenski sporazum, a sigurnosna prosudba je bila da više nema potrebe zadržavati legije u Italiji. Da su se one tada ondje nalazile, vjerojatno Oktavijan ne bi ni bio prisiljen na prijevremeni povratak iz Galije.

Nažalost, zbog nedostatka podataka je nemoguće utvrditi koliko je velika bila vojska u Iliriku niti tko joj je zapovijedao. Ali, njezin opoziv sugerira tri stvari. Prvo, to su očito morale biti goleme i jake snage jer se čini da je Oktavijan na njih računao kao prevagu u sukobu sa Sekstom.²⁷⁰ Procijenio je da bez njihove pomoći ne bi bio u stanju valjano voditi rat. Drugo,

²⁶⁶ App. *Bell. civ.* 5.24. Iako se citirano mjesto odnosi na Oktavijanove provincije nakon podjele iz 42., situacija nije bila bitno drugačija ni 40. pr. Kr.

²⁶⁷ App. *Bell. civ.* 5.65. Vidi kartu niže.

²⁶⁸ App. *Bell. civ.* 5.92; Dio 48.42.1-5; 48.49.2-3.

²⁶⁹ App. *Bell. civ.* 5.78; 80. Naredba vojsci u Iliriku da dođe u Italiju vremenski koincidira s Menasovom predajom Sardinije u Oktavijanove ruke (proljeće 38. pr. Kr.).

²⁷⁰ To se može razaznati iz tona Apijanovog teksta (*Bell. civ.* 5.78; 80.) u kojemu se opisuju temeljite pripreme za rat sa Sekstom: uz vojsku iz Ilirika, povučen je dio vojske iz Galije, dopremljeni su

inicijalno slanje tolike vojske nalagalo bi da ju se planiralo koristiti za ratne operacije većih razmjera.²⁷¹ Inače ne bi imalo smisla samo stacionirati snažnu vojsku u provinciji jer tada to nije bila uobičajena praksa.²⁷² Treće, kao izravnu posljedicu vojnog napuštanja Ilirika 38. pr. Kr. mogu se prepoznati *casus belli* koje za Oktavijanovo pokretanje kampanje 35. pr. Kr. donose Apijan i Dion Kasije: prestanak plaćanja tributa, porast piraterije i „otvorena pobuna zbog Oktavijanove odsutnosti.“²⁷³ Po tome se može zaključiti da su Oktavijanovo prinudno izvlačenje vojske iz Ilirika te informacije o njegovim gubitcima protiv Seksta 38. pr. Kr. zajednicama na istočnoj strani Jadrana ukazivale na skori slom Cezarova nasljednika, pa su neke od njih prestale ispunjavati obaveze prema Rimu i otele se kontroli. Odnosno, stanje u Iliriku vjerojatno je postalo slično onom kakvo je bilo prije Polionove intervencije godinu i pol dana ranije.

Velej Paterkul nudi osvrt na ovaj segment uz bitnu sadržajnu razliku: dok se kod Apijana, kako vidimo, spominje samo vojska u Iliriku,²⁷⁴ kod Veleja je Oktavijan u to vrijeme više puta Ilirik pohodio osobno.²⁷⁵ Ipak, daljnjim razmatranjem njegova teksta može se vidjeti da je Oktavijanov boravak u Iliriku uklopljen u širu i odviše sažetu sliku koja ne prati događaje istim slijedom i detaljima koje pronalazimo kod Apijana ili Diona Kasija.²⁷⁶ Kronološki gledano, Velej Paterkul Oktavijanove odlaske u Ilirik smješta oko vremena Antonijeve ženidbe Oktavijom te Kalvinova konzulata i prokonzulata (40. i 39. pr. Kr.). S obzirom na to da preko pouzdanijih izvora dobro znamo kako su 40. i 39. pr. Kr. izgledale Oktavijanove aktivnosti, onda njegov navod ne može poslužiti kao dokaz²⁷⁷ da je mladi trijumvir u tom periodu bio u

novosagrađeni ratni brodovi iz Ravene, a Oktavijan je istovremeno naredio daljnju izgradnju ratnih brodova.

²⁷¹ Većih od granica Ilirika.

²⁷² Misli se na praksu u razmatranom periodu. Na donjoj karti je vidljivo da i Antonije i Oktavijan odmah po sklapanju brundizijskog sporazuma šalju vojsku diljem Republike. Štoviše, Oktavijan to čini u svim svojim provincijama. To ne može biti slučajno, nego s jasnim ciljem: konsolidacijom uznemirenih područja, odnosno, pokretanjem ratnih operacija. Ilirik ovdje nije iznimka. Vidi tablicu 3 na str. 98. i pripadajući tekst na str. 96-98. s analizom službi onodobnih Oktavijanovih upravitelja.

²⁷³ App. Ill. 15-16; Dio 49.34.2.

²⁷⁴ Prvi spomen Oktavijanova osobnog odlaska u Ilirik pojavljuje se tek nakon opisa pobjede nad Sekstom Pompejem (App. Bell. civ. 5.145; također i u Dio 49.34.1-3), odnosno, pred početak kampanje 35. pr. Kr.

²⁷⁵ Vell. Pat. 2.78.1-3: „U to je vrijeme Marko Antonije uzeo za ženu Cezarovu sestru Oktaviju (...) Kako dokolica – najpogubnija za stegu – ne bi kvarila vojnike, Cezar (Oktavijan, op.a.) je u to vrijeme učvršćivao vojsku čestim pohodima po Iliriku i Delmaciji (sic!) te podnošenjem opasnosti i privikavanjem na rat. U isto je vrijeme Domicije Kalvin, kad je nakon konzulata upravljao Hispanijom“ (...) (prev. J. Miklić).

²⁷⁶ Nakon citiranog ulomka, Velej Paterkul piše o ratu Oktavijana i Seksta Pompeja, Lepidovom pokušaju prevrata na Siciliji i Antonijevom porazu u Partiji (sva tri događaja zbila su se 36. pr. Kr.), a onda naglo skače na pripreme za bitku kod Akcija 31. pr. Kr. (Vell. Pat. 2.79-84.).

²⁷⁷ Kao dokaz ga ističe Šašel Kos 2005, 401.

Iliriku jer jednostavno ne bi stigao u toliko kratkom vremenu otići u Galiju, vratiti se u Italiju, frekventno posjećivati Ilirik, a uz to se i pripremati za sukob sa Sekstom. Česti pohodi (*crebrae expeditiones*) koje Velej spominje mogu se jedino odnositi na dokumentirane Oktavijanove dolaske u Ilirik i odlaske u Rim tijekom kampanje 35., 34. i 33. pr. Kr.²⁷⁸ Međutim, to što Velej neopravdano Oktavijanu pripisuje boravak u Iliriku u razdoblju u kojem to nije moguće ne znači da je u krivu kada govori o prisutnosti Oktavijanove vojske. Izvjesno je da je ona tada bila u Iliriku, a u njegovom narativu mogu se prepoznati i razlozi zbog kojih je tamo upućena: da učvrsti disciplinu te upozna teren i lokalne okolnosti.²⁷⁹ Drugim riječima, da se maksimalno aklimatizira i pripremi kako bi bila spremna za pokretanje ratnih operacija onoga trenutka kada joj se pridruži Oktavijan.²⁸⁰ A kada se tome pridoda i maloprije spomenuta nova flota u Raveni, postaje očito da je Oktavijan nedugo nakon Brundizija, uz razmještanje trupa po provincijama, započeo i izgradnju mornarice koju u trenutku sporazuma (i dobivanja Ilirika) nije imao.²⁸¹

No, poznato je da do kampanje tada ipak nije došlo. Oktavijan je bio prisiljen odgoditi sve planove i posvetiti se zaštiti Italije. Vrijednim je legionarima u Iliriku stigla zapovijed da sklope šatore, rasformiraju logore te se pod hitno vrate u domovinu koja je bila na udaru Sekstovih pljačkaških hordi.²⁸² Umjesto Delmata, Japoda i Dunava ciljevima su postali Sicilija, Brutij i Etrurija. Posljedično, promjena tih ciljeva ujedno je značila i obustavu Oktavijanovog nauma o koračanju Cezarovim stopama. Ilirik je na neko vrijeme skinut s dnevnog reda,²⁸³ a Oktavijanu je preostalo da vojničku reputaciju gradi u okršaju sa Sekstom.

²⁷⁸ App. *Ill.* 24; 27; 28; Dio 49.38.1; 38.3.

²⁷⁹ Vell. Pat. 2.78.2.

²⁸⁰ Vrlo je sličan primjer s tri legije u Akvileji (Caes. *Bell. Gall.* 1.10.) koje su čekale da im se Cezar pridruži i pokrene iliričku kampanju 58. pr. Kr. No, kao i ovdje, tako su i Cezarove legije umjesto u Ilirik upućene na drugo mjesto.

²⁸¹ Logično je pomisliti da je augustovska ravenatska flota baš tada doživjela svoj idejni začetak.

²⁸² O ratu Seksta i Oktavijana 38. pr. Kr. vidi u *Povijesnim okolnostima*.

²⁸³ Baš kao i u Cezarovom slučaju dvadesetak godina ranije (vidi Milivojević 2021, 160; 163-164; 169; 172.).

Karta 4. Raspoređivanje vojnih snaga po provincijama 40. i 39. pr. Kr.

2.4. Granica u Skodri

Još je preostalo razmotriti situaciju oko razgraničenja između Oktavijanova i Antonijeva dominija koje je prolazilo kroz grad Skodru te se nastavljalo tokom rijeke Barbanne (današnja Bojana), od Skadarskog jezera do njezina ušća u Jadransko more. Dobro je poznato da ta linija nije slijedila granicu Ilirika i Makedonije na rijeci Mat,²⁸⁴ nego je povučena četrdesetak kilometara sjevernije. Time se crta razdvajanja zapravo uvukla u prostor Ilirika, ostavljajući grad Lis (današnji Lješ) izvan Oktavijanova dijela imperija, premda je nominalno pripadao toj provinciji. Zbog odstupanja od dotadašnje administrativne logike u historiografiji je nastalo nekoliko rasprava o strateškim, geografskim i političkim motivima takve diobe.

Miroslava Mirković, ne ulazeći u polemiku o samim motivima takvog razgraničenja, analizu temelji na tvrdnji da je južni dio Ilirika, bliži Antonijevu dominiju, imao stratešku važnost u njihovu skorašnjem sukobu. Prema njezinu tumačenju, upravo je zato Oktavijan u blizini granice poduzimao vojne i diplomatske operacije te je u više navrata povrijedio crtu razgraničenja – sve kao dio priprema za rat.²⁸⁵ Na to ju upućuje Oktavijanov popis pokorenih plemena kojeg donosi Apijan.²⁸⁶ Među njih se ubrajaju „Taulantii i vjerojatno također Pertheenatai, ako se prihvati njihovo poistovjećivanje s Partinima kod Plinija. Izvan područja

²⁸⁴ Mat kao granica provincija: Milivojević 2021, 75.

²⁸⁵ Mirković 1968, 115-117.

²⁸⁶ App. III. 16.

u kojem je Oktavijan imao pravo vojne intervencije živjeli su također Bessi i vjerojatno i Hippasini.“²⁸⁷ U ostatku rada nastojala je argumentirati da su ta plemena bila smještena u Antonijevoj sferi.²⁸⁸ Marjeta Šašel Kos, pak, smatra da je ovako određena granica predstavljala uspjeh i dominaciju Antonijeve pregovaračke strane jer je osigurano da sve tri strateški važne luke – Lis, Dirahij i Apolonija – potpadnu pod njegovu kontrolu, što bi u slučaju međusobnog rata nedvojbeno bila početna prednost.²⁸⁹ S tom je ocjenom suglasan i Bilić-Dujmušić, no dodaje da bi ovakvo razgraničenje moglo biti motivirano potrebom da se obuhvati čitav teritorij Partina, kako bi Azinije Polion, kao zapovjednik nadolazeće kampanje protiv njih, djelovao unutar granica Antonijeva dominija.²⁹⁰

Iako dovitljivi, ponuđeni prijedlozi ipak ne pružaju zadovoljavajuća objašnjenja. Glavni je razlog tomu pogrešna početna premisa da su sporazum u Brundiziju i podjela provincija sklopljeni „s figom u džepu“ te bili zamišljeni tek kao privremeno zatišje uoči neizbježnog sukoba. Takvo je anakrono gledište, razumljivo, oblikovano kasnijim razvojem događaja koji su u konačnici doista doveli do otvorenog obračuna. Međutim, valja imati na umu da između Brundizija i Akcija stoji vremenski razmak od gotovo desetljeća, tijekom kojega se zbilo mnogo toga, a dostupni izvori ne pokazuju da su Oktavijan ili Antonije prije druge polovice 33. pr. Kr. poduzimali konkretne poteze koji bi vodili k završnom sukobu.²⁹¹ Naprotiv, sve okolnosti oko sklapanja sporazuma sugeriraju postojanje iskrenog savezništva i stvarne želje da se Republika napokon dovede u red.²⁹²

U ranijem je tekstu već pokazano da je podjela provincija provedena po razložnom načelu: svaki je trijumvir dobio prostor u kojem je mogao nesmetano obavljati svoje zadatke, bez međusobnog zadiranja u ovlasti. U skladu s tim principom, ne treba sumnjati, određena je i linija razgraničenja. Pritom nije bilo zakulisnih igara, strateškog pozicioniranja na štetu kolege ili namjere da se vojskom neizazvano ulazi u tuđe područje. Cilj diobe je obojici bio kristalno jasan – rješavanje problema u vlastitoj zoni djelovanja²⁹³ – te nikakvo nadmudrivanje takve vrste nije dolazilo u obzir. Ako je podjela na istok i zapad zamišljena kao konsolidacija

²⁸⁷ Mirković 1968, 117.

²⁸⁸ Mirković 1968, 117 ff.

²⁸⁹ Šašel Kos 1999, 258. Slično i u Šašel Kos 2018, 41.

²⁹⁰ Bilić-Dujmušić 2004, 426 bilj. 14.

²⁹¹ Detaljnije o tome u idućem poglavlju.

²⁹² Premda je u dijelu o propagandi pokazano da je Oktavijan imao svoju agendu, to ne znači da je sporazum sklopio s razmišljanjem da naudi Antoniju. Za takav rasplet nemamo nikakve dokaze. Njegova je glavna namjera bila da mu (u percepciji suvremenika) postane ravnopravnim partnerom, a kako je kretao s pozicije lovca i bio u podređenom položaju, morao je uložiti znatniji trud da ga dostigne.

²⁹³ Usporedi s tetrarhijom.

imperija nakon koje bi trijumviri vratili vlast i ponovno uspostavili republikanske institucije, onda ju tako treba i promatrati.

Doslovno, istok ne postoji za Oktavijana, kao što za Antonija ne postoji zapad.²⁹⁴ Toga su bili svjesni i sami protagonisti, pa je valjalo ukloniti potencijalna preklapanja i administrativne poteškoće na jedinom kopnenom dodiru njihovih dominija, onom na granici Ilirika i Makedonije. Bilić-Dujmušićev prijedlog o pomicanju granice sjeverno od Lisa radi obuhvata partinskog teritorija stoga treba korigirati. Iako je točno je da se težilo objedinjavanju prostora unutar istog dominija, nepotrebno je tu logiku vezivati uz Partine. Lis nije morao biti ključna točka za rat protiv njih jer se njihovo područje nalazilo nekoliko desetaka kilometara južnije, u zaleđu Dirahija i Apolonije.²⁹⁵ Razlog pripajanja Lisa istočnom dominiju bio je mnogo jednostavniji: željelo se spriječiti neprirodno prekidanje geografski jedinstvenog prostora. To je jasno vidljivo na priloženoj reljefnoj karti (5). Od Skodre, preko Lisa, Dirahija i Apolonije, pa dalje na jug proteže se nizinski obalni pojas (današnja ravnica Zadrima i široka Albanska nizina) bez znatnijih prirodnih prepreka. Također, iz Dirahija je na istok kretala glavna magistrala na tom području (*via Egnatia*), pa nije imalo smisla granicom odsijecati manje lokalne ceste sa sjevera, iz smjera Lisa i Skodre te od tih središta stvarati prometno slijepo crijevo. Logičnije je bilo čitav taj prostor staviti pod djelokrug makedonskog upravitelja, a crtu razdvajanja premjestiti na južne obronke Rumije i Prokletija, odnosno na rijeku Bojanu.²⁹⁶ Tako se, u slučaju potrebe, moglo relativno brzo intervenirati makedonskim legijama, umjesto da se čeka na iliričke trupe koje bi danima prelazile krševite planine suvremene Crne Gore.²⁹⁷

²⁹⁴ Misli se da ne postoji kao područje izravnog političkog djelovanja. Istina, postojali su određeni diplomatski kontakti i slanje depeša trećim osobama (Pelling 1996, 18.), ali to se ne treba dovoditi u vezu s kreiranjem politike u tuđem dominiju.

²⁹⁵ O tome svjedoče i izvori koji opisuju kasnorepublikanski period: App. *Bell. civ.* 5.75; Caes. *Bell. civ.* 3.41; 42; Dio 41.49.2; 42.10.1; cf. Milivojević 2021, 13-14; 22; 24; 43 i karte 1-7 na str. 23, 27, 33, 37, 56, 65 i 73.

²⁹⁶ U konačnici, Bojana i Skadarsko jezero i danas čine granicu, onu između Crne Gore i Albanije.

²⁹⁷ Već je naglašeno da Oktavijan u tom trenutku nije imao mornaricu kojom bi mogao doploviti do Lisa.

Karta 5. Reljefna karta južnog Ilirika i sjeverne Makedonije s razgraničenjem 40. pr. Kr.²⁹⁸

Linija razgraničenja je u svijesti trijumvira bilo toliko čvrsta i samorazumljiva²⁹⁹ da čak i u jeku najžešćih propagandnih obračuna nije postala predmetom rasprave. U ozračju pred bitku kod Akcija, kada su se Oktavijan i Antonije međusobno optuživali za najniže strasti i svaku izgovorenu riječ, ne nailazimo ni na najmanju primjedbu o nedopuštenom prelasku granice, a kamoli o vođenju ratnih operacija u tuđem dominiju. Da je do toga uistinu došlo, nema dvojbe da bi se oštećena strana potrudila to otvoreno predbacivati.

Stoga valja odbaciti stajalište da je Oktavijan povrijedio Antonijev dominij ratujući s Partinima i Taulantima, odnosno, šurujući s Hipasinima i Besima te pritom zauzeo Dirahij³⁰⁰ jer se zanemaruje nepostojanje uzajamnih optužbi, ali i niz drugih bitnih stavki. Prije svega, previđa se da Oktavijan zapravo nije ratovao ni s jednim navedenim plemenom. Apijan, doduše, izrijeком navodi da su Okseji, Pertenati (Partini?), Batijati, Taulanti, Kambeji, Cinambri, Meromeni i Piriseji pokoreni u jednoj kampanji, dok su se Hipasini i Besi predali dobrovoljno nakon što su tek nešto „većim naporom“ bili svladani Dokleati, Karni,

²⁹⁸ Podloga karte preuzeta s <https://maps-for-free.com>.

²⁹⁹ Cf. *App. Bell. civ.* 5.127 gdje se granica dominija spominje kao jedan od razloga zbog kojeg Oktavijan nije progonio Seksta Pompeja na istok.

³⁰⁰ Takvo mišljenje zastupa Mirković 1968, a dobrim dijelom podupire Šašel Kos (1999; 2005, 2012; 2018.).

Interfrurini, Nareziji, Glintidioni i Taurisci,³⁰¹ no ta priča – sročena da zvuči impozantno – u biti je vrlo šuplja. Naime, šesnaest nadvladanih plemena, bez ijedne potvrđene ili barem spomenute bitke (u prvenstveno vojnom izvještaju), teško može poslužiti kao dokaz bilo čega osim očite namjere da se taksativnim nabrojanjem umjetno proširi popis pokorenih zajednica. Na takvu intenciju upućuje i Apijanovo (odnosno Oktavijanovo) poimenično navođenje Arupina, Moentina i Avendeata, iako su svi pripadali Japodima. Te sve zajednice nisu bile slomljene oružjem, nego su se samoinicijativno podvrgnule Oktavijanu, šaljući izaslanstva i priznajući mu vlast često i prije nego što je dosegao njihov teritorij ili posegnuo za vojnom silom.³⁰² Njihovu efemernost dodatno potvrđuje činjenica da se većina u drugim izvorima uopće ne spominje, a o smještanju matičnih teritorija nekih od njih može se samo nagađati. Da je Oktavijan s njima doista postigao ikakav vojnički uspjeh, to bi bez sumnje bilo zabilježeno jednako detaljno kao i u slučaju onih „koji su mu zadali najviše nevolja“ (Salasi, Japodi, Segestani i Delmati).³⁰³

Međutim, upravo se u tako konstruiranom popisu pokorenih zajednica (bez otpora – manji otpor – najveći otpor) očituje genij Oktavijanove i Mecenatove propagande. S jedne strane, dobro su znali da jedina fascinacija ovom kampanjom može proizići iz što većeg broja pacificiranih subjekata, dok su, s druge strane, bili svjesni da suvremenici ne mogu podmetnuti bitke kojih u stvarnosti nije bilo. Jednako im je tako bilo jasno da bi spominjanje Japoda i Batijata ili Delmata i Piriseja u istoj rečenici automatski umanjilo važnost onih pobjeda koje su izvojevane s mnogo većim naporom. To jednostavno nije bilo dopustivo – osobito ne u situaciji u kojoj su se stvarni vojni uspjesi mogli dodatno propagandno naglasiti: primjerice, povrat Gabinijevog bojnog znakovlja (Delmati) ili kazna za napade na Akvileju i Tergeste (Japodi). Budući da bi samo četiri oružjem pokorene zajednice u trogodišnjoj kampanji mogle djelovati nedostavno, listu je trebalo proširiti, ali bez ugrožavanja integriteta postignutih pobjeda. Zato je popis plemena lukavo strukturiran prema stupnju otpora, a ne prema zemljopisnom ili kronološkom rasporedu. To je u izvoru, koji direktno crpi podatke iz Oktavijanovih izvještaja Senatu, jasno vidljivo: prve dvije kategorije otpora sabijene su u jedno poglavlje i zamaskirane digresijama o tributu, pirateriji, oduzetom brodovlju ili arupinskom bijegu u brda,³⁰⁴ dok su stvarne borbe s četiri naroda detaljno predstavljene u sljedećih

³⁰¹ App. III. 16.

³⁰² Slično piše i nakon lakune u App. III. 28. Cf. Bilić-Dujmušić 2004, 544.

³⁰³ App. III. 17. Možda je Dio 49.36.1 prozreo Oktavijanovu pretjerivačku nakanu, pa je u svom opisu iliričke kampanje namjerno izostavio narode koji nisu potučeni na oružju: „Kada su ovi [Japodi] na taj način nestali, a ostali bili pokoreni bez ikakvog spomena vrijednog pothvata (...)“. Prijevodi preuzeti iz Bilić-Dujmušić 2004, 600; 623.

³⁰⁴ App. III. 16.

dvanaest poglavlja.³⁰⁵ Tako je čitateljima (i slušateljima) izlaganje nametnuto po Oktavijanovom tempu – *allegro* za preuveličani dio, *adagio* za ono bitno i opipljivo. Time se željelo postići da publika ima što kraći i površniji dodir s diskutabilnim i manje slavnim dijelovima, a punu pozornost zadrži na temeljitijem prikazu ratnih uspjeha.

Kada je riječ o pokorenim plemenima koja Miroslava Mirković smješta u Antonijev dominij, poistovjećivanje Apijanovih Pertenata (*Περθηνάται*) s Partinima (*Παρθῖνοι/Παρθηνοί*) nije ispravno rješenje. Osim što Apijan Partine nedvojbeno poznaje,³⁰⁶ razlika među tim oblicima je prevelika da bi se mogla svesti na puku grešku prepisivača. Neće biti točno niti da je Apijan u Augustovim Memoarima „pronašao oblik *Περθηνάται*“³⁰⁷ jer August svoje djelo, posvećeno Agripi i Mecenatu, sigurno nije napisao na grčkom.³⁰⁸ Uostalom, dio u kojem Apijan spominje Pertenate (Oktavijanovi *Pertheenatae*?) ionako izvorno ne proizlazi iz Memoara, već se temelji na izvještaju Senatu sastavljenom nedugo nakon rata,³⁰⁹ a koji isto tako nije bio raportiran na grčkom. Teško je pretpostaviti i da bi u službenoj depeši Oktavijan toliko pogrešno napisao ime Partina, zajednice odavno poznate Rimljanima. K tomu zajednice s kojom je nedavno, odmah po sklapanju brundizijskog sporazuma, ratovao jedan od najuglednijih Rimljana toga vremena, Azinije Polion. Oktavijan ne bi bio sklon takvom političkom gafu i nepismeno se hvalio pobjedom na tlu Antonijeve Makedonije i to još nakon što je čuveni Polion u Rimu proslavio trijumf *ex Parthineis*.³¹⁰ To ne bi bilo ništa manje nego javno priznanje neukosti, agresije i opravdano izlaganje sumnji za umanjivanje *maiestas populi Romani*. Od onoga koji je stremio nadmašivanju Cezarovih zvjezdanih dosega ne treba očekivati takav političko-propagandni amaterizam.

U slučaju Taulanta problem je njihova lokacija. Apijan ih navodi kao susjede Delmatima,³¹¹ Plinije ih smješta između Skodre i Lisa,³¹² dok Mirković više povjerenja poklanja Hekateju, Tukididu i Strabonu koji ih pozicioniraju u zaleđe Dirahija.³¹³ No, jesu li Hekatej i Tukidid, grčki autori iz 6. i 5. stoljeća pr. Kr. te Strabon koji se oslanja na Hekateja,³¹⁴ u ovom slučaju doista vjerodostojniji izvori od Apijana koji crpi podatke izravno od Augusta, odnosno, Plinija koji donosi najpouzdaniji opis istočnojadranske administrativne organizacije? Po logici

³⁰⁵ App. Ill. 17-28.

³⁰⁶ App. Bell. civ. 4.88; 5.75 (*Παρθηνοί*). Kao *Παρθῖνοι* se nalaze u, primjerice: Polyb. 2.11.11; Dio 41.42.2.

³⁰⁷ Mirković 1968, 122.

³⁰⁸ Suet. Aug. 89 navodi da se August nije usudio pisati na grčkom, premda ga je poznavao.

³⁰⁹ App. Ill. 16.

³¹⁰ Degrassi 1947, 87.

³¹¹ App. Ill. 24.

³¹² Plin. Nat. hist. 3.144.

³¹³ FgrHist 1 F 101; Strab. 7.7.8; Thuc. 1.24.1; Mirković 1968, 117-119.

³¹⁴ Strab. 7.7.1. Vidi i kod Šašel Kos 2005, 408 i bilj. 79.

stvari, nisu. Ali, i da se pokaže da jesu, to i dalje nije pokazatelj da je Oktavijan i u jednom trenutku povrijedio granicu jer za to jednostavno nema dovoljno argumenata. Kao što je već naglašeno, ne postoji nikakva potvrda da se bilo koja od tih zajednica s Oktavijanom sukobila na bojnopolju, a još je manje vjerojatno da bi on 33. pr. Kr. trošio dragocjeno vrijeme i osobno pohodio njihova matična područja kako bi ondje primao predaju.³¹⁵ Trenutno se može ponuditi drukčiji scenarij: nakon što se pronio glas o delmatskoj kapitulaciji, u okolnim je zajednicama prevladao strah i oportunistički, pa su uslijedile diplomatske inicijative, slanje izaslanstava u Oktavijanovu smjeru te sklapanje sporazuma o formalnom podvrgavanju.

Međutim, sve su to i dalje tek historiografska nagađanja bez konačnih dokaza. Možda bi, ipak, najbliže istini moglo biti ono što je i najjednostavnije – objašnjenje iz rimske perspektive staro gotovo dvije tisuće godina: „Ove narode [Ilire], kao i Panonce, Rete, Noričane, Mizijce iz Europe i druga susjedna plemena koja nastanjuju desnu obalu Dunava, Rimljani međusobno razlikuju baš kao što se i različiti grčki narodi razlikuju među sobom, te ih sve nazivaju njihovim imenom, ali smatraju cijelu Iliriju obuhvaćenu zajedničkim naslovom. Nisam mogao pronaći kada je začeta ova ideja, ali ona traje sve do danas, jer oni ubiru poreze od svih naroda od izvora Dunava do Crnog mora pod jednom stavkom i to nazivaju Ilirski porez.“³¹⁶ Čini se da nas je ovim odlomkom Apijan razoružao i tipičnom nadmenošću antičkog intelektualca dao do znanja da nije bitno gdje mi danas smještamo (ili želimo smjestiti) pojedine narode, nego gdje i kako su ih percipirali oni koji su ih sami podložili. Potezom pisaljke izbio je iz ruku sve naše argumente i pokazao da položaj, primjerice, Taulanti uopće nije stvar geografije, već političke perspektive. A iz političke perspektive sve djeluje prilično jasno: Taulanti su pridodani popisu pokorenih plemena jer su u rimskom poimanju smatrani dijelom iliričke sfere, pa nikakva intervencija prema tom narodu nije mogla dovesti u pitanje Oktavijanovu ingerenciju. Oni su plaćali „Ilirski porez“ koji je ubirao upravitelj Ilirika. Tada je to bio Oktavijan (ili netko od njegovih ljudi) i stoga je bilo sasvim prirodno da upravo on održava kontakte sa subjektima koji su potpadali pod njegovu provinciju. To je sve bilo jednako jasno i Antoniju i Senatu, pa zato niti nije preispitivano. A u tome je i ključ: nama u ovoj prilici nije presudno znati gdje se točno nalaze Taulanti, Pertenati ili Okseji, nego tko je imao pravo reći da su njegovi. Rimljanima je odgovor bio jednostavan: oni su pripadali Iliriku, a Ilirik je pripadao Oktavijanu. Isto bi vrijedilo i za Partine – da su uistinu bili na popisu pokorenih.

³¹⁵ Početkom 33. pr. Kr. politička situacija s Antonijem polako je ulazila u kritičnu fazu.

³¹⁶ App. III. 6 (prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 592-593.).

Prema tome, Oktavijan preko uspostavljene linije razgraničenja nije trebao napraviti ni korak jer je svaka zajednica itekako znala komu mora položiti račune. Da je to pokušala izbjeći, alternativa je bila sukob s legijama u Makedoniji, a svima je bilo dobro poznato kakve metode Rimljani koriste u tretiranju neposluha.³¹⁷ S tim su metodama, očito, bili upoznati Hipasini i Besi, susjedni narodi smješteni blizu granice Republike, pa su i sami pristali na podložnost.³¹⁸

No, prema tumačenju koje donosi Mirković, živjeli su izvan područja na kojemu je Oktavijan imao pravo vojne intervencije.³¹⁹ Njenim riječima,³²⁰ „Besi su tračko pleme stacionirano u dolini rijeke Strume između Rodopa i planine Balkan“, ali „na teritoriju pod Antonijevom upravom“, dok su Hipasini, „po općoj pretpostavci, nepoznato ilirsko pleme koje se spominje samo kod Apijana“ i za koje je „moguće dokazati da je bilo u susjedstvu Oktavijanova teritorija.“ Ta se pretpostavka temelji „na jednom Homerovom navodu koji je vremenski vrlo udaljen od događaja o kojem je ovdje riječ.“³²¹ Radi se o Hipasovom sinu Apisaonu iz Peonije, što je podatak koji se „dovodi u izravnu vezu s ilirskim područjem, u kojem valja tražiti Hipasine.“ Iz Apijanova je teksta „jasno da se Hipasini nalaze u južnim ilirskim područjima,“ iako „između Homera i Apijana, nisu nigdje potvrđeni. To se objašnjava činjenicom da su antički pisci nakon Homera narode sjeverno od Makedonije većinom nazivali zajedničkim imenom *Paiones*. Kako je većina plemena bila uključena u rimsku provinciju Makedoniju, mogli su se pojaviti razni pojedinačni nazivi za manja plemena na periferiji koja su ostala donekle neovisna. Tako se Hipasini pojavljuju među plemenima s kojima je Oktavijan došao u dodir u godinama 35-33.“ U idućem odlomku nastavlja: „Hipasini koji žive sjeverno od Makedonije mogli bi biti susjedi plemena protiv kojih se Oktavijan borio. Istodobno je stupio u kontakt s Besima. Iako su duboko u Antonijevom teritoriju, pridružuju se Oktavijanovoj strani.“

Iz ovih je ekscerpata razvidno da se kod Mirković pojavljuju brojne kontradikcije na koje treba upozoriti.³²² U nastojanju da dokaže kako je Oktavijan blokirao Makedoniju sa

³¹⁷ Odbijanje suradnje s Oktavijanom nesumnjivo bi bilo protumačeno kao pobuna protiv rimske vlasti, a tada bi zadaća makedonskog upravitelja (ako se neko pleme nalazilo u njegovom djelokrugu) bila da taj problem odlučno ukloni.

³¹⁸ App. *Ill.* 16 navodi da su se predali nakon što su njima susjedna plemena kažnjena zbog neplaćanja tributa.

³¹⁹ Mirković 1968, 117.

³²⁰ Mirković 1968, 123-126.

³²¹ Hom. *Il.* 17. 346-351: τὸν δὲ πεσόντ' ἐλέησεν ἀρηϊφίλος Λυκομήδης, | στῆ δὲ μάλ' ἐγγὺς ἰών, καὶ ἀκόντισε δουρὶ φαεινῷ, | καὶ βάλεν Ἰπασίδην Ἀπισάονα ποιμένα λαῶν | ἦπαρ ὑπὸ πρατίδων, εἶθαρ δ' ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν, | ὅς ρ' ἐκ Παιονίης ἐριβόλακος εἰληλούθει, | καὶ δὲ μετ' Ἀστεροπαῖον ἀριστεύεσκε μάχεσθαι./ „Pade, i požali njega Likomed, Aresu mili, Pristupi vrlo blizu i izmetne blistavo koplje, Njim Apisaona, ljudma pastira, Hipasu sina, U jetru pod srcem rani i razglobi koljena njemu: Taj je iz grudaste zemlje Peonije došao bio“ (prev. T. Maretić).

³²² S njezinim se tezama na više mjesta slaže i Šašel Kos (1999, 258-259; 2005, 409; 2012, 95; 2018, 41.).

sjevera želeći tim pravcem Antoniju onemogućiti prodor u Italiju, počinila je metodološki propust: iznijela je unaprijed postavljenu tezu, a zatim narativ izvora prilagođavala njezinoj potvrdi. Međutim, gornji redci ne mogu biti valjani argumenti o povredi granice i Oktavijanovih priprema za rat s Antonijem. Zanemareni su brojni (ovdje već razmotreni) elementi te su nastale logički neodržive pretpostavke. S jedne strane, ako su Besi tračko pleme smješteno između Rodopa i Balkana, „u zaleđu sjeveroistočno od provincije Makedonije,“³²³ kako to može biti teritorij pod Antonijevom upravom, kada je izvan njegove provincije? S druge strane, gdje je u Apijanovom tekstu jasno da se Hipasini nalaze u južnim ilirskim područjima? Ako to doista i jest slučaj, kako onda malo kasnije Mirković piše da žive sjeverno od Makedonije, odnosno, na periferiji Peonije? Također, ako su oni nepoznato pleme koje spominje samo Apijan, kako se na temelju više od tisućljeća starijeg Homerova spomena imena „Hipas“ može dokazati njihov teritorij? I naposljetku, ako Besi žive u Trakiji, a Hipasini sjeverno od Makedonije, zašto Oktavijan na tim područjima ne bi imao pravo na vojnu ili diplomatsku intervenciju?

Premda se slažem s njezinim smještajem Besa³²⁴ i držim domišljatim pokušaj povezivanja Hipasina s Homerom, narativ o njima ipak zaslužuje drugačiji rasplet. Ta plemena, naime, nisu živjela unutar granica tadašnje Republike, pa pitanje je li Oktavijan imao pravo intervenirati na njihovu području djeluje suvišno.³²⁵ Naravno da jest – jednako kao što je imao pravo iz Ilirika napasti Segestiku ili kao što je Antonije imao pravo iz Sirije krenuti na Partiju i Armeniju. Dapače, intervencija bi bila i obvezna, ukoliko bi služila otklanjanju prijetnje rimskom posjedu,³²⁶ neovisno o tome uz čiji se dominij prijetnja vezivala.

A možda se, u konačnici, o tome i radilo. Mirković misli kako je Oktavijanova diplomatska nakana, usmjerena protiv Antonija, bila pridobiti Bese i Hipasine za blokiranje Makedonije sa sjeverne strane.³²⁷ Međutim, mislim da bi moglo biti baš obratno – njegova je diplomacija (ili reputacija) zastrašila Bese i Hipasine te ih nagnala na podložnost upravo zato da ih odvrati od napada na Makedoniju i Ilirik te da spriječi formiranje bilo kakve proturimske koalicije koja bi poništila sveobuhvatnu konsolidaciju u tom dijelu imperija. Drugim riječima, Oktavijan ih nije pregovorima privolio na suradnju protiv Antonija, već se neizravno potrudio

³²³ Mirković 1968, 122.

³²⁴ Tako piše i u Strab. 7.5.12.

³²⁵ Lokacija Besa je neupitna, dok o Hipasinima preostaje nagađanje. Ipak, sklon sam se prikloniti tezi da su i oni bili smješteni izvan granica Republike, ponajprije zbog Apijanove (App. III. 16.) ocjene da su, zajedno sa Besima, *οἱ ὄμοιοι* / „susjedi“ plemenima pokorenima s nešto više otpora. U kontekstu Apijanove rečenice, to se trenutno doima kao prihvatljiva varijanta. Ako se pak ispostavi da su bili dijelom Ilirika ili Makedonije, onda na njih treba primijeniti isto objašnjenje kao i za Taulante.

³²⁶ Opširnije o ovoj problematici vidi u Milivojević 2021, 139 ff.

³²⁷ Mirković 1968, 126.

da oni postanu pokorni subjekti, svjesni sile koja se može sručiti na njih ako ugroze rimsku državu.³²⁸ Za to postoji i dodatan argument: da je prema Antoniju tada doista gajio neprijateljske namjere, kako implicira Mirković, Oktavijan bi se nužno sukobio s upraviteljem Makedonije i tamošnjim legijama³²⁹ jer oni sigurno ne bi skrštenih ruku promatrali njegovo diplomatsko zbližavanje s barbarima i posljedično strateško pozicioniranje na Antonijevu štetu.

2.5. Zaključak

Što preostaje zaključiti na kraju ovog iscrpnog poglavlja? Pa, prvo što mi pada napamet jest da je bilo nužno promijeniti naglaske i cijelu priču postaviti u drugačiji okvir. Naime, kako god sam pokušao postaviti početnu računicu o Oktavijanu i njegovoj kampanji u Iliriku, pokazalo se da bez objašnjenja sporazuma u Brundiziju nema odgovarajućeg konteksta. Tek je tada postalo jasno da stvarno značenje Ilirika u Oktavijanovim planovima nadilazi uobičajenu sliku u kojoj se okolnosti pokretanja kampanje sagledavaju gotovo isključivo kao priprema za bitku kod Akcija i uspostava tampon zone prema Marku Antoniju. Iako sam inicijalno, ponukan dosadašnjim historiografskim saznanjima, imao namjeru Antonija uvrstiti u ovu jednadžbu, pokazalo se da mu tamo nije mjesto. Nakon što sam historiografske argumente i navode iz izvora podvrgnuo temeljitoj analizi, demonstriranoj diljem ovog teksta, rezultati su uporno i dosljedno upućivali na isto: kampanju u Iliriku i okolnosti koje su joj prethodile nije moguće ispravno promatrati kroz prizmu Oktavijanova odnosa s Antonijem, nego kroz njegov sukob sa Sekstom Pompejem. Taj je zaključak nastao iz proširene perspektive kojom je Ilirik u svakom predstavljenom potpoglavlju sagledan zajedno s ostatkom imperija, a ne kao zasebna teritorijalna jedinica. Takav je pristup – osim što je omogućio opovrgavanje brojnih zastarjelih ili neutemeljenih teorija, kao i formiranje novih pogleda s osloncem na recentnija istraživanja – ujedno i najava smjera u nadolazećem tekstu.

³²⁸ Čini mi se da je to najbliža interpretacija onoga što piše u App. *Ill.* 16. Hipasini i Besi su se predali Oktavijanu iz straha, nakon što su vidjeli kako su prošli njihovi susjedi koji su mu pružili otpor (uz neoprostivo izbjegavanje plaćanja tributa). U Apijanovim se riječima ne može naslutiti rješenje koje predlaže Mirković.

³²⁹ O postojanju upravitelja i legija u Makedoniji svjedoči App. *Bell. civ.* 5.138, gdje se spominje da je (35. pr. Kr.) neimenovani Antonijev upravitelj Makedonije spriječio Sekstov pokušaj pridobivanja konjaničke ale koju je Oktavija poslala Antoniju, a što se nikako nije moglo učiniti bez vojnih snaga. Cf. Brunt 1971, 504 koji je dedukcijom došao do zaključka da je Antonije nakon Polionove kampanje na Partine 39. pr. Kr., pa sve do bitke kod Akcija, u Makedoniji držao tri legije; Tarn 1934c, 78 (u bibliografiji pod: Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934c) tvrdi da je nakon neuspjele kampanje u Partiji Antonije iz Makedonije doveo šest veteranskih legija, a ondje ostavio šest legija novaka.

Pritom, naravno, ne treba misliti da se ovim zaključkom implicira kako Antonije za ovu temu nije bitan faktor. Itekako jest, samo ne u formi koja mu se pripisuje. U ovom poglavlju je pokazano da je do Brundizija, kada je gotovo svaki Oktavijanov manevar bio motiviran međusobnim nadmetanjem, on bio glavni nositelj radnje. No, onog trenutka kada je Republika bila podijeljena na istok i zapad, Oktavijanov je fokus s izraženog trijumvirskog rivaliteta preusmjeren na konsolidaciju zapadnih provincija, a potom i na višegodišnje rješavanje pitanja Seksta Pompeja i njegove moćne mornarice. Antonije je u tom periodu od rivala, zapravo, postao saveznik – 38. i 37. pr. Kr. odazivao se Oktavijanovim apelima za pomoć u ratu protiv Seksta i zbog toga odgađao pokretanje kampanje na Parte.

U kontekstu Oktavijanovih „postbrundizijskih“ poteza, prilično je jasno da je Ilirik, suprotno uvriježenom gledištu, bio visoko na listi njegovih prioriteta. Nije bilo nakane da postane poprištem neke usputne intervencije, već temeljito planirane ratne operacije koja je, igrom slučaja, pokrenuta tek iz četvrtog pokušaja.³³⁰ Valja naglasiti da je od preuzimanja uprave 40. do pokretanja kampanje 35. pr. Kr. Oktavijan imao svega dva politički stabilnija razdoblja – prvo nakon Mizenskog sporazuma kada je nakratko uspostavio mir sa Sekstom Pompejem te drugo nakon konačne pobjede nad njim. U oba je slučaja to razdoblje stabilnosti pratio isti potez – slanje vojske u Ilirik.³³¹ To nije bio stihijski odabir trenutka, nego prepoznatljiv obrazac koji pokazuje da je za pokretanje kampanje u Iliriku presudan bio odnos sa Sekstom, a ne s Antonijem: čim bi (primirjem ili pobjedom) procijenio da su nastupile povoljne okolnosti za provedbu Cezarovih planova, Oktavijan bi svoju pozornost i trupe usmjeravao prema istočnojadranskoj obali. Iako je prvi takav pokušaj Sekst osujetio, njegovim porazom Oktavijan je konačno imao slobodne ruke, a Ilirik je napokon došao na red.

³³⁰ Cezar 58. i 56. te Oktavijan 38. i 35. pr. Kr.

³³¹ App. *Bell. civ.* 5.80; 145; Dio 49.34.1-2; Vell. Pat. 2.78.1-3. Ovdje je manje važno razlikovati Oktavijanovu osobnu prisutnost od prisutnosti njegovih snaga; bitno je naglasiti da su u oba navrata u Ilirik bile upućene njegove legije.

3. OKTAVIJANOVI MOTIVI I CILJ KAMPANJE U ILIRIKU

U historiografiji postoji nekoliko desetaka radova u kojima se razmatraju motivi i strateški ciljevi Oktavijanove kampanje. Ponekad su to usko specijalizirane rasprave posvećene isključivo problematici kampanje, a ponekad sinteze u kojima se motivi i ciljevi obrađuju u sklopu šireg konteksta. O kojoj se god vrsti publikacije radilo, jedno im je zajedničko: diskusije o motivima i ciljevima znatno su zastupljenije od onih koje se bave operativno-taktičkim tijekom same kampanje.³³² Drugim riječima, znanstvena je pozornost češće bila usmjerena na razloge zbog kojih je Oktavijan došao u Ilirik nego na ono što je ondje konkretno poduzimao. S obzirom na takvu brojnost i raznorodnost pristupa, o motivima i ciljevima ne postoji jedinstveno stajalište, već se u literaturi susreće niz različitih prijedloga. Izdvajam one najčešće koji ujedno pokrivaju i čitav spektar manjih „podmotiva“:³³³

- 1) zaštita sjeverne i sjeveroistočne granice Italije;³³⁴
- 2) pomicanje granice na Dunav radi zaokruživanja obrane Italije;³³⁵
- 3) Ilirik kao baza za napad na Antonijev dominij;³³⁶
- 4) zauzimanje doline Save i zaprečavanje prolaza Antoniju iz dunavskog pravca;³³⁷
- 5) vježbanje vojske i podizanje vlastite vojne reputacije pred sukob s Antonijem;³³⁸
- 6) propagandno nadmetanje s Antonijem.³³⁹

Datumi u fusnotama pokazuju da su većinu ovih teza istraživači oblikovali prije više od osamdeset godina, a neke od njih i u 19. stoljeću. Uz manje preinake, one i dalje čine okosnicu recentnijih tumačenja.³⁴⁰ Međutim, u njihovoj osnovi postoji jedan generalni

³³² Dosad su producirane svega dvije studije koje ovaj rat promatraju primarno s vojnog gledišta. Veith 1914 obrađuje cijelu kampanju, dok se Bilić-Dujmušić 2004 bavi sukobom s Delmatima 34.-33. pr. Kr.

³³³ Citirani su autori koji su među prvima izrazili stajalište. Neki od njih navode više ciljeva, pa su spomenuti u više kategorija.

³³⁴ Zippel 1877, 234; Cons 1882, 136-137; Mommsen 1882-1886 (= 2005), 69; Holmes 1928, 131; Charlesworth 1934c, 84 (u bibliografiji pod: Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934c); Syme 1939, 240; Wilkes 1969, 48.

³³⁵ Mommsen 1886, 8-10; Kromayer 1898, 1; Syme 1939, 240.

³³⁶ Zippel 1877, 225; Patsch 1932, 55-56; Mirković 1968, 116. Misli se na napad iz južnog Ilirika na provinciju Makedoniju.

³³⁷ Swoboda 1932, 44; Syme 1939, 240 (ne spominje eksplicitno Antonija, nego misli na bilo kojeg potencijalnog neprijatelja koji bi tim pravcem mogao ugroziti Italiju); cf. Charlesworth 1934c, 84; Syme 1937a, 37.

³³⁸ Cons 1882, 136-137; Schmitthenner 1958, 198.

³³⁹ Syme 1939, 239-240; Wilkes 1969, 56-57.

³⁴⁰ Npr.: Bojanovski 1988; 42-43; Gruen 1996, 173 bilj. 127; Šašel Kos 1999, 257-258; Šašel Kos 2005, 458-462; Šašel Kos 2018, 44-46; Bilić-Dujmušić 2004, 424; Domić Kunić 2006, 92-93; Domić Kunić 2021, 120-121; Domić Kunić 2022, 327-328; Džino 2010, 103-106; Džino i Domić Kunić 2013, 153-154; Olujić 2007a,

problem. Mnogi autori (raniji i recentniji) primjenjuju sličnu pripovjedačku šprancu: kraći povijesni uvod, potom izlaganje Oktavijanovih motiva i ciljeva, a na kraju nekritičko, ponekad i previše doslovno prepričavanje ratnih operacija po predlošku izvora. Ostavimo li po strani trenutno nebitan dio o prepričavanju ratnih operacija, problem ovakvog pristupa nije metodološke, već konceptualne prirode, a proizlazi iz načina na koji je postavljen polazni okvir rasprave.

Materija se od samog starta promatra iz preuske perspektive što posljedično nameće ograničenja i onemogućuje potpune odgovore. Povijesni uvodi obično započinju kronološki prekasno, najčešće od pobjede nad Sekstom Pompejem, dok se raniji događaji, kao i šira politička slika, mahom zanemaruju ili navode tek usputno. Nakon uvodnog spomena osvajanja Sicilije, preuzimanja Lepidovih legija i naznačenih pravaca Oktavijanova napredovanja prema Iliriku slijede izlaganja o motivima za pokretanje kampanje i njenim ciljevima. U tom se dijelu jedni autori više usredotočuju na propagandni aspekt, drugi na strateški, dok treći nastoje kombinirati nekoliko segmenata, ovisno o osobnoj procjeni prihvatljivosti navoda antičkih autora ili tuđih interpretacija. Najčešće s mišlju da je ilirička kampanja bila, kako bi rekao Čače, „preludij konačnom odmjeravanju snaga s Antonijem“.³⁴¹ I tada sve počinje nalikovati ploči u *Riziku*: figurice koje predstavljaju Oktavijana i njegovu vojsku raspoređuju se diljem Ilirika, a historiografski pogled iz ptičje perspektive pokušava odgonetnuti koji su potezi bili usmjereni za zaštitu Italije, koji protiv Antonija te na koje bi strateške pravce trebalo dodati više figurica zbog bojazni od Antonijeve napada iz tog smjera. Ono što pritom nedostaje jest objašnjenje kako su na istoj ploči izgledale Antonijeve pripreme za ovaj sukob – u nekoliko tisuća kilometara udaljenoj Partiji.

Logički gledano, ako se polazi od mišljenja da se Oktavijan kampanjom u Iliriku pripremao za rat s Antonijem, onda bi bilo valjano pretpostaviti i da se Antonije pripremao za rat s Oktavijanom. Ili bismo trebali zaključiti da Antonije uopće nije bio svjestan da se nalaze u (pred)ratnom stanju? Već i sam izostanak takve argumentacije pokazuje ograničenost dosadašnjeg pristupa. Promatranje iliričke kampanje kao izoliranog događaja, izvan šireg političkog i povijesnog konteksta – osobito bez uvida u Antonijeve aktivnosti na istoku – otvara niz praznina i ostavlja prostor da svaki autor arbitrarno odabere jednu ili nekoliko od navedenih teza te na njima gradi vlastiti narativ. Na ovom se primjeru najjasnije očituju kompleksnost i nekompletnost priče koja desetljećima uporno počinje i završava s Antonijem.

85-86; Radman-Livaja 2012, 161; 2020, 187 bilj. 402 (u bibliografiji pod: Radman-Livaja i Drnić. 2020.); Mesihović i Šaćić 2015, 180-182; Šaćić Beća 2022, 30.

³⁴¹ Čače 1979, 57. Vidi gornje točke 3-6.

Iako svatko ima pravo zauzeti stav i prikloniti se nekoj od ponuđenih teza, ipak smatram nekonstruktivnim da i nakon čitavog stoljeća biramo isključivo između teorija koje polaze od krivih naglasaka i koje nisu utemeljene na svim raspoloživim parametrima.

Stoga na ovome mjestu neće biti iscrpnog razmatranja autora ni detaljne analize njihovih rasprava jer takav postupak u okviru ove diskusije ne bi bio produktivan.³⁴² Slika je previše zamučena da bi se iz nje moglo izvesti koherentno objašnjenje ili nadogradnja postojeće argumentacije. Do takvog sam zaključka došao pokušavajući uvezati mnoštvo različitih interpretacija u klasičan historiografski narativ, a stvar je dodatno otežala i slojevitost teme: nerijetko se događalo da u jednom znanstvenom radu, ponekad i unutar istog paragrafa, naiđem na tvrdnje s kojima se mogu složiti, ali i na one koje teško mogu prihvatiti. Kada se svemu tome pridoda i činjenica da je u proteklih gotovo stoljeće i pol o Oktavijanovim motivima i ciljevima pisao doista pozamašan broj znanstvenika, shvatio sam da je zamršenost postala prevelika, a potencijal iskoristivosti takvog pristupa premalen. I ne manje važno, rezultati mojeg istraživanja u mnogome se ne podudaraju s onima mojih prethodnika pa smatram izlišnim pojedinačno ih podvrgavati historiografskoj ocjeni i s predvidljivim konstatacijama opterećivati tekst.³⁴³ Da bi se razlozi koji su Oktavijana naveli na pokretanje iliričke kampanje ispravno uobličili, potrebna je promjena paradigme. Umjesto detaljne inventure i polemike oko postojećih teza, treba krenuti od početka i preispitati temeljno polazište – realnost rata s Antonijem 35. pr. Kr. Jedino je tako moguće valjano proširiti povijesno-politički kontekst i oblikovati daljnju raspravu.

3.1. Ilirik kao priprema za Akcij?

Kako je već istaknuto, u historiografiji se Oktavijanovu kampanju najčešće definira kao najavu nadolazećeg sukoba s Markom Antonijem. Ilirik se pritom sagledava kao poligon na kojem je Oktavijan mogao uvježbati vojsku i steći ratno iskustvo kojim će parirati Antoniju, kao strateška točka s koje se najlakše mogao ugroziti Antonijev dominij ili kao pogodan položaj za obranu Italije od moguće Antonijeve invazije. Na prvi pogled takve tvrdnje djeluju logično i bez većih se poteškoća mogu uvrstiti u narativ koji prethodi bitci kod Akcija. Problem nastaje kada dokaze počnemo tražiti u izvorima.

³⁴² Slični pregledi i usporedbe već postoje, pa nije potrebno ponavljati već zabilježeno. Vidi u: Schmitthener 1958, 189, bilj. 1; 195, bilj. 2; Mirković 1968, 113-114, bilj. 3-4; Šašel Kos 1999, 255-260; Šašel Kos 2005, 458-462; Bilić-Dujmušić 2004, 424. Na tim se mjestima nalazi dovoljno podataka za uvid u stanje istraživanja.

³⁴³ Osim, naravno, kada će to biti potrebno.

Naime, antički pisci ne nude nijedan podatak koji bi upućivao na to da je 35. pr. Kr. sukob između Oktavijana i Antonija bio izgledan ili da je kampanja u Iliriku pokrenuta kao najava konačnog obračuna. Raspoloživi izvori jasno ukazuju na kasniji vremenski okvir pogoršanja njihova odnosa:³⁴⁴ prva ozbiljnija diplomatska trvenja pojavljuju se tek početkom 33. pr. Kr., nakon što su se proširile vijesti o Antonijevu „darivanju Aleksandrije“, održanom u jesen 34. pr. Kr. Otvoreno obostrano optuživanje započinje od sredine 33. pr. Kr.,³⁴⁵ dok se stvarne ratne pripreme pokreću tek u prvoj polovici 32. pr. Kr., za konzulata Domicija Ahenobarba i Gaja Sosija.³⁴⁶ Da neprijateljstva takvog obima nisu postojala prije 33. pr. Kr. pokazuje sadržaj Oktavijanovih optužbi u kojima Antoniju predbacuje događaje koji se nisu zbili prije kraja 34. pr. Kr.: zarobljavanje, pa vođenje armenskog kralja Artavazda u aleksandrijskom trijumfu, zadržavanje golemog plijena iz armenske kampanje te samo „darivanje Aleksandrije.“³⁴⁷ Usporedimo li te kronološke točke, postaje očito da se ilirička kampanja i sukob s Antonijem ne mogu promatrati kao dio zajedničke priče jer je kampanja završila prije nego što su obje strane uopće pokrenule sustavnu propagandnu ofenzivu koja će kulminirati bitkom kod Akcija.³⁴⁸

Međutim, „lažnu nadu“ zagovarateljima teze o kampanji u Iliriku kao pripremnoj točki za Akciju na dva je mjesta pružio Apijan. U *Gradanskim ratovima*, u kontekstu Sekstova bijega prema Antonijevu istoku 36. pr. Kr., napominje da je „odavno bilo jasno da će se njih dvojica [Antonije i Oktavijan], kad uklone druge, posvađati zbog lakomosti prema vlasti“.³⁴⁹ U *Ilirskoj knjizi* pak, pri opisu kampanje protiv alpskih Salasa, piše da im je Oktavijan, „predviđajući rat s Antonijem, priznao nezavisnost i dopustio da prođu nekažnjeno za uvrede nanesene Antistiju Vetu.“³⁵⁰ Ipak, ovi navodi ne mogu biti pokazatelji stvarne situacije 35. pr. Kr., već su izraz Apijanove retrospektive.

À propos prve izjave, naravno da je Apijanu, s odmakom od gotovo dvjesto godina, bilo jasno da će se Antonije i Oktavijan kad-tad sukobiti jer se to uistinu i zbilo. No, tom tvrdnjom

³⁴⁴ Dio 50.1-2; Plut. *Ant.* 54-60; Suet. *Aug.* 17.

³⁴⁵ Time se, jasno, ne podrazumijeva da propagandnih podbadanja nije bilo i prije, ali od 33. pr. Kr. ona postaju iznimno maliciozna. O Antonijevoj propagandi vidi u Charlesworth 1933, 172-177. O obostranoj propagandi: Scott 1929, 133-141; Scott 1933, 7-49; Geiger 1980, 112-114.

³⁴⁶ Antonijev se glavni stožer početkom te godine nalazio u Efezu (Plut. *Ant.* 56.), što pokazuje da je od kraja 33. pr. Kr. započeo postupno strateško premještanje prema zapadu. Cf. Plut. *Ant.* 58 o Oktavijanovoj situaciji 32. pr. Kr.

³⁴⁷ Dio 50.1.3-5; Plut. *Ant.* 55. Antonijeve su optužbe prema Oktavijanu usmjerene na regrutaciju novaka i kolonizaciju veterana u Italiji te na jednako pravo na plijen i legije preuzete od Seksta i Lepida. Nigdje se ne spominju neprijateljski potezi na širem iliričkom području, što ide u prilog argumentima da ih nije ni bilo.

³⁴⁸ Kampanja u Iliriku je dovršena početkom 33. pr. Kr.

³⁴⁹ App. *Bell. civ.* 5.127 (prev. B. Stevanović).

³⁵⁰ App. *Ill.* 17.

on ne sugerira da se sukob tada zameo, nego čitateljima poručuje nešto poput: *zar ste uopće sumnjali da se to neće dogoditi?* Riječ je o općenitoj opasci kojom autor razbija ritam pripovijedanja o razlozima zbog kojih Oktavijan nije progonio Seksta na istok – između ostaloga, zato da ne povrijedi Antonijev dominij. Vidimo da već u idućem poglavlju Oktavijan svojoj vojsci najavljuje da ih više neće voditi u građanske ratove, nego na Ilire i druga barbarska plemena.³⁵¹ A kada se u istom kontekstu promotre i dva posljednja poglavlja pete knjige, u pretposljednem nalazimo Munacija Planka (upravitelja Sirije) kako pazi da Sekst Pompej i Kleopatra ne bi pružili povod za svađu između Antonija i Oktavijana, dok u završnom poglavlju Apijan naraciju zaključuje izvještajem da je nakon Sekstove smrti Oktavijan otišao u Ilirik, a Antonije u Armeniju.³⁵² Nigdje se ne spominje pogoršanje odnosa niti ikakav neprijateljski potez, već upravo suprotno, daje se do znanja da je svaki trijumvir mirno pošao svojim zadatkom.

Rečenica iz *Ilirske knjige* na prvi pogled doista može djelovati kao potvrda izglednosti rata već u ranoj fazi iliričke kampanje, ali nevolja je u tome što je izvučena iz konteksta. Sagleda li se zajedno s ostatkom paragrafa, slika se mijenja: Antistije Vet napao je Salase 35. pr. Kr., opsjedao ih dvije godine, primorao na predaju i ondje ostavio garnizon kao zalog njihova dobrog ponašanja. Nakon njegova odlaska Salasi su se ubrzo pobunili, izbacili garnizon i odbili rimske protunapade. Budući da Oktavijan, zbog priprema za rat s Antonijem,³⁵³ nije imao vremena trajno riješiti taj problem, priznao im je nezavisnost. Izuzmemo li završetak paragrafa koji ovdje nije važan, postaje razvidno da je od Antistijeva početnog napada do Oktavijanova priznavanja nezavisnosti prošlo prilično vremena, taman dovoljno da se navod o predviđanju sukoba s Antonijem kronološki uklopi u dovršetak ratnih operacija protiv Delmata i cjelokupne kampanje u Iliriku 33. pr. Kr.

Proširimo li vremensku perspektivu i usporedimo Oktavijanove i Antonijeve glavne aktivnosti u razdoblju od njihova posljednjeg susreta u Tarentu do pucanja odnosa, dobivamo dodatnu potvrdu da u vrijeme pokretanja Oktavijanove kampanje međusobni sukob nije bio na vidiku:

³⁵¹ App. *Bell. civ.* 5.128.

³⁵² App. *Bell. civ.* 5.144-145.

³⁵³ Predviđanje ili očekivanje rata pretpostavlja i pripremu za rat.

- 37. pr. Kr.

Antonije po treći puta³⁵⁴ odgađa partsku kampanju te u proljeće plovi od Atene (gdje mu je bio stožer) do Tarenta kako bi Oktavijanu isporučio obećane brodove za rat protiv Seksta Pompeja. Potom se vraća na istok.

Izuzev tarentskog susreta, Oktavijan godinu provodi u pripremama za konačni obračun sa Sekstom Pompejem. Na Avernskom i Lukrinskom jezeru intenzivno se uvježbava novosagrađena mornarica.³⁵⁵

- 36. pr. Kr.

Oktavijan na Siciliji uz puno muke dovršava rat protiv Seksta Pompeja, dok Antonije neslavno napada Partiju i uz goleme se gubitke povlači u Egipat.³⁵⁶

- 35. pr. Kr.

Dok se Antonije u Aleksandriji oporavlja od posljedica partske kampanje i priprema za pohod na Armeniju, Oktavijan u Iliriku vodi rat protiv Japoda i Segestana.³⁵⁷

- 34. pr. Kr.

Antonije napada Armeniju, a u jesen u Aleksandriji slavi trijumf, službeno ženi Kleopatru i predvodi „darivanje Aleksandrije.“³⁵⁸

Oktavijan u Iliriku ratuje s Delmatima.³⁵⁹

- 33. pr. Kr.

Prvog dana siječnja Oktavijan u Rimu predaje konzulsku dužnost, zatim odlazi u Ilirik primiti delmatsku kapitulaciju i zaključiti kampanju.³⁶⁰ Na proljeće je opet u Rimu gdje njegovi ljudi pokreću opsežne građevinske radove, a on započinje propagandno napadati Antonija.³⁶¹

Antonije ponovno odlazi u Armeniju, ratificira stanje od prethodne ratne sezone, krajem godine saznaje za Oktavijanovu propagandnu djelatnost te se odlučuje za pokret prema zapadu. Zimuje u Efezu gdje mu se pridružuje i šesnaest legija.³⁶²

³⁵⁴ Prvi puta zbog vijesti o Peruzinskom ratu (40. pr. Kr.), drugi puta zbog Oktavijanove prve molbe za pomoć protiv Seksta (38. pr. Kr.).

³⁵⁵ App. *Bell. civ.* 5.92; Dio 48.49.1-50.3; Suet. *Aug.* 16.

³⁵⁶ App. *Bell. civ.* 5.97-121; 5.133; Dio 49.1-11; 49.21-32.

³⁵⁷ App. *Ill.* 16-24; Dio 49.32.1; 34.2-38.4.

³⁵⁸ Dio 49.40.1-41.3; Plut. *Ant.* 50; 54.

³⁵⁹ App. *Ill.* 25-27.

³⁶⁰ App. *Ill.* 28.

³⁶¹ Dio 49.41.5-6; 42.2; 43.1; Plut. *Ant.* 55; Suet. *Aug.* 28; 29; 69.

³⁶² Dio 49.44.1-2; Plut. *Ant.* 56.

Kako je vidljivo, hodogram trijumvirskih aktivnosti potvrđenih izvorima ne sugerira da je prije 33. pr. Kr. došlo do ikakvog strateškog zauzimanja pozicija. Oktavijan se u razdoblju od 37. do 33. pr. Kr. kretao na relaciji između Rima i Sicilije, a potom između Rima i Ilirika. Njegovi manevri nisu bili usmjereni protiv Antonija, nego protiv Seksta i iliričkih plemena. Antagonizam prema Antoniju buknuo je tek po okončanju iliričke kampanje, kada je u Rimu odjeknula vijest da je Antonije svojoj i Kleopatrinoj djeci dodijelio „opasne“ počasti. Do prvih nepovratnih poteza – otvaranja Antonijeve oporuke i prisiljavanja Italije na zakletvu vjernosti – došlo je 32. pr. Kr.³⁶³ Antonije je pak godinu nakon gorkog iskustva u Partiji boravio u Aleksandriji vidajući rane u Kleopatrinu okrilju. Da je uistinu planirao rat s Oktavijanom, tada 34. pr. Kr. ne bi osvajao po Armeniji,³⁶⁴ nego bi poduzeo korake kojima bi to nedvojbeno pokazao.³⁶⁵ Umjesto toga, konac 34. pr. Kr. provodi u Aleksandriji u prazničnom tonu, a o međusobnom sukobu nije razmišljao niti početkom 33. pr. Kr. jer se ponovno uputio u Armeniju. Tek je po primitku Oktavijanovih žestokih i optužujućih pamfleta (tijekom jesenskog boravka u Armeniji) odlučio reagirati: Kanidiju Krasu je krajem te godine naredio da iz Armenije dovede šesnaest legija u zimovnike oko Efeza.³⁶⁶

Ovoj se raspravi može pridonijeti i logičkim rakursom. Zašto bi trijumvirima 35. pr. Kr. uopće bilo u interesu međusobno ratovati kada za to nije bilo realnog strateškog niti političkog razloga? Oktavijan je upravo dovršio rat protiv Seksta Pompeja i učvrstio svoj položaj na zapadu, dok je Antonije, unatoč neuspjehu u Partiji, još uvijek povoljno stajao na istoku. Mediteran je ostao dovoljno prostran za obojicu, a Rimljani su nakon kaotičnog razdoblja građanskih ratova imali sasvim dovoljno vanjskih bojišta na kojima su Republici trebali osvjetlati obraz. Da su zaratili u tom trenutku, obojica bi izgubila više nego što bi mogla dobiti.

Iz Antonijeve perspektive, iako je bio poslovično impulzivan, teško je pretpostaviti da bi, usred provedbe svojeg životnog projekta na istoku, tolike legije angažirao 2.500 km od Italije samo zato da ih godinu kasnije pošalje na zapad i u tko zna kojem po redu bratoubilačkom sukobu rimske obitelji primora u korotu. I to znatno oslabljen nakon onako stravičnih uvjeta pri zimskom povlačenju iz Partije. Što bi, uostalom, bio njegov razlog za rat s Oktavijanom? I gdje bi uopće napao? Desant na Italiju ne bi dolazio u obzir jer je u rimskoj javnosti još bilo svježije sjećanje na glad i nesigurnost iz ratova sa Sekstom Pompejem i njegovim piratima. Tim bi činom zapravo Oktavijanu napravio uslugu jer bi *tota Italia* stala na njegovu stranu ranije nego što doista jest. Napad na Oktavijana u Iliriku bio bi jednako koban za njegov

³⁶³ Dio 50.3.3-5; 20.7; Plut. *Ant.* 58; Suet. *Aug.* 17.

³⁶⁴ O armenskoj kampanji vidi u Patterson 2015, 77-105.

³⁶⁵ Kao što je to učinio godinu dana kasnije, kada je zimu 33. na 32. pr. Kr. proveo u Efezu.

³⁶⁶ Plut. *Ant.* 56.

ugled: ponio bi stigmom vjerolomnog kršitelja brundizijskog sporazuma koji provaljuje u tuđi dominij i žudi za prolijevanjem rimske krvi, što je neoprostiv zločin. Također, to bi bio i nasrtaj na rimskog vojskovođu koji u tom trenutku ratuje za rimsku stvar. Da u tom sukobu i pobijedi, koliko bi krvi još trebao prolići kako bi iz rimskog naroda iskorijenio mržnju prema sebi?

Iz Oktavijanova kuta, da se o ratu s Antonijem razmišljalo već 35. pr. Kr., tada bi pokretanje kampanje u Iliriku bio apsurdan potez. Po kakvoj bi logici započeo s ratnim operacijama tolikih razmjera (u smjeru Dunava!) očekujući sukob s vojskovođom koji i dalje slovi za najvješijeg među Rimljanima? Zar bi svjesno otvarao drugi front i paralelno ratovao i s Antonijem i s barbarima? Koje bi pritom bile početne pozicije? Oktavijan bi u Iliriku čekao i gledao hoće li Antonije krenuti prema njemu ili produžiti preko Otranta? Ili bi osobno požurio zaštititi Italiju, a Ilirik ostavio na milost Antonijevim strateškim procjenama? Budući da bi, u slučaju da napadne prvi, Oktavijan bio izložen gornjoj stigmi jednako kao i Antonije, očito je da promišljanje o izglednosti međusobnog sukoba 35. pr. Kr. vodi u argumentacijsku pat-poziciju.

Dodao bih, iz potpuno opravdanog razloga – tada jednostavno nije sazrelo vrijeme za novi građanski rat. U tom je razdoblju obojici bilo nemoguće isprovocirati kolegu do točke u kojoj bi jedan napao, a drugi sukob prikazao kao pravednu samoobranu. Bili su dovoljno zauzeti vlastitim zadacima da se ne osvrću na povremene provokacije i drugoj strani pruže jeftin povod za zakonitu intervenciju. No, dok je Antonije u toj ravnoteži još uvijek vidio garanciju mira, Oktavijan ju je s vremenom počeo promatrati kao polazište vlastite strategije. Znao je da ako dođe do rata, on ne smije započeti sa zapada, nego ga mora izazvati agresija s istoka – i to tako da Rimljanima sve izgleda kao nužna obrana. Da bi to postigao, u pravom je trenutku Antonija trebao navabiti na dolazak na zapad.³⁶⁷

Pokazalo se da u tome i leži najveća Antonijeva slabost: bio je samo dio kompozicije cjelovito skladane po Oktavijanovim notama. Na njegovu nesreću, Oktavijan je bio i vraški sposoban dirigent. Dok se borio protiv Seksta i kasnije u Iliriku, Oktavijan je prema Antoniju bio više indiferentan nego neprijateljski nastrojen. No, kada je 33. pr. Kr. okončao vojne aktivnosti, mašio se onoga u čemu je bio najbolji – proračunatog politikanstva. Odlučio je iskoristiti aleksandrijski trijumf i popratne svečanosti.³⁶⁸ U tom su trenutku Antonijeve šanse rapidno potonule, a da on toga nije ni bio svjestan. Oktavijan je pripremio stupicu, postavio mamac i čekao da na površinu ispliva Antonijev temperament. Započeo je difamaciju njegova

³⁶⁷ Iako je Akcij bio u Antonijevom dominiju, razumno je pretpostaviti kako je iz perspektive Italije to djelovalo „dovoljno zapadno“.

³⁶⁸ Uz „darivanje Aleksandrije“, Antoniju je zamjerao i postupke prema Oktaviji.

lika, agresivnu političku propagandu preko građevinskih investicija te naglašavanje kontrasta između vlastitih uspjeha i Antonijeve dekadencije, uzrokovane i potaknute Kleopatrom VII. Na Antonijevu reakciju nije trebao dugo čekati: u svega nekoliko mjeseci tijekom 33. pr. Kr. Antonije je, od trijumfatora nad Armenijom koji razmišlja o obnovi kampanje protiv Parta, čitavom rimskom svijetu dao do znanja da planira obračunati s Oktavijanom i silom ishoditi pravdu. I tako je krajem 33. i u prvoj polovici 32. pr. Kr. Oktavijan dobio točno ono što je tada tražio – (iznuđeno) pravo na samoobranu bez opasnosti da ga sugrađani stigmatiziraju. Drugim riječima, pat je pretvorio u mat.

Kada je riječ o Iliriku kao području iz kojeg se, kako ističe historiografija, moglo efikasno ugroziti Antonija ili braniti Italiju, valja naglasiti da ta provincija 35. pr. Kr. nije imala stratešku važnost koja bi opravdala tezu o njezinoj pripremnoj ulozi u sukobu među trijumvirima. Promatranje Ilirika kao strateški ključne provincije za zaštitu Italije u slučaju građanskog rata anakronizam je povezan sa Cezarovim vremenom. Naime, Cezar je 49. pr. Kr. Ilirik doista shvaćao kao tampon-zonu između Italije i pompejevaca, ali zato što nije imao mornaricu kojom bi blokirao Otrantska vrata i osigurao nadzor nad Jadranom. U toj situaciji mu je jedino preostalo osloniti se na legije i koncentrirati ih u Brundiziju, Cisalpinskoj Galiji i Iliriku kako bi spriječio (ili zadržao do dolaska pojačanja) Pompejev desant na jug i sjever Italije.³⁶⁹ Oktavijan, međutim, Italiju nije trebao braniti u Iliriku jer nije imao takvih problema: raspolagao je snažnom i iskusnom mornaricom koja mu je jamčila logističku stabilnost, kontrolu nad Jadranom i moć da obračuna s bilo čijim brodom.³⁷⁰ Da je tada došlo do rata, mogao je učinkovito blokirati i Otrant i makedonske luke.

Pretpostavku da bi u tom slučaju Antonijev napad išao kopnom treba isključiti zbog nepovoljne geografije. Izravan kopneni prodor iz Makedonije u Ilirik bio bi iznimno rizičan pothvat jer bi veću prijetnju od protivnika predstavljale vrleti današnje Crne Gore. Alternativni pravac kroz dolinu Morave, osim što je prelazio preko neprijateljskog teritorija Dardanaca, dovodio je do gustih panonskih šuma i često neprohodnih malaričnih močvara uz rijeku Savu. Da se naposljetku Antonije i probio do Ilirika, pa čak i do Italije, u kakvom bi stanju tada bila njegova ionako desetkovana vojska?³⁷¹ Jednostavno je teško zamisliti da bi je nakon onakvog iskustva pri povlačenju iz Partije tjerao na višetjedni put do Makedonije, a

³⁶⁹ Iscrpnu studiju o operacijama u Iliriku i njegovoj strateškoj važnosti za građanskog rata između Cezara i Pompeja vidi u Bilić-Dujmušić 2000.

³⁷⁰ App. *Bell. civ.* 5.127 donosi podatak da je nakon pobjede nad Sekstom Oktavijan imao 600 ratnih brodova.

³⁷¹ Plut. *Ant.* 50 navodi da je Antonije na povratku iz Partije izgubio 20.000 vojnika i 4.000 konjanika. Tarn 1934c, 75 (u bibliografiji pod: Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934c) procjenjuje da je to bilo oko 37 % njegove vojske.

potom i na jednu od ovih zahtjevnih ruta.³⁷² Napredovanje bi u oba slučaja bilo dugotrajno i neisplativo, ponajprije zbog gubitaka u živoj sili i predvidljivosti pokreta. Dok bi Antonije stigao do točke iz koje bi predstavljao ugrozu, Oktavijan bi imao vremena donijeti učinkovite protumjere. Naravno, u toj bi geografskoj pretpostavci isto vrijedilo i za Oktavijana. U Makedoniju se ne bi uputio kopnom, nego bi se iskrcao u jednoj od njenih luka, pa odatle djelovao.³⁷³

To nas dovodi do posljednjeg aspekta na koji se ovdje valja osvrnuti: uvriježenog mišljenja da je kampanja u Iliriku Oktavijanu trebala poslužiti za stjecanje vojnog iskustva i uvježbavanje vojske pred sukob s Antonijem. Ostavimo li po strani već raspravljenu izglednost sukoba s Antonijem, opravdano se zapitati zašto bi Oktavijanu uopće bilo potrebno dodatno iskustvo, a njegovoj vojsci vježba? Naime, njegovi su vojnici bili okorjeli veterani među kojima je bilo i onih koji su se pod njegovim stjegovima borili još od Mutine i Filipa.³⁷⁴ Nije se radilo o *ad hoc* unovačenim regrutima, već o momčadi koja je iza sebe imala bogato iskustvo surovih bitaka. O njihovom iskustvu svjedoči to što su nakon pobjede nad Sekstom masovno tražili demobilizaciju i otpuštanje uz „nagrade i počasti za ranije napore.“³⁷⁵ Trening i uvježbavanje im sigurno nisu bili neophodni – činjenica da je Oktavijan iz svih svojih ratova izlazio kao pobjednik pokazuje da su bili sasvim dovoljno utrenirani za svoj posao.

Kada govorimo o Oktavijanovu stjecanju ratnog iskustva, koji bi bili historiografski kriteriji za prosudbu? Ako je presudna kvantiteta, onda treba podsjetiti da od Mutine 43. do Setovije 34. pr. Kr., dakle, u deset uzastopnih godina,³⁷⁶ Oktavijan nije ratovao samo 37. – i to zato što je vršio temeljite ratne pripreme za 36. pr. Kr. Iako bi se o kvaliteti njegovih izvedaba, pogotovo onih početnih, moglo raspravljati, treba biti pošten i uzeti u obzir cjeloviti kontekst. U svojoj prvoj bitci je sudjelovao kao jedva punoljetni mladac na čija je pleća preko noći pala nezamisliva odgovornost, a u svemu mu je odmoglo i krhko zdravlje. No, unatoč nizu početničkih pogrešaka ili obolijevanja u ključnim trenutcima, nije odustajao. Učio je iz poraza, stasao kao osoba, vojskovođa i političar te se iskazao onda kada mu je bilo najpotrebnije – u

³⁷² Također, da je Antonije već 35. pr. Kr. krenuo prema zapadu, istočne bi provincije ostavio izložene i ranjive, budući da je tadašnje stanje na njihovim granicama bilo nestabilnije nego 33. pr. Kr.

³⁷³ Kako god pogledali, Ilirik tada jednostavno nije imao stratešku vrijednost – ni za napad ni za obranu. Dovoljno je podsjetiti na strateško razmještanje pred bitku kod Akcija, u kojem nije odigrao nikakvu ulogu.

³⁷⁴ App. *Bell. civ.* 5.129.

³⁷⁵ App. *Bell. civ.* 5.128 (prev. B. Stevanović).

³⁷⁶ Bitka kod Mutine (43.), bitka kod Filipa (42.), Peruzinski rat (41-40.), sukobi sa Sekstom i Antonijem prije sporazuma u Brundiziju (40.), kampanja u Galiji (39.), bitka kod Scilejskog rta (38.), bitka kod Tauromenija (36.), bitke za Metul i Segestiku (35.) te bitke kod Promone, Sinodija i Setovije (34. pr. Kr.).

ratu protiv Seksta 36. pr. Kr.³⁷⁷ I upravo je tako neopterećen, nagomilanog iskustva te pun samopouzdanja krenuo u Ilirik, u svoj prvi *bellum externum*. Red je zapitati se zašto.

3.2. Politički kontekst pred početak kampanje

Priča o pokretanju kampanje u Iliriku istodobno je i priča o Oktavijanovu sazrijevanju. Ono se odvijalo u razdoblju u kojem je gotovo svaka pogreška mogla biti kobna i označiti kraj političkog puta. Turbulentne okolnosti, ispunjene stalnim izazovima, prisiljavale su budućeg princepsa na neprestane prilagodbe, improvizacije, kompromise, pa i na okrutnost,³⁷⁸ ali su mu ujedno pomogle oblikovati političku viziju koja ga je naposljetku dovela na tron rimske države. Da bi se njegovo sazrijevanje, kao i motivi kampanje, ispravno razumjeli, prvo je potrebno prikazati okolnosti u kojima je cijeli proces nastajao.

Oktavijan je u visoku rimsku politiku ušao 44. pr. Kr. kao devetnaestogodišnji nasljednik netom ubijenog Cezara te je odmah morao naučiti kako preživjeti među daleko iskusnijim, vještijim i perfidnijim političkim igračima. Najprije je protiv oholog Antonija, nevoljnog za suradnju s mladim baštinikom, poveo političku borbu za legitimitet Cezarove ostavštine. Kada je u tome uspio, postao je Ciceronovo oruđe u protuantonijevskoj koaliciji kod Mutine 43. pr. Kr. Međutim, ubrzo je shvatio da ga podozrivi Ciceron i Senat koriste tek kao sredstvo te da sukob s Antonijem politički najviše koristi upravo Cezaroubojicama. Stoga je kompromisnim sporazumom kod Bononije između njega, Antonija i Lepida neprijateljstvo maknuto u stranu; glavnim je ciljem postala osveta za Martovske ide, a pokrenuta je i surova odmazda nad opozicijom – krv je ulicama Rima krajem 43. pr. Kr. tekla u potocima kako bi trijumviri imetkom proskribiranih mogli financirati rat protiv Cezaroubojica.³⁷⁹ Kada je u listopadu 42. pr. Kr. naposljetku došlo do bitke kod Filipa, prestiž pobjede i slava Cezarova osvetnika pripali su Antoniju jer je Oktavijan velik dio vremena proveo u bolesničkoj postelji.

Premda je poslije bitke kod Filipa preostala šaćica onih koji su u boležljivom Oktavijanu vidjeli kvalitetu i potencijal budućeg vođe, situacija se polako, ali nezaustavljivo počela okretati otprilike dvije godine kasnije, nakon pobjede u Peruzinskom ratu i brundizijske podjele imperija 40. pr. Kr. Od tada se njegove aktivnosti više nisu (isključivo) svodile na puko političko preživljavanje ili kaskanje za slavom i reputacijom Marka Antonija. Peruzija i Brundizij su označili obrat u konstelaciji trijumvirskih snaga te od tog trenutka Oktavijanova vojna, a posljedično i politička moć raste i kroz dogledno vrijeme čak nadmašuje onu

³⁷⁷ Vidi zaključni dio *Povijesnih okolnosti*.

³⁷⁸ Vidi Svetonijevu bilješku o provođenju proskripcija (Suet. *Aug.* 27.).

³⁷⁹ Strahote proskripcija detaljno su opisane u App. *Bell. civ.* 4.5-51; Dio 47.3-17.

Antonijevu.³⁸⁰ Iako još uvijek nije imao Antonijevo iskustvo, a kamoli vojničku reputaciju, Oktavijan je imao nešto o čemu Antonije nije mogao ni maštati: dvojicu iznimno sposobnih i (još važnije) bezuvjetno odanih prijatelja – Agripu i Mecenata. Prvi je već tada bio vrstan vojskovođa, taktički u stanju parirati i samom Antoniju, dok je drugi bio politički i propagandni veleum, uvelike zaslužan za stvaranje i širenje Oktavijanove političke sljedbe. Upravo zahvaljujući njima dvojici, Oktavijan je uspio pridobiti političku potporu te izvojevati ključne vojne pobjede onda kada se to doimalo gotovo neostvarivim.

Njihov se utjecaj na Oktavijanov uspon ponajbolje očituje u kritičnom trenutku rata protiv Seksta Pompeja: s vojne strane, Agripa je krajem 38. pr. Kr. dovršio kampanju u Galiji te požurio pomoći prijatelju koji je iste godine zbog loše odrađenih pomorskih bitaka, ali i fatalnog nevremena, praktički izgubio cijelu mornaricu i bio doveden na rub poraza. U idućih godinu dana Agripa je stvorio potpuno novu flotu, uvježbao je i 36. pr. Kr. pobjedonosno sučelio Sekstovoj moćnoj armadi. S političke strane, ista ona oluja koja je 38. pr. Kr. potopila Oktavijanovu flotu možda bi potopila i samog Oktavijana da nije bilo Mecenatovih diplomatskih bravura: uvjerio je Antonija i italske kreditore da Oktavijanov slučaj nije beznadan i tako osigurao pomoć za nastavak rata u vidu Antonijevih brodova te italskog kapitala³⁸¹ s kojim je Agripa naposljetku izgradio, opremio i porinuo pobjedničku flotu.

Unatoč silnim poteškoćama, mladi se Oktavijan nije pokolebao u namjeri da zasluži mjesto pod suncem. Imao je jasan cilj, a na putu prema njegovu ostvarenju nisu ga smjeli omesti Antonijevo omalovažavanje,³⁸² Ciceronovi pokušaji da ga učini svojom marionetom,³⁸³ bitke kod Mutine i Filipa, Peruzinski rat, sukob s Antonijem kod Brundizija, poraz protiv Seksta Pompeja 38. pr. Kr. ili pak omraženost među rimskim pukom (isprva zbog proskripcija, potom i zbog gladi uzrokovane Sekstovom blokadom Italije). Njegov je cilj od početka bio postati dostojnim nasljednikom i nositeljem Cezarova imena, a vremenom je uvidio da Cezara može i mora nadmašiti. Da bi to postigao, morao je brzo učiti i iz svake situacije izvlačiti pouke. No, kako ništa ne ide preko noći, tako je i njemu ipak trebalo vremena da počne povlačiti

³⁸⁰ Uoči brundizijskog sporazuma Oktavijan se našao na čelu četrdeset legija i nije ih se libio koristiti za ojačavanje vlastitog položaja. Antonije je bio svjestan da u tom trenutku ima slabije karte, pa je po prvi puta Oktavijana tretirao kao sebi ravnog. Nakon brundizijskog sporazuma, u euforiji pomirbe i bratimljenja, snage su preraspoređene, pa je Oktavijan na raspolaganju imao dvadeset i devet, a Antonije dvadeset i četiri legije.

³⁸¹ App. *Bell. civ.* 5.92.

³⁸² Cic. *Phil.* 13.24 Antoniju pripisuje riječi: *Et te, o puer (...) Qui omnia nomini debes (...)/ „A ti, o dječake (...) koji sve duguješ svom imenu“ (...)*

³⁸³ Cic. *ad Att.* 14.11.2. Ciceron je Oktavijanovu spremnost na kooperativnost i traženje savjeta 44. pr. Kr. pogrešno procijenio kao naivnost (*mihi totus deditus/ „potpuno mi je odan“*). Cf. Cic. *ad Att.* 16.8.1-2; Plut. *Cic.* 45-46.

promišljenije poteze, pažljivije bira saveznike i sustavnije upoznaje slabosti svojih suparnika. Zbog tog je vrijednog iskustva naučio da se ponekad korak naprijed može učiniti tek kada se naprave dva unazad. Shvatio je kako i kada treba biti proračunat te koja je formula uspjeha. Ispada da mu je u tome, zapravo, najviše pripomogao rat sa Sekstom Pompejem.

Zašto baš taj rat? Zato što ga je već 39. pr. Kr. natjerao na cjelovitu promjenu pristupa. Umjesto da onaj neostvareni ilirički pohod pokrene kao blijeda Cezarova kopija, vođen prvenstveno željom da se natječe s Antonijem i dokaže vlastitu sposobnost,³⁸⁴ morao je najprije riješiti građanski rat koji je potresao Italiju i ozbiljno ugrožavao njegov položaj. To mu je dalo vremena i omogućilo da s distance sagleda vlastiti status, redefinira ciljeve i započne s promišljenim zaokretom kojim će sustavno graditi političku moć.

Gotovo deset godina nakon što je, kao tek imenovani Cezarov nasljednik, zakoračio u vrtlog rimske političke arene Oktavijan je napokon bio spreman krenuti vlastitim putem – onim kojim se sve jasnije udaljavao od republikanskih normi i sve više približavao konstituiranju monarhijskog poretka.³⁸⁵ Da bi taj prijelaz uspio morao je, s jedne strane, oblikovati političku sljedbu sastavljenu od ljudi koji su svoj društveni i politički uspon dugovali isključivo njemu, a s druge, nagraditi i postepeno umiroviti vjerne Cezarove zaslužnike koji su mu se priklonili nakon Martovskih ida.³⁸⁶

Cijeli je proces započeo nedugo nakon što je s Antonijem formalno podijelio upravu nad Republikom i preuzeo zapadne provincije.³⁸⁷ Time su mu se otvorila vrata za širenje utjecaja: u provincijama (Hispaniji, Galiji i Iliriku) je počeo stvarati vlastitu klijentelu;³⁸⁸ u Italiji je pridobivao lokalnu elitu, a u Rimu mu je brak s Livijom osigurao pristup patricijskom sloju.³⁸⁹ Istodobno su njegovi agitatori, predvođeni Mecenatom, provodili široku diplomatsku ofenzivu prema suprotnim političkim taborima; odašiljali su primamljive i višestruko unosnije ponude odabranim pojedincima te ih regrutirali u Oktavijanov pokret. Sve se to odvijalo u

³⁸⁴ Misli se na pohod 39./38. pr. Kr. Vidi potpoglavlje *Propagandna pozadina Oktavijanova preuzimanja Ilirika*.

³⁸⁵ Vidi iscrpno u Syme 1939, 227-242. Cf. Taylor 1949, 177-178.

³⁸⁶ Nadolazeći odlomci temelje se na mojoj studiji o Oktavijanovim zapovjednicima u Iliriku, izvorno napisanoj na engleskom jeziku (u bibliografiji pod: Brezak 2025.). Budući da ona još nije objavljena, ovdje se (uz manje prilagodbe kontekstu disertacije) donose njezini dijelovi u hrvatskom prijevodu, bez znatnijih sadržajnih izmjena.

³⁸⁷ U ovom kontekstu nije bitno je li proces započeo nakon brundizijskog sporazuma krajem 40., nakon Mizenskog sporazuma u prvoj polovici 39. ili nakon obnove neprijateljstva sa Sekstom u ljeto 39. pr. Kr. Svaka se od ovih vremenskih odrednica skladno uklapa u narativ.

³⁸⁸ Kao što je to činio i njegov uzor Cezar (objašnjenje Cezarovog širenja utjecaja u Galiji i Iliriku vidi u Milivojević 2021, 258-259 i pratećoj literaturi).

³⁸⁹ Syme 1939, 229; 237 ističe da je ženidba Livijom početkom 38. pr. Kr. trenutak od kojeg započinje prelazak prvih patricija u Oktavijanove redove (Paulo Emilije Lepid, Apije Klaudije Pulher, a ubrzo i Marko Valerije Mesala Korvin).

pozadini iscrpljujućeg Sicilskog rata protiv Seksta Pompeja. Upravo su u takvim okolnostima, na razmeđu rata i diplomacije, građeni temelji novog političkog poretka.

Oktavijan je od početka procijenio da se uspješno oblikovanje trajne političke sljedbe može postići jedino sveobuhvatnom potporom svih društvenih slojeva. No, pritom je postojao specifičan izazov: tako zamišljen proces stvaranja pristaša uporište je tražio u previše heterogenoj grupi. Da bi se uopće formirao preduvjet za koheziju, Oktavijan je morao ublažiti političke i staleške razlike među aktualnim i potencijalnim sljedbenicima. Kako bi u tome uspio, bilo mu je nužno da, sa sobom kao jasno izraženim predvodnikom, artikulira univerzalan politički cilj koji je, s jedne strane, dovoljno primamljiv da mu osigura potporu širokih masa,³⁹⁰ a s druge, dostatan da ih zadrži na njegovoj strani jednom kada bude ispunjen. Sadržaj tog političkog cilja dojmljivo je sažeo Charlesworth:³⁹¹ „Ali i na Zapadu se rađalo nešto veliko, svijest o ujedinjenoj Italiji. Državništvo dviju prethodnih generacija iz građanskog rata je stvorilo narod i proizvelo naciju od onoga što je bilo grad: napori znanstvenika i pjesnika Ciceronovog doba dali su toj naciji jezik i kulturu; sve što je ona sada trebala bio je vođa, a taj će vođa postati onaj koji bude mogao obećati i stvoriti mir i oslobađanje od građanskih ratova, ali istovremeno i mogao dati garancije da teško izboreno nasljedstvo italskih naroda neće biti protraćeno.“ Za razliku od nekadašnjih optimata, Oktavijan je ispravno shvatio da osnova vlasti i njen nositelj više nije isključivo grad Rim, već *tota Italia*.³⁹² Takav se percepcijski zaokret isplatio jer mu se zbog ovih političkih obećanja i garancija sustavno uvećavala baza sljedbenika sastavljena od, Symeovim riječima, „dva bliska, ali ipak oprečna nositelja buduće snage – ambicioznih i sposobnih novih ljudi uparenih s aristokratima iz najstarijih obitelji.“³⁹³

I tako je, nakon konačne pobjede i eliminacije Sekstova pokreta u drugoj polovici 36. pr. Kr., nastupilo vrijeme da Oktavijan dotad naučene lekcije počne primjenjivati u praksi. Kampanja u Iliriku je, kao vrhunac njegova političkog sazrijevanja, predstavljala prvu konkretnu demonstraciju smjera kojim je namjeravao povesti državu. Najeklatantniji primjer nove politike zrcalio se upravo u odabiru zapovjednika iliričke kampanje – politički raznorodnih pojedinaca čije se neprirodno savezništvo temeljilo isključivo na pripadnosti Oktavijanovu rastućem pokretu. Budući da oni sačinjavaju temelj ove argumentacije, na ovom ih je mjestu nužno uvesti u narativ.

³⁹⁰ Zagrabivši u šaroliki regrutacijski bazen Italije, Oktavijan se mogao nadati i „instinktu krda“, odnosno, činjenici da će pripadnici tih širokih masa za sobom početi povlačiti oportuniste istog staleškog ranga i tako brojčano ojačavati njegov pokret (cf. Syme 1939, 239.).

³⁹¹ Charlesworth 1934c, 83.

³⁹² Slično misli i Taylor 1949, 176.

³⁹³ Syme 1939, 236.

3.2.1. Oktavijanovi zapovjednici

Riječ je o njih osam: Gaju Antistiju Vetu, Marku Valeriju Mesali Korvinu, Tiberiju Klaudiju Neronu, Marku Vipsaniju Agripi, Marku Helvijju, Fufiju Geminu, Menasu i Titu Statiliju Tauru.³⁹⁴ Prvu dvojicu vežemo uz kampanju na Salase,³⁹⁵ iduću trojicu uz pohod na Japode, Fufija Gemina i Menasa uz opsadu Segestike, a Statilija Taura (kao i Agripu) uz Delmate.³⁹⁶

Marko Valerije Mesala Korvin i Tiberije Klaudije Neron pripadali su čuvenim patricijskim obiteljima. Njima nasuprot stajali su Gaj Antistije Vet, Tit Statilije Taur i Marko Vipsanije Agripa koji nisu bili društvenom elitom po porijeklu,³⁹⁷ ali su uz Oktavijana njome postali.³⁹⁸ O Fufiju Geminu i Marku Helvijju, osim pretpostavke da su bili među prvim Italicima koje je Oktavijan promovirao,³⁹⁹ nemamo drugih podataka. No, zato je Grk Menas

³⁹⁴ App. *Ill.* 17; 20; 21; 27; Dio 49.37.6; 38.1; 38.3; 38.4. Napomena o Tiberiju Klaudiju Neronu: u opisu opsade Metula Apijan (*Ill.* 20.) spominje vojskovođu po imenu Hijeron, ali se on ne pojavljuje ni u jednom drugom izvoru, pa ga nije moguće pouzdano identificirati. U znanosti (Šašel Kos 2005, 435 i literatura u bilj. 213.) postoji pretpostavka da je riječ o mogućoj korupteli u Apijanovu rukopisu, pri čemu bi oblik *Ἱέρων* (Hiérōn) mogao predstavljati iskrivljeno čitanje za *Τι. Νέρων* (Ti. Nérōn). Iako je takvo tumačenje spekulativno, postoje razlozi zbog kojih se može prihvatiti da je Tiberije Klaudije Neron logičnije rješenje od Hijerona. Hijeron je očito grčko ime, dok Apijan navodi da su Oktavijana na jurišu preko mosta slijedili *ἡγεμόνες*, odnosno zapovjednici (uz „Hijerona“ se spominje i Agripa). Teško je pretpostaviti da bi, uz Agripu kao najbližeg suradnika, prvi jurišnik na zidine Metula bio Grk kojemu je povjereno zapovijedanje rimskim građanima unutar legija. S druge strane, Tiberije Klaudije Neron bi za takvu ulogu bio legitiman kandidat: pripadnik stare patricijske obitelji, Cezarov zapovjednik flote u Aleksandrijskom ratu, osnivač kolonija u Galiji, pretor 42. pr. Kr., a uz to i čovjek kojemu je Oktavijan dugovao osobnu i političku uslugu zbog razvoda od Livije. Budući da Oktavijan nije propuštao isplaćivati političke dugove, razložno je pretpostaviti da je čovjeku koji je ratovao za njegova adoptivnog oca, a njemu omogućio brak s Livijom, iskazao čast time što ga je uključio u stožer svoje prve samostalne kampanje. Premda ovi argumenti ne predstavljaju konačan dokaz, olakotna je okolnost što identitet spornog zapovjednika ne utječe na ishod analize. Stoga će se ovdje polaziti od pretpostavke da je sudionik kampanje bio Tiberije.

³⁹⁵ Iako Antistije i Mesala *de facto* nisu ratovali u Iliriku, ovdje ih se ne razdvaja od iliričkih zapovjednika jer njihov angažman pripada istoj agendi – u kampanjama nisu djelovali kao upravitelji provincija, nego kao *ad hoc* vojskovođe s jurisdikcijskim ograničenjima (pojašnjenje takvih slučajeva vidi u Milivojević 2021, 140 i bilj. 496.). Salasi su u izvorima (App. *Ill.* 15-17; Dio 49.38.2-3.) pripojeni iliričkim plemenima jer su u Oktavijanovim izvješćima Senatu (o ratnim djelovanjima svih njegovih vojskovođa) bili navedeni neposredno uz Japode i Panonce. Oslanjajući se na te zapise, Apijan i Dion Kasije tako nisu vodili računa o strogim zemljopisnim razlikama.

³⁹⁶ Vidi kartu niže.

³⁹⁷ *Antistii* potječu iz Gabija (Taylor 1960, 44; 181; 192.), a *Statilii* iz Lukanije (Syme 1939, 237 te bilj. 3 i 4.). O Agripinu porijeklu se samo nagađa, ali prevladava tumačenje da rodnom nije bio iz Rima (Domić Kunić 2021, 108.).

³⁹⁸ Za Agripu i Statilija Vell. Pat. 2.127.1 piše: (...) *quibus novitas familiae haut obstitit quominus ad multiplicis consulatus triumphosque et complura eveherentur sacerdotia.*/(...) „kojima to što su skorojevići nije zasmetalo da se ne uzdignu do mnogostrukih konzulata i trijumfa i mnogih svećeništava.“ (prev. J. Miklić) Crticu o Antistijevoj obitelji vidi u Vell. Pat. 2.43.4.

³⁹⁹ U izvorima (App. *Ill.* 21; Dio 49.38.1; 3.) su posvjedočeni isključivo u kontekstu iliričkog pohoda. Vjerojatno su pripadali italskom nobiletetu, odnosno, bili su lokalni magistrati koji su svoj karijerni uspon odlučili vezati uz Oktavijanovo ime. Helvije bi mogao potjecati iz Brixije (današnja Brescia; CIL 5, 4425; 4426; 4612; 4877), dok je za Fufija Gemina sigurno (Gasperini i Paci 1982, 215; 219-220; 232-233;

ogledni primjer uspona stranca na rimskoj društvenoj ljestvici: nekadašnji rob Pompeja Velikog,⁴⁰⁰ a potom oslobođenik, desna ruka i admiral njegova sina Seksta,⁴⁰¹ stupio je u Oktavijanovu službu 38. pr. Kr.⁴⁰² Zauzvrat je bio uvršten među slobodno rođene građane, uzdignut u viteški stalež i ostao zapamćen kao jedini oslobođenik kojega je Oktavijan ikada pozvao na ručak.⁴⁰³

Među tim pojedincima različite društvene provenijencije nalazimo patricije, plebejce, pa čak i bivše robove, što je indikativan pokazatelj da je do pokretanja ratnih operacija 35. pr. Kr. Oktavijanova uključiva politika već postojala i bila jasno uobličena. Prisustvo ovako šarolikog zapovjednog kadra potvrđuje Oktavijanove šire političke namjere: zaokret prema *novi homines* i pružanje prilike za dokazivanje onima koji su mu se bili spremni prikloniti.⁴⁰⁴ Kada tome pridodamo maloprije spomenutu činjenicu da je svojim programom i političkim zasadama Oktavijan nastojao pridobiti kako neutralne, tako i pripadnike suprotnih tabora, počinju se nazirati kriteriji i dublji razlozi odabira ove osmorke.

S jedne strane, delegiranje raznorodnih zapovjednika je imalo karakter promišljene političke valorizacije. U ovom kontekstu to je ključna sintagma: ona podrazumijeva da su ti ljudi u prijelomnom političkom trenutku bili ciljano odabrani za kampanju koja je za Oktavijana predstavljala kulminaciju čitavog procesa političke transformacije i najavu novog smjera, a za njih određenu vrstu nagrade. Agripa je, kao Oktavijanova desna ruka, dobio povjerenje da organizira prvu ofenzivu kojoj se budući princeps mogao posvetiti bez bojazni od pretendenata na zapadu. Statilije je, kao njegova lijeva ruka,⁴⁰⁵ dobio zadaću dovršetka iste

243.) da je dolazio iz picenskog grada Urbs Salvije (Urbisaglia). S obzirom na to da ih je poveo u Ilirik, čini se da je Oktavijan procijenio kako uživaju određeni ugled u vlastitim sredinama te bi njihovo pridobivanje moglo pridonijeti i jačanju njegova utjecaja u njihovim matičnim regijama.

⁴⁰⁰ App. *Bell. civ.* 5.79.

⁴⁰¹ Dio 48.30.4; 49.37.6.

⁴⁰² App. *Bell. civ.* 5.78; Dio 48.45.5-6.

⁴⁰³ App. *Bell. civ.* 5.56; Dio 48.45.7; Suet. *Aug.* 74. Naravno, na ručak je pozvan nakon što je upisan među *ingenui*. Zgodna je podudarnost da Svetonije kao izvor informacija o Menasu navodi njegovog kolegu s kampanje, Mesalu.

⁴⁰⁴ To samo po sebi nije revolucionarno jer je slično postupao i Cezar. No, sada se pojavljuju *novi homines* čiji uspon započinje s Oktavijanom. Značajna, gotovo dominantna uloga koju su imali u prvim desetljećima Augustove vladavine svoje začetke ima upravo u ovom razdoblju, neposredno prije bitke kod Akcija. Detaljnu analizu tog aspekta u vremenu Augustova principata vidi u: Syme 1939, 328 ff; 349-369.

⁴⁰⁵ Na tom je tragu izjava u Vell. Pat. 2.127.1: *Raro eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, (...) ut divus Augustus M. Agrippa et proxime ab eo Statilio Tauro.../“Rijetko se kad istaknuti muževi nisu poslužili velikim pomoćnicima za upravljanje svojim visokim položajem, (...) kao božanski August Markom Agripom i, odmah za njim, Statilijem Taurom“ ... (prev. J. Miklić)*

ofenzive prije nego zaprijeti pretendent s istoka.⁴⁰⁶ Fufije i Helvije su bili odabrani kao vjesnici nadolazećeg uspona italskog supstrata, Antistije, Mesala i Menas nagrađeni zbog prenošenja vojničkog umijeća iz suparničkih tabora,⁴⁰⁷ dok je Tiberije, zahvaljujući svojim zaslugama, zauzeo počasno mjesto kao jedini zapovjednik u ovoj kampanji koji je na vojnim pohodima pratio i „starog“ i „mladog“ Cezara.⁴⁰⁸ Najava novog smjera ogledala se u tome što je Oktavijan na svoju prvu samostalnu kampanju poveo „miješani“ kadar koji mu se većinski priklonio tek godinu ili dvije ranije. Kao njihov dužnik, uzvratio im je za potporu – otuda i konstatacija o Iliriku kao nagradi. Njihova je podrška stigla u delikatnom času, kada je proces raskida s Cezarovim naslijeđem ulazio u završnu fazu. Pobjeda nad Sekstom pokazala se kao pogodna prilika za konačan rez. Oktavijan je tada već bio previše iskusan da ne bi prepoznao trenutak u kojem je sazrelo vrijeme da njihova ambicija, sposobnost ili ime počnu raditi u njegovu korist. Kampanja u Iliriku poslužila mu je kao idealan poligon za demonstraciju tog obrasca.

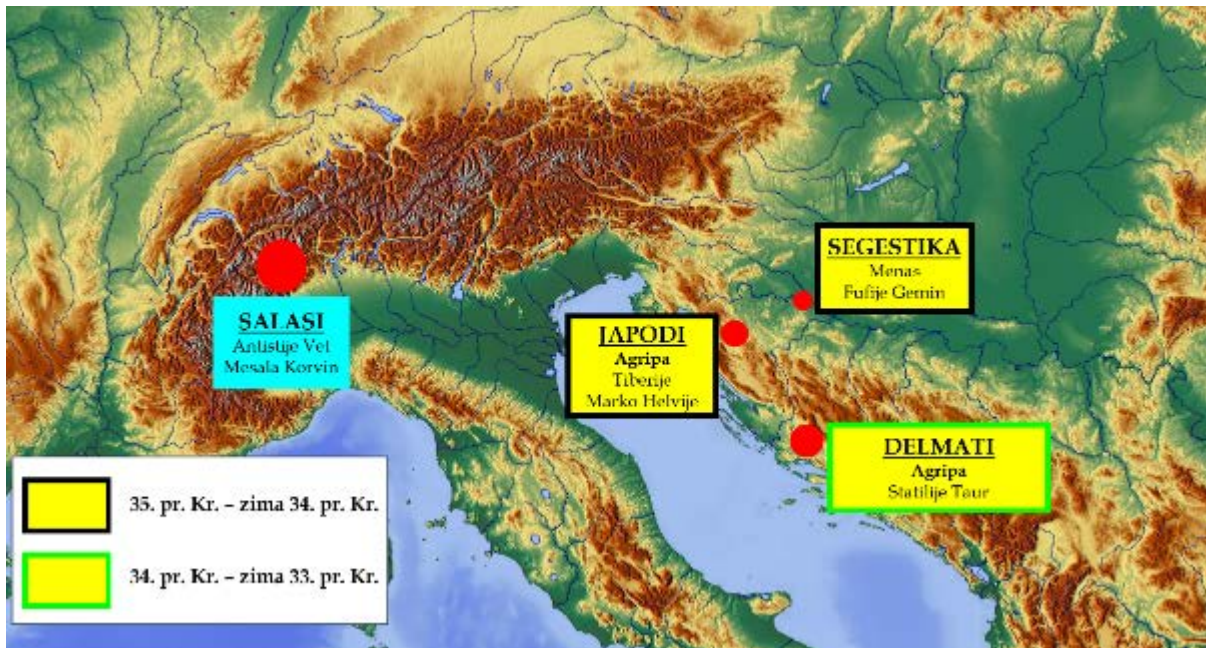
S druge strane, privlačeći ljude iz različitih sredina i društvenih slojeva, Oktavijan je u politički eter odaslao moćnu poruku: priključenje njegovu pokretu otvara prostor za dokazivanje i napredak, bez obzira na porijeklo i prijašnje političke ili vojničke pozicije. Analiza iliričkih vojskovođa tome bjelodano svjedoči. Od njih osmorice, petorica su bili ogledni primjeri oportunitizma i nuđenja usluga najboljem ponuđaču. Bilo da se radilo o nezadovoljstvu trenutačnim vodstvom, političkim neslaganjima, željom za višim častima ili jednostavno o predaji, do 35. pr. Kr. zbroj njihovih prelazaka iz jedne političke opcije u drugu dosegao je brojku četrnaest. Po broju promjena strana prednjači Tiberije (četiri puta), a prate ga Antistije i Menas (svaki po tri puta) te Mesala i Statilije (po dva puta). Od preostale trojice, Agripa je uz Oktavijana još od samih početaka u Apoloniji,⁴⁰⁹ dok se za Fufija i Helvija, iako je istaknuto kako nema podataka, može opravdano pretpostaviti da su pripadali novostvorenoj italskoj sljedbi te da su, poput Agripe, svoj politički put i uspon započeli uz Oktavijana. Budući da su za ovu raspravu ključna upravo petorica pristigla iz drugih tabora, u nastavku slijedi kratak presjek njihovih političkih zaokreta i okolnosti prelaska u Oktavijanove redove.

⁴⁰⁶ App. *Ill.* 27; Dio 49.38.4. Oktavijan ga je ovlastio da preko zime 34. na 33. pr. Kr. preuzme vođenje kampanje i dovrši opsadu Setovije. On je, za to vrijeme, zajedno s Agripom otputovao u Rim kako bi preuzeli dužnosti konzula, odnosno, edila (App. *Ill.* 28; Dio 49.43.1.).

⁴⁰⁷ Vidi niže.

⁴⁰⁸ Vidi bilješku 394.

⁴⁰⁹ Da je Agripa s Oktavijanom bio u Apoloniji znamo preko Suet. *Aug.* 94.

Karta 6. Raspored Oktavijanovih zapovjednika prema Apijanu i Dionu Kasiju⁴¹⁰

Tiberije Klaudije Neron je pod Cezarom zapovijedao mornaricom 48. pr. Kr.,⁴¹¹ no nakon martovskih Ida više nije bio ni u čijoj službi, iako je pokazivao simpatije prema cezaroubojicama.⁴¹² Izbijanjem Peruzinskog rata stao je na stranu trijumvirova brata Lucija Antonija, a poslije njegova poraza je prebjegao Sekstu Pompeju na Siciliju. Ondje se, međutim, nije dugo zadržao,⁴¹³ već se zajedno sa suprugom Livijom i dvogodišnjim sinom Tiberijem (budućim carem) sklonio Antoniju u Grčku.⁴¹⁴ Iz Grčke su se vratili u Italiju nakon sklapanja Mizenskog sporazuma 39. pr. Kr., kojim je uspostavljen opći mir.⁴¹⁵ Osim epizode s prepuštanjem Livije Oktavijanu 38. pr. Kr.,⁴¹⁶ u izvorima ga potom nema sve do (pretpostavljenog) sudjelovanja u iliričkoj kampanji.⁴¹⁷ Uz već istaknutu tezu da je možda riječ o političkoj usluzi zbog službe Cezaru i omogućavanja ženidbe Livijom, može se nagađati i da

⁴¹⁰ Predložak karte preuzet je s <https://maps-for-free.com>. Žutom bojom su označene operacije u kojima je Oktavijan osobno sudjelovao. Agripa je naveden podebljano jer je spomenut na više bojišta.

⁴¹¹ *Bell. Alex.* 25; Dio 42.40.6.

⁴¹² *Suet. Tib.* 4: (...) „nakon umorstva Cezarova, kad su svi u senatu od straha pred nemirima htjeli donijeti odluku o amnestiji, predložio još i to da se odrede nagrade za tiranoubojice.“ (prev. S. Hosu)

⁴¹³ *Suet. Tib.* 4 navodi da je Tiberije zamjerao što mu Sekst nije odmah omogućio osobni prijam, niti dopustio da zadrži pravo na liktorsku pratnju (prethodne je godine bio pretor, a izbijanjem Peruzinskog rata i dolaskom nove godine nije se odrekao službe i pretorskih insignija, što je vjerojatni uzrok prepirke sa Sekstom).

⁴¹⁴ Dio 48.15.3.

⁴¹⁵ *App. Bell. civ.* 5.72; Dio 48.36.1-6; *Suet. Tib.* 4.

⁴¹⁶ Dio 48.44.1-3; *Suet. Aug.* 62; *Vell. Pat.* 2.79.2; 94.1.

⁴¹⁷ *App. Ill.* 20.

je njihovu savezništvo pridonijela činjenica što je Tiberije, tada već u zrelim godinama,⁴¹⁸ očekivao da će se mlađahni i moćni Oktavijan jednoga dana, kao očuh, pobrinuti za dobrobit njegovih sinova.⁴¹⁹

Antistije Vet je isprva bio Cezarov pristaša i zapovjednik,⁴²⁰ no nakon njegove smrti priklonio se Brutovu pokretu, premda bez izravnog vojnog angažmana.⁴²¹ Po porazu cezaroubojica nije pristupio trijumvirima, nego Sekstu Pompeju. O njegovu djelovanju u Sekstovim redovima ne znamo gotovo ništa, osim da ga je nakon poraza u Sicilskom ratu pratio i na istok.⁴²² Ondje se, čini se, zasitio Pompejeva ponašanja te se najzad predao Antonijevu opunomoćeniku Marku Titiju.⁴²³ Budući da to zbilo u provinciji Aziji, a Antonije se u tom trenutku nalazio u Aleksandriji, Antistije ga vjerojatno uopće nije susreo. Predao se Titiju, a ovaj mu je dopustio da slobodno ode kamo želi. Antistije se odlučio za povratak u Italiju, poput Lucija Skribonija Libona, izabranog konzula za iduću godinu.⁴²⁴ Moguće je da mu je upravo Libon savjetovao da se prikloni Oktavijanu, s obzirom na to da je s njim bio u korektnim odnosima još od sklapanja Mizenskog sporazuma 39. pr. Kr., kada je, kao jedan od medijatora, sudjelovao u pregovorima.⁴²⁵ Štoviše, ne bi bilo iznenađujuće da je Libon i u ovom slučaju posredovao: stigavši u Rim kao skorašnji konzul, Antistija je uz pokoju srdačnu riječ i jamstvo predstavio i preporučio Mecenatu koji je tada u Oktavijanovo ime upravljao gradom.⁴²⁶ Budući da su Libonovi iskazi imali težinu, Mecenat je Oktavijanu u Ilirik odaslao depešu s upitom. Kada je stigao pozitivan odgovor, dogovoreni su uvjeti službe i Antistije se naposljetku zaputio prema uvijek ratobornim Salasima.

Menas je posebna priča. U izvorima,⁴²⁷ a posljedično i u historiografiji,⁴²⁸ prevladava uvjerenje da se radilo o vjerolomnom dezertneru koji je najprije izdao Seksta Pompeja i prešao

⁴¹⁸ Točna godina njegova rođenja nije poznata, ali ako je već 54. pr. Kr. bio jedan od tužitelja u procesu protiv Aula Gabinija (Cic. *Quint. fr.* 3.1.15; 2.1.), moguće da je 35. pr. Kr. imao oko 50 godina.

⁴¹⁹ Na tom bi tragu mogao biti Dio 48.44.5-6. Ako je to imalo blizu istini, Tiberije je svoju djecu ostavio u pravim rukama. Cf. Eck 2007, 25.

⁴²⁰ Plut. *Caes.* 5; Cic. *ad Att.* 14.9.3; Dio 47.27.2-4.

⁴²¹ Cic. *ad Brut.* 16.1-2; 22.3. Krajem 44. ili početkom 43. pr. Kr. u Ahaji se susreo s Brutom i njegov pokret podržao s dva milijuna sestercija iz ratne blagajne (prethodno mu je na putu iz Sirije prema Rimu taj novac pokušao preoteti Dolabela).

⁴²² App. *Bell. civ.* 5.139.

⁴²³ Uz Antistija, vrijedi istaknuti da je Seksta tada napustio i njegov tast, Lucije Skribonije Libon. Vidi dalje.

⁴²⁴ Broughton 1952, 410.

⁴²⁵ Syme 1939, 221 smatra da je Libonovo posredništvo prilikom Mizenskih pregovora bilo praćeno obećanjem o konzulatu. Cf. App. *Bell. civ.* 5.73.

⁴²⁶ App. *Bell. civ.* 5.99; Dio 49.16.2.

⁴²⁷ Vidi dalje.

⁴²⁸ Npr.: Gowing 1992, 192-196; Gueye 2013, 230; Šašel Kos 1997, 194-195.

Oktavijanu u prvoj polovici 38. pr. Kr.,⁴²⁹ potom izdao Oktavijana i početkom 36. pr. Kr. ponovno pristupio Sekstu,⁴³⁰ da bi ga sredinom iste godine opet napustio i vratio se Oktavijanu.⁴³¹ Međutim, na drugome sam mjestu iscrpno argumentirao zašto je takav narativ teško održiv te osporio Apijanovu tvrdnju o Menasovoj „urođenoj sklonosti izdaji.“⁴³² Ovdje ću iznijeti samo zaključne teze: iako prva promjena strana doista jest bila čin izdaje, ona se zbila zbog Sekstove inertnosti i vođenja pokreta koji više nije imao ni formu ni sadržaj.⁴³³ Menas se doista trudio potaknuti Seksta na učinkovitije iskorištavanje prednosti koje bi dovele do pobjede u Sicilskom ratu, ali njegovi apeli jednostavno nisu padali na plodno tlo.⁴³⁴ S druge strane, prepoznavši ambiciju i ideju Oktavijanova pokreta, bez grižnje je savjesti shvatio da svoje usluge može ponuditi njemu i tako završiti u pobjedničkom taboru. Druga i treća promjena strane nisu bile izdaja, već su nastupile kao dio pomno isplanirane i s Oktavijanom unaprijed dogovorene akcije koja je služila kao sredstvo prikupljanja obavještajnih podataka o Sekstovim pripremama za konačan obračun 36. pr. Kr.⁴³⁵ Tako da, tehnički gledano, Menas stranu nije mijenjao tri puta, nego samo jednom – u prvoj polovici 38. pr. Kr, kada je i pridobio Oktavijanovo povjerenje.⁴³⁶ Da mu Oktavijan nakon trećeg prelaska „više nije vjerovao“, kako implicira Dion Kasije,⁴³⁷ tada ga zasigurno ne bi poveo na kampanju kojom je *urbi et orbi* predstavljao novi smjer temeljen na vlastito stvorenoj sljedbi. Upravo suprotno – vjerujući Menasu i njegovoj pomorskoj vještini,⁴³⁸ Oktavijan je dobro znao kako u Iliriku iskoristiti njegov talent i zahvalnost na ukazanoj prilici.

Slučaj Mesale Korvina svjedočanstvo je o pomirbi i katarzi rimskog društva nakon horora proskripcija. Kao nepravedno proskribirani mladić,⁴³⁹ Mesala je pobjegao u Grčku i pridružio se Brutu, kojemu je bio politički naklonjen i prije uvođenja proskripcija.⁴⁴⁰ Poslije

⁴²⁹ App. *Bell. civ.* 5.78; 80; Dio 48.45.5-6.

⁴³⁰ App. *Bell. civ.* 5.96; Dio 48.54.7.

⁴³¹ App. *Bell. civ.* 5.102; Dio 49.1.3-5.

⁴³² Brezak 2020, 83-102; App. *Bell. civ.* 5.96.

⁴³³ Brezak 2020, 99-100. Usporedi s Antistijevim primjerom.

⁴³⁴ Na primjer, Sekst je imao moćniju mornaricu od svih trijumvira zajedno, ali ju ni za što konkretno nije koristio, osim za pljačkanje vlastitih sunarodnjaka diljem obala Italije. Vidi i App. *Bell. civ.* 5.70; 91.

⁴³⁵ Brezak 2020, 101.

⁴³⁶ Vidi bilješku 403 s pratećim tekstom. S obzirom na izvorni narativ, u ovoj statistici je broj promjena strana ostavljen na broju tri.

⁴³⁷ Dio 49.1.5.

⁴³⁸ App. *Bell. civ.* 5.89; Dio 48.48.2.

⁴³⁹ App. *Bell. civ.* 4.38 piše kako su njegovi rođaci trijumvirima dokazali da nije bio u Rimu u vrijeme Cezarova ubojstva.

⁴⁴⁰ Cic. *ad Brut.* 24.1. U srpnju 43. pr. Kr. Ciceron pismo Brutu započinje objavom o Mesalinoj privrženosti: *Messallam habes.*

poraza u bitci kod Filipa predao se Antoniju i stupio u njegovu službu,⁴⁴¹ a 36. pr. Kr. nalazimo ga na suprotnoj strani – kao Oktavijanova sljedbenika koji osobno spašava svog novog zapovjednika nakon sukoba sa Sekstovom mornaricom u Mesanskom tjesnacu.⁴⁴² Ako bi se Mesalino bježanje Brutu moglo okarakterizirati kao čin spašavanja žive glave, a predaja Antoniju kao pokušaj očuvanja obraza i rimskih života,⁴⁴³ tada bi prelazak na Oktavijanovu stranu mogao nositi svjetonazorski predznak. Naime, Apijan izrijeком bilježi da je Mesala vjerno služio Antoniju „sve dok nije, nezadovoljan time što je Antonijem zavládala Kleopatra, prešao Oktavijanu.“⁴⁴⁴ Budući da se Antonijev boravak kod Kleopatre u Aleksandriji, prema antičkim autorima, često svodio više na razvrat nego na rješavanje ključnih pitanja,⁴⁴⁵ onda objašnjenje Mesaline promjene lojalnosti dobiva logično uporište. Još od mladih dana poznat po svojim retoričkim i intelektualnim sposobnostima,⁴⁴⁶ teško je vjerovati da su njegova čula mogla ostati imuna na Antonijevu neutaživu sklonost orgijama, pijančevanju i konstantnim bakanalijama. Iako je po obiteljskoj tradiciji pripadao konzervativnijim krugovima,⁴⁴⁷ uz Oktavijana je lakše mogao zatomiti urođeni republikanizam. Uvjerio se, čini se, u slojevitost i studioznost izrastajućeg pokreta, ali i u elokvenciju te pomirbeni stav njegova nositelja. Jednostavno, Antonije je bio sirovi vojnik, a Oktavijan političar nove generacije – intelektualcu poput Mesale to je moralo izgledati kao časnija i smislenija prilika za služenje državi.⁴⁴⁸

Statilije Taur je bio jedini među iliričkim zapovjednicima koji je Oktavijanu pristupio iz tuđih redova, a da pritom nikada nije služio njegovim neprijateljima.⁴⁴⁹ Karijeru je započeo kao štićenik Kalvisija Sabina, pa se s razlogom može pretpostaviti da je, poput svojeg patrona,

⁴⁴¹ Mesala je u bitci kod Filipa imao istaknutu zapovjedničku ulogu na Kasijevu desnom krilu, predvodeći „najborbeniju“ (τὸ μαχηώτατον) legiju (Plut. *Brut.* 40.). Brutovom i Kasijevom smrću postao je vođom preostalih republikanskih snaga, ali nije nastavio ratovati, nego se, zajedno s vojskom, predao pobjednicima (App. *Bell. civ.* 4.38; 136; 5.113.).

⁴⁴² App. *Bell. civ.* 5.113 ne propušta podsjetiti da je Mesala tada spasio svog proskriptora.

⁴⁴³ Što se može nazrijeti u App. *Bell. civ.* 4.38; 136.

⁴⁴⁴ App. *Bell. civ.* 4.38 (prev. B. Stevanović).

⁴⁴⁵ O Antonijevoj razuzdanosti, nerijetko i na Kleopatrin poticaj, svjedoče App. *Bell. civ.* 5.9; 11; 76; Dio 48.27.1-2; Plut. *Ant.* 27-29. Teško je sa sigurnošću utvrditi koliki je udio tih prikaza posljedica kasnije propagande, no ostaje činjenica da su upravo za njegova boravka u Aleksandriji Parti 41./40. pr. Kr. pregazili istočne provincije, dok su njegove ne baš uspješne kampanje u Partiji (36. pr. Kr.) i Armeniji (34. pr. Kr.) završile ozbiljnim vojnim gubicima.

⁴⁴⁶ Cic. *ad Brut.* 24.1-2. Stječe se dojam da Ciceron ne pronalazi dovoljno komplimentata koje bi o njemu izrekao.

⁴⁴⁷ Njegov je otac bio izraženi optimat i u bliskom odnosu s Ciceronom, a vrijedi zabilježiti kako se istaknuo u suđenju Klodiju Pulheru za incident vezan uz blagdan *Bona Dea* (Cic. *ad Att.* 1.13.3; 14.2-6.).

⁴⁴⁸ Plut. *Brut.* 53: „A kažu da je sam Mesala, kad ga je kasnije Oktavije hvalio što mu je, premda je kod Filipa njemu i Antoniju zbog Bruta bio najveći neprijatelj, kod Akcija pokazao svoju najveću odanost, rekao: »Doista, Cezare, ja sam uvijek poštovao i pristajao uz bolju i pravedniju stvar.«“ (prev. Z. Dukat)

⁴⁴⁹ Misli se na Seksta i Bruta.

bio cezarovac.⁴⁵⁰ Nakon Cezarova ubojstva prešao je u redove Marka Antonija, u čijoj je službi ostao sve do 37. pr. Kr.⁴⁵¹ Oktavijanu se priključio u sklopu dogovora postignutog u Tarentu, prema kojemu je Antonije, kao pomoć u borbi protiv Seksta Pompeja, poslao 130 brodova pod Statilijevim zapovjedništvom.⁴⁵² Kasnije iste godine imenovan je sufektnim konzulom, naslijedivši Antonijeva bratića Lucija Kaninija Gala, dok mu je kolega u konzulatu bio Agripa.⁴⁵³ Iako je njegov tadašnji boravak u Oktavijanovu okruženju proizlazio isključivo iz vojne suradnje među trijumvirima, a završetkom rata je, izgleda, bilo predviđeno i vraćanje flote Antoniju,⁴⁵⁴ okolnosti su se u međuvremenu promijenile. Od pobjede nad Sekstom Pompejem u rujnu 36. pr. Kr. Statilije se više ne može dovesti u vezu s Antonijem. Razlog? Moguće to što je kod Antonija zapovijedao dijelom mornarice (stotinjak brodova), a među većinom ambicioznih (a često i nestrpljivih) *novi homines* to nije bila osobito ugledna služba. Statilije je težio nečem višem. Oktavijan je to prepoznao i pripremio početnu ponudu dovoljno primamljivu njegovoj ambiciji i dostojnu njegovih (zamijećenih) sposobnosti: prokonzularnu upravu u Africi i zajamčen trijumf.⁴⁵⁵ Mladi je Italik, porijeklom iz Lukanije,⁴⁵⁶ prihvatio ponudu, uspješno izvršio zadatke, a kao šlag na torti njegova rapidnog uzleta, uslijedio je angažman u Iliriku. Poklonivši mu povjerenje, Oktavijan ga je takvom darežljivošću čvrsto vezao uz sebe, a Statilije protekom vremena nije zaboravio ta dobročinstva. Posljedica je poznata – uz Agripu, postao je njegov najveći oslonac u kasnijem upravljanju državom.⁴⁵⁷

Izuzme li se Tiberije, čiji je slučaj specifičan, ostala četvorica ovdje obrađenih prebjega ubrzo su nakon prelaska na Oktavijanovu stranu zadobila zapovjedne ili upravljačke položaje

⁴⁵⁰ Kalvisije je bio Cezarov zapovjednik u Etoliji tijekom građanskog rata protiv Pompeja Velikog (Caes. *Bell. civ.* 3.34-35; 56.) te upravitelj u Africi 45. pr. Kr. Njega i Statilija Ciceron pogrđno naziva „*Minotaurum*“ (Cic. *ad fam.* 12.25.), aludirajući time na njihovu političku i osobnu spregu.

⁴⁵¹ Cic. *Phil.* 3.26. Da je Kalvisije Sabin – a time i njegov *protégé* Statilije – već 44. pr. Kr. bio na Antonijevoj strani, može se zaključiti iz Ciceronova ironičnog komentara o namjesnicima provincija koji su priznavali Antonijeva imenovanja. Za Kalvisija navodi: *C. Calvisius Africam. Nihil felicius! Modo enim ex Africa decesserat et quasi divinans se rediturum duos legatos Uticae reliquerat.* / „Gaj Kalvisije dobiva Afriku. Ništa sretnije! Upravo je maločas napustio Afriku i kao da je predosjećao da će se vratiti, ostavio je dvojicu legata u Utici.“

⁴⁵² App. *Bell. civ.* 5.98.

⁴⁵³ Broughton 1952, 395-396. Agripa je bio *consul ordinarius*.

⁴⁵⁴ Dio 49.14.6. Ovdje se pretpostavlja da se Antoniju s flotom trebao vratiti i Statilije.

⁴⁵⁵ App. *Bell. civ.* 5.129 ne navodi poimence koga je Oktavijan delegirao za Afriku i Siciliju (bilježi tek da je ondje poslao *στρατηγοί*), no *Fasti triumphales* upućuju na to da je u Africi kao prokonzul djelovao Statilije Taur, zbog čega je i dobio trijumf *ex Africa* (Degrassi 1947, 87; 343.). Da je trijumf bio zajamčen, odnosno „poklonjen“ može se iščitati iz Dio 49.14.6. Tamo piše da je Statilije Afriku pridobio bez borbe, što prema klasičnim rimskim normama nije bilo dostatno za dodjelu trijumfa. Međutim, ovo se razdoblje odlikuje natjecanjem između Oktavijanovih i Antonijevih zapovjednika u osiguravanju trijumfa, pa ni Statilijev slučaj ovdje nije iznimka (Syme 1939, 241.).

⁴⁵⁶ Syme 1939, 237 i bilj. 3 i 4.

⁴⁵⁷ Vell. *Pat.* 2.127.1-2.

koji su rangom nadvisivali ili barem parirali onima koje su dotad obnašali. Menas je pritom djelomična iznimka, ali iz sasvim jasnog razloga: dok je kod Seksta Pompeja bio prvak flote i njegov najbliži suradnik,⁴⁵⁸ u Oktavijanovu je taboru ta uloga bila rezervirana za Agripu. Prešavši u Oktavijanovu službu 38. pr. Kr., Menas je postao zapovjednik eskadre od šezdeset brodova i zamjenik vrhovnog admirala Kalvisija koji je tu dužnost obnašao privremeno – zbog Agripina odsustva.⁴⁵⁹ Dakle, premještaj s prve pozicije u Sekstovoj mornarici na drugu u Oktavijanovoj ne može se smatrati ozbiljnom degradacijom. Statilije, koji je u Sicilski rat bio uključen kao zapovjednik manjeg kontingenta Antonijeve flote, kod Oktavijana je odmah preuzeo prestižnije zadaće: sudjelovao je u desantiranju Sicilije kod Tauromenija, zapovijedao nad nekoliko legija te dobio zadatak presijecanja Sekstovih logističkih linija.⁴⁶⁰ Po završetku operacija, postavljen je za prokonzula u Africi. S druge strane, Mesalin položaj u Antonijevoj službi teško je precizno odrediti – moguće da je stigao kao mornarički časnik u Statilijevoj pratnji.⁴⁶¹ No znamo da je kod Oktavijana već 36. pr. Kr. kotirao dovoljno visoko da nakratko zamijeni odsutnog Agripu na čelu mornarice, a potom i zapovijeda dvjema legijama na italjskoj strani Mesanskog tjesnaca.⁴⁶² Za Antistija pak možemo s popriličnom sigurnošću pretpostaviti da je bio među važnijim akterima u Sekstovim redovima. Na to upućuje činjenica da je bio jedan od posljednjih „uglednih ljudi“ koji su ga napustili.⁴⁶³ Priklanjanjem Oktavijanu, odmah je dobio zapovjednu ulogu u važnoj kampanji, što također ne svjedoči o degradaciji, nego o povjerenju.

Ovi primjeri zorno ilustriraju Oktavijanovu političku i kadrovsku strategiju: prepoznavanje, angažiranje i posljedično nagrađivanje pojedinaca koji su bili spremni svoj talent staviti u službu novog poretka. Munjeviti uspon ovih ljudi nakon prelaska u njegove redove svjedoči o dvosmjernoj dinamici – s jedne strane o njihovoj individualnoj sposobnosti i spremnosti za preuzimanje odgovornosti, a s druge o Oktavijanovoj potrebi da ključne položaje popuni pouzdanim, efikasnim i kompetentnim kadrom. Upravo zato nastojao je privući ljude svih profila: kako intelektualce poput Mesale i energične, poduzetne mladce poput Statilija, tako i razočarane ili politički zasićene veterane poput Menasa i Antistija. Paralelno s time, bio je dovoljno pronicav da ne upadne u vlastitu zamku. Svjestan njihove sklonosti mijenjanju strana – najčešće iz težnje za političkom opcijom koja će valorizirati njihov

⁴⁵⁸ App. *Bell. civ.* 5.70; 71; 73; Dio 48.30.4; 38.2; Vell. Pat. 2.73.3.

⁴⁵⁹ Agripa je tada ratovao u Galiji. App. *Bell. civ.* 5.80; 92; 96; Dio 48.49.2; Oros. 6.18.21. Cf. Brezak 2020, 100-102.

⁴⁶⁰ App. *Bell. civ.* 5.103; 105; 109; 118.

⁴⁶¹ Tako pretpostavlja Syme 1986, 202.

⁴⁶² App. *Bell. civ.* 5.101; 102; 103; 109; 112.

⁴⁶³ App. *Bell. civ.* 5.139.

trud i istovremeno kultivirati osobne zasade – znao je da njihovu lojalnost mora zaslužiti, ali je još bolje znao da je se treba i paziti. Zbog toga je, za razliku od svojih rivala, po tom pitanju postupio mudrije: osigurao je da unutar njegova pokreta ostane dovoljno prostora za djelovanje, tako da pridošlice u tom okviru mogu u potpunosti ostvariti vlastiti potencijal. Upravo je ta sposobnost da uskladi tuđe ambicije sa svojim političkim potrebama predstavljala temeljnu odliku njegove strategije – i ključ njegove konačne pobjede.

U tom kontekstu, priložena tablica ne služi samo kao rezime prethodnih redaka, nego i kao vizualna potvrda širine kadrovskog zahvata, pregledno pokazujući kojim su sve „gospodarima“ petorica Oktavijanovih iliričkih zapovjednika služila prije nego što su se priklonila njemu.

Tablica 1. Prikaz prethodnih službovanja Oktavijanovih zapovjednika

	ANTISTIJE	TIBERIJE	MENAS	MESALA	STATILIJE
Cezar	✓	✓	✗	✗	✓
Brut	✓	✗	✗	✓	✗
Lucije Antonije	✗	✓	✗	✗	✗
Sekst Pompej	✓	✓	✓	✗	✗
Marko Antonije	✗	✓	✗	✓	✓

Ovakvi „upadi“ u suparničke redove i prorjeđivanje njihova sposobnog kadra omogućili su Oktavijanu da stekne izniman ljudski kapital koji mu je poslužio kao čvrst temelj za daljnju političku izgradnju. Bio je svjestan vrijednosti ovih ljudi i nije zaboravio da su mu u izazovnim trenucima pomogli oblikovati pokret koji će ubrzo nadvladati i dovesti do onoga što danas nazivamo principatom. Tvrdnja da je ovim zapovjednicima kampanja u Iliriku bila izraz zahvalnosti, ali i znak da na njih ozbiljno računa kao na pouzdane stupove svog projekta, nije puka retorička floskula. Njezinu istinitost ponajbolje potvrđuju posljedice, vidljive kroz tri pokazatelja: političke i vojne počasti koje su im uskoro zaredale te statusni uspon njihovih sinova i unuka u novom političkom sustavu.

Kontrast u obnašanju najviših političkih časti prije i nakon kampanje u Iliriku izuzetno je izražen. Na pohodu je među osam zapovjednika bio samo jedan konzular – Agripa,⁴⁶⁴ što je tek 12,5 % kadra.⁴⁶⁵ U godinama koje su uslijedile, *consules ordinarii* postaju Mesala (31.

⁴⁶⁴ Konzul je bio 37. pr. Kr. (Dio 48.49.4; 49.24.1.)

⁴⁶⁵ Od magistrata među iliričkim zapovjednicima koji nisu dosegli konzulat Antistije je 45. pr. Kr. bio kvestor (Plut. *Caes.* 5.), a Tiberije 42. i 41. pr. Kr. pretor (Suet. *Tib.* 4.).

pr. Kr.),⁴⁶⁶ Agripa ponovno (28. i 27. pr. Kr.) te Statilije (26. pr. Kr.).⁴⁶⁷ Uzme li se u obzir da su dvojica zapovjednika preminula prije ili oko završetka ratnih operacija,⁴⁶⁸ statistika se počinje temeljiti na njih šest, a udio konzulara penje se na 50 %.⁴⁶⁹ Ako se tomu pribroji i porast broja sufektnih konzula – prije Ilirika to je bio jedino Statilije (37. pr. Kr.), dok nakon pohoda tu čast stječe i Antistije (30. pr. Kr.)⁴⁷⁰ – proizlazi da su, nakon kampanje, od šestorice preživjelih zapovjednika čak četvorica stekla konzulsku čast, bilo kao *ordinarii*, bilo kao *suffecti* (67 %).

Da je Oktavijan, izuzev političke potpore, visoko cijenio i njihovu vojničku izvedbu najbolje potvrđuju angažmani u godinama nakon Ilirika. U bitci kod Akcija, uz sveprisutnog Agripu, sudjelovali su Statilije i Mesala. O Mesalinoj ulozi u toj bitci ne znamo ništa, osim što Plutarh bilježi da je tom prilikom Oktavijanu „pokazao svoju najveću odanost.“⁴⁷¹ S druge strane, poznato nam je da je Agripa ondje predvodio cjelokupnu mornaricu, a Statilije kopnene snage.⁴⁷² Nakon Akcija,⁴⁷³ u Hispaniji su ratovali Statilije (29. pr. Kr.)⁴⁷⁴ i Antistije (26. – 25. pr. Kr.),⁴⁷⁵ dok je Mesala 28. pr. Kr. okončao kampanju u Akvitaniji, za što je godinu poslije nagrađen trijumfom.⁴⁷⁶ Zaključak za vojne časti poklapa se s onim što pokazuje i pregled konzula: od šestorice preživjelih zapovjednika, četvorica su nakon iliričke kampanje nastavila sudjelovati u daljnjim ratnim operacijama.

U osvrtu posvećenom njihovom potomstvu pristup ostaje isti, ali se mijenjaju akteri. Menas i dalje ostaje izvan statistike jer nije ostavio poznatih nasljednika, a iz istog razloga s popisa se izuzima Helvije. Umjesto njega, na listu se vraća Tiberije. Tako strukturiran pregled otkriva da je svih šest uvrštenih zapovjednika (od kojih su čak četvorica bili *novi homines*)⁴⁷⁷ osiguralo čast i visoki društveni položaj svojim sinovima i unucima. Antistijev sin bio je konzul 6. pr. Kr., a njegovi unuci dosegli su tu čast 23. i 28. po Kr.⁴⁷⁸ Istoimeni sin i unuk Fufija Gemina obnašali su konzulat 2. pr. Kr., odnosno 29. po Kr.,⁴⁷⁹ no njih je, kako bi rekla Domić

⁴⁶⁶ Dio 50.4.3; 10.1; Vell. Pat. 2.84.1; Degrassi 1947, 171; 245; 254; Syme 1939, 527. Cf. Broughton 1952, 420.

⁴⁶⁷ Degrassi 1947, 59; Syme 1939, 527.

⁴⁶⁸ Menas je poginuo 35. pr. Kr. u riječnoj bitci pri opsadi Segestike (Dio 49.37.6.), dok je Tiberije Klaudije Neron umro 33. pr. Kr. (ne na kampanji). Informaciju o godini njegove smrti crpimo iz Suet. *Tib.* 6 gdje piše da je budući car kao devetogodišnjak izgubio oca i održao pogrebni govor na rimskom Forumu.

⁴⁶⁹ Agripa, Mesala i Statilije naspram Fufija, Antistija i Helvija.

⁴⁷⁰ Syme 1939, 527.

⁴⁷¹ Plut. *Brut.* 53.

⁴⁷² Vell. Pat. 2.85.2.

⁴⁷³ Agripa je izuzet jer je dobro poznato da je i nakon Akcija sudjelovao u brojnim pohodima.

⁴⁷⁴ Dio 51.20.5.

⁴⁷⁵ Dio 53.25.7; Flor. *Epit.* 2.33.

⁴⁷⁶ Degrassi 1947, 87; 345.

⁴⁷⁷ Antistije, Fufije, Agripa i Statilije.

⁴⁷⁸ Dio 57 *index*; Vell. Pat. 2.43.4; Syme 1939, 528; Syme 1986, 428.

⁴⁷⁹ Degrassi 1947, 140; 187; Syme 1939, 528. Sin Fufija Gemina je bio *consul suffectus* (2. pr. Kr.).

Kunić, „pratila zla kob“.⁴⁸⁰ Prvi je pod nerazjašnjenim okolnostima izbrisan iz *Fasti Magistrorum Vici*,⁴⁸¹ dok je drugi stradao u obračunu koji je Tiberije poveo protiv Sejana.⁴⁸² Taj Tiberije je, dakako, bio sin Tiberija Klaudija Nerona, pa o njemu, kao i o Agripi te njegovim potomcima, ne treba trošiti previše riječi. Posljednja dvojica, Mesala i Statilije, nude klasičnu rimsku obiteljsku priču. Prvo njihovi sinovi: Mesalin stariji sin bio je konzul 3. pr. Kr. i upravitelj Ilirika 6. po Kr,⁴⁸³ dok je mlađi sin konzulsku dužnost vršio 20. po Kr.⁴⁸⁴ Statilije je također imao dvojicu sinova, oba imena Tit. Stariji (poznat kao *monetalis*) umro je prije no što je dosegao dob za konzulat,⁴⁸⁵ dok je mlađi službu obnašao 11. po Kr.⁴⁸⁶ Niz nastavljaju unuci: Mesalin unuk Marko Mesala (sin konzula iz 3. pr. Kr.) dijelio je konzulat 20. po Kr. sa svojim stricem Markom Aurelijem Kotom Maksimom,⁴⁸⁷ a Statilijev unuk Sizena (sin monetala) *fasces* je zadužio 16. po Kr.⁴⁸⁸ Dvojica posljednjih potomaka, ponovno imena Tit, bili su unuci i Mesale i Statilija iz braka Mesaline kćeri Valerije i Statilijeva mlađeg sina (konzula 11. po Kr.). Prvi od njih konzulat je vršio 44. po Kr., a njegov brat – s kognomenom Korvin – godinu poslije.⁴⁸⁹ Kako bi se i ovdje zadržala preglednost, ključne informacije o političkom usponu Oktavijanovih zapovjednika objedinjene su u tablici organiziranoj po zamišljenom kronološkom obrascu:

⁴⁸⁰ Domić Kunić 2022, 332.

⁴⁸¹ Syme 1986, 88 i bilj. 45.

⁴⁸² Dio 58.4.5; Tac. *Ann.* 5.2.2. Čak je i unukova majka pogubljena zato što ga je oplakivala (Tac. *Ann.* 6.10.1.).

⁴⁸³ Iako uzvišen u časti, ne može se reći da je Valerije Mesalin imao previše sreće na svojim službama. Njegov je konzulat ostao upamćen po razornim potresima koji su te godine pogodili Rim (Dio 55.22.3.), a namjesništvo u Iliriku po izbijanju Batonskog ustanka (Vell. Pat. 2.112.1.).

⁴⁸⁴ Dio 57 *index*; Degrassi 1947, 185; Syme 1986, 230. Marko Aurelije Kota Maksim Mesalin bio je sin Mesale Korvina iz braka s Aurelijom Kotom. Adopcijom je prešao u *gens Aurelia*, a nakon bratove smrti uzeo je njegov *cognomen* Mesalin. Cf. Vell. Pat. 2.112.2.

⁴⁸⁵ Syme 1986, 376.

⁴⁸⁶ Degrassi 1947, 297; 303; 530; Syme 1986, 97; 240.

⁴⁸⁷ Dio 57 *index*; Degrassi 1947, 185; Syme 1986, 229-230.

⁴⁸⁸ Degrassi 1947, 185; 303.

⁴⁸⁹ Degrassi 1947, 151; 327; Syme 1986, 240. Tit Korvin (konzul 45. po Kr.) je zajedno s unukom Azinija Poliona, Azinijem Galom, neuspješno planirao urotu protiv cara Klaudija (Suet. *Cl.* 13.).

Tablica 2. Politički prikaz Oktavijanovih zapovjednika prije i poslije iliričke kampanje

Zapovjednici	<i>Homo novus</i>	Magistrature prije Ilirika	Prijelaz Oktavijanu	Magistrature nakon Ilirika	Zapovijedanje nakon Ilirika	Istaknuti potomci u principatu
Antistije	✓	<i>kvestor</i>	✓	<i>sufektni konzul</i>	✓	✓
Mesala	✗	✗	✓	<i>konzul</i>	✓	✓
Tiberije	✗	<i>pretor</i>	✓	<i>umro 33. pr. Kr.</i>		✓
Helvije	✓	✗	od početka na Oktavijanovoj strani	✗	✗	✗
Agripa	✓	<i>konzul</i>		<i>konzul</i>	✓	✓
Fufije	✓	✗		✗	✗	✓
Statilije	✓	<i>sufektni konzul</i>	✓	<i>konzul</i>	✓	✓
Menas	✓	✗	✓	<i>poginuo 35. pr. Kr.</i>		✗
	6/8	4/8	5/8	4/6	4/6	6/6

Kako je istaknuto, dok je gradio vlastiti politički put, Oktavijan je istovremeno raskidao sa Cezarovom ostavštinom. Kampanja u Iliriku poslužila mu je kao okvir za dovršetak tog višegodišnjeg procesa. Ipak, brojniji dio njegovih iliričkih zapovjednika priklonio mu se tek u završnoj fazi tog procesa. To znači da je tijekom većeg dijela razdoblja od 40. do 36. pr. Kr. i dalje ponajviše morao računati s ljudima koje je naslijedio iz Cezarova vremena. Preciznije, barem do 37. pr. Kr., budući da se posljednja godina rata protiv Seksta Pompeja odvila s Mesalom, Statilijem i Menasom već integriranima u njegove redove – što samo svjedoči da je njegov politički projekt tada već bio u uznapređenoj fazi. No do tog je trenutka Oktavijan već nadvladao najveće teškoće svoje karijere,⁴⁹⁰ a oni koji su ih iznijeli na svojim leđima ionako nisu pripadali skupini kojoj je kasnije bio namijenjen Ilirik. To su bili ljudi iz „prvog kadrovske ešalona“, uvjereni cezarovci koji su se Oktavijanu stavili na raspolaganje zbog imena koje je ponio i čijom je pomoći njegov politički stroj uopće dobio zamašnjak.

Čini se stoga primjerenim ovaj iscrpni segment zaokružiti proširenjem pogleda izvan granica Ilirika i osvrtnom na Oktavijanova imenovanja u ostalim provincijama. Time se dodatno ističe kontrast između dviju kadrovskih matrica: one iz faze političkog sazrijevanja, utemeljene na naslijeđenoj lojalnosti i one iz faze političkog preuzimanja vlasti, oblikovane prema vlastitim kriterijima. Istodobno se pokazuje da je upravo spoj tih dviju komponenti Oktavijanu omogućio da 35. pr. Kr. ostvari ono što je Cezaru 58. pr. Kr. ostalo nedostižno – potpuno osiguravanje zaleđa prije pokretanja prve samostalne kampanje.

Pod Oktavijanovom su se vlašću od kraja 40. pr. Kr., kako znamo, nalazile provincije Galija, Hispanija i Ilirik, 38. pr. Kr. je pripojena Sardinija i Korzika, dok su Afrika i Sicilija, pa čak i Italija, iako je nad njom vlast još uvijek formalno dijelio s Antonijem, „odolijevale“ sve

⁴⁹⁰ Misli se na period između Peruzinskog rata i 38. pr. Kr.

do 36. pr. Kr. Analiza dostupne upravne strukture pokazuje da je „smjena generacija“ između onih koji su svoje karijere započeli još za Cezarova života i onih koji su vlastiti uspon vezali uz Oktavijana tekla paralelno s događajima 36. i 35. pr. Kr. Prije pobjede nad Sekstom i pokretanja iliričke kampanje prevladavali su cesarovci, a od tada nadalje Oktavijanovi ljudi. Ono što im je zajedničko jest da su – neovisno o trenutku imenovanja – svi službu preuzimali kao konzulari, a po njezinu završetku bivali nagrađeni trijumfima.⁴⁹¹

Kako je naznačeno u dijelu o propagandnoj pozadini brundizijskog sporazuma, Galija i Ilirik su Oktavijanu trebali poslužiti za evokaciju Cezarovih početnih pozicija 58. pr. Kr. Samim time, 39. pr. Kr. nisu bili prikladni kao nagrada za prošlost, već kao poligoni za budućnost. Zato je za isplatu političkog duga cesarovima odabrana tada jedina preostala provincija, Hispanija. Ondje je prvi takav upravitelj bio jedan od najlojalnijih cesarovaca, Gnej Domicije Kalvin (konzul 53. i 40. pr. Kr.),⁴⁹² koji je nakon trogodišnje službe (39. – 37. pr. Kr.) ovjenčan trijumfom *ex Hispania* 36. pr. Kr.⁴⁹³ Te ga je godine naslijedio Gaj Norban Flak (konzul 38. pr. Kr.), *homo novus* čija je obitelj stradala u Sulinim proskripcijama i koju je ponovno uzdigao Cezar.⁴⁹⁴ Njegova je uprava trajala do 35. pr. Kr., a trijumf je proslavio 34. pr. Kr.⁴⁹⁵ Istodobno s njihovim namjesništvima, bjesnio je rat protiv Seksta. S obzirom na to da su Domicije Kalvin i Norban Flak unaprijed predodređeni za prokonzule u Hispaniji, Oktavijanu je za preostale cesarovce ponestalo mjesta, pa ih je angažirao kao zapovjednike u Sicilskom ratu: Kalvisije Sabin (konzul 39. pr. Kr.)⁴⁹⁶ je 38. pr. Kr. bio zapovjednik cjelokupne mornarice, a Lucije Kornificije (konzul 35. pr. Kr.)⁴⁹⁷ na čelu eskadre iz Ravene.⁴⁹⁸

Kada je Oktavijan zavladao zapadom, poziciju hispanskog namjesnika je počeo popunjavati svojim ljudima. Godine 34. pr. Kr. upravu je preuzeo njegov polubrat Lucije Marcije Filip (sufektni konzul 38. pr. Kr.),⁴⁹⁹ dok je 33. pr. Kr. prokonzul postao i Apije Klaudije

⁴⁹¹ Osim Agripe koji je konzul postao nakon kampanje u Galiji 39. i 38. pr. Kr.

⁴⁹² Zapovjednik Cezarove središnjice u bitci kod Farsala (Caes. *Bell. civ.* 3.89; Plut. *Pomp.* 69; Caes. 44.; App. *Bell. civ.* 2.76.).

⁴⁹³ Dio 48.42.2-4; Vell. Pat. 2.78.3; Degrassi 1947, 87.

⁴⁹⁴ Syme 1939, 200 i bilj. 3. Da je bio konzul: Dio 48.43.1; 49.23.1. Vrijedi spomenuti da je u bitci kod Filipa ratovao na trijumvirskoj strani (App. *Bell. civ.* 4.87; 102-104.)

⁴⁹⁵ Degrassi 1947, 87.

⁴⁹⁶ Cezarov zapovjednik u Etoliji (Caes. *Bell. civ.* 3.34-35; 56.) i, uz Marcija Cenzorina, jedini koji je onog sudbonosnog dana u Senatu pokušao pomoći napadnutom Cezaru (Nic. Dam. *Vit. Caes.* 96.). Kao konzul: Dio 48.34.1.

⁴⁹⁷ Brutov tužitelj u suđenju za Cezarovo ubojstvo (Plut. *Brut.* 27.). Kao vojskovođa 38. i 36. pr. Kr.: App. *Bell. civ.* 5.86; 111-115.

⁴⁹⁸ Možda su Domicije Kalvin i Norban Flak imali pravo prednosti provincijske uprave zato što su, za razliku od Kalvisija i Kornificija, sudjelovali u bitci kod Filipa.

⁴⁹⁹ Broughton 1952, 408.

Pulher, Norbanov kolega iz konzulata te jedan od prvih patricija koji su prešli na Oktavijanovu stranu.⁵⁰⁰ Naravno, i njih su dvojica bili nagrađeni trijumfima – 33. i 32. pr. Kr.⁵⁰¹

Nakon što je Lepid nestao s političke scene 36. pr. Kr., Oktavijan je stekao novu provinciju, Afriku, pa se otvorio prostor za dodatne pozicije. Ovoga puta je mogao nagraditi i svog i nekadašnjeg Cezarova čovjeka. Položaj prokonzula 36. pr. Kr. je prvo pripao Statiliju Tauru, a 34. pr. Kr. ga je naslijedio jedan od ključnih vojskovođa u ratu protiv Seksta Pompeja, spomenuti Lucije Kornificije.⁵⁰² Niti njih trijumfi nisu zaobišli: Statilije je svoj proslavio 34., a Kornificije 33. pr. Kr.⁵⁰³ Na kraju valja spomenuti da je Oktavijan pronašao zadovoljavajuću službu i za Kalvisija Sabina: 36. i 35. pr. Kr. je obavljao važnu zadaću u uspostavi reda i stabilizacije Italije.⁵⁰⁴ Kada je objedinio stare i nove zasluge, povjeren mu je prokonzulat u Hispaniji 31. i 30. pr. Kr., nakon čega je 28. pr. Kr. i on proslavio trijumf.⁵⁰⁵

Tablica 3. Oktavijanovi upravitelji od 39. do 33. pr. Kr.

Upravitelji	Uspion za Cezara	Konzulat (god. pr. Kr.)	Provincija	Razdoblje uprave (god. pr. Kr.)	Trijumf (god. pr. Kr.)
Domicije Kalvin	✓	53., 40.	Hispanija	39. – 37.	<i>ex Hispania</i> (36.)
Norban Flak	✓	38.	Hispanija	36. – 35.	<i>ex Hispania</i> (34.)
Marcije Filip	✗	38. (suff.)	Hispanija	34.	<i>ex Hispania</i> (33.)
Klaudije Pulher	✗	38.	Hispanija	33.	<i>ex Hispania</i> (32.)
Statilije Taur	✗	37. (suff.)	Afrika	36. – 34.	<i>ex Africa</i> (34.)
Lucije Kornificije	✓	35.	Afrika	34. – 33.	<i>ex Africa</i> (33.)
Marko Agripa	✗	37.	Galija	39. – 38.	<i>ex Gallia</i> ⁵⁰⁶ (38.)
Kalvisije Sabin	✓	39.	Italija ⁵⁰⁷	36. – 35.	<i>ex Hispania</i> (28.)
			Hispanija	31. – 30.	

⁵⁰⁰ Syme 1939, 229.

⁵⁰¹ Degrassi 1947, 343; Syme 1939, 292.

⁵⁰² Vidi detaljnije u *Povijesnim okolnostima*.

⁵⁰³ Degrassi 1947, 343.

⁵⁰⁴ App. *Bell. civ.* 5.132; Broughton 1952, 407. Cf. Dio 49.15.1; Suet. *Aug.* 32.

⁵⁰⁵ Degrassi 1947, 345; Syme 1939, 302 i bilj. 5.

⁵⁰⁶ Agripa je za službu u Galiji dobio trijumf, ali ga zbog Oktavijanovih nevolja sa Sekstom nije htio proslaviti (Dio 48.49.4.).

⁵⁰⁷ Iako Italija nije bila provincija, ovdje je uvrštena zato što je Kalvisiju dodijeljena kao služba u sklopu Oktavijanove politike nagrađivanja zaslužnih cesarovaca. Iz istog su razloga, iako izlaze iz kronološkog okvira, navedeni njegovo namjesništvo u Hispaniji te hispanski trijumf.

Glavni je cilj u ovom potpoglavlju bio ukazati na jedan vrlo složen i višeslojan proces koji se odvijao u pozadini, mimo glavnih političkih tokova. Kao što je dosad više puta naglašeno, Oktavijan nije djelovao slučajno niti bez jasne, premda često prikrivene namjere. Njegovi su potezi bili pažljivo odmjereni i upravo mu je takav pristup omogućio da, s jedne strane, nadvlada sve konkurente, a s druge pridobije njihove dotadašnje političke i vojne oslonce. Pokazalo se da je politiku regrutacije u vlastite redove provodio sustavno, ali i s visokom dozom državništva: neke je ciljano privlačio unaprijed pripremljenim pozicijama, dok je onima koji su mu samoinicijativno pristupali nastojao osigurati primjereno mjesto. Na sličan je način pristupio i odabiru momčadi za kampanju u Iliriku – odabir je bio planski, uloge jasno raspodijeljene, a povjerenje utemeljeno na već potvrđenoj lojalnosti i sposobnosti. Okupivši ih na „jednom mjestu“, pružio im je priliku kakvu dotad nisu imali: sudjelovanje u pravom osvajačkom pohodu protiv vanjskog neprijatelja. U takvim su se okolnostima zamorna intervencijska gušenja pobuna po provincijama i mrski građanski ratovi mogli doimati kao neka daleka prošlost.

3.3. Motivi i strateški cilj

Gornji segment pokazuje da početna primjedba o preuskom promatranju konteksta iliričke kampanje nije bez temelja. Iz vida je ispušteno previše pozadinskih događaja koji na cijelu priču mogu baciti posve novo svjetlo. Pažljivom čitatelju, uostalom, neće promaknuti da u dosadašnjoj raspravi nema previše spomena o motivima koje donose relevantni izvori – ponajprije zato što opis kampanje u njima započinje kronološki prekasno.⁵⁰⁸ Apijan kreće od „Kada se August učinio gospodarom svega (...),“ a Dion Kasije od „Cezar je u međuvremenu, sada kada je Seksta nestalo (...)“. I tu leži osnovni problem: u njihovim uvodima nema ni traga gornjoj fabuli, a historiografska rekonstrukcija nije pošla dalje od tih uvoda. Međutim, na posljednjih petnaestak stranica nalazi se više od stotinu bilješki sa citatima iz izvora koje svjedoče da je posrijedi bilo nešto sasvim drukčije od dosad uvriježenog.

Ispravljena je, da se tako izrazim, povijesna nepravda. Oktavijana se, zbog necjelovitog pristupa, promatralo kao nedoraslog baštinika koji se propinjao na prste ne bi li ulovio makar dašak Antonijeve reputacije. No, takvoj karakterizaciji nema mjesta u kontekstu 35. pr. Kr. Tada se u Iliriku nije pojavio neuvjerljivi mladac iz 42. ili 40. pr. Kr. čije je vojničko umijeće u kontrastu sa Cezarovim poprimalo obrise crnog humora – poput toga da je povećani fizički napor Cezaru omogućavao da na jurećem konju, s rukama iza leđa, diktira spise i dnevno

⁵⁰⁸ App. *Ill.* 16; Dio 49.34.1. O motivima u izvorima vidi niže.

prevali sto milja,⁵⁰⁹ a dvostruko mlađem Oktavijanu da u bunilu i letargiji padne u bolesničku postelju⁵¹⁰ – nego već tada najmoćniji Rimljanin, koji je u tom trenutku iza sebe imao najveću vojsku (sastavljenu od prokušanih veterana), formiranu, lojalnu, ali i dalje rastuću političku sljedbu, potpuno osigurano zaleđe, dobivene ratove – i cijelo desetljeće iskustva.⁵¹¹

S time na umu, preostaje pitanje motiva. Zašto je Oktavijan uopće pokrenuo vojnu kampanju i zašto je odabrao baš Ilirik? Zbrojimo li dosad izneseno i usporedimo s onim što kazuju izvori, nailaze zanimljivi odgovori.

Oktavijan je kampanju pokrenuo zato što mu je to bila posljednja neispunjena zadaća. Nakon što je na unutarnjem političkom planu ostvario sve ključne ciljeve, sada se mogao vratiti projektu koji je odgodio prije gotovo četiri godine. No, ovoga puta nije polazio od ideje da ni u čemu ne smije zaostajati za Antonijem i da istodobno treba evocirati Cezara. Takav je mentalni sklop pripadao prošlom svršenom vremenu jer taj Oktavijan više nije postojao. Ovaj aktualni nije zaostajao za Antonijem, već ga je u mnogočemu nadmašivao; nije podsjećao na Cezara jer više nije gradio identitet dostojnog nasljednika – sada je bio predvodnik novog naraštaja, predodređen za veće stvari od gaženja tuđim stopama. Ipak, i dalje je bio rimski političar. A kako su Rimljanima politika i rat bili nerazdvojivi, tako je i on političku pobjedu na zapadu trebao oplemeniti istaknutim vojnim pohodom.⁵¹² To je morao napraviti zbog sebe, a vjerojatno je isto očekivala i javnost. Zašto? Zbog nama danas maglovitog koncepta, ukorijenjenog u svetom zavjetu rimske elite: hrabrosti, vještini i časnom služenju državi. Jednom riječju – *virtus*.

Virtus je u rimskoj vladajućoj klasi predstavljala urođenu vrlinu, ali samo onda kada se očitovala u službi zajednice. Posjedovati je, a ne iskazivati u korist države, smatralo se vrijednim prijezira.⁵¹³ U temelju je to bio skup ratničkih vrlina neophodnih svakom zapovjedniku,⁵¹⁴ a svaki je istaknuti pojedinac težio biti prepoznat kao njezino živo utjelovljenje. Drugim riječima, Oktavijanu je, kao eminentnoj ličnosti, bilo nužno manifestirati *virtus* kako bi ga se smatralo njezinim dostojnim nositeljem. To je bilo najveće priznanje koje

⁵⁰⁹ Plut. *Caes.* 17; Suet. *Div. Iul.* 57.

⁵¹⁰ App. *Bell. civ.* 5.57; 87; Plut. *Ant.* 22; Suet. *Aug.* 13; 16; 91. Ovi se navodi odnose na Oktavijanovo ratovanje prije Ilirika, u bitci kod Filipa, sukobu s Antonijem prije potpisivanja brundizijskog sporazuma te Sicilskom ratu 38. pr. Kr.

⁵¹¹ To nije puki osobni dojam, niti imam namjeru biti Oktavijanov apologet – ovo je sve vidljivo u antičkim izvorima.

⁵¹² Na sličnom je tragu i Goldsworthy 2010, 327. Dosadašnje pobjede ostvarene su u građanskim ratovima, što nije imalo težinu kao rat protiv vanjskog neprijatelja.

⁵¹³ Vidi više u Earl 1967, 21 ff.

⁵¹⁴ McDonnell 2006, 5 s pripadajućom bibliografijom u bilj. 14; Goldsworthy 2006, 37.

je pojedinac unutar snažno militariziranog rimskog društva mogao steći.⁵¹⁵ A budući da je rimski *plebs* oduvijek najviše slavio ljude prožete tom čašću (uspješne vojskovođe), Oktavijanu je bilo savršeno jasno što mora učiniti.

Gaj Marije, Sula, Pompej i Cezar, velikan do velikana, *virtus ad virtutem*, postavili su ljestvicu vojne slave na praktički nedostižnu visinu. Njihova ratna postignuća, od Numidije, Cimbra i Teutonaca preko Mitridata, pirata i Armenije, pa sve do Galije, Britanije i Germanije, rimskoj su državi donijeli golema teritorijalna proširenja, znatne materijalne dobitke, kao i izuzetnu reputaciju. Da bi im se u percepciji uopće mogao približiti, Oktavijan je također morao postići vrlo zapažen vojni rezultat.⁵¹⁶ No, takav rezultat nikako nije mogao ostvariti u Iliriku. Štoviše, sve upućuje na to da Ilirik za takvo što niti nije bio namijenjen.

Krenimo od temeljnog okvira: na pohod koji je za njega predstavljao istinsku prekretnicu i nakon kojega je trebala biti prepoznata njegova *virtus*, Oktavijan je poveo pomno odabrane, dokazano sposobne ljude – ujedno i vjesnike nove političke kohezije. Kampanja je pokrenuta u trenutku kad su njegova vojna i politička moć bile bez premca. Kvalitetan i lojalan kadar raspoređen po provincijama osiguravao mu je zaleđe, a svaka bi lokalna nevolja bila riješena prije nego što bi vijesti uopće doprle do njega. S istoka nije vrebala nikakva prijetnja jer je Antonije nakon partske pripremao armensku kampanju.

Sada možemo kratko zastati i u donjoj tablici pogledati što o razlozima Oktavijanove kampanje pišu Apijan i Dion Kasije.

⁵¹⁵ Cezar je gotovo cijelo desetljeće, preko *Komentara*, o sebi nastojao izgraditi upravo takvu sliku. Vidi detaljno u Brezak 2021, 118-143. Koliko god iz današnje perspektive to može djelovati pretenciozno, kod Rimljana je *virtus* bila duboko ukorijenjena vrijednost, kultivirana od rane Republike i usađivana već u djetinjstvu. Više u McDonnell 2006.

⁵¹⁶ Logično, što je ljestvica više bila podignuta, to su više rasli i kriteriji za percepciju nečije *virtus*.

Tablica 4. Razlozi antičkih izvora za Oktavijanovu kampanju⁵¹⁷

AUTOR	KAZNENA EKSPEDICIJA (neplaćanje tributa, piraterija, napadi na Italiju...)	UVJEŽBAVANJE VOJSKE
Apijan	<p>App. III. 15 <u>TRIBUT</u> -ponovno je pokorio one koji su se pobunili i iznova ih prisilio plaćati tribut</p> <p><u>NAPADI NA ITALIJU</u> -(pokorio je) barbarske i ratoborne narode, koji su često pljačkali susjedne italske krajeve</p>	
	<p>App. III. 16 <u>PIRATERIJA</u> -Melitene i Korkirane, koji žive na otocima, potpuno je uništio zato što su prakticirali pirateriju</p> <p>-Liburne je lišio njihovih brodova jer su se i oni bavili piraterijom</p>	
	<p>App. III. 18 <u>IAPODI</u> -odbacili su Rimljane dvaput u razmaku od dvadeset godina, pregazili Akvileju i popljačkali rimsku koloniju Tergeste</p>	
	<p>App. III. 22 <u>SEGESTANI</u> -u ranija vremena Rimljani su dva puta napali zemlju Segestana, ali nisu dobili nikakvih taoca niti išta drugo, iz kojega su razloga Segestani postali vrlo oholi</p>	
Dion Kasije	<p>Dio 49.34.2 <u>TRIBUT; NAPADI NA ITALIJU</u> -Salasi, Taurisci, Liburni i Japidi, koji se nikada nisu korektno ponašali prema Rimljanima, ne samo da su propustili platiti svoj dio tributa, i višekratno napali i poharali susjedna područja, već su se sada i otvoreno pobunili zbog njegove odsutnosti</p>	<p>Dio 49.36.1 -želio je svojim vojnicima dati vježbe i iskustva sa stranim narodima</p>

Iz ovih navoda proizlazi da su Oktavijana na pohod nagnali neplaćanje nameta, piraterija, pljačkaški upadi u Italiju, segestanska „oholost“ (*φρόνημα*) te neizostavna potreba za uvježbavanjem trupa.⁵¹⁸ No takvo rješenje teško može stajati: po tome bi ispalo da je

⁵¹⁷ Prijevodi uvrštenih zapisa preuzeti iz Bilić-Dujmušić 2004, 599-601; 604; 621; 623.

⁵¹⁸ Navod o uvježbavanju vojske prilično podsjeća na ranije spomenute riječi u Vell. Pat. 2.78.2: „Kako dokolica – najpogubnija za stegu – ne bi kvarila vojnike, Cezar je u to vrijeme učvršćivao vojsku čestim pohodima po Iliriku i Delmaciji te podnošenjem opasnosti i privikavanjem na rat.“ (Vidi potpoglavlje *Propagandna pozadina Oktavijanova preuzimanja Ilirika*.) Za pretpostaviti je da su obojica koristili isti izvor (ili je Dion Kasije kao izvor koristio Veleja Paterkula). Budući da smo se već osvrnuli na pitanje Oktavijanove potrebe da „uvježbava“ vojsku, rasprava o tom segmentu ovdje se može smatrati zaključenom. Također, valja napomenuti da je izjava u Dio 49.34.1 o Oktavijanovom prvotno planiranom pohodu prema Siciliji i Africi kontradiktorna onome što piše nekoliko poglavlja ranije

najmoćniji živući Rimljanin, u svom presudnom trenutku, potpuno neopterećen unutarnjim političkim prilikama, pokrenuo kampanju koja mu je mogla osigurati mjesto u panteonu – zato da bi njegova vojska vježbala utjerivanje danka i kažnjavanje barbarskih nepodopština.

Premda stanje u Iliriku nije bilo osobito mirno, to ne mogu biti valjani uzroci kampanje. Jednostavno je prevelik i previše očit nesrazmjer između širih okolnosti i ovih lokalnih nemira. Izbjegavanje plaćanja novčanih tražbina i napadi na Italiju nedvojbeno jesu predstavljali uvredu *maiestas populi Romani* i iz rimske su perspektive morali biti oštro sankcionirani, no takva zadaća nije bila dostojna Oktavijanovih onodobnih aspiracija.⁵¹⁹ On se ne bi zamario osobnim dolaskom kako bi se bavio pukim uvođenjem reda⁵²⁰ jer to naprosto nije bilo dovoljno prestižno; da je posrijedi bilo samo to, postupio bi jednako kao i u ostalim provincijama – delegirao bi upravitelja i njemu prepustio rješavanje tamošnjih problema. Međutim, činjenica da je ne samo osobno došao, nego i poveo svojeg najboljeg vojskovođu, mornaricu te za tu priliku oformljenu riječnu flotilu⁵²¹ implicira da je u pitanju bilo nešto mnogo ambicioznije.

Ipak, na prvi pogled postoji paradoks. Ako su Oktavijanovi stvarni planovi bili daleko širi, a navedene epizode nedovoljno renomirane za njegov osobni angažman, kako onda objasniti njihovo istaknuto mjesto u kasnijoj propagandnoj eksploataciji?

Koliko god cijela ova stvar djelovala zamršeno, zapravo je prilično jednostavna. Apijan, za razliku od Diona Kasija, nije bio sklon prekomjernoj historiografskoj analitici niti nametanju vlastitog gledišta; svojim je čitateljima ponajprije nastojao revno i nenametljivo podastrijeti informacije do kojih je došao putem dostupnih podataka.⁵²² Seciramo li njegov preuzeti izvještaj o Oktavijanovoj kampanji, uočavamo da je sve ispravno i logički poredano, jedino ključni prijelazi nisu dodatno naglašeni. To je tipičan propagandni obrazac kojim se služi svatko tko se ciljanoj publici želi predstaviti u najboljem svjetlu, ali je pritom svjestan da joj ne može otvoreno lagati. Cezar je u tome bio nedostižan, a Oktavijan njegov najnadareniji učenik. Iako danas ovu temu rekonstruiramo upravo preko Apijana jer Augustovi *Memoari* i Oktavijanovi post-ilirički izvještaji Senatu nisu sačuvani, držim da je ono što čitamo u *Ilirskoj knjizi* vrlo blisko Oktavijanovim – i nekoliko godina kasnije Augustovim – vlastitim riječima. To se jasno očituje u načinu izlaganja: sadržaj je oblikovan za publiku naviklu na „julijevsku

(49.14.6.), gdje je Oktavijan, neposredno nakon pobjede nad Sekstom, već sredio stanje u tim provincijama. Možda je Dion Kasije samo ponovio tvrdnju, ali u drugačijem kontekstu. Na to bi moglo upućivati spominjanje oluje i lošeg vremena pri plovidbi prema Siciliji, jednako kao i u 49.1.3. Ipak, cf. Suet. *Aug.* 47 koji donosi istu informaciju kao i Dio 49.34.1.

⁵¹⁹ To se odnosi i na točke 1 i 2 s početka poglavlja (zaštita Italije).

⁵²⁰ Što se može zaključiti na temelju ovoga što donose izvori.

⁵²¹ Flotila: App. *Ill.* 22; Dio 49.37.5.

⁵²² Takvu je namjeru istaknuo u App. *Praef.* 12-13. Također, opće je poznato da se njegov opis iliričke kampanje naslanja na Augustove *Memoare* i Oktavijanove izvještaje Senatu (App. *Ill.* 14-16.).

autopropagandu“ sredine i druge polovice 1. st. pr. Kr. u kojoj se izostavljaju porazi podređenih zapovjednika,⁵²³ naglašava vlastita uloga pri njihovim uspjesima i smjelim djelima,⁵²⁴ izdvaja osobni utjecaj na ponašanje vlastite i neprijateljske vojske,⁵²⁵ apostrofira milosrđe prema poraženima,⁵²⁶ ističe taktička vrsnost⁵²⁷ ili pak pokazuje da prisutnost vrhovnog zapovjednika na neprijateljskom području znači mir, a njegov odlazak pobunu.⁵²⁸ Može se prihvatiti da je Apijan dijelove prenesenog teksta u manjoj mjeri skraćivao i prilagođavao, ali nema razloga pretpostavljati da je ozbiljnije intervenirao – po svojoj vokaciji tako sročena propagandna nastojanja jednostavno ne pripadaju njegovom vremenu. Nabrojani elementi isuviše podsjećaju na Cezara⁵²⁹ da bi se mogli promatrati kao slučajna „žanrovska“ podudarnost: Cezarov je pristup u isticanju vojne vještine i pretvaranju naracije u dokaz vlastite *virtus* bio toliko učinkovit da ga je Oktavijan sigurno prepoznao i jednako sustavno primijenio. Ove stavke flagrantno svjedoče primjeni tog obrasca, kao što ujedno potvrđuju da je javno osvještavanje *virtus* bilo i Oktavijanovom glavnom namjerom – a takva nakana ne odgovara literarnom stilu naklonjenog pisca iz sredine 2. st. po Kr., nego političara iz doba prijelaza u principat. Sve to razabiremo iz sitnih detalja koji kasnorepublikanskom auditoriju otkrivaju ono što Apijanovu suvremenom čitatelju nije moglo biti uočljivo. A kada to izlaganje dopunimo i podacima Diona Kasija, jasno se ocrta što je točno Oktavijan nastojao naglasiti, a što zatajiti – i zašto.

⁵²³ Protiv Salasa: neuspješan protunapad (App. III. 17 navodi kako su se Salasi izrugivali nemoći rimske vojske koja je na njih bila poslana, a potom ih je Oktavijan, zbog rata s Antonijem, pustio nekažnjeno za uvrede upućene Antistiju Vetu – što bi moglo značiti da je upravo Antistije bio taj koji nije uspio); protiv Segestana: Fufije Gemin (izbačen iz Segestike – Dio 49.38.3.) i Menas (poginuo pri opsadi Segestike – Dio 49.37.6.); protiv Delmata: nespominjanje Agripe u porazu pod Promonom (App. III. 25.) – vidi Bilić-Dujmušić 2004, 434-436.

⁵²⁴ App. III. 17: Oktavijan je poslao Mesalu da pokori Salase; App. III. 20: osobnim je primjerom potaknuo Agripu i Tiberija da ga slijede u jurišu na Metul; App. III. 21: poslao je Marka Helvija da uguši pobunu Posena.

⁵²⁵ Primjera je mnogo, pa izdvajam samo nekoliko: App. III. 16: cisalpinski Japodi bježe pred glasinama o njegovoj pojavi; App. III. 20: pri opsadi Metula je „zamalo već prešao preko mosta kada su vojnici, nadvladani sramotom, krenuli za njim u gomilama.“; App. III. 20: nakon urušavanja prilaznih rampi, izgradio je nove, „a to je više od svega unijelo strah u Metuljane, koji su mislili da se natječu protiv nepobjedive volje.“

⁵²⁶ Npr.: App. III. 16: „August je zauzeo grad, ali ga nije spalio, nadajući se da će se oni (Arupini) predati, a kada su to i učinili dozvolio im je da se usele“; App. III. 24: „August, diveći im se (Segestanima) zbog hrabrosti i smilovavši se njihovim molbama, nikoga nije ubio niti zarobio (...).“

⁵²⁷ App. III. 18-20; 23; 25; 27.

⁵²⁸ App. III. 21: „Nakon što je August otišao Poseni su se pobunili (...).“; App. III. 24: „Nakon što je to postigao vratio se u Rim, namjeravajući se na proljeće vratiti u Iliriju. Ali kada je došao glas da su Segestani masakrirali garnizon, uputio se žurno usred zime.“

⁵²⁹ Identične se stavke, u mnogo većem obimu, nalaze diljem *Galskog* i *Grđanskog rata*. Vidi dio *Cezarov pristup* u Brezak 2021, 126-143.

Apijanovo je početno poglavlje o kampanji,⁵³⁰ kako je već istaknuto,⁵³¹ koncipirano tako da odmah u začetku preuveliča stvarne domete Oktavijanova pohoda.⁵³² Ne samo da oni silni narodi nisu bili potučeni na bojnopolju, nego je vješto zamaskirana i činjenica da dobar dio njih nije nadvladao Oktavijan, već netko prije njega: to što su bili „prisiljeni platiti sav zaostali danak“⁵³³ zapravo znači da su „u trenutku Oktavijanovih operacija već dugovali neki tribut, tj. bili su ga obavezni plaćati ranije i morali su već prethodno biti dovedeni u zavisan položaj.“⁵³⁴ Sagledamo li i geografsku perspektivu, u kojoj je Oktavijan djelovao na Korčuli, Mljetu, u Liburniji te u cisalpinskoj Japodiji, dobivamo znakovit rezultat: šesnaesto poglavlje *Ilirske knjige* svjedoči o Oktavijanovim postignućima isključivo unutar tadašnjih granica provincije Ilirik.⁵³⁵ Zašto je to znakovito? Zato što time stječemo čvrstu podlogu za argument da je sređivanje stanja u Iliriku 35. pr. Kr. predstavljalo tek prvi korak u sklopu znatno opsežnijeg projekta. Nakon što je riješio problem s piraterijom na jugu provincije (Melita i Korkira) te u njezinu središnjem dijelu (Liburnija), Oktavijan je stigao do sjevernih krajeva (cisalpinska Japodija) i ondje obnovio pravni poredak. Time je posao konsolidacije Ilirika bio dovršen, osigurano je zaleđe te je na red došla sljedeća faza – osvajačka kampanja. Nastavak narativa to zorno potvrđuje.

Doduše, već se u narednom poglavlju javlja kraća digresija kojom ilirička pripovijest na nekoliko trenutaka zastaje i seli na alpske prijevoje kojima su tada gospodarili Salasi,⁵³⁶ ali je iz konteksta razvidno da se i ti događaji percipiraju kao dio iste ekspanzije. Apijan je, naime, preuzeo Oktavijanov objedinjeni izvještaj Senatu o operacijama koje su istodobno vodili svi njegovi vojskovođe, kako u Iliriku, tako i u Alpama, a budući da je Apijan „salaške“ Alpe smatrao istovjetne onima u kojima obitavaju i Japodi,⁵³⁷ sukob sa Salasima je u *Ilirskoj knjizi* prikazao kao sastavni dio iliričke kampanje.⁵³⁸ Ipak, kako u tim borbama Oktavijan nije sudjelovao osobno, alpskoj je ekspediciji posvećeno tek nekoliko redaka.

⁵³⁰ App. III. 16.

⁵³¹ Vidi potpoglavlje *Granica u Skodri*.

⁵³² Potreba za preuveličavanjem uspjeha ujedno nalaže i da je bilo nužno prikriti nekakav neuspjeh.

⁵³³ (...) φόρος ὅσους ἐξέλιπον ἠναγκάσθησαν ἀποδοῦναι (...)

⁵³⁴ Bilić-Dujmušić 2000, 25-26.

⁵³⁵ Vidi niže kartu 7.

⁵³⁶ App. III. 17.

⁵³⁷ App. III. 15: August je opisao kako je „zagospodario svim plemenima koja su nastanjivala padine Alpa“; App. III. 17: „No, najviše su ga namučili Salasi, prekoalpski Japodi, Segeščani, Delmati, Desijci i Peonci, koji su daleko od Salasa. Oni nastavaju vrhunce Alpa, neprohodnih gora kroz koje je prelazak težak.“ (prev. B. Kuntić-Makvić u: Olujić 2007a, 233.) Cf. Strab. 4.6.1; 8-10; 7.5.2 gdje se Alpe i planina Kapela također promatraju kao isti masiv.

⁵³⁸ Dion Kasije je, poput Oktavijana, Salase uklopio u širu sliku. Dio 49.34.1-2: „^[1] Cezar je u međuvremenu, sada kada je Seksta nestalo i kada je trebalo srediti poslove u Africi, krenuo prema Siciliji u namjeri da otplovi tamo, ali zadržavši se tamo neko vrijeme zbog lošeg vremena ipak je odustao od

No zato su pohodi na transalpinske Japode i Segestane, kao i sama Oktavijanova uloga u njima, temeljito popraćeni u idućih sedam poglavlja (*Ill.* 18-24.), odnosno u dvama poglavljima kod Diona Kasija (49.35; 49.37.). Tu postoje jasni dokazi kako je riječ o novim osvajanjima, izvan granica ondašnjeg Ilirika. Apijan nedvosmisleno piše da su padom Metula transalpinski Japodi „tada po prvi puta podvrgnuti rimskoj vlasti“⁵³⁹ i da je Oktavijan na Segestane krenuo preko panonskog teritorija „koji tada još nije bio pod vlašću Rimljana.“⁵⁴⁰ Dion Kasije pak navodi da je padom Segestike i osujećivanjem savezničke zasede „ostatak Panonije naveden na predaju“⁵⁴¹ te da su se 34. pr. Kr., „u zimu u kojoj su Antonije (drugi put) i Lucije Libon postali konzuli, neki od novopokorenih naroda [Segestani i Salasi], i zajedno s njima Delmati, podigli na pobunu.“⁵⁴² A kada tomu pribrojimo da je Oktavijan Segestiku namjeravao koristiti „kao bazu za operacije u ratu protiv Dačana“⁵⁴³ te u obzir uzmemo i nagli literarni prijelaz između gušenja segestanske pobune i početka kampanje protiv Delmata,⁵⁴⁴ dobivamo i posljednje kamenčiće potrebne za rekonstrukciju cijelog mozaika.

svojih planova; ^[2] jer su Salasi, Taurisci, Liburni i Japidi, koji se nikada nisu korektno ponašali prema Rimljanima, ne samo propustili platiti svoj dio tributa, i višekratno napali i poharali susjedna područja, već su se sada i otvoreno pobunili zbog njegove odsutnosti.“; Dio 49.38.2-3: „^[2] U čast uspomene na svoga oca namjeravao je povesti ekspediciju u Britaniju, pa je već stigao do Galije, u zimu u kojoj su Antonije (drugi puta) i Lucije Libon postali konzuli, kada su se neki od novopokorenih naroda, i zajedno s njima Delmati, podigli na pobunu. ^[3] Gemin, iako izbačen iz Siscije, ipak je uspio povratiti Panoniju u nekoliko bitaka; a Valerije Mesala je nadvladao Salase i druge koji su im se pridružili u pobuni.“

Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 621; 624.

⁵³⁹ App. *Ill.* 21.

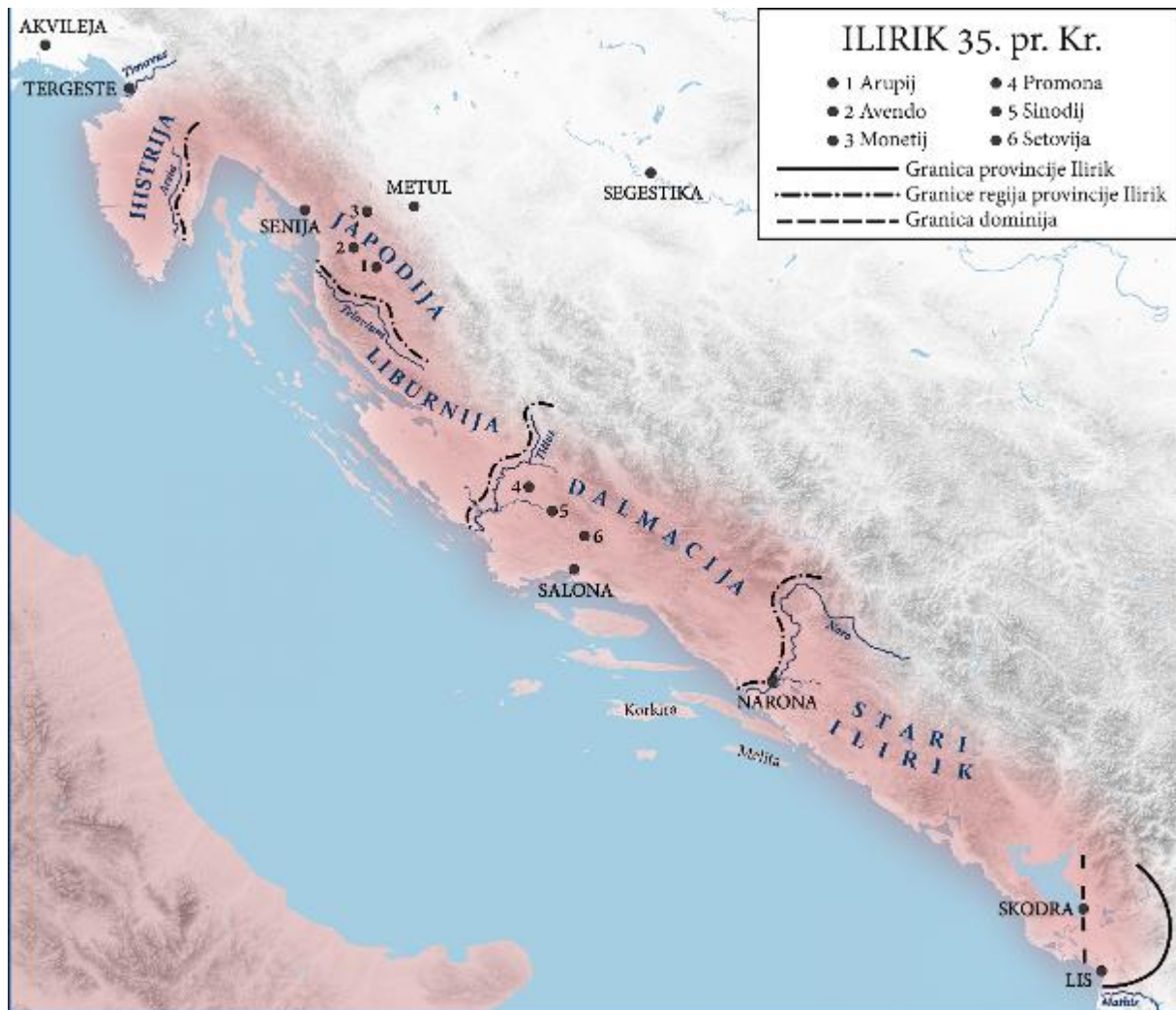
⁵⁴⁰ App. *Ill.* 22.

⁵⁴¹ Dio 49.37.6.

⁵⁴² Dio 49.38.2.

⁵⁴³ App. *Ill.* 23.

⁵⁴⁴ App. *Ill.* 24: „Nakon što je (Oktavijan) to postigao (osvojio Segestiku i ostavio garnizon od 25 kohorti) vratio se u Rim, namjeravajući se na proljeće vratiti u Iliriju. Ali kada je došao glas da su Segestani masakrirali garnizon, uputio se žurno usred zime. No, našao je da je glasina bila lažna, iako ne bez povoda. Oni su bili u opasnosti zbog iznenadne pobune Segestana i zbog te neočekivanosti izgubili puno ljudi, ali slijedećeg su dana potisnuli i suzbili pobunjenike. Zbog toga je August svoje snage okrenuo protiv Delmata, još jednog ilirskog plemena, koji graniče s Taulantima.“ (prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 605.)

Karta 7. Provincija Ilirik 35. pr. Kr.⁵⁴⁵

Gotovo pet godina nakon što je preuzeo mandat nad provincijom koju je nekoć utemeljio njegov otac, Oktavijan se 35. pr. Kr. prvi puta osobno pojavio na njezinu teritoriju. Sudeći po informacijama iz izvora,⁵⁴⁶ taj je dolazak u kratkom roku od zanemarene i zapuštene provincije načinio mirno i stabilno područje. Rimska je odmazda za prijašnje neposluhe bila neumoljiva: jedni su narodi bili potpuno uništeni (Meliteni i Korkirani), a drugi pretvoreni u krotke i poslušne zajednice (cisalpinski Japodi, Liburni). Nesreća je iliričkih plemena bila što su se našla na putu čovjeku koji je svoju energiju, ambiciju i vojnički žar usmjerio prema jednoj namjeri – nadmašiti najveće vojskovođe Republike. U pitanju je bila *virtus* i oko nje nije moglo biti smetnji niti kompromisa. Oktavijan je bio svjestan da mu za njezinu manifestaciju treba zvučan ratnički pothvat, a jednako je tako znao gdje i kako do nje doći: revitalizacijom

⁵⁴⁵ Kartu je izradio Feđa Milivojević te mu se ovom prilikom zahvaljujem.

⁵⁴⁶ App. III. 16.

Cezarova nikad ostvarenog nauma prelaska preko Jadrana i prodora prema dunavskom području.⁵⁴⁷

Iako Ilirik, sam po sebi, nije predstavljao dovoljno snažan izazov za ispoljavanje Oktavijanove *virtus*, savršeno se uklapao u njegov trodijelni plan. Prva etapa plana sastojala se od konačnog posjeta toj provinciji i njezina umirivanja. Uz to što je to bio nužan potez za slanje političke poruke o uspostavljanju, obnavljanju i redefiniranju odnosa s lokalnim zajednicama i klijentelom, ujedno je osiguravao i logističko zaleđe za drugu etapu – proširivanje provincije osvajačkim pohodom na transalpinske Japode i Segestiku. Ta je etapa pak nagovijestila treći i krajnji korak: prekodunavsku kampanju na Dačane i Bastarne. Kao prilog takvom raspletu mogu poslužiti sljedeći redci.

Pogledamo li donju kartu (8), podsjetit ćemo se da europska područja pod Oktavijanovom kontrolom, a koja graniče s „barbarikom“, imaju izrazite prirodne barijere: Italija je sa sjevera okružena masivom Alpa, dok Galiju štite njihovi zapadni obronci, gorje Jura te rijeka Rajna. Suprotno tomu, u oči upada prostrana „bjelina“ što se od Ilirika pruža prema Dunavu – a upravo na toj osi nalazimo Metul i Segestiku. U kombinaciji s Apijanovim tekstom,⁵⁴⁸ ovi gradovi nedvojbeno upućuju na sjeveroistočni smjer Oktavijanove ekspanzije i nastojanje da se popuni ta „bjelina“.

⁵⁴⁷ U Milivojević 2021, 139-150 je argumentirano pokazano da Cezarov „odabir Cisalpinske Galije i Ilirika može imati samo jedno objašnjenje: imao je ideju osvajanja, stvaranja vojne sljedbe i akumulacije ratnoga plijena“. O Cezarovim planovima za odlazak prema Dunavu vidi u Bilić-Dujmušić 2000, 19; Bilić-Dujmušić i Milivojević 2018, 62-63; 73-76; Milivojević 2021, 151-152; 158-159. Valjano je pretpostaviti da se sličnom logikom vodio i Oktavijan: ako je potencijal Ilirika kao odskočne daske prema istoku prepoznao Cezar, onda ga je i on morao zapaziti.

⁵⁴⁸ App. III. 22: Segestiku je „August jako želio imati kao skladište pogodno za rat protiv Dačana i Bastarna s druge strane Istera, koji se ovdje zove Dunav, ali nešto nizvodnije postaje Ister. Sava se ulijeva u njega, pa je August dao napraviti brodove na ovoj rijeci kako bi mu donosili snabdijevanje na Dunav.“; App. III. 23: „Kada se približio, Segestani su odaslali poslanstvo da se raspita što on želi. Odgovorio je da ovdje želi postaviti garnizon i primiti stotinu talaca kako bi mogao sigurno koristiti grad kao bazu za operacije u ratu protiv Dačana.“ Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.

Karta 8. Republika u vrijeme pokretanja iliričke kampanje 35. pr. Kr.

Za razliku od Cezara koji 58. pr. Kr. „nije znao u kojem smjeru povesti svoja osvajanja“,⁵⁴⁹ Oktavijanu je 35. pr. Kr. preostala samo jedna osvajačka opcija koja mu je mogla osigurati mjesto među najvećima. Ako je Cezarova *virtus* mogla biti prepoznata tek nakon što je Republiku proširio do Rajne i Oceana, s Britanijom na horizontu, tada je Oktavijan istu čast mogao zaslužiti jedino tako da nadmaši taj podvig⁵⁵⁰ i slavu rimskog oružja pronese ondje gdje to nijedan Rimljanin prije njega nije učinio – preko mitskog Dunava, skroz na *Pontus Euxinus*.⁵⁵¹ Spomen Dačana i Bastarna kao dalekih i ozbiljnih neprijatelja, čija reputacija i lokacija skladno odgovaraju Oktavijanovim onodobnim težnjama da dokaže vlastitu *virtus*, navodi upravo na takav zaključak. Ta bi kampanja bila u punom suglasju s njegovom stvarnom ambicijom, što bi ujedno značilo da teritorij Dačana i Bastarna treba promatrati kao Oktavijanov strateški cilj.

⁵⁴⁹ Milivojević 2021, 158 takav zaključak preuzima od Goldsworthyja (2006, 197.) te dalje nastavlja: „Na zapadu su se Helvećani spremali na migraciju koja bi mu izvrsno poslužila kao opravdani razlog rata, a na istoku je prilika dolazila u obliku prijetnje od političke formacije netom razjedinjenih zajednica na čelu s Burebistom.“

⁵⁵⁰ Vidi bilješku 516.

⁵⁵¹ Na karti vidimo da je to, na neki način, bilo i jedino „slobodno“ područje. O Dunavu kao mitskom mjestu vidi Mihajlović 2018, 747-771. Za Dunav u propagandnom kontekstu Oktavijanove kampanje cf. Bilić-Dujmušić 2004, 433-434.

Ovdje se kratkom digresijom trebamo osvrnuti na postojeću problematiku strateških ciljeva Oktavijanove kampanje.⁵⁵² Ona je, naime, u historiografiji mahom projicirana iz iste perspektive kao i motivi: zbog skorašnjeg rata s Antonijem, Ilirik se tumači kao područje od prvorazredne strateške važnosti, bilo kao tampon-zona kojom bi se iz svih pravaca Antoniju onemogućio kopneni upad u Italiju, bilo kao polazište za napad na Makedoniju. Tim se objašnjenjima često pridodaje i argument zaštite Italije od plemena koja povremeno provaljuju u njezin sjeverni i sjeveroistočni dio. Iako se međusobno razlikuju, ove interpretacije dijele tri temeljna nedostatka zbog kojih ne mogu biti održive u praksi.

Prvim smo se nedostatkom već pozabavili i pokazali da sukob s Markom Antonijem te popratna strateška važnost Ilirika nemaju osnovu u izvorima i tijeku događaja. Drugi nedostatak pak leži u semantici: struka ponekad olako barata terminologijom koja nije odgovarajuća, pa donosi zaključke utemeljene na krivim postavkama. U ovom se slučaju radi o miješanju pojmova strategije, operatike i taktike.⁵⁵³ Ti pojmovi predstavljaju tri razine planiranja i provođenja bojnog djelovanja. Strategija, kao najviša razina, označava pripremu i uporabu vojske kao cjeline; operatika, druga po nivou, služi planiranju ratnih operacija većeg broja postrojbi ili vojnih formacija; taktika se, kao najniža razina, odnosi na djelovanje manjih postrojbi.⁵⁵⁴ Ovo se treba sagledavati u korelaciji s trećim nedostatkom: upravo zbog nepridržavanja propisne terminologije rješenja koja historiografija nudi kao Oktavijanove strateške ciljeve ne odgovaraju podacima antičkih autora, opsegu ratnih operacija ili nivou njihova provođenja. Ona se doimaju više kao nagađanja nego kao utemeljene strateške procjene. Zaštita sjeveroistočne Italije, blokiranje doline Save, pritisak na Makedoniju, udar na transalpinske Japode ili na Segestiku ne mogu biti strateški, već operativni ciljevi u službi strateškog cilja. Takvo tumačenje nameću i informacije iz izvora.

Kampanja tolikih razmjera morala je imati jasno definiran krajnji (strateški) cilj i o njemu ne bismo smjeli nagađati. Paradoksalno, u tom je segmentu konfuzija nastala baš zbog ignoriranja nedvosmislenog i izravnog navoda strateškog cilja u izvoru. U Apijanovoj *Ilirskoj knjizi* jasno stoji da Segestika, utvrđeni grad Segestana na rijeci Savi, svojim položajem predstavlja idealnu logističku bazu iz koje se Savom nesmetano može snabdijevati u

⁵⁵² Točke 1-4 na početku ovog poglavlja.

⁵⁵³ Preciznije, kada govorimo generalno o Oktavijanovoj kampanji, sve se provlači kroz prizmu strategije, dok se operatika i taktika zanemaruju.

⁵⁵⁴ Prema tome, u ratu politika definira glavni cilj neke zajednice (strategija) i resurse društva stavlja na raspolaganje vojnoj sili, zaduženoj za njegovo izvršenje. Vojska potom planira ratne operacije (operatika) kojima nastoji ispuniti zadani strateški cilj. S operativne razine zapovijedi se spuštaju na taktičku, gdje manji dijelovi postrojbi imaju određene zadaće (taktika) koje pridonose ostvarenju pojedinog operativnog cilja. Operativni ciljevi se mogu sastojati od brojnih taktičkih ciljeva, a strateški cilj od više operativnih. Detaljnije vidi u Luttwak 2001, osobito poglavlja 6 i 7.

prekodunavskoj kampanji protiv Dačana i Bastarna.⁵⁵⁵ Oko kvalitete tog podatka nije potrebno raspravljati jer ovdje nije riječ o pukoj propagandi⁵⁵⁶ – Oktavijan je doista namjeravao krenuti na pohod preko Dunava što potvrđuju i konkretni poduzeti koraci: na Savi je dao izgraditi brodove namijenjene opskrbi na Dunavu, a Segestiku je uz znatan napor zauzeo i time omogućio provedbu daljnjih planova.⁵⁵⁷ Drugim riječima, osvajanjem Metula i Segestike ostvareni su operativni ciljevi i ispunjeni preduvjeti za prodor u strategijom definiran prostor. Možemo logički pretpostaviti da je prodor bio zamišljen tako da se Savom krene od Segestike, doplovi do Dunava i zatim se Dunavom, kroz Đerdapsku klisuru, penetrira u široku Vlašku nizinu gdje se protezao teritorij Dačana, a dalje prema sjeveroistoku – preko dunavske delte – i onaj Bastarna.⁵⁵⁸ Naravno, nezahvalno je procjenjivati do koje je mjere Oktavijan već tada razmišljao o široj strategiji i stvaranju jedinstvene granice od Crnog mora do Atlantskog oceana,⁵⁵⁹ ali to nam ovdje nije presudno jer znamo da do najavljenog pohoda na kraju ipak nije došlo. Kako bi rekao Bilić-Dujmušić, „krivci za to su, očito, Delmati.“⁵⁶⁰

I time naša priča prelazi u fazu konačnog raspleta. Zaključivši izvještaj o rimskom uspješnom suzbijanju pobune tek pokorenih Segestana, Apijan u idućoj rečenici jednostavno nastavlja: *ὁ οὖν Καῖσαρ ἐπὶ Δαλμάτας μετῆει (...)* / „Cezar [Oktavijan] je potom krenuo protiv Delmata (...)“.⁵⁶¹ Ovako nagli skok u pripovjednoj dinamici, u trenutku kada je čitatelj već jasno pripravan na početak fabule o pohodu na Dačane, može značiti samo jedno – svjesno skretanje s glavne narativne linije. To dodatno potvrđuje i nastavak teksta u kojem iza navedene rečenice slijede četiri poglavlja o ratnim operacijama protiv Delmata, dok se Dačani, Dunav i Bastarni u potpunosti gube iz vida i više se ne spominju.

O čemu je ovdje riječ? Pa upravo o ranije spomenutom propagandnom obrascu po kojem se ključni prijelaz u naraciji namjerno ne naglašava jer je trebalo umanjiti neuspjeh koji

⁵⁵⁵ Gotovo isto na dva mjesta tvrdi i Strabon (4.6.10; 7.5.2.).

⁵⁵⁶ Kako pogrešno impliciraju Schmitthenner 1958, 198; Gruen 1996, 173; Džino i Domić Kunić 2013, 152; Radman-Livaja 2020, 184 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.).

⁵⁵⁷ App. III. 22-24.

⁵⁵⁸ Vidi detaljan etnografski i geografski opis u Strab. 7.3.11-17. Premda Strabon u Vlašku nizinu smješta Gete (i drži ih gotovo istovjetnima Dačanima), a Dačane u Transilvaniju, čini se logičnijim da je Oktavijan planirao udariti upravo na zajednice Vlaške nizine. Da je cilj bila Transilvanija, Oktavijan bi ubrzo nakon uplovljavanja iz Save u Dunav morao nastaviti kopnom prema sjeveru, kretati se neprijateljskim područjem, znatno rastegnuti logističke linije, ratovati s Dačanima i naposljetku prijeći Karpate kako bi uopće dospio do Bastarna. S druge strane, geografski pitoma Vlaška nizina je nudila pouzdanu i lako branjivu komunikaciju rijekom te je preko Dačana (Geta) prirodno vodila prema području Bastarna.

⁵⁵⁹ Takve namjere Syme 1934, 352 pripisuje Augustovom drugom desetljeću samostalne vladavine. Cf. Aug. Anc. 5.30.2 (*Djela božanskog Augusta*)/5.30.47-49 (*Res gestae Divi Augusti*) gdje se spominje pobjeda nad Dačanima upravo iz tog perioda.

⁵⁶⁰ Bilić-Dujmušić 2004, 434.

⁵⁶¹ App. III. 24.

se – ma kako nezgodan bio – ipak morao spomenuti. Dakako, radilo se o delmatskom osvajanju Promone.⁵⁶² Bilić-Dujmušić je u pravu kada tvrdi da se to nije moglo prešutjeti jer je podatak, očito, bio istinit, ali i poznat rimskoj javnosti.⁵⁶³ Međutim, isto je vrijedilo i za planove o Daciji: Oktavijanov izvještaj nije bio trijumfalistički prikaz namijenjen potomstvu, nego nadmeno opravdavanje suvremenima koji dobro znaju da je planirao kampanju u dunavski bazen. Takav pothvat također nije mogao ni smio biti prešućen, bilo iz propagandnih, bilo iz praktičnih razloga. Teško je zamisliti da bi Rimljanima bilo „normalno“ gledati kako njihov vođa provodi temeljite ratne pripreme, a zatim nestaje na više godina bez ikakva objašnjenja.⁵⁶⁴ Naprotiv, posve je razumljivo pretpostaviti da se Oktavijan pobrinuo da javnost dozna za njegove namjere jer je to bio najučinkovitiji način da je dodatno pridobije – zbog nade u nadolazeće prekodunavske pobjede. Uostalom, dovoljno se prisjetiti Cezarova primjera: tijekom galskih operacija, na temelju njegovih izvještaja Senatu i Narodu, nekoliko je kalendarskih godina završavalo višednevnim svetkovinama u slavu rimskih (a zapravo njegovih) pobjeda.⁵⁶⁵ Oktavijan je morao razumjeti snagu tog mehanizma. No onoga trenutka kada naknadno sročeni narativ, bez ikakva pripremnog uvoda, od Panonije naglo skreće na Gabinijeve poklane kohorte, oduzete insignije, delmatski savez predvođen Verzom i oduzimanje Promone, postaje jasno da je na sceni segment koji, s jedne strane, zasjenjuje odustajanje od zacrtanog strateškog cilja kampanje, a s druge strane prikriva činjenicu da se Oktavijan morao vratiti ratovati u provinciju za koju je mislio da ju je umirio prethodne godine.

Bilić-Dujmušić je preko riječi Diona Kasija⁵⁶⁶ ispravno povezo da Apijan (odnosno, Oktavijan) prešućuje ključne detalje oko Promone – tu prije svega misli na Agripin poraz koji je i uzrokovao promjenu svih planova vezanih uz odlazak na Dunav. Po njegovom tumačenju, Agripa je „dobio samostalno zapovjedništvo u kampanji na Delmate (...) kako bi se nastavilo istovremeno probijanje alternativnog pravca prema Makedoniji. No, prije nego je kampanja na Dunav pokrenuta, došao je udarac iz pozadine. Negdje samim početkom ratne sezone Delmati su uspjeli potući Agripu i oduzeti mu liburnski grad Promonu. Zbog toga Oktavijan

⁵⁶² App. *Ill.* 25. Vidi više u Bilić-Dujmušić 2004, 434-437; Bilić-Dujmušić 2006, 41-58.

⁵⁶³ Bilić-Dujmušić 2004, 435.

⁵⁶⁴ Iako je Oktavijan zimu 35. na 34. pr. Kr. proveo u Rimu, vjerujem da je to bilo posljednje sređivanje poslova prije višegodišnjeg odlaska na istok. Da je 34. pr. Kr. otišao na planiranu dačku kampanju, sumnjam da bi se svake zime vraćao nazad u Rim.

⁵⁶⁵ 57. pr. Kr.: Caes. *Bell. Gall.* 2.34 (15 dana); 55. pr. Kr.: Caes. *Bell. Gall.* 4.38 (20 dana); 52. pr. Kr.: Caes. *Bell. Gall.* 7.90 (20 dana).

⁵⁶⁶ Dio 49.38.3: „Ponovo je pokrenuta kampanja protiv Delmata, prvo od Agripe, a zatim i od Cezara.“

odustaje od operacija prema Dunavu i preusmjerava svoje snage prema Delmatima, u pomoć Agripi.“⁵⁶⁷

Iako je ovo logična i vrlo kvalitetna pretpostavka, postoji detalj oko kojega se ipak mora još malo „cjepidlačiti“. Naime, točno je da Dion Kasije piše kako je na Delmate prvo krenuo Agripa, a potom i Oktavijan, no taj se dio treba promatrati unutar cijelog konteksta druge i treće rečenice 38. poglavlja: ¹²U čast uspomene na svoga oca namjeravao je [Oktavijan] povesti ekspediciju u Britaniju, pa je već stigao do Galije, u zimu u kojoj su Antonije (drugi puta) i Lucije Libon postali konzuli, kada su se neki od novopokorenih naroda, i zajedno s njima Delmati, podigli na pobunu. ¹³Gemin, iako izbačen iz Siscije, ipak je uspio povratiti Panoniju u nekoliko bitaka; Valerije Mesala je nadoladao Salase i druge koji su im se pridružili u pobuni; pokrenuta je kampanja protiv Delmata, proo od Agripe, a zatim i od Cezara.⁵⁶⁸ Dakle, u zimu 34. pr. Kr., to jest na početku te godine, ustanke dižu Segestani, Salasi i Delmati. Isto potvrđuje i Apijan.⁵⁶⁹ Oba autora, uz sitne razlike, spominju uspješno suzbijanje salaške te segestanske pobune, a preko Apijana znamo i da je Oktavijan, saznajući za segestansku pobunu, u Panoniju krenuo iz Rima.⁵⁷⁰ No, ono što je ovdje ključno jest struktura Dionova izlaganja, organizirana po uzročno-posljedičnoj vezi. Podatak o pobuni Segestana, Salasa i Delmata prethodi posljedičnim potezima Rimljana i njihovim konkretnim odgovorima: Segestani – Fufije Gemin, Salasi – Mesala Korvin, Delmati – Agripa, pa Oktavijan.

Time Bilić-Dujmušićeva teorija o Agripinom planiranom pohodu na Delmate i probijanju alternativnog pravca prema Makedoniji gubi uporište. Uz već razjašnjen položaj Ilirika u kontekstu rata s Markom Antonijem, odnosno tadašnje nepostojanje potrebe za operativnim prodorom prema Makedoniji, postaje razvidno i da Agripa na Delmate ne odlazi u sklopu pripremljenog osvajačkog plana, nego sveobuhvatne konsolidacije područja zahvaćenih ustancima. Iz svega zapravo proizlazi da je kampanja protiv Delmata isključivo bila reakcija na njihovu pobunu. Takvo se mišljenje može potkrijepiti dodatnim argumentima.

Bilić-Dujmušićeva rečenica „U ratnoj sezoni 34. pr. Kr. Agripa nije trebao pratiti mladog štićenika u prodoru prema Dunavu, već je dobio samostalno zapovjedništvo u kampanji na Delmate“⁵⁷¹ nije u skladu s ambicijom i složenošću čitavog pothvata. Zaista

⁵⁶⁷ Bilić-Dujmušić 2004, 435-436.

⁵⁶⁸ Dio 49.38.2-3. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 624.

⁵⁶⁹ Salasi (u Brezak 2025 sam pokazao da se njihova pobuna može smjestiti u zimu 34. pr. Kr.): App. III. 17; Segestani: App. III. 24; Delmati (na temelju Bilić-Dujmušićevog prijedloga o ponovnom zauzimanju Promone): App. III. 25.

⁵⁷⁰ App. III. 24. To je razumnije rješenje od Dionovog spominjanja Britanije (ispravne zaključke o tome vidi u Mesihović 2018, 101, bilj. 158.), premda i on u 49.38.1. spominje da se nakon osvajanja Segestike Oktavijan vratio u Rim.

⁵⁷¹ Bilić-Dujmušić 2004, 435.

sumnjam da bi Oktavijan Agripu poveo na ovako naglašeno važnu kampanju samo kako bi ga uputio na mukotrpan prodor preko dalmatinskoga krša prema Makedoniji, s ciljem (nepotrebnog) čuvanja pozicije na jugoistoku, dok bi on otišao tražiti slavu ondje gdje prije njega nitko nije uspio ostvariti trajniji vojni uspjeh. S jedne strane, Agripa je bio previše odan i vrijedan prijatelj da ga Oktavijan ne bi uključio u najuzvišeniji (i najrizičniji) dio projekta. S druge strane, upravo je on bio presudni operativac i glavni taktički um koji mu je dotad donosio same pobjede. Rečeno rječnikom Cezarova galskog razdoblja, Agripa je Oktavijanu bio *plus quam Labienus* te nema logike da bi si ovaj mogao priuštiti otići na istok bez svojeg najkvalitetnijeg i najpouzdanijeg čovjeka.

Nadalje, Dionova tvrdnja da je na Delmate krenuo Agripa, a onda i Oktavijan ne djeluje kao svjedočanstvo Agripina poraza pod Promonom i Oktavijanovog dolaska u pomoć,⁵⁷² već samo kao nacrt vremenskog slijeda po kojemu je Agripa došao prvi, a Oktavijan iza njega. To se uklapa i s Apijanovom kronologijom koja nalaže da je Oktavijan iz Rima prvo otišao za Segestiku. Spojimo li te izjave, redosljed zbivanja je evidentan. Istovremeno izbijanje pobuna na više mjesta Oktavijana je prisililo da se usred zime otputi preko Jadrana; on se osobno otišao uvjeriti u razmjere segestanske pobune, dok je Agripu poslao prema Delmatima kako bi gušenje buna započelo simultano i prije no što sve eskalira u mnogo većem razmjeru. Uvidjevši da je Fufije Gemin obuzdao ustanike i Segestiku zadržao u rimskim rukama, priključio se Agripi. A kada tomu pridodamo i Apijanov opis Promone – snažno utvrđeni grad oko kojega je naposljetku podizana i kontravalacija – nameće se zaključak da je Oktavijan došao pod Promonu u jeku Agripinih opsadnih radova koji zbog svog opsega nisu mogli biti dovršeni prije njegova dolaska.⁵⁷³ Drugim riječima, Agripa je započeo opsadu i tako pripremao teren za Oktavijanov dolazak i posljedično ubiranje lovorika. Na temelju čega takva pretpostavka? Upravo na temelju toga što Apijan piše da je delmatski vojskovođa Verzo ponovno zauzeo Promonu, grad Liburna.⁵⁷⁴

Sada do izražaja dolazi spomenuta uzročno-posljedična struktura Dionova izvještaja. Ona implicira da Agripa reagira i odlazi na Delmate tek nakon što je došlo do pobune, odnosno nakon što je doznao da je Verzo uzeo Promonu. Spoji li se to s App. III. 25, otvara se prostor i za daljnje zaključke. U trenutku Verzovog napada Agripa očito nije bio dovoljno blizu da bi mogao priteći u pomoć Promoni, nego se vjerojatno nalazio u nekom zimovniku bliže Seniji ili kojoj drugoj sjevernojadranskoj luci. Na to upućuje činjenica da je Verzo imao dovoljno

⁵⁷² Taj se podatak, naravno, promatra u korelaciji s App. III. 25, kao što je to učinio i Bilić-Dujmušić.

⁵⁷³ U konačnici, App. III. 26 piše da je i sama Promona bila osvojena prije nego je kontravalacija dovršena.

⁵⁷⁴ App. III. 25.

vremena ne samo doći do Promone i zauzeti je, nego se ondje i dodatno utvrditi.⁵⁷⁵ Apijanova formulacija *την τῶν Λιβυρνῶν πόλιν* nalaže da je riječ o liburnskom gradu, pa nema potrebe pretpostavljati da je Verzo Promonu oduzeo ikome drugome osim Liburnima. Pogotovo ne Agripi⁵⁷⁶ koji, kako se čini, u tom trenutku ondje uopće nije bio prisutan. Izvori, stoga, sugeriraju drukčiji scenarij: kampanja protiv Delmata nije kulminirala kao Oktavijanovo „spašavanje“ Agripe, nego kao Agripina i Oktavijanova zajednička intervencija u korist Liburna. Verzo je osvojio Promonu i ondje se utvrdio, a rimski su zapovjednici došli poništiti njegov uspjeh. Kada su postali svjesni da se to ne može postići brzim udarom, već isključivo sustavnom opsadom, prionuli su poslu – što ujedno objašnjava i razmjere opsadnih radova koje opisuje Apijan.⁵⁷⁷ U tom svjetlu ostaje nejasno kako je Bilić-Dujmušić došao do zaključka da je Agripa bio potučen pod Promonom, budući da u izvorima ne postoji osnova za takvu rekonstrukciju. Djeluje kao da je u promišljanjima otišao jedan interpretativni korak predaleko jer u njegovoj analizi Liburni nemaju ulogu aktivne zajednice, nego svojstvo posvojnog pridjeva, odnosno pasivnih promatrača. To se najbolje ogleda u rečenici „Delmata su uspjeli potući Agripu i oduzeti mu liburnski grad Promonu.“⁵⁷⁸ Iako je takvu interpretaciju donio s odgovarajućom ogradom,⁵⁷⁹ jednostavno ju ne vidim kao realno stanje na terenu. Liburni su u ovom dijelu Republike najvjerniji rimski saveznici, konstantno izloženi delmatskom pritisku, prvi na udaru i teško da su mogli biti samo puki statisti pokraj kojih se odvijaju rečeni događaji. S time na umu, preostaju i posljednja pitanja: zašto su Delmata baš tada napali Liburne i oduzeli im Promonu? Kakva je logika stajala iza napada na ključne rimske saveznike u trenutku kada se u blizini nalazi toliko rimskih legija dovedenih na pravu osvajačku kampanju?

U odgovoru treba krenuti od jasne konstatacije: Apijan iliričku kampanju opisuje kao svjedočanstvo samih Oktavijanovih djela.⁵⁸⁰ Jedina mjesta gdje Oktavijan nije osobno sudjelovao decidirano su naglašena u 17. poglavlju gdje se opisuje pohod protiv Salasa, u 21. i 24. poglavlju pri izbijanju pobune Posena, odnosno Segestana te na kraju 27. poglavlja, kada saznajemo da je dovršetak opsade Setovije prepustio Statiliju Tauru kako bi otišao u Rim i preuzeo konzulat. Dakle, moguće je prilično pouzdano rekonstruirati tijekom njegovih kretanja,

⁵⁷⁵ Verzo je „ponovno zauzeo Promonu, grad Liburna, te ga utvrdio, iako je već bio vrlo jak prirodnim smještajem“.

⁵⁷⁶ Bilić-Dujmušić 2004, 436.

⁵⁷⁷ App. III. 25-26.

⁵⁷⁸ Bilić-Dujmušić 2004, 436.

⁵⁷⁹ Bilić-Dujmušić 2004, 449-450.

⁵⁸⁰ App. III. 15: „(...) August nije pisao o pothvatima drugih koliko o svojim (...)“

što nam je ovdje ključno. Upravo se zbog toga trebamo vratiti na početak cijele priče – šesnaesto poglavlje *Ilirske knjige*.

Ono započinje propagandnom porukom Senatu: za razliku od neaktivnog Antonija, Oktavijan se latio ozbiljnog posla, pa Italija konačno može odahnuti jer joj divlja pljačkaška plemena više ne predstavljaju prijetnju. Tu rečenicu slijedi segment koji znanstvenicima već desetljećima uzrokuje glavobolju. Četrnaest plemena podijeljenih u dvije kategorije, onih nadvladanih bez ili s malo otpora. No nikako da se, izuzev stupnja otpora, do kraja rasvijetli kriterij njihova uvrštavanja (po geografskom, kronološkom, abecednom ili bilo kojem drugom odgovarajućem ključu).⁵⁸¹ Potom na red, kao prikaz Oktavijanove snage i reputacije, dolaze Hipasini i Besi – utjerivanje tributa njihovim susjedima njima je utjeralo strah u kosti, pa su se sami predali. Nakon ovakvog zbirnog prezentiranja postignuća, narativ počinje izdvajati postupke prema pojedinačnim zajednicama. Tako doznajemo da su se u primorju pobunili Meliteni, Korkirani i Liburni te svoj zemljopisni položaj iskoristili za bavljenje piraterijom. Prva su dva naroda doživjela gorku sudbinu, dok su Liburnima zbog istih grijeha „samo“ rekvirirani brodovi. Poglavlje završava izvještajem o više-manje mirnoj predaji cisalpinskih japodskih plemena Moentina, Avendeata i Arupina.

Oko ovog teksta, osobito naroda imenovanih u kategorijama otpora ili rute Oktavijanova dolaska u Ilirik, ne treba lomiti koplja. U utvrđivanju generalnog smještaja i vremena podvrgavanja ovih plemena, kao i etapa Oktavijanova putovanja dovoljno je postupiti kao u gore obrađenom slučaju Diona Kasija – poglavlje sagledati kao cjelinu, dodati ponešto dedukcije i rješenje će se nametnuti samo od sebe. Ako primijenimo takav pristup, možemo birati i hoćemo li s interpretacijom krenuti od početka, sredine ili od kraja poglavlja. Svaki dio u konačnici izvodi na isti zaključak: ova plemena omogućavaju rekonstrukciju Oktavijanova smjera puta u Ilirik jednako kao što pravac njegova napredovanja pokazuje gdje su se ona nalazila. Odaberemo li, primjerice, opciju u kojoj započinjemo od kraja, s postupcima prema pojedinačnim zajednicama (Melitenima, Korkiranima, Liburnima i Japodima), onda odmah postaje razvidno da Oktavijan u Ilirik nije mogao krenuti drugačije nego mornaricom.

Kako je već istaknuto, radi se o njegovom prvom posjetu Iliriku, ujedno i preludiju planiranoj ambicioznoj kampanji, pa je sve trebao odraditi temeljito. Najdjelotvorniji način bio je da to učini osobno, postupnim rješavanjem nagomilanih provincijskih problema od jednog do drugog mjesta. Takvo tumačenje podupire i Apijan: opisujući *Oktavijanove*, a ne tuđe aktivnosti, redom nabraja Melitu, Korkiru, Liburniju i Japodiju, što upućuje na obilazak većeg

⁵⁸¹ Detaljan prikaz problematike vidi u Šašel Kos 2005, 403-420 i pratećoj literaturi u bilješkama.

dijela provincije morskim putem. Iako Šašel Kos u raspravi o mornarici na iliričkoj kampanji donosi nekoliko mogućih ishodišnih točaka (Ravena, Ankona i Brundizij), ovisno o smjeru napada, ne možemo pretpostavljati da je Oktavijanova mornarica bila podijeljena na nekoliko manjih eskadri kako bi istovremeno udarila na više lokacija.⁵⁸² U izvoru piše da je Oktavijan djelovao na svim spomenutim odredištima, stoga istovremeni napad ne bi bio moguć. Zbog toga se čini valjanim pomisliti da je ishodište pohoda bilo baš u Brundiziju. To je bila najveća i najopremljenija luka, ujedno i najprikladnija jer je omogućavala relativno brz prelazak na istočnu stranu Jadrana, odakle se uz obalu moglo nastaviti plovidbom s juga prema sjeveru – upravo u smjeru Melite, Korčule, Liburnije i na koncu Japodije.

Argument u prilog Oktavijanova odlaska u Ilirik mornaricom, odnosno plovidbom iz Brundizija od juga prema sjeveru leži i u plemenima navedenima u prvoj kategoriji otpora: Oksejima, Pertenatima, Batijatima, Taulantima, Kambejima, Cinambrima, Meromenima i Pirisejima. Iako je od ovih osam naroda približan položaj potvrđen samo Oksejima i Taulantima,⁵⁸³ ključan je Apijanov podatak da su svi oni pokoreni u jednom pohodu. Drugim riječima, to što znamo da su Okseji i Taulanti bili pozicionirani unutar naronitanskog konventa,⁵⁸⁴ to jest negdje u južnom dijelu provincije, jasan je pokazatelj da su im ostali narodi bili geografski blizu. Iz toga proizlazi logično objašnjenje: Oktavijan je krenuo iz Brundizija, najprije zastao na jugu Ilirika te odredio lokaciju (Narona?) na koju je obližnjih osam plemena bilo obvezno poslati izaslanike da zajednički/odjednom/u jednom pohodu/u jednoj kampanji sklope ugovor s Rimom.

Slična se metoda može primijeniti i na plemena nadvladana uz nešto veći napor. Dokleati, Nareziji i Glintidioni su pripadali naronitanskom konventu,⁵⁸⁵ dok se položaj Interfrurina ne može pouzdano odrediti jer se u izvorima ne spominju ni na jednom drugom mjestu.⁵⁸⁶ Preostala dva naroda iz te skupine, Karni i Taurisci, nalazili su se u okolici Tergeste i na prostoru današnje Slovenije.⁵⁸⁷ Po tome bi se moglo konstatirati da su prva tri naroda, a s njima možda i Interfrurini, bili prisiljeni isplatiti zaostali tribut također u vrijeme Oktavijanova boravka na jugu Ilirika. Iako je moguće da su tada na pokornost pristali i njima susjedni Hipasini i Besi. Budući da smo već naglasili kako zaostali tribut podrazumijeva pokoravanje

⁵⁸² Šašel Kos 2012, 94-96 i karta 3. Autorica predlaže da se iz Ravene moglo ići na Seniju (pa odande na Japode), iz Ankone primarno na Liburniju, a iz Brundizija na jug provincije, uključujući Taulante i Dirahij (no pokazano je da rješenje s Taulantima i Dirahijem ne može stajati).

⁵⁸³ Šašel Kos 2005, 405; 408-410.

⁵⁸⁴ Plin. *Nat. hist.* 3.143-144. Iako smo ranije raspravljali o poziciji Taulanta, ovdje nije presudan točan, već njihov približan položaj.

⁵⁸⁵ Plin. *Nat. hist.* 3.143. O naronitanskom konventu vidi iscrpno u Milivojević 2021, 210 ff.

⁵⁸⁶ Šašel Kos 2005, 414.

⁵⁸⁷ Šašel Kos 2005, 413-414; 416.

prije Oktavijanove kampanje, Apijanovu bi se karakterizaciju *nešto većeg napora* trebalo tumačiti isključivo kao vremensku komparaciju s prvom skupinom naroda. Prikupljanje novca, uz pretpostavljeno oštro upozorenje potkrijepljeno prisutnošću raspoznatljivih legijskih orlova, zahtijevalo je nešto dulji vremenski period od pukog okupljanja izaslanika i njihove formalne predaje. Po rimskim kriterijima, ovi su se narodi neplaćanjem ranije utvrđenog danka jasno odmetnuli i valjalo im je kristalno dati do znanja da novu priliku više neće dobiti.

Karni i Taurisci tada, očito, nisu bili na Oktavijanovoj trasi prolaska. Možemo nagađati da ih je Oktavijan posjetio pri povratku u Rim nakon osvajanja Segestike ili da su ih, što možda djeluje izglednije, na red pozvali rimski vojskovođe koji su 35. pr. Kr. preko Okre i Emone krčili put prema Segestiki, istovremeno Oktavijanovim aktivnostima na jugu. Moguće da Karni i Taurisci nisu bili ozbiljnije kažnjeni jer su baš oni bili narodi koje Apijan i Dion Kasije spominju kao obližnje saveznike zadužene za izgradnju riječne flotile namijenjene napadu na Segestiku i logističkom snabdijevanju dunavskog pravca.⁵⁸⁸

Kada zaokružimo Apijanov *caput*, dobivamo dojam da opis iliričke kampanje od samog starta zapravo ima prilično sugestivnu kronološku i geografsku liniju. Oktavijan je, doplovivši u Ilirik, rimskoj upravi jedinstvenim dekretom službeno podvrgnuo osam plemena. Potom je vlast obnovio nad nekoliko odmetnutih zajednica⁵⁸⁹ te ju je po prvi puta uspostavio nad Hipasinima i Besima. Nakon toga je otplovio do Mljeta, ubrzo i Korčule, gdje je domoroce većinom eliminirao, a preživjele porobio. Ovdje se može predložiti da je Naronu, kao sudbeno središte, bila prikladno mjesto za sastanak i s novopokorenim i s odmetnutim narodima. Tada bi otoci Mljet i Korčula, mjesta teškog lokalnog stradavanja, indikativno upućivali na to da su pregaženi zato što su piraterijom ugrožavali upravo Naronu. No to ipak ostaje u sferi nagađanja, jednako kao i mogućnost da je Oktavijan, otisnuvši se prema Liburniji (Iaderu?), u itinerar možda ucrtao i kraći inicijalni posjet Saloni. Kako god bilo, znamo da je u nastavku kampanje izgrdio i kaznio vlastite saveznike u Liburniji, i to tako što im je oduzeo brodove kao naknadu za pirateriju. Naposljetku se, sudeći po redosljedu nabiranja japodskih mjesta, iskrcao u Seniji, popeo preko prijevoja Vratnika te izbio na Vratničko polje. Odatle je otišao prema obližnjem Monetiju (Humac kod Brinja), pa preko Hrvatskog polja i Avenda (dan. Kompolje) došao do Arupija, smještenog na brdu Vital (Prozor kraj Otočca) u Gackom polju.⁵⁹⁰ Predajom Arupina okončano je sređivanje stanja u ondašnjem Iliriku.

⁵⁸⁸ App. III. 22; Dio 49.37.5.

⁵⁸⁹ Ovom prilikom sigurno tri, a možda i četiri. Karne i Tauriske izdvajam iz ovog dijela.

⁵⁹⁰ Takva je ubikacija pretpostavljena u Olujić 2007a, 127-128.

Sada se možemo ponovno vratiti na Delmate i Promonu. Iz ovih opširnih Oktavijanovih aktivnosti po Iliriku vidimo da Delmati 35. pr. Kr. ostaju izvan žarišta zbivanja. Bili su mirni te su, vjerojatno kao i cijela provincija, iščekivali sljedeći potez goleme sile koja im je došla pred vrata. Od juga prema sjeveru pronosile su se vijesti o nepopustljivom upravitelju koji nije pokazivao spremnost na ustupke. Nemilosrdno je stezao obruč oko svakog naroda te se, po potrebi, nije libio služiti okrutnim metodama. To su prije svih spoznali Meliteni i Korkirani, ali u cijeloj se priči ipak ističe postupak prema Liburnima. Najvrjedniji i najvjerniji rimski saveznici nisu prošli loše kao neki drugi, prvenstveno zbog minulih zasluga, no zapljena brodovlja izraženo maritimnoj zajednici svejedno je predstavljala pukotinu u dotad vrlo korektnom odnosu. Nakon što su, uvjetno rečeno, Rimljani razoružali Liburne, okrenuli su se prema sjeveru, a potom i sjeveroistoku: najprije protiv cisalpinskih, zatim transalpinskih Japoda, a njihovim konačnim slomom i protiv Segestana. Time je postalo očito da ih smjer napredovanja izvodi van Ilirika, dublje u panonski prostor. Kako je povijest pokazala, uvijek ratobornim Delmatima to je bio dovoljno jasan signal za ponovni izlazak na scenu.

Po slijedu događaja, Delmati su Oktavijanovo kažnjavanje Liburna protumačili kao rimski otklon od dotadašnjih saveznika. Situacija im je odjednom postala idealna: njihovi su najmrskiji susjedi ostali bez zaštite najmoćnije sile, a najmoćnija sila u Ilirik uopće nije došla da bi obračunavala s njima. Imala je druge planove – tome svjedoči činjenica da ih je 35. pr. Kr. zaobišla i produžila nekoliko stotina kilometara na sjever. Dodatnu su im potvrdu rimskih namjera za 34. pr. Kr. otkrili i obavještajni podaci s terena: legije nakon osvajanja Segestike zimuju predaleko (preblizu Panoniji?) da bi im predstavljale prijetnju ili stigle pravovremeno intervenirati. Uostalom, zašto bi intervenirale kada je bilo očito da Liburni više nisu u milosti. Stoga je valjalo iskoristiti novonastale okolnosti. Pojavila se generacijska prilika u kojoj su se poklopili liburnska oslabiljenost i rimska neaktivnost (zbog usredotočenosti na Dunav). Nastupio je trenutak da se zauzme Promona i dobro utvrdi granica prema Liburniji. Međutim, pokazalo se da su delmatske procjene o odnosu Rimljana i Liburna bile pogrešne te da je Promona napadnuta i osvojena prerano, budući da su Rimljani ipak još uvijek bili dovoljno blizu. Ove će pogreške Delmatima uskoro biti skupo naplaćene.

Iz rimske je reakcije vidljivo da delmatsko osvajanje Promone nije bila stvar preko koje se moglo prijeći. Osim iznimne strateške važnosti,⁵⁹¹ Promona je u tom razdoblju bila grad rimskih saveznika Liburna i Oktavijan si nije mogao dozvoliti da njegovi ključni saveznici

⁵⁹¹ Bila je strateški važna i za zaštitu Liburnije i kao ishodište napada na delmatski teritorij. Vidi detaljnije u Bilić-Dujmušić 2004, 253-256.

budu napadnuti, a da on ne reagira. Padom Promone i izostankom reakcije Delmati bi stekli sve preduvjete za nastavak ekspanzije, a cijeloj bi provinciji postalo jasno da je rimska uprava samo deklarativne naravi. U ono bi vrijeme to Oktavijanu bila prevelika pljuska jer nepomaganje saveznicima potkopava samu prirodu takvih odnosa. Za državu koja je na takav način zavladala čitavim Mediteranom to bi bio vrlo opasan presedan. Zato možemo zaključiti da je kazna Liburnima od prethodne godine bila samo to – oštriji prijekor, a ne odbacivanje partnerstva. Delmati su, na svoju žalost, krivo razumjeli Oktavijanove postupke i time zapečatili svoju sudbinu.

To se sve lijepo uklapa u ranije iznesene tvrdnje. Apijanov (Oktavijanov) nagli skok sa Segestike na Promonu čitatelje je odvratio od dvaju očitih previda: prvi je počinjen 35. pr. Kr., kada je tijekom prolaska kroz provinciju ostalo neriješeno pitanje Delmata, s kojima nije postignut nikakav dogovor o mirovnim garancijama;⁵⁹² drugi 34. pr. Kr., kada se „dozvolilo“ da od Rimljana nezaštićena Promona padne u delmatske ruke. Upravo su te dvije točke – izostanak sporazuma s Delmatima i pad Promone zbog rimske odsutnosti – onemogućile realizaciju dunavskog pohoda i prisilile Oktavijana da ponovno ratuje u netom umirenom Iliriku. To su ključne stavke koje Oktavijan ovakvim narativnim prijelazom nastoji prikriti.

U silnoj želji da što prije započne osvajačku kampanju, zanemario je kroničnu ugrozu koju je predstavljala najratobornija lokalna zajednica, što mu se ubrzo obilo o glavu jer je nekoliko mjeseci kasnije tek primirena provincija ponovno buknila. Uz to, postupak prema krucijalnom savezničkom narodu, koji je u tom dijelu Ilirika čuvao rimski bok, bio je izveden traljavo i dvosmisleno jer su Delmati, po nekoj osnovi, rimske sankcije Liburnima očito shvatili kao raskid odnosa. Logičnije objašnjenje njihova napada na glavnog rimskog saveznika, u trenutku kada je u relativnoj blizini bilo toliko rimskih legija, ne mogu ponuditi.⁵⁹³

Kako je Bilić-Dujmušić pravilno ustvrdio, pohod preko Dunava je naposljetku „morao ustuknuti pred konkretnim strateškim problemom stabiliziranja Ilirika“.⁵⁹⁴ Oktavijan je u svojem narativu, kojeg raspoznajemo diljem promatranog dijela *Ilirske knjige*, takvu činjenicu obznanio kroz gotovo neprimjetnu tranziciju. Uzroke, posljedice, motive, ciljeve i slijed svoje kampanje ostavio je dovoljno maglovitima da djeluju kompaktno i ne potiču daljnja pitanja. Pritom se dobro potrudio da ovim ipak nešto skromnijim postignućima pridoda dramatičnost te čitatelje uvjeri u svoju ratničku izvrsnost. Otuda istaknuto mjesto baš ovih djela u kasnijoj propagandnoj eksploataciji – s jedne strane nije imao drugih za čvršći prikaz

⁵⁹² Da jest, vjerujem da bi onda bio naveden.

⁵⁹³ Pojednostavljeno i sažeto, izraz Oktavijan je „Liburne lišio njihovih brodova“ (App. III. 16.) povezujem s Verzom koji je „ponovno zauzeo Promonu, grad Liburna“ (App. III. 25.).

⁵⁹⁴ Bilić-Dujmušić 2004, 436.

ostvarenja „cezarovske“ *virtus*, a s druge je strane mudro procijenio da mu više od ovog izvedenog zapravo niti nije potrebno. Zašto?

Zbog onoga čime kod Apijana započinje opis iliričke kampanje:⁵⁹⁵ „Kada se August učinio gospodarom svega, obavijestio je Senat, na način usporedbe s Antonijevom neaktivnošću (...)“⁵⁹⁶ Frazu *gospodar svega* ovdje valja shvatiti kao „gospodar svega Ilirika“ jer izvještaj u formi usporedbe s Antonijem ne bi imao smisla da je nastao nakon bitke kod Akcija, kada je Oktavijan doista postao gospodarom svega. Drugačija, odnosno „postakcijska“ interpretacija vodila bi u nelogičnost – ispalo bi da Oktavijan Senatu naknadno poručuje kako je nekoliko godina ranije bio aktivniji i učinkovitiji od sada već poraženog i mrtvog neprijatelja. Takvu konstrukciju ne treba pretpostavljati. Upravo zato što je Antonije u tom trenutku živ i još uvijek djelatan na istoku, Oktavijan mora ovako formulirati izvještaj, naglašavajući vlastitu poduzetnost i učinkovitost u odnosu na konkurenta. U to se uklapa i nabranje onih pokorenih naroda.⁵⁹⁷ Time ujedno dobivamo i približan vremenski okvir nastanka izvještaja: nedugo nakon završetka kampanje, tijekom 33. pr. Kr., kada se odnos među trijumvirima rapidno počinje pogoršavati. Ovo bi mogao biti i stvarni začetak sustavne propagande protiv Antonija.

Antonijeva se navodna *ἀπραξία* pritom ne smije shvatiti doslovno zato što on tih godina nipošto nije bio neaktivan. Ovdje je riječ, prije svega, o politički korektnoj diskvalifikaciji njegovih ne previše uspješnih pohoda u Partiji i Armeniji. Izravnije bi prozivanje bilo nezgodno jer ni Oktavijan osobno nije mogao prikazati briljantne rezultate, a otvoreno likovanje nad Antonijevim (u stvarnosti i rimskim) porazima bilo bi krajnje drsko i neukusno. Tako *ἀπραξία* funkcionira kao odmjerena, ali učinkovita pogrda, dok Oktavijanu istodobno omogućuje da nakon pobjede nad Delmatima, bez dodatnog opravdavanja, odustane od zahtjevne prekodunavske kampanje protiv Dačana i Bastarna. I to je zapravo ključ svega. Svjestan da u usporedbi s njim Antonije ne raspolaže opipljivijim uspjesima, Oktavijanu je bilo sasvim dostatno da vlastitu *virtus* gradi na onome što je doista postigao. Ključne je neuspjehe prigušio, uklopio u narativ i u tom obliku priču plasirao u javnost. Doduše, eho Dacije je vjerojatno još uvijek odzvanjao u ušima suvremenika, ali to uskoro više ionako neće biti važno

⁵⁹⁵ App. III. 16: ὁ δὲ Σεβαστὸς πάντα ἐχειρώσατο ἐντελῶς, καὶ ἐν παραβολῇ τῆς ἀπραξίας Ἀντωνίου κατελογίσσατο τῇ βουλῇ (...)

⁵⁹⁶ Prijevod: Bilić-Dujmušić 2004, 600.

⁵⁹⁷ Da je izvještaj Senatu raportiran nakon Akcija, kada Oktavijan više nikome nije trebao detaljno isticati svoja ratnička postignuća, onda bi njegova formulacija vjerojatno bila, u prilagođenom obliku, sličnija onoj iz Aug. *Anc.* 5.30.1: „Podložio sam vlasti rimskog naroda panonska plemena, među koje prije negoli sam ja bio prvakom nikada vojska rimskog naroda nije ušla i koje je porazio Tiberije Neron, koji je tada bio moj pastorak i izaslanik, i pomaknuo sam granice Ilirika naprijed na obalu rijeke Dunava.“ (prev. R. Matijašić)

- na nebu su se ponovno počeli gomilati crni oblaci. Ovoga puta donosili su možda nikad veću i zloslutniju oluju: kviritski san o uspjesima na Dunavu gorko se pretvarao u javu novog građanskog rata.

3.4. Zaključak

Na kraju ovog poglavlja čitatelj je vjerojatno prilično zasićen količinom informacija predloženih na posljednjih pedesetak stranica. I to s potpunim pravom. Ono što je započelo kao uopćena kritika historiografije te se prirodno nastavilo u odbacivanje mogućnosti o ratu s Markom Antonijem 35. pr. Kr., na koncu je prešlo u opsežnu raspravu o dosad gotovo nerazmatranim elementima. Barem nerazmatranima u ovom opsegu i na ovakav način. Premda se cijela ova problematika može doimati složenom, u svojoj biti ona je vrlo jednostavna kada dobije prikladan kontekst, što je ovdje bio glavni cilj.

Primjetno je da središnji dio narativa, onaj o motivima kampanje, nije koncipiran u možda očekivanom obliku u kojemu bi motivi bili striktno razvrstani u utilitarne kategorije: političku, vojnu, stratešku, ekonomsku, propagandnu ili u neku od kombinacija, poput propagandno-političke ili vojno-strateške kategorije. Takav pristup nije zastupljen zato što je problematičan u samoj osnovi. Naime, tako se nužno odvajaju procesi koji bi trebali biti sagledavani zajednički. Kao prvi primjer uzmimo *virtus*. Budući da je riječ o tradicionalno shvaćenoj ratničkoj vrlini nužnoj svakom zapovjedniku, trebali bismo je navesti kao vojni motiv. No ako tako postupimo, ne oduzimamo li time valjani motiv i propagandnoj i političkoj kategoriji? Svaki vojskovođa, kako znamo, teži biti identificiran kao čovjek prožet tom vrlinom, što po automatizmu odgovara propagandnom djelovanju (napose prema rimskoj svjetini). Prepozna li ta ista svjetina njegovu *virtus*, posljedično mu raste politička popularnost, što je u konačnici i politički motiv. Jednako vrijedi za, primjerice, pohod na Dačane ili popis pokorenih plemena u šesnaestom poglavlju *Ilirske knjige*. Nemoguće je precizno odrediti gdje u tim segmentima završavaju politički, a gdje počinju vojni, strateški ili propagandni motivi. Kategorijsko odijeljivanje motiva nužno za sobom povlači i problem njihove gradacije, a kamoli adekvatno uklapanje činjenice da je ovom kampanjom Oktavijan demonstrirao novi politički smjer.

Takvom metodom, dakle, ne bismo daleko dogurali. U ovoj je materiji sve previše isprepletano i međuovisno da bismo odgovore tražili, a na koncu i dobili, fragmentiranim promatranjem motiva preko zasebnih kategorija. Upravo zbog toga dio zamjerki oko manjkavosti dosadašnjih tumačenja treba uputiti na račun struke. Stječe se dojam kao da su rješenja tražena svugdje, osim u izvorima. To je vidljivo iz nepotrebnog nastanka raznoraznih

nagađanja, poput toga je li Apijan više pristran od Diona Kasija ili do koje je mjere sve samo Oktavijanova propaganda. No to nije produktivna analitika. Ovakva nagađanja nerijetko odvrćaju od stvarnog tijeka zbivanja.

Apijan i Dion Kasije? Recimo to ovako: oni su napisali to što su napisali. Postoji li u svemu tome i propaganda? Naravno da postoji, ali njezino prisustvo ne isključuje istinitost navoda, već naprotiv, omogućuje i potiče daljnje traženje odgovora, to jest uzroke uzroka koji su Oktavijana i nagnali na propagandno djelovanje. A istraživanje uzroka otvara daljnje vidike. Apijan i Dion Kasije su ove događaje opisali unutar vlastita vremena, u njima prikladnoj formi i time obavili svoj posao. S druge strane, korištenje njihovih podataka, njihovo umetanje u širi kontekst i sagledavanje najobuhvatnije moguće perspektive spada u domenu našeg posla. Pritom se ne treba skrivati iza možebitnih dvosmislenosti, međusobne nepodudarnosti ili navodno nedostatnih informacija. Gornjim je poglavljem u dovoljnoj mjeri osvjedočeno da izvori o našoj temi – motivima kampanje – sadrže sva bitna rješenja, samo ih je u pravom trenutku valjalo priložiti na pravo mjesto.

Zato je ova naracija i izgrađena na nekoliko argumentacijskih razina. Svaka je razina popunjavana istim podacima, ali iz različite perspektive.⁵⁹⁸ Rasprava je, bez daljnega, vrlo slojevita, no svaki novi sloj počiva na čvrstim temeljima prethodnog. To dobro vidimo ako kroz sijaset kondicionala ugrubo seciramo argumentacijske segmente, kako prije, tako i za vrijeme kampanje. Prije kampanje: da bi bio jasan Oktavijanov inicijalni motiv – stjecanje *virtus* – trebalo je predočiti zašto mu je ona bila važna kao jedina neostvorena stavka. Da bi se pokazalo zašto mu je to bila jedina neostvorena stavka, morao je biti objašnjen cijeli pozadinski proces stvaranja vlastite političke sljedbe i postizanja svih unutrašnjih ciljeva. Da bi taj proces došao do izražaja, valjalo je osporiti izglednost rata s Antonijem. U vrijeme kampanje: da bi se istaknulo kako je cijela kampanja zamišljena ambicioznijom od onoga što je zapravo ostvoreno, trebalo je raščlaniti strukturu Apijanova narativa. Iz te je raščlambe proizašlo da je Ilirik samo prva etapa većeg plana. Time je ustanovljen strateški cilj kampanje, a onda je naširoko objašnjeno zašto do pohoda na Dunav nije došlo: trebalo je pokazati kako je plan propao zbog Delmata. Da bi se objasnila delmatska pobuna, a time i odgoda Oktavijanova dačkog pohoda, valjalo se vratiti unatrag, ponovno posegnuti za Apijanovim šesnaestim poglavljem te prikazati hodogram Oktavijanovih aktivnosti od prethodne godine. I tako dalje, sve do zaključka o Antonijevoj *apraksiji*. Pojednostavljeno, da bih pokazao Oktavijanovu prekodunavsku ambiciju i objasnio zašto je Apijanov (odnosno Oktavijanov) izvještaj do nas

⁵⁹⁸ Usporedi analizu App. Ill. 16 u potpoglavljima *Granica u Skodri* te *Motivi i strateški cilj*.

dospio u baš onako koncipiranoj formi (impliciranje *virtus* na temelju manje dojmljivih postignuća), trebao sam, kroz nenaglašene dijelove narativa, razjasniti sve okolne događaje koji su se našli na putu realizacije prvotno zamišljene kampanje.

Ipak, inzistira li čitatelj na preciznom isticanju motiva za kampanju 35. pr. Kr., pokušat ću mu udovoljiti: glavni Oktavijanov motiv bio je pokretanje i uspješno odrađivanje grandiozne kampanje kojom bi natkrilio svoje prethodnike, javno ispoljio *virtus* i time ušao u red najvećih. U tom se projektu odlučio osloniti na ljude nove generacije koji će mu pomoći, kako u bespućima dunavskog bazena, tako i u kasnijem političkom životu.

Drugi motiv, koji nužno proizlazi iz ovog glavnog, bio je s dosad nerazmatranog ekonomskog aspekta. Nakon sloma Seksta Pompeja 36. pr. Kr. Oktavijan je svojoj napola pobunjenoj vojsci, željnoj konačnog umirovljenja, obećao odlazak na financijski unosan pohod.⁵⁹⁹ Iako su određene postrojbe i dalje rogorile, Oktavijan je kupio mir tako što je manji dio dugoslužućih trupa demobilizirao, a svim legionarima odjedanput isplatio tada gotovo dvogodišnju plaću od 500 denarija.⁶⁰⁰ No bio je svjestan da je to tek kap u moru onoga što njegovi vojnici stvarno priželjkuju, a znao je i da im po trenutnom saldu više od toga ne može pružiti. Srećom po njega, dobro je poznao psihologiju mase. Legije će, koliko god u početku negodovala, uvijek pratiti vojskovođu koji najavljuje lukrativnu kampanju.⁶⁰¹ Obećanje o bogatstvu uvijek zvuči bolje od aktualnosti skromnije ponude naseljavanja na nekom komadiću zemlje. Uvjerio ih je da se „zemlja s blagom“ nalazi preko Dunava i time pridobio za nastavak zajedničkog puta. Njemu je uspješan rat garantirao sredstva isplate, a oni su bili njegovo isplativo sredstvo garancije za uspješan rat.

Virtus za Oktavijana – novac za njegovu vojsku. Pri definiranju temeljnih motiva kampanje 35. pr. Kr. ne treba ići dalje od toga. Zaštita Italije, rješavanje japodskog problema, prikupljanje neisplaćenog provincijalnog tributa i obračun s piraterijom ne mogu se smatrati motivima pohoda. To jednostavno nisu razlozi zbog kojih bi Oktavijan s tolikim snagama prešao Jadran. Oni su samo posljedica glavnih motiva – usputno rješavani problemi na putu prema Dunavu koji su pod svjetla reflektora dospjeli isključivo zbog promjene stanja na

⁵⁹⁹ App. *Bell. civ.* 5.128: „(...) sad će ih povesti, ne više u građanske ratove koji su minuli zahvaljujući bogovima, nego na Ilire i druga barbarska plemena koja uznemiravaju jedva stečeni mir, odakle će se oni obogatiti.“ (prev. B. Stevanović)

⁶⁰⁰ App. *Bell. civ.* 5.129. Dion Kasije (49.14.2.) spominje jednokratnu isplatu od 2.000 sestercija po glavi, što je u protuvrijednosti identičan iznos. Odnos sestercija prema denariju vidi u Maškin (Машкин) 2006, 736. Godišnja plaća legionara u to je vrijeme bila oko 225 denarija (Tac. *Ann.* 1.17.6.), a tolikom ju je odredio Cezar (Suet. *Div. Iul.* 26.).

⁶⁰¹ Što bi mogao biti dodatan argument u prilog tomu da Ilirik nije bio krajnji cilj jer nije nudio izdašniji plijen.

terenu. Lako moguće da u ovom kontekstu za njih ne bismo ni čuli⁶⁰² da Delmati 34. pr. Kr. nisu napali Promonu. I to je, zapravo, ogoljena srž Oktavijanove kampanje. Ambiciozno zamišljen projekt s nešto skromnijom izvedbom. Na kraju se pokazalo da takva izvedba nije bila presudna jer je ubrzo došlo do bitke kod Akcija. Ovaj je pohod tada, logično, maknut u stranu i izgubio je svrhu. To nekako i nije neopravdano u kontekstu krucijalnih zbivanja koja su uslijedila. Međutim, jednako tako valja iznova naglasiti da je ilirička kampanja bila Oktavijanova stvarna prekretnica: višegodišnje pozadinske pripreme za Ilirik, kao odskočnu dasku prema istoku, oblikovale su ga u stamenog i odlučnog predvodnika, sposobnog ne samo oplemeniti uspjehe nego i u svoju korist okrenuti neuspjehe. U konačnici, na račun tog procesa je i postao princeps.

Na minulim je stranicama detaljno prikazan Oktavijanov politički i vojni put do Ilirika. Sada je nastupio trenutak da se preciznije ustanovi što je, na operativno-taktičkoj razini, konkretno činio u dvjema opsadama koje su obilježile njegov pohod 35. pr. Kr.

⁶⁰² Odnosno, Oktavijan ih ne bi imao potrebu propagandno eksploatirati.

4. METUL

Nakon što je razriješio „nesuglasice“ s Arupinima i time zaključio obilazak provincije, Oktavijan je mogao započeti drugu etapu kampanje prema istoku – kako se ovdje pretpostavlja, proširivanjem Ilirika i pomicanjem njegove granice sve do rijeke Save, odnosno do Segestike. U tom su slijedu prvi na udaru bili transalpinski Japodi koji su Rimljanima ostali štošta dužni:⁶⁰³ najprije Terponjani, a potom i Metuljani, branitelji prijestolnice. Okršaji su bili žestoki od samog početka. Terponjani su obarali balvane, organizirali zasjedu i napali marševu kolonu; Metuljani su pružili snažan otpor u utvrđenom gradu, a na koncu radije odabrali smrt u plamenu nego predaju Oktavijanu. Tako su kao zajednica zauvijek nestali iz povijesti.

Priču o ovom pohodu prije više od 110 godina ispričao je austrougarski časnik Georg Veith. Osobno je obišao nekadašnje japodsko područje te očima vojnika sagledao teren, argumentirano pokazavši da Metul valja locirati na brdu Viničici kod Josipdola (tadašnjeg Josefstala).⁶⁰⁴ Veithova topografska analiza, povezana s operativno-taktičkom rekonstrukcijom opsade, aktualna je i danas, a njegovi zaključci služe kao polazišna točka svakoj raspravi. Zapravo, preciznije bi bilo reći da je riječ o trenutno jedinoj operativno-taktičkoj rekonstrukciji opsade Metula budući da nakon njega nisu ponuđena nova rješenja. Za novim se rješenjima, doduše, i dalje traga jer se na Viničici (uz kraće prekide) od 2002. godine provode sustavna arheološka istraživanja. Međutim, nedostaju publikacije s detaljno predstavljenim analizama i interpretacijama dosadašnjih nalaza, posebice nama bitne arhitekture.⁶⁰⁵ Uz to, u znanosti još uvijek ne postoji konačna potvrda da je predrimsko naselje na Viničici doista bio Metul, ali je takva ubikacija načelno prihvaćena i za sada nema naznaka o uvjerljivijoj alternativi.⁶⁰⁶ U ovom se poglavlju to pitanje neće posebno otvarati jer nedostatak arheoloških podataka zasad ne omogućuje potvrdu ili eventualno opovrgavanje Veithove (odnosno Sladovićeve) teze. S obzirom na to da brdo Viničica u velikoj mjeri ipak odgovara

⁶⁰³ Vidi niže.

⁶⁰⁴ Veith 1914, 31. U bilj. 33 u prethodnoj kolumni (30) navodi kako je 1856. godine Metul na Viničicu prvi smjestio Emanuel (Mane) Sladović u svom djelu *Povjesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*.

⁶⁰⁵ Voditelj tih istraživanja je Boris Olujić, a jedine informacije o tijeku istraživanja razabiru se iz obaveznih izvještaja u *Hrvatskom arheološkom godišnjaku*. No, valja napomenuti da godišnjaci nisu ažurni te je posljednji izdani broj onaj iz 2020. godine. (<https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/izdavacka-djelatnost/hrvatski-arheoloski-godisnjak/8334>). Za istraživanja novijeg datuma nisam mogao pronaći podatke, niti sam uspio stupiti u kontakt s voditeljem, tako da ne znam odvijaju li se trenutno ikakva iskopavanja. Kratak pregled istraživanja u početnim kampanjama (2002.-2010.) vidi u Olujić 2007b; Olujić 2011.

⁶⁰⁶ Veith 1914, 38-49 uvjerljivo osporava tezu u kojima se Metul ubicira na nekoliko lokaliteta u Kranjskoj.

Apijanovom opisu, ovdje će se polaziti od pretpostavke da se opsada odvijala upravo na tom mjestu.

Pristup rekonstrukciji Oktavijanova pohoda na Japode, s glavnim naglaskom na opsadu Metula, bit će shematski: radi preglednosti najprije će se donijeti tablični prikaz podataka iz izvora, zatim kraći presjek Veithovih rješenja,⁶⁰⁷ a potom novija promišljanja (podrazumijeva se, s pripadajućom analizom izvora) s posljedičnom revizijom nekih njegovih ideja. Pritom valja naglasiti da se ovdje nećemo baviti japodskim društvenim uređenjem, kulturom ili pokretnim materijalnim nalazima. Pronađena keramika ili nakit, pitanja o japodskom savezu ili etnicitetu zajednica ne bi previše koristili u raspravi o operativno-taktičkim postavkama. Jedino što nas zanima jest sukob Rimljana i Japoda, to jest događaji na Oktavijanovu maršu, trasa marša te sama opsada Metula. Kao i kod Veitha, ovdje se polazi od osobnog uvida u teren, uz dodatak suvremenijih karata. Takva je metoda u ovom slučaju dostatna jer omogućuje uklapanje operativnih rješenja u konkretan prostor. Neće iznenaditi ako arheološka istraživanja, jednom kada budu objavljena, potvrde ponajprije Veithova, a možda i ovdje iznesena mišljenja – pod uvjetom da je Metul uistinu bio na Viničici.

Tablica 5. Izvori o pohodu na transalpinske Japode⁶⁰⁸

App. III. 18.
Prekoalpski Japidi, jako i divlje pleme, odbacili su Rimljane dvaput u razmaku od dvadeset godina, pregazili Akvileju i popljačkali rimsku koloniju Tergeste. Kada je August krenuo na njih strmim i krševitim putem, oni su mu još više otežali obarajući stabla. Kako je on nastavio napredovati, oni su se sklonili u drugim dijelovima šume, gdje su postavili zasjedu nadolazećem neprijatelju. August, koji je uvijek sumnjao na nešto takvo, poslao je snage da zauzmu litice, te da marširaju paralelno s njim s obje strane kako on napreduje po nižem terenu, sijekući stabla kako je prolazio. Japidi su navalili iz svoje zasjede i ranili mnoštvo vojnika, ali veći dio njihovih snaga pobili su Rimljani koji su se na njih obrušili s višeg terena. Ostatak se ponovo sklonio u gustišu, napuštajući svoj grad, ime kojega je bilo Terpon. August je zauzeo ovaj grad, ali ga nije spalio, nadajući se da će se i oni predati, a oni su to i učinili.

⁶⁰⁷ U daljnjoj analizi razmatrat će se isključivo Veithova rekonstrukcija (u sažetoj formi jer za više od toga nema potrebe), popraćena kartama na kojima su ucrtana njegova rješenja. Kasniji autori nisu značajnije odstupili od njegovih zaključaka, nego ih uglavnom reproduciraju ili se ograničavaju na pregled izvora uz temeljnu interpretaciju.

⁶⁰⁸ Prijevodi preuzeti iz Bilić-Dujmušić 2004, 601-603; 622.

App. III. 19.

Nakon toga je krenuo prema drugom mjestu zvanom Metul, koje je glavni grad Japida. On je smješten na vrlo šumovitoj planini, na dva grebena koje dijeli uska rasjelina. Ovdje se nalazilo oko 3.000 ratobornih i dobro naoružanih mladića, koji su lako odbijali Rimljane koji su okružili njihove zidine. Potonji su digli gomilu. Metuljani su ometali radove ispadima iz grada danju i noću, te uznemirivali vojnike s bedema strojevima koje su nabavili iz rata koji je Decim Brut vodio protiv Antonija i Augusta. Kada se njihov bedem počeo urušavati podigli su još jedan s unutrašnje strane, napuštajući srušeni i zaklanjajući se iza novopodignutog. Rimljani su zauzeli napušteni bedem i spalili ga. Protiv nove fortifikacije podigli su dvije gomile i s njih spustili četiri mosta na vrh bedema. Nakon toga, kako bi omeo pažnju Metuljana, August je dio snaga poslao uokolo na drugi kraj grada i u međuvremenu naredio ostalima juriš preko mostova na bedem, dok se osobno popeo na vrh najviše kule kako bi vidio učinke.

App. III. 20.

Neki od barbara suprotstavili su se onima koji su prelazili licem u lice na bedemu, dok su se ostali potkrali ispod mostova i odozdo ih ubadali svojim dugim kopljima. Bili su prilično ohrabreni kada su vidjeli kako jedan most pada, a drugi slijedi preko njega. Kada se i treći urušio Rimljane je obuzela potpuna panika, tako da se nitko nije usuđivao krenuti preko četvrtog mosta sve dok se Cezar nije spustio s kule i ispsovao ih. Kako ih riječima nije mogao pridobiti na obavljanje dužnosti, uzeo je štit i sam potrčao preko mosta. Agripa i Hijeron, dva vojskovođe, te jedan od njegove tjelesne straže, Lutus, i Volas potrčali su s njim, samo njih četvorica s nekoliko stjegonoša. Zamalo je već prešao preko mosta kada su vojnici, nadvladani sramotom, krenuli za njim u gomilama. Zbog toga se taj most, jer je bio preopterećen, također urušio, a ljudi na njemu su popadali u trenutku. Neki su poginuli, a drugi su odnošeni sa slomljenim kostima. August je bio ranjen u desnu nogu i u obje ruke. No ipak, odmah se popeo na kulu sa svim insignijama i pokazao da je siguran i zdrav, kako ne bi izbila panika na vijest o njegovoj smrti. A kako neprijatelj ne bi pomislili kako će odustati i povući se, odmah je počeo graditi nove mostove; a to je više od svega unijelo strah u Metuljane, koji su mislili da se natječu protiv nepobjedive volje.

App. III. 21.

Slijedećeg dana su poslali glasnike Augustu i dali mu pedeset talaca koje je on sam odabrao, te su obećali da će primiti garnizon i prepustiti mu više brdo dok će oni boraviti na onom drugom. Ali kada je garnizon ušao i zapovjedio im da polože oružje, tada su se stvarno razljutili. Zatvorili su svoje žene i djecu u vijećnicu i ispred nje postavili straže s naređenjem da zapale zgradu ukoliko stvari krenu loše po njih, a sami su napali Rimljane snagom očajnika. No, kako su napadali s nižeg položaja na one koji su posjedali viši teren, bili su potpuno nadvladani. Tada je straža zapalila vijećnicu, a mnoge su žene ubile svoju djecu i sebe. Druge, držeći u rukama još uvijek živu djecu, bacale su se u plamen. Tako je sva metulska mladost nestala u bici, a veći dio stanovništva u plamenu. Grad je bio potpuno uništen i niti traga njegovom bedemu nije ostalo, iako je bio najvećim gradom u tim krajevima. Nakon razaranja Metula ostatak Japida, bivši uzdrman strahom, predao se Augustu. Tada su prekoalpski Japidi po prvi puta dovedeni pod vlast Rimljana. Nakon što je August otišao Poseni su se pobunili i protiv njih je poslan Marko Helvije. On ih je pokorio, krivce pobio, a ostale prodao u roblje.

Dio 49.35.

[1] Ali to se dogodilo kasnije. U to je vrijeme on osobno vodio kampanju protiv Japida, delegirajući svojim podređenima pokoravanje ostalih plemena. One koji su bili na bližoj strani planina, živeći nedaleko od mora, pokorio je uz relativno malo napora, ali one na brdima i na njihovoj daljoj strani nadvladao je uz nemale teškoće.

[2] Jer ovi su utvrdili Metulum, najveći od svojih gradova, i odbili su mnoge napade Rimljana, spalili mnoštvo opsadnih strojeva i oborili samog Cezara kada se s drvene kule pokušao popeti na bedem.

[3] Konačno, kada on ni nakon toga nije htio odustati, već je nastavio dovoditi pojačanja, oni su se pretvarali kao da žele pregovarati i primili su garnizon u svoju citadelu;

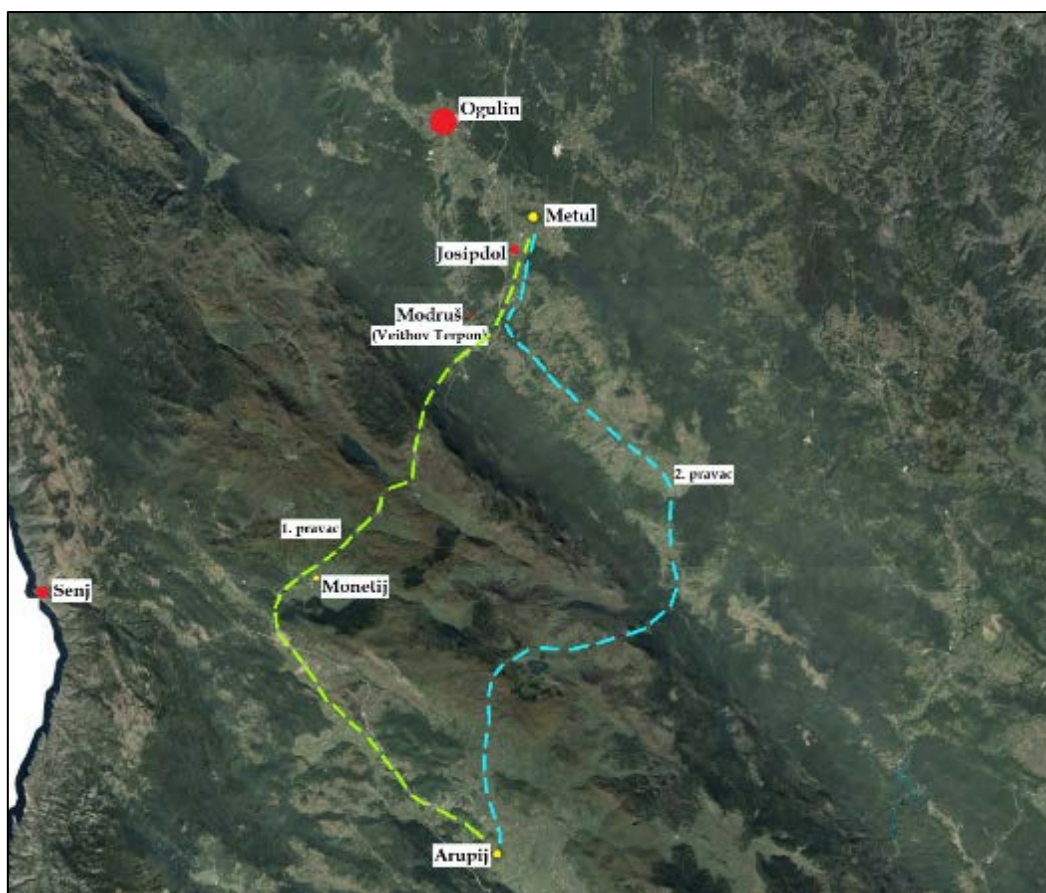
[4] tada su noću uništili sve te ljude i zapalili vlastite kuće, neki se sami ubivši, a neki ubivši svoje žene i djecu, tako da ništa od njih ne ostane Cezaru. Jer ne samo ovi, već i oni koji su bili zarobljeni živima, sami su sebe dobrovoljno uništili nakon kratkog vremena.

4.1. Veithova rekonstrukcija pohoda na transalpske Japode

Veith je rekonstrukciju ovog pohoda podijelio na četiri tematska dijela:

- 1) rimski prelazak „Alpa“;
- 2) bitku, odnosno, zasjedu kod Terpona;
- 3) položaj Terpona;
- 4) položaj, izgled i opsadu Metula.

1) Za prijelaz preko „Alpa“, odnosno masiva Kapele, ponudio je dva moguća pravca. Prvi je od Arupija (Prozor kraj Otočca) polazio prema Monetiju (Brinju), zatim pratio trasu kasnije Jozefine, pa se preko kapelskog prijevoja Bilac (između Velike i Male Kapele) spuštao na Gornji Modruš i nastavljao prema ravnici u kojoj leži Josipdol. Drugi predloženi pravac započinjao je prema sjeverozapadu, a Josipdolu većim dijelom nije (za razliku od prvog) prilazio s jugozapada, već s jugoistoka: od Arupija je išao na Dabar te preko prijevoja Korać (Mala Kapela) izbijao na Jeseničko polje odakle je daljnjim napredovanjem na sjever izvodio prvo u Blačansko, a potom u Plaščansko polje iz kojega je dolinom rijeke Vrnjike dolazio do Modruša i dalje prema Josipdolu. Veith se priklonio potonjoj opciji jer kaže da „na području Jozefinske ceste, ukoliko ona uopće dolazi u obzir, teren ne odgovara Apijanovom opisu.“⁶⁰⁹

Karta 9. Veithovi prijedlozi trase Oktavijanova prelaska „Alpa“

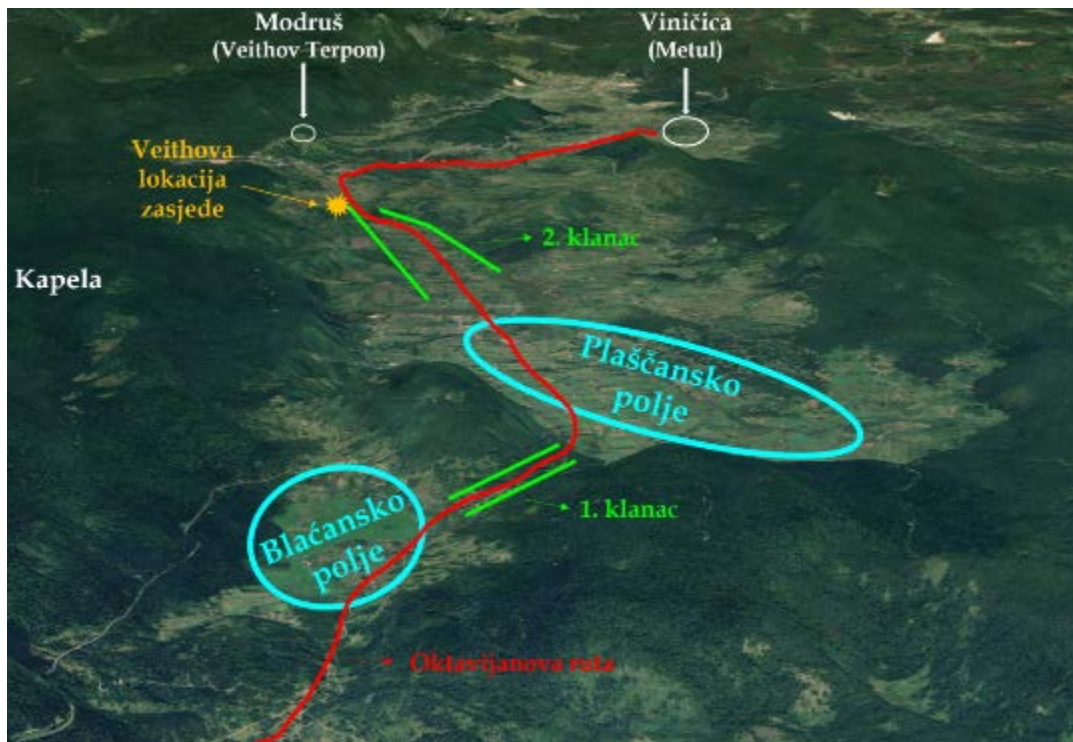
⁶⁰⁹ Veith 1914, 26-27. Smatra da je problem u tome što se na trasi prvoga pravca ne može prepoznati prikladno mjesto (nakon prelaska Kapele) na kojem bi Oktavijanova glavna kolona mogla marširati dolinom, dok bi je sporedna kolona istodobno štitila napredujući uz povišene okolne litice. Predložak za kartu 9 – preglednik.arkod.hr

2) i 3) Nakon što je Oktavijan prešao Kapelu na prijevoju Korać, morao je proći kroz dva klanca. Prvi je razdvajao Blačansko i Plaščansko polje (između brdā Plaške Glave i Velikog Pištenika), dok se drugi prostirao dolinom rijeke Vrnjike, unutar Plaščanskog polja. Veith misli da zasjeda u prvom klancau nije bila izgledna jer „nije vjerojatno da bi se Japodi, nakon neuspjele obrane prijevoja, odmah u njegovu podnožju ponovno upustili u otpor. Apijan kaže da su se povukli u 'preostale šume', što prije upućuje na udaljeniji dio.“ Stoga Veith smatra da su Terponjani zasjedu organizirali u drugom klancau, oko izvora Vrnjike, na samom sjeverozapadnom izlazu iz Plaščanskog polja (12,5 km sjeverozapadnije od prvog klanca).

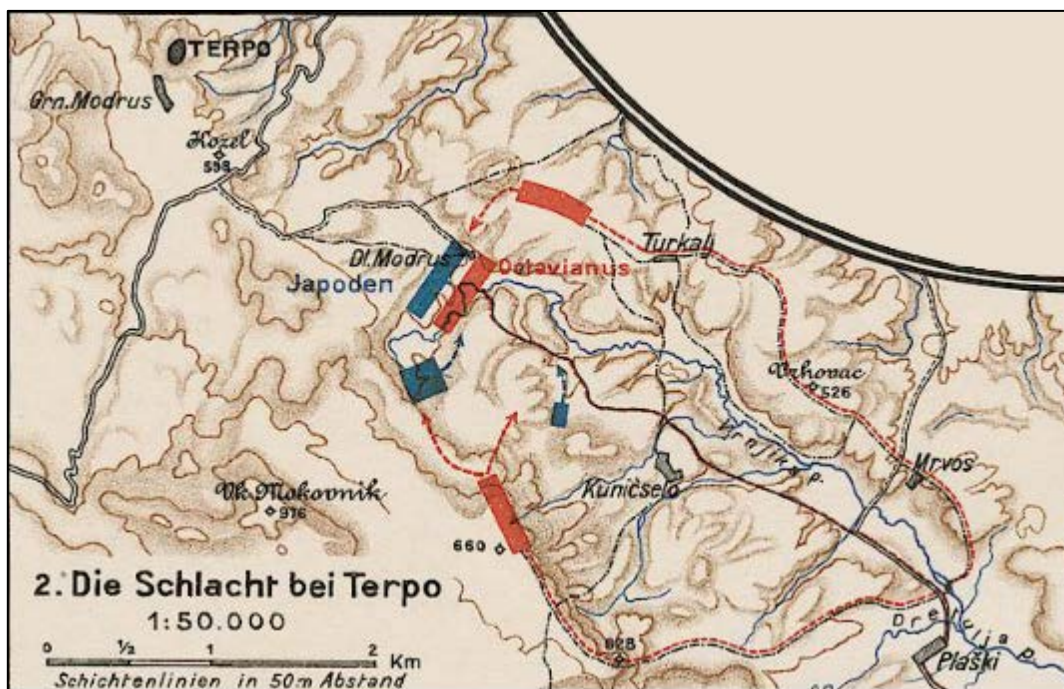
Zasjedu je vidio ovako: Terponjani su manjim odredom zauzeli uspon prema Donjem Modrušu („ispred“ smjera rimskog napredovanja) i tako na sebe privukli pozornost rimske prethodnice. Glavninu snaga razmjestili su južnije, u skrivenu kotlinu oko izvora Vrnjike, s ciljem udara u rimski lijevi bok nakon što ovi frontalno udare na Terponjane raspoređene kod Donjeg Modruša. Iako je takav rasplet bitke u početku bio poguban za Rimljane, prevagu su donijele „protuzasjedne“ (bočne) kolone. Desna rimska kolona je u lijevi bok zahvatila frontalnu skupinu na usponu Donjeg Modruša, dok je lijeva kolona glavninu terponskih snaga u dolini Vrnjike udarila s leđa.

Nakon neuspješne zasjede, stanovništvo se povuklo iz Terpona, ali se ubrzo predalo te bilo pošteđeno daljnjih gubitaka. Veith se priklonio Josipu Brunšmidu i njegovom poistovjećivanju Terpona s brdom Modruš, na kojemu se u srednjem vijeku nalazio poznati *castrum*. Zauzimanjem Terpona, Oktavijan je zagospodario na oba puta koja su iz transalpinskog područja vodila prema jadranskoj obali.⁶¹⁰

⁶¹⁰ Veith 1914, 27-29. Oba puta duga su oko 70 km.

Karta 10. Veithova rekonstrukcija Oktavijanova marša prema Metulu⁶¹¹

Karta 11. Veithova rekonstrukcija zasjede kod Terpona⁶¹²

⁶¹¹ Predložak za kartu preuzet je iz aplikacije Google Earth.

⁶¹² Preuzeto iz Kromayer i Veith 1924, Röm. Abt. Blatt. 24 (Karte 2: Die Schlacht bei Terpo).

4) Već je na jednom skupu 1906. godine, a da pritom, kako sam navodi, nije vidio niti uopće znao za postojanje ključnog natpisa (CIL 3, 10060) o *Geniju Metula*, Veith upozorio kako, čisto zbog vojne logike, Metul valja tražiti na ogulinskom području. Tada je to izazvalo „živahno odmahivanje glavom“,⁶¹³ no uvjeren kako je u pravu, odlučio je osobno istražiti teren. Došavši na Viničicu nekoliko godina kasnije, već je na prvi pogled stekao dojam da se to mjesto podudara s Apijanovim opisom. Pred sobom je vidio brdo s tri stepenasto odsječena dijela, na koje se potom i popeo. Zabilježio je da se najistočniji, ujedno i najviši odsjek (Velika Viničica), od okolne ravnice uzdiže gotovo stotinu metara u visinu. Padine su na sjevernoj i istočnoj strani strme i nepristupačne, na južnoj strani znatno blaže, dok su prema zapadu više stepeničaste. Na vrhu brda je plato duljine oko 500 m te širine između 100 i 120 m. Istočni i zapadni rub platoa blago je povišen u odnosu na središnji dio. Na zapadnom uzvišenju platoa nalazi se kapelica svete Katarine; na istočnom uzvišenju u Veithovo vrijeme nije bilo ničega, dok je danas ondje telekomunikacijski repetitor. Od ruba s kapelicom padina se prema zapadu strmo spušta na „srednji“ odsjek. On je 30-40 m niži od Velike Viničice i također ima plato od otprilike 400 m duljine te 100 m širine. Najviši i „srednji“ odsjek međusobno su povezani, za ovu priču presudnim,⁶¹⁴ uskim sedlom (širine oko 60 m). Sedlo se nalazi na središnjem dijelu zapadne padine Velike Viničice; na njenom je južnijem dijelu strma klisura, oblikovana od više dolina koje se stepeničasto nadovezuju jedna na drugu. Od „srednjeg“ se odsjeka, dalje prema zapadu, nastavlja snižavanje terena. Međutim, sada više nije riječ o strmini, već o terasastom i blagom postupnom prijelazu na najniži odsjek (Mala Viničica), koji zapravo i nije nešto mnogo viši od okolnog terena.⁶¹⁵

⁶¹³ Veith 1914, 30 (bilj. 33). Dotad je uvriježeno mišljenje struke bilo da Metul treba smjestiti negdje u Sloveniji. Budući da je rečeni skup bio u Ljubljani, Veith je bio svjestan kako će poklonici *Kranjskih* hipoteza negodovati.

⁶¹⁴ Vidi niže.

⁶¹⁵ Veith 1914, 32-33.

Karta 12. Topografski prikaz Viničice s izdvojenim Veithovim elementima⁶¹⁶

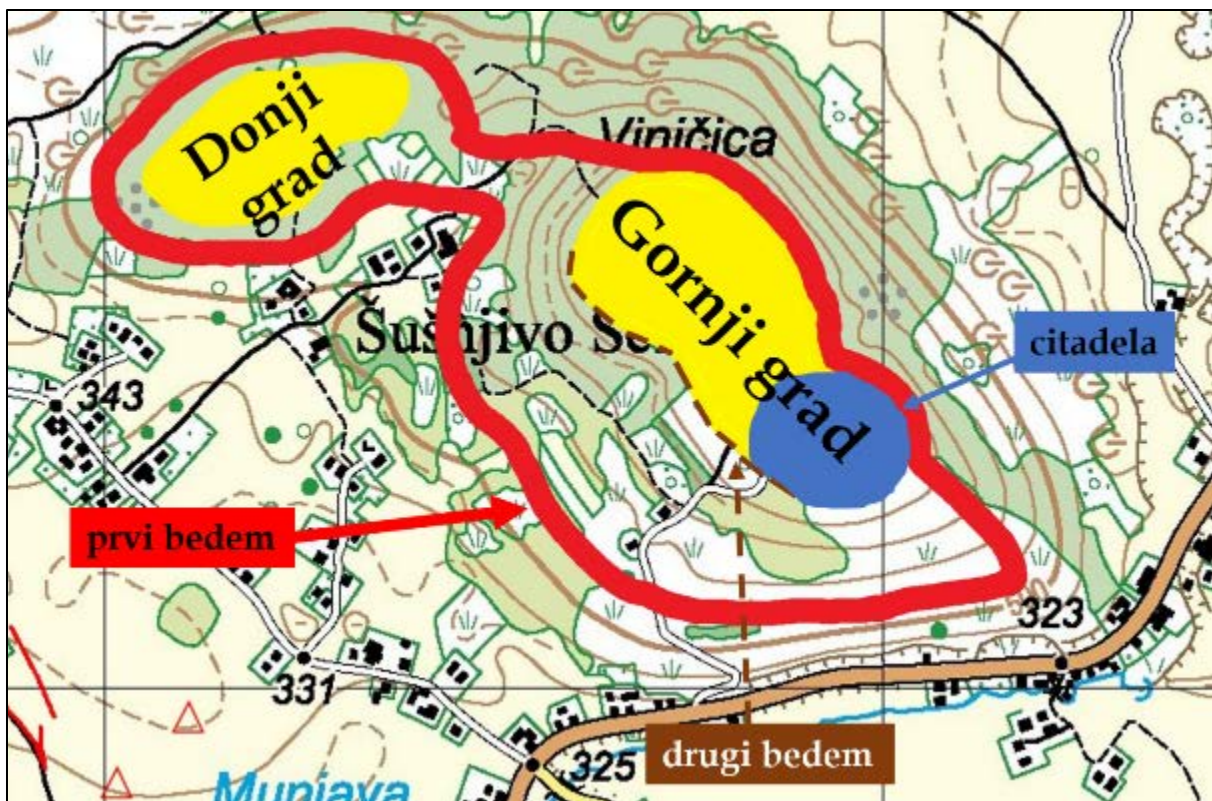
Uvidom u terensku situaciju, Veith je zauzeo jasan stav: iako uzvišenja s kapelicom i (današnjim) repetitorom na platou Velike Viničice izdaleka zaista podsjećaju na dva brežuljka koje pri opisu Metula spominje Apijan, grad nikako nije mogao biti samo na tom platou. Osim što je brežuljcima teško smatrati uzvišenja koja tek nekoliko metara nadvisuju okolni prostor, ključno je da ta uzvišenja nisu razdvojena uskim sedlom, već povezana ravnim i širokim terenom. S obzirom na to da je usko sedlo temeljna topografska odrednica, Veith ističe da je jedino prihvatljivo rješenje grad smjestiti na oba platoa, kako na Veliku Viničicu, tako i na „srednji“ odsjek. Na to su ga uputili i tragovi nivelacije, karakteristični ljudskom djelovanju. U ostatku rasprave ta je dva dijela, pojednostavljeno, nazivao Gornjim i Donjim gradom.⁶¹⁷ Također, smatra da Metul nije bio samo na ta dva platoa, nego i na dijelovima južne i jugoistočne padine. Uočio je, naime, da 5 do 15 m široka terasa, za koju nedvojbeno misli da je umjetno usječena, djeluje kao nastavak platoa Donjeg grada jer se od južnog ruba sedla (u istoj visini) proteže preko južne i jugoistočne padine.⁶¹⁸ Pretpostavio je da je na tom mjestu stajao

⁶¹⁶ Današnji repetitor sam izdvojio radi lakšeg snalaženja. Predložak karte preuzet s <https://preglednik.arkod.hr>.

⁶¹⁷ Ovdje ćemo se povesti za Veithovim primjerom te ćemo i mi odsad upotrebljavati ove nazive.

⁶¹⁸ Na karti 12 ta se terasa nalazi na vrhu desne svjetlozelene strelice koja „izlazi“ iz pravokutnika *blaža južna padina* (između dviju izohipsa koje označavaju 360 i 370 m nadmorske visine). Upozoravam da je donja, deblja izohipsa na karti pogrešno označena brojkom 500 (treba pisati 350).

gradski bedem.⁶¹⁹ Taj bi bedem ujedno bio onaj koji su Rimljani oštetili, a potom i zapalili. Branitelji su dotle podigli drugi, povučeniji prema unutrašnjosti grada. Veith navodi da je razmak između zapaljenog i novopodignutog bedema morao biti znatan; u protivnom bi požar na prvom ugrozio drugi. Stoga prvi bedem nije mogao biti na rubu platoa Gornjeg grada jer ondje nije bilo dovoljno prostora za odgovarajući razmak. Radije ga je postavio na padinu, dok je novopodignuti zid smjestio na rub platoa koji je od padine udaljen između 120 i 150 m. Topografsku je analizu zaključio pretpostavkom da se na istočnom uzvišenju platoa Gornjeg grada (s današnjim repetitorom), zbog sveobuhvatnog pregleda nad ravnicom, treba smjestiti citadelu.⁶²⁰

Karta 13. "Veithov" Metul⁶²¹

⁶¹⁹ Veith 1914, 33-34. Kod lovačkog doma na Viničici, na karti 12 označenog s (gornjim) crnim kvadratićem, neposredno iznad vrha desne svjetlozelene strelice, Boris Olujić je 2005. godine otvorio „profil pretpostavljenog prapovijesnog bedema“, no u njegovu kratkom izvještaju nisu navedeni nikakvi detalji, osim da je bedem devastiran izgradnjom ceste i da se nalazi na zemljanom nasipu (Olujić 2011, 143.). Iste je godine otvorio kontrolni rov nešto jugozapadnije, otprilike na mjestu na kojem Veith pretpostavlja bedem, ali istraživanje „nije potvrdilo da se radi o bedemu.“ (Olujić 2011, 144-145.)

⁶²⁰ Veith 1914, 35-36.

⁶²¹ Predložak karte preuzet je s preglednik.arkod.hr.

Opsadu Metula Veith je postavio na sljedeći način: Rimljani su gradu prišli s jugozapada i na udaljenosti od otprilike jednog kilometra, između dvaju potoka, postavili logor na terenu s kojeg su imali pregled nad cijelom Viničicom. Dovođenjem logora pokrenuli su inicijalni juriš, ali su ih branitelji uspješno odbili. Stoga su pristupili klasičnoj opsadi.⁶²² Veith misli da su Rimljani opsadni nasip podigli na južnoj strani padine Gornjeg grada. Smatrao je da nije imalo smisla podizati nasip prema Donjem gradu na zapadnoj strani: padom Donjeg grada Rimljanima bi, njegovim riječima, preostao „najteži zadatak koji se uopće može zamisliti“ – osvajanje Gornjeg grada preko uskog sedla. Zato je bilo svrsishodnije odmah napasti Gornji grad preko blaže i šire južne padine, budući da bi njegovim zauzimanjem automatski pao i Donji grad. Time se, prema Veithu, ujedno uklapaju Apijanov podatak o dva bedema i činjenica da su Metuljani pri kapitulaciji najprije predali Gornji grad. Nakon što je prvi bedem uništen, Rimljani su protiv unutarnjeg bedema podigli dva opsadna nasipa, oko pedeset koraka ispod gornjeg ruba platoa. To je zaključio na temelju dvije kamene hrpe, za koje tvrdi da ne potječu od Japoda (jer ih nije našao na drugim mjestima unutar lokaliteta), već da su ostaci rimskog nasipa. Ovu tvrdnju nije detaljnije elaborirao.

Naposlijetku se osvrće na Apijanovu informaciju o rimskom pokušaju razvlačenja braniteljskih snaga. Ističe da istovremeni napad na *suprotnu stranu grada* tijekom glavnog juriša preko mostova ne treba shvaćati doslovno. Po doslovnom bi tumačenju izvora ispadalo da „lažni“ napad na sjevernoj strani Viničice, dok se glavni odvija na južnoj, braniteljima omogućuje da se na uskom platou samo okrenu za 180° i spremno ih dočekaju. Vjerojatnijim smatra da je „lažni“ napad bio usmjeren prema zapadnoj strani brda, odnosno Donjem gradu. Taj je dio grada, naime, bio najdalje od glavnog pravca napada, pa bi branitelji, odlazeći u ispomoć, morali prijeći udaljenost od gotovo jednog kilometra i to preko kanaliziranog uskog sedla.

Rimljani u takvom razvoju događaja nisu postigli nikakav uspjeh, a Veithu je ostalo neshvatljivo zašto su se Metuljani ipak predali. U nedostatku objašnjenja, „okrivio“ je Apijana zbog ispuštanja ključnih informacija: „Je li u pitanju bila glad ili nešto drugo – više ne možemo znati.“⁶²³

⁶²² U bilješci 39 (col. 36) Veith piše da je, iako to Apijan ne spominje, prema analogiji s ostalim opsadama u Oktavijanovoj kampanji vrlo vjerojatno da je i oko Metula podignuta kontravalacija.

⁶²³ Veith 1914, 36-38.

Karta 14. Veithova rekonstrukcija opsade Metula⁶²⁴

4.2. Marš prema Metulu i zasjeda kod Terpona

Pri rekonstrukciji maršrute od Arupija prema Metulu Veith je zaključio da su Rimljani Kapelu prešli na prijevoju Korać i zatim prodrli kroz Plaščansko polje. Na prvom predloženom mogućem pravcu, preko Jozefine, nije pronašao dolinu sjeverno od Kapele koja bi na obje strane imala visove pogodne za paralelno napredovanje. Takvu je dolinu pronašao na drugom pravcu, u klancu na izlazu iz Plaščanskog polja te je ondje smjestio zasjedu Terponjana.

⁶²⁴ Karta je preuzeta iz Veith 1914, umetak između kolumni 28 i 29 (*Textkarte 1: Die Belagerung von Metulum*).

Premda dijelim njegovo mišljenje o trasi preko Koraća,⁶²⁵ ipak mislim da mjesto i izgled zasjede kod Terpona treba postaviti drugačije. Postojeća rekonstrukcija ne čini se održivom zbog nekoliko problematičnih stavki:

1) Apijan jasno piše da su Terponjani obarali stabla i zaprečivali prolaz dok su Rimljani bili na *strmom i krševitom putu*.⁶²⁶ Iako se nigdje izrijekom ne navodi gdje je taj put, riječ *ἀνάπτυς* (strmo/uzbrdo) može upućivati, logično, samo na Kapelu.⁶²⁷ A ako se Rimljanima otežava već i sam prelazak Kapele, zašto bi se Terponjani nakon toga povukli preko 20 km u unutrašnjost i tek onda organizirali zasjedu?⁶²⁸

2) Terponjani su pripremili zasjedu, ali su ih s višeg terena zaskočile rimske bočne kolone i potpuno porazile. Prema Veithovim postavkama, Rimljani su najprije morali prijeći preko 9 km ravnog i za zasjedu neprikladnog Plaščanskog polja.⁶²⁹ Po tome je jedino pogodno mjesto za podjelu snaga i formiranje dviju „protuzasjednih“ kolona na visovima započinjalo oko 3 km od mjesta na kojem Veith pretpostavlja zasjedu. Kako ih onda, s obzirom na konfiguraciju terena, Terponjani nisu ranije primijetili? Ako su se s Kapele povukli nakon što su Rimljani, unatoč postavljenim preprekama, nastavili napredovati, morali su ih očekivati. Ili je moguće pretpostaviti da na okolnim visovima nisu postavili izvidnice koje bi dojavile da su nadirući Rimljani pred ulazom (jer ranije nije bilo moguće) u klanac Vrnjike formirali tri kolone, od kojih dvije idu preko brdā?

3) Veith kaže da uzvisine u dolini Vrnjike „nisu nepogodne za napredovanje bočnih kolona“.⁶³⁰ Teško. Pogotovo na južnoj strani, bližoj Kapeli. Njihov položaj, strmina i visinska razlika ili ne dozvoljavaju neprimjetno nastupanje (koje je iznenadilo Terponjane) ili jamče lom nogu. Brdo Kolac, Barića brdo, Visoko brdo i Rakića-Brdo međusobno su odijeljeni oštro

⁶²⁵ Preciznije, preko prijevoja Jurkovića Kapela (783 m n/v) koji povezuje Dabarsko i Jeseničko polje na južnoj, odnosno, sjevernoj strani Male Kapele.

⁶²⁶ App. III. 18. Tekst cijelog poglavlja: „Kada je Cezar [Oktavijan] krenuo na njih strmim i krševitim putem (*ἐπίοντος δ' αὐτοῖς τοῦ Καίσαρος ὁδὸν ἀνάπτυς καὶ τραχεῖαν*), oni su mu ga još više otežali obarajući stabla. Kako je on nastavio napredovati, oni su se sklonili u drugim dijelovima šume, gdje su postavili zasjedu nadolazećem neprijatelju. Oktavijan, koji je uvijek sumnjao na nešto takvo, poslao je snage da zauzmu litice, te da marširaju paralelno s njim s obje strane kako on napreduje po nižem terenu, sijekuci stabla kako je prolazio. Japidi su navalili iz svoje zasjede i ranili mnoštvo vojnika, ali veći dio njihovih snaga pobili su Rimljani koji su se na njih obrušili s višeg terena. Ostatak se ponovo sklonio u gustišu, napuštajući svoj grad, ime kojega je bilo Terpon.“ Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 601.

⁶²⁷ To je jasno iz toga što rečenicu ranije Apijan spominje „prekoalpske Japode“, pa onda donosi da je Oktavijan krenuo na njih strmim putem. Osim Kapele, u tim krajevima nema mjesta koje bi, u ovom kontekstu, odgovaralo opisu.

⁶²⁸ Kao nastavak problematike u ovoj točki vidi točku 6.

⁶²⁹ I sam priznaje kako zasjeda ondje nije bila moguća (Veith 1914, 28.).

⁶³⁰ Veith 1914, 28.

usječenim dolinama s vrlo strmim padinama.⁶³¹ Ako se Rimljani nisu neprestano uspinjali i silazili po strmim vrletima, preostalo im je hodati po obroncima i riskirati da budu otkriveni.⁶³² Budući da zasjeda nije uspjela prvenstveno zbog njihove, Terponjanima neočekivane, intervencije, možemo pretpostaviti da ipak nisu bili primijećeni. Jednako kao što možemo pretpostaviti da nisu hodali po „nogolomnim“ vrletima.

4) Apijan piše da je Oktavijan putem kroz klanac u kojem je došlo do zasjede krčio šumu. Pri rimskim marševima to nije bio neuobičajen postupak.⁶³³ Odvajanje dijela ljudstva radi poboljšavanja kvalitete puteva kojima se vojska kretala trebalo je osigurati prolaz tovarnim životinjama i prtljazi. Međutim, dolina Vrnjike djeluje kao prirodni nastavak Plaščanskog polja i ne čini se vjerojatnim da bi, premda razmjerno malena, ravnica u inače vrlo brdovitom kraju bila zapuštena i pošumljena. Ponajprije zbog lokalnog stanovništva koje možda i nije raspolagalo obiljem prijeko potrebnih pašnjaka i obradivih površina.

5) Činjenica da je Oktavijan očekivao (ili pretpostavljao) zasjedu može značiti samo jedno – znao je i gdje je točno mjesto na kojemu je u nju moguće upasti. Budući da je pravovremeno formirao dvije bočne kolone (jer ih, kako ovdje mislimo, neprijatelj nije uočio), očito je da je to izveo na mjestu s kojega ga Terponjani nisu mogli vidjeti. Dakle, prije ulaska u Plaščansko polje.

6) Sudeći po onome što zasad znamo o lokacijama japodskih središta, svako od njih nalazilo se u nekom od većih polja.⁶³⁴ To bi moglo upućivati na to da je svako polje pripadalo zajednici koja je u njemu živjela. Ne ulazeći u problematiku japodskih međuodnosa, može se pretpostaviti da su ta polja japodskim zajednicama bila životno važna, a time i strateški presudna. Bez obzira na snagu neprijatelja – pa makar bio i silan poput Rimljana – logično je pomisliti da su se polja branila. Ako se u ovom slučaju, kao prvi obrambeni korak, balvani obaraju već na Kapeli (desetak kilometara od samog ulaza u matično Plaščansko polje), teško je objasniti zašto bi drugi korak uslijedio tek dvadeset i pet kilometara kasnije. U strateškom smislu, neprijatelju se nije moglo dopustiti da neometano uđe u matično polje. Prihvatimo li Veithovu ideju, ne samo da je neprijatelj nesmetano prodro na teritorij zajednice, nego je zasjedu pretrpio nadomak središnjeg naselja. U tom bi slučaju uspješna evakuacija Terpona, koji na kraju ipak nije spaljen, bila samo plod sreće i slučajnosti, a ne posljedica činjenice da je

⁶³¹ Neposredno iznad južnog kraja doline koja razdvaja Kolac i Barića brdo nalazi se brdo znakovitog naziva – Lomivrat.

⁶³² Iako izvor izrijekom ne donosi da su rimske bočne kolone iznenadile Terponjane (to jest, da ih ovi nisu primijetili), ne vidim kao mogućnost rasplet u kojemu bi Terponjani napali iz zasjede znajući kako se poviše njih nalaze neprijateljske snage.

⁶³³ U Josephus, *BJ*. 3.6.2 (§118) postoji Vespazijanov primjer. Vidi i u Goldsworthy 1996, 106-107.

⁶³⁴ Vidi kartu 15 na idućoj stranici.

zasjeda propala dovoljno daleko od grada da se stanovništvo, po primitku vijesti, može na vrijeme povući.

7) Naposljetku treba spomenuti argument koji ide protiv Veithove rekonstrukcije, ali za kojega on, razumljivo, ne može snositi odgovornost. Naime, u međuvremenu je korigirana pretpostavka da se Terpon nalazio na Modrušu. Budući da je Veith, logično, polazio upravo od takve ubikacije, podatke iz Apijana je nastojao uskladiti s terenom u okolici tog mjesta. Danas se, međutim, Terpon najčešće smješta na dvojnu gradinu kod sela Trojvrh, odnosno, na platoe Velikog Vrh i Velike Metaljke.⁶³⁵ U kontekstu Oktavijanove kampanje, to utječe na trasu marša jer time dolina Vrnjike više ne može biti dio tog pravca.⁶³⁶

Karta 15. Položaj japodskih naselja koja spominje Apijan⁶³⁷

⁶³⁵ Veliki Vrh te Velika i Mala Metaljka zapravo tvore brdo s tri dominantna vrha (Trojvrh). Ubikaciju na to mjesto predložila je Ružica Drechsler-Bižić, a priklonili su joj se istraživači poput Dubravke Balen-Letunić, Borisa Olujića i Marjete Šašel Kos. Balen-Letunić 1999, 23-24, bilj. 2 to ovako objašnjava: „Ružica Drechsler-Bižić Terpon locira na Trojvrh, tim prije što se prilikom brojnih rekognosciranja Modruša nije naišlo ni na najmanji trag koji bi na spomenutoj lokaciji upućivao na postojanje pretpovijesnoga naselja. U Trojvrhu (zaseok Janjčići) nalaze se tri, uvalama povezana brijega; Veliki Vrh ili Trojvrh te Mala i Velika Metaljka. Na Velikom Vrh i Velikoj Metaljki nalaze se istoimene gradine, a na Maloj Metaljki smještenoj u sredini bila je, kako su to pokazala istraživanja provedena 1983. godine, nekropola vjerojatno obaju gradina. Veliki Vrh ili Trojvrh utvrđena je gradina s još danas dobro vidljivim fortifikacijama. Smještena je na izvanrednom strateškom položaju s kojeg je moguća kontrola prostora od Plaškog na jugu do Modruša na zapadu.“ Vidi osvrte i u Balen-Letunić 2006, 13; Balen-Letunić i Perkić 2017, 80-81; Olujić 2007a, 134; Šašel Kos 2005, 429. Treba napomenuti da arheološka istraživanja Trojvrha nikada nisu objavljena, ali prijedlog lokacije Terpona na tom mjestu čini se vrlo logičnim.

⁶³⁶ Vidi niže.

⁶³⁷ Predložak karte preuzet je s preglednik.arkod.hr.

Čak i neovisno o stvarnoj lokaciji Terpona, zasjedu u svakom slučaju treba smjestiti u klanac između Plaške Glave i Velikog Pištenika. To je jedino mjesto na kojem se Apijanovi podatci mogu uskladiti s terenskom slikom: kanalizirani pravac pogodan za zasjedu⁶³⁸ prema kojemu su rimske bočne kolone mogle neprimjetno napredovati. Uz to, riječ je o posljednjem mjestu na kojemu se Rimljanima moglo pokušati zapriječiti ulaz u Plačansko polje. Barem toliko dugo da se, ovisno o ishodu zasjede, iz Terpona stigne evakuirati civilno stanovništvo.

Na takvom se terenu događaji mogu rekonstruirati ovako:⁶³⁹ neposredno prije silaska s Kapele Oktavijan je formirao lijevu kolonu i uputio je obroncima Kapele, odnosno preko Školja, Tuka i Paleža, da se kroz povišeni plato Razbojišta popne na južne obronke Plaške Glave i odatle uđe u klanac.⁶⁴⁰ S ostatkom snaga spustio se u Jeseničko polje preko brda Jelar, a prije ulaska u Blačansko polje – otprilike u visini sela Vidakovići – prema istom je klancu, preko južnih obronaka Pištenika (Tavan), otposlao i desnu kolonu. On je osobno nastavio kretanje kroz kilometar dug klanac između Jeseničkog i Blačanskog polja te ušao u Blačansko polje. U tom se polju nalazi periodično Blačansko jezero (nazivano i Begovac) koje za ljetnih mjeseci često presušuje.

Udaljenost od izlaza iz Jeseničkog polja do ulaza u Plačansko polje iznosi gotovo šest kilometara. Klanac u kojemu se odvila zasjeda (koji razdvaja Blačansko i Plačansko polje) dug je oko dva kilometra.⁶⁴¹ Samim time, jasno je da u zasjedu nije mogla upasti cijela rimska kolona, već samo njezin manji dio. Najvjerojatnije prethodnica. Krčenje šume radi proširivanja puta moglo bi ukazivati na to da je prethodnica bila sastavljena od pješadije, a ne od uobičajene konjice. Naime, obavještajna služba je vjerojatno odradila svoj dio posla i prikupila podatke o ruti kojom se ima proći, pa nije bilo potrebe na uskom, brdovitom i teško prolaznom terenu riskirati s izvidnicom na konjima. Logičnije je bilo konje sačuvati opasnosti, a pješadiju pripremiti za mogućnost zasjede te ih osigurati bočnim kolonama. Uostalom, slični savjeti nalaze se i u jednom od najpoznatijih rimskih vojnih priručnika, onom Vegecijevom: „Da skrovnata mjesta ne bi naškodila, odgovorna je revnost vojskovođe čiji je posao da sve unaprijed istraži; ako se otkrivena zasjeda dobro opkoli, u većoj je pogibelji no što se spremala nanijeti. Ako se pak otvoreni udar priprema u brdima, valja naprijed poslati posade koje će zauzeti povišena mjesta, tako da se neprijatelj nađe na nižim položajima kad stigne i da se ne usudi

⁶³⁸ Zgodno je spomenuti da su oko tog mjesta partizani postavili zasjedu Talijanima u Drugom svjetskom ratu, kao i Srbi hrvatskoj policiji na početku Domovinskog rata (oba puta zasjeda je imala veze i s blokadom ili miniranjem željezničke pruge). Dakle, lokacija je podesna za gerilsko djelovanje.

⁶³⁹ Vidi kartu niže.

⁶⁴⁰ Po približnoj trasi danas prolazi željeznička pruga.

⁶⁴¹ Prosječna širina je oko sto metara.

suprotstaviti, jer vidi oružnike i pred sobom i iznad svoje glave. Ako su putovi uski, no ipak sigurni, još je uvijek bolje da vojnici odu naprijed sa sjekirama i pijucima i da naporno krče put nego da na najboljoj cesti zapadnu u pogibelj.“⁶⁴²

Iako ne znamo koliko je duga bila Oktavijanova kolona i koliko je legija bilo na maršu, okvirne procjene (po Veithu, barem osam do dvanaest legija, odnosno, 40.000-50.000 ljudi)⁶⁴³ nalažu da može biti riječ o imponozantno dugačkoj koloni. Za usporedbu, procjenjuje se da je Cezarova marševa kolona kod Sambre 57. pr. Kr., sastavljena od šest legija, savezničkih snaga, konjice i ostalih pratećih elemenata, bila duga oko 22,5 milje (36,2 km).⁶⁴⁴ Procjena se temelji na maršu u šesteroredu, premda u Cezarovo vrijeme to vjerojatno nije bio standard jer se tada najčešće marširalo u troredu.⁶⁴⁵ Po tome bi Cezarova kolona u stvarnosti premašivala četrdeset kilometara. A ako je Oktavijan na putu prema Terponu imao veće snage nego Cezar kod Sambre, onda bi realna brojka dužine kolone mogla biti i veća od pedeset kilometara.

Pritom, naravno, ne treba pretpostavljati da je u ovoj fazi kampanje, u događajima koje opisujemo, sudjelovalo svo ljudstvo. Kako je već istaknuto, rimski su obavještajci morali znati što mogu očekivati prelaskom Kapele. Bilo u geografskom smislu, bilo u snazi protivnika. Vjerujem da je Oktavijan, na temelju zaprimljenih podataka, bez problema mogao izdvojiti nekoliko legija za ostanak u pozadini i praćenje prtljage tempom sporih tovarnih životinja. Po onome što možemo dokučiti iz izvora, pohod na transalpinske Japode jest bio na neprijateljskoj zemlji, ali neprijatelja se cijelo vrijeme guralo i potiskivalo ispred sebe. Pozadina je bila osigurana i nije postojala opasnost da Oktavijanove napadne snage budu odsječene od

⁶⁴² Veg. *Mil.* 3.6 (prev. T. Shek Brnardić).

⁶⁴³ Veith 1914, 109. Ovu procjenu je preuzeo i Swoboda 1932, 17 te je sve do danas ostala pozivnom bilješkom, kao npr. u Džino 2010, 107; Radman-Livaja 2020, 187 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.). No treba napomenuti da se Veithova izvorna misao vremenom iskrivila. Naime, on ne pretpostavlja da je Oktavijan došao u Ilirik s osam do dvanaest legija, nego da je s došao s barem osam do dvanaest legija. Odnosno, on smatra da je četrdesetak tisuća legionara minimum od kojeg valja poći, a ne isključuje niti puno veće brojke. A za takvu formulaciju nudi i objašnjenje (1914, 108-109.): „Ako se već vrhovni zapovjednik Zapada, nasljednik Julija Cezara, osobno stavio na čelo vojske, tada ta vojska nije mogla biti samo obični prokonzularni korpus. Osim toga, od samog početka je bilo predviđeno da se operacije nastave u još mnogo većem opsegu. (...) Trupa je bilo dovoljno; nakon pobjede nad Sekstom Pompejem, na raspolaganju je bilo 45 legija. Iako možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da su, istovremeno s Oktavijanovim ilirskim pohodima, vođene borbe protiv Salasa i možda drugih alpskih naroda, glavna snaga vojske bila je bez sumnje ondje gdje se nalazio vrhovni zapovjednik. Činjenica da je za okupaciju jednog, iako važnog, grada [Segestike] ostavljen korpus od 2,5 legije (otprilike 10.000 ljudi) također govori o snazi glavne vojske.“

⁶⁴⁴ Peddie 1997, 68-74 donosi cijeli izračun.

⁶⁴⁵ Vidi Bilić-Dujmušić 2000, 191 i bilj. 32.

prtljage. Za pretpostavljenu akciju legionari su vjerojatno ponijeli hrane za nekoliko dana, dovoljno da izdrže dok im se ne priključi logistika.⁶⁴⁶

Što se tiče ostatka priče, rimske su bočne kolone (ovdje se smatra da su bile pješadijske) tempo napredovanja prilagodile postrojbama u nizini.⁶⁴⁷ Bilo je ključno da visove iznad klanca zaposjednu u pravom trenutku jer bi prerani dolazak Terponjanima mogao otkriti njihovu prisutnost, dok bi kašnjenje moglo prouzročiti velike gubitke rimskim trupama u klanacu. S druge strane, jasno je i zašto terponske zasjedne snage nisu primijetile rimske bočne kolone. Naime, brdo Plaška Glava na jugoistočnom kraju, na samom ulazu u klanac s blaćanske strane, ima greben koji blokira pogled na Blaćansko polje i masiv Kapele, odnosno, na cijeli pravac napredovanja lijeve bočne kolone. Za pretpostaviti je i da je pogled na pravac desne bočne kolone, to jest, brdo Pištenik, onemogućavala ona ista šuma koju su rimske snage morale krčiti da bi uopće mogle proći klanacem.

Zasjeda je jedan od najriscantnijih i najzahtjevnijih taktičkih manevara koji može propasti doslovno zbog pojedinca. Bilo da se radi o preredom ili previše plahom ratniku, i najpomnije pripremljena zasjeda može završiti neuspješno zbog jedne prijevremeno ispaljene strelice ili nekoliko sekundi preuranjenog ispada iz zaklona i nasrtaja oružjem. Stres je u takvim situacijama golem, a hladna glava ključan faktor. U ovom slučaju, teško je i zamisliti količinu straha kada, sakriven iza nekog drveta u dubini klanca, terponski ratnik nije vidio neprijatelja, ali je dobro vidio kako na malenoj udaljenosti – iz smjera tog istog neprijatelja – krošnje padaju jedna za drugom i naočigled prorjeđuju šumu koja ga je štitila pogleda. Ako svojim očima i nije vidio obaranje stabala, zasigurno je dobro čuo potmulu zvuk njihova treska o zemlju. To je moralo uistinu pogubno djelovati na živce. No ne možemo znati jesu li (i) tanki živci razlog neuspjeha terponske zasjede ili je samo riječ o tome da su napali brojnijeg, stamenijeg i organiziranijeg neprijatelja.

Ako pretpostavimo da su se Terponjani rasporedili na obje strane (istočnu i zapadnu) klanca, cijelom njegovom dužinom (sjever – jug), bilo je od presudne važnosti da na južnom kraju (kroz koji su Rimljani ulazili u klanac) postave iskusnije i hladnokrvnije ratnike koji neće nepromišljeno postupiti pri uočavanju neprijatelja i tako prerano otkriti položaj. Njihova je uloga bila ključna za uspjeh zasjede. S jedne strane, morali su ostati neprimijećeni dok su na kratkom odstojanju Rimljane propuštali dublje u klanac; s druge strane, kada je okršaj otpočeo,

⁶⁴⁶ U teoriji, Oktavijan je dio snaga mogao poslati i preko prvog pravca kojeg je predložio Veith. Ovdje se s kolonom od pedesetak kilometara na jednom pravcu spekulira isključivo zato što izvor ne spominje razdvajanje snaga.

⁶⁴⁷ Moguće i obratno ako bočnim kolonama teren preko visova nije omogućavao jednaku brzinu napredovanja.

istovremeno su napadali neprijatelja te pazili da ih u bok (ili s leđa ako bi se našli u takvoj poziciji) ne udare rimske snage koje su tek prilazile klanecu. Znak za početak napada morao je doći kada Rimljani dođu do dijela klanca bližeg izlazu u Plaščansko polje. Ne bi imalo smisla započinjati napad dok je neprijatelj na polovici klanca jer tada gotovo pola (ionako malobrojnijih) terponskih snaga ne bi uopće sudjelovalo u napadu, a dobar dio neprijateljskih trupa stigao bi se povući i pregrupirati. Svaki je sektor u zasjedi imao svoju rolu: oni bliži sjevernom dijelu klanca morali su spriječiti Rimljane na čelu kolone da se probiju prema naprijed i izbiju u Plaščansko polje; oni na južnom dijelu imali su zadaću izolirati napadnute od pristizanja pojačanja iz Blaćanskog polja; središnji dio zasjednih snaga trebao je zaletom s povišene istočne i zapadne strane izvršiti istovremeni udar u oba boka rimske kolone.⁶⁴⁸

Tako u teoriji. U praksi su Terponjani napali i uspjeli raniti *mnoštvo* Rimljana, ali su ih uskoro iznenadile i nadjačale bočne kolone te pobile većinu njihovih ratnika. Iz takvog slijeda događaja može proizaći nekoliko (ponekad i međusobno isključujućih) pretpostavki: 1) bočne kolone nisu na vrijeme zauzele položaje jer su Terponjani uspjeli organizirati i pokrenuti napad iz zasjede. Ako je uloga bočnih kolona bila protuzasjedna, to je očit propust; 2) bočne su kolone pravovremeno zauzele položaje, ali su vješti Terponjani uspjeli ostati neprimjetni sve dok nisu napali rimske snage u klanecu; 3) Rimljani nisu ovladali sjevernim dijelom klanca jer su se preostali Terponjani uspjeli izvući u Plaščansko polje i dalje prema Terponu.

Možda su u početku zasjede Terponjani dobro stajali jer su napali u pravom trenutku: onda kada je dio rimskog ljudstva u dnu klanca bio najranjiviji, s pijucima, sjekirama i lopatama u rukama, umjesto mačeva i štitova. S druge strane, moguće da je akcija već u startu pošla po zlu zbog nekoordiniranosti u izvedbi: na jednoj strani klanca se napalo, a na drugoj zastalo. A opet, moglo bi biti i da su Terponjani najprije napali projektilima s distance, ali su bočne kolone stigle reagirati već nakon prvih ispaljenih salvi strelica ili kamenja iz praćaka. Kako god bilo i u kojem god trenutku su se bočne kolone uključile u bitku, ishod zasjede je za Rimljane bio povoljan, ali uz određenu cijenu: bočne su kolone uspjele uništiti glavninu terponskih snaga, no prije toga je bio ranjen velik broj rimskih vojnika.⁶⁴⁹

Ipak, naposljetku ni ova terponska smicalica nije polučila rezultat. Prevladava dojam da u svemu ionako nisu imali nikakve šanse. Rimska je sila jednostavno bila presnažna i neusporedivo brojnija. Pokušaj „začepljivanja“ jedinog mjesta s kojeg se može ući u terponsko matično polje bio je logični čin onih koji nemaju što izgubiti jer znaju da predaja znači ropstvo

⁶⁴⁸ Ovdje još uvijek u borbu nismo uveli bočne kolone za čije postojanje Terponjani, kako pretpostavljamo, na početku nisu znali. Ovo su zamišljene postavke terponske zasjede organizirane isključivo protiv glavne rimske kolone.

⁶⁴⁹ App. III. 18.

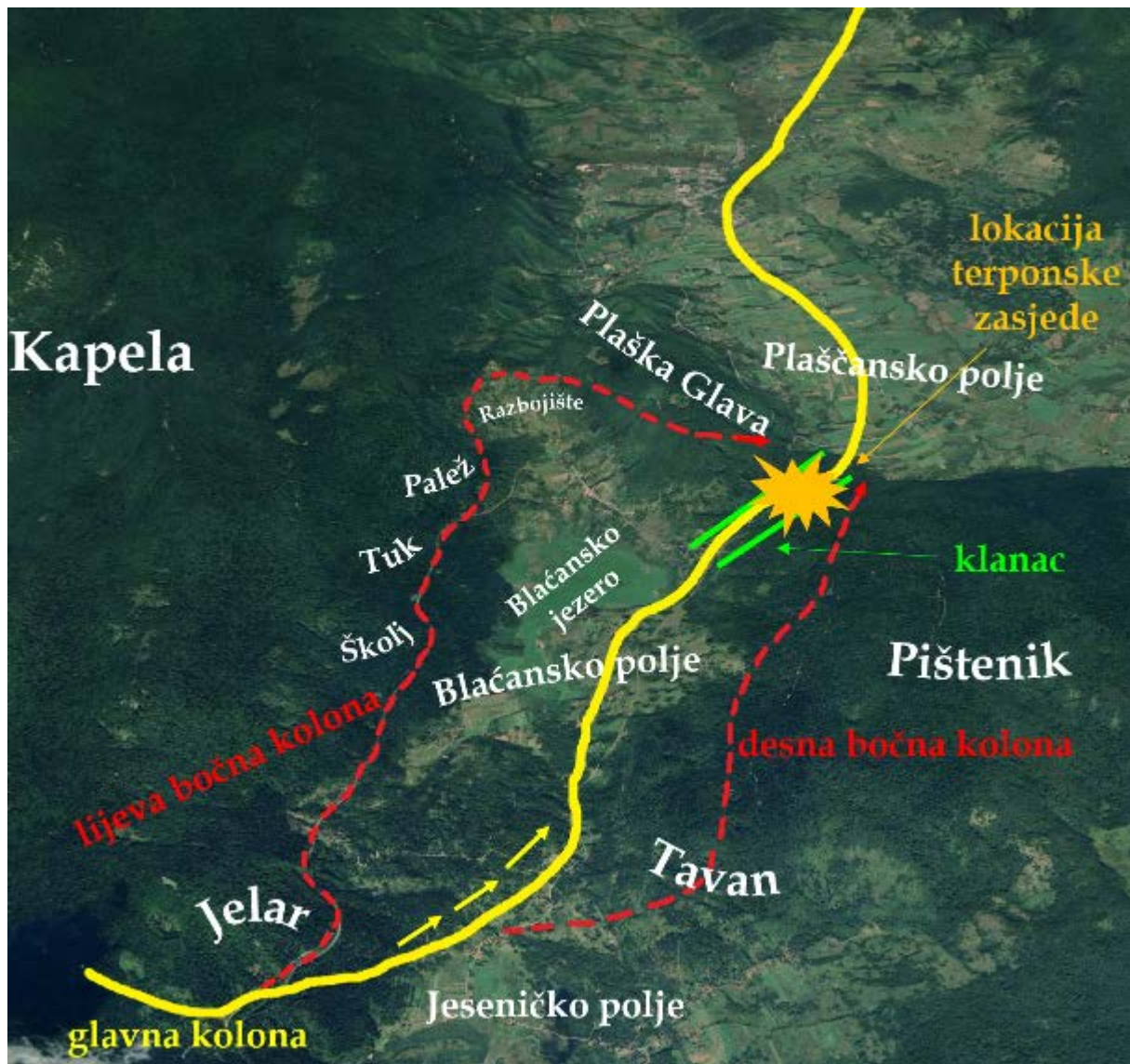
ili smrt.⁶⁵⁰ U konačnici im nije preostalo drugo nego da se povuku u dubinu Plaščanskog polja, evakuiraju grad i zajedno sa sumještanima pobjegnu u okolne šume. Oktavijan je bez borbe ušao u prazan grad i odlučio da više nema potrebe prolijevati krv. Ponudio im je predaju i pošteditio ih teže sudbine. Apijanov izraz da je pobijena većina (*οί πλείους*) terponskih ratnika možda nudi objašnjenje Oktavijanove blagosti – na životu nije ostalo previše onih koji su zbog ranijih napada na Tergeste i Akvileju zaslužili „odlazak na tržnice“.

Ako se prihvati novija pretpostavka prema kojoj se Terpon smješta na Trojvrh,⁶⁵¹ onda je, po korigiranoj trasi marša, od ulaza u Plaščansko polje Oktavijan po ravnom terenu napredovao do današnjeg Plaškog, a potom se preko blagog uspona popeo na plato između Janja Gore i Rovca, sjeverno od Plaškog. Odatle je prolazio istočno od Terpona (Trojvrha) i nakon desetak kilometara ravnog terena dospio do podnožja Viničice.⁶⁵² Ali, za pretpostaviti je da je nakon rješavanja Terpona Oktavijan prvo u Plaščanskom polju podigao vojni logor (na brežuljku Janja Gora?) kako bi njegova vojska predahnula i u miru dočekala logistički dio kolone. Informacije s terena vjerojatno su upućivale da se Metul ubrzano priprema za opsadu, a položaj toga grada i čvrstoća njegovih bedema ukazivali su da bi kraći odmor, saniranje rana i obnova zaliha Oktavijanovim ratnicima mogli dobro poslužiti.

⁶⁵⁰ Druga bi opcija mogla biti da je ovdje riječ o promišljenom taktičkom manevru: znajući kako ne raspolažu s dovoljno snaga da zaustave Rimljane, Terponjani su ih pokušali usporiti čisto da susjednim Metuljanima, žiteljima prijestolnice, „kupe vrijeme“ za opskrbu i ojačavanje fortifikacija u pripremama za očekivani rimski dolazak.

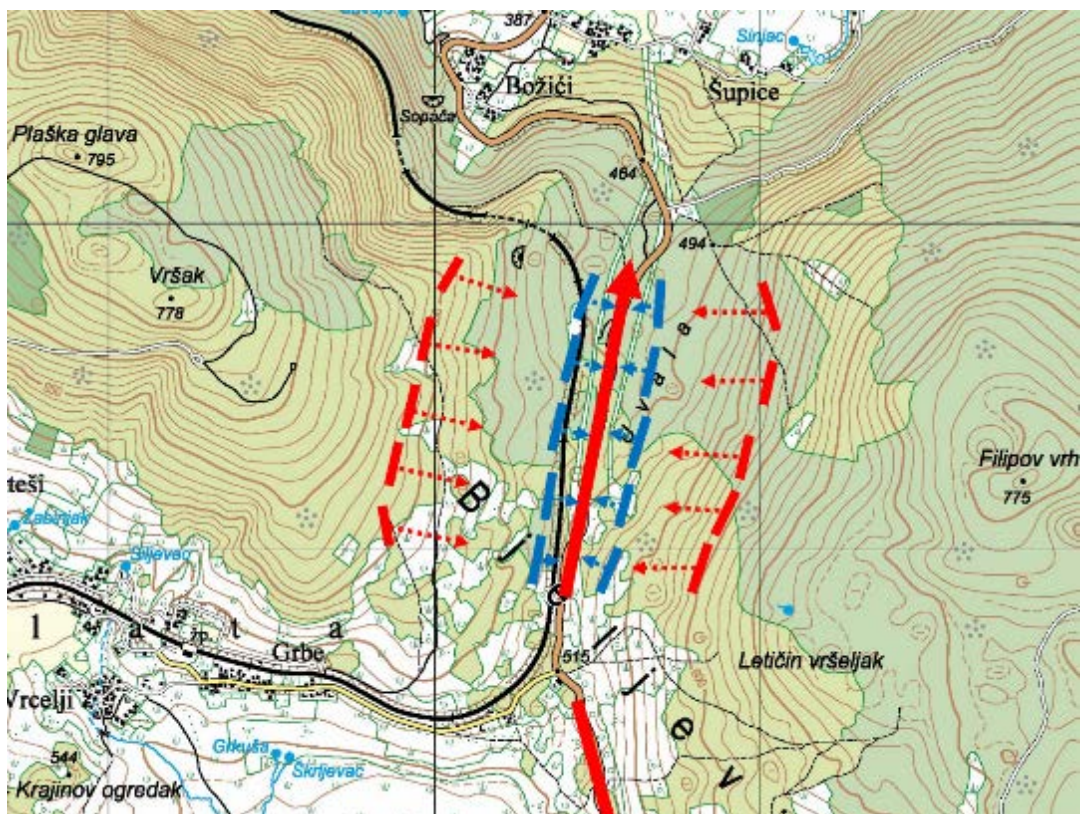
⁶⁵¹ Osobno mi se Trojvrh kao opcija više sviđa od Modruša jer se, u nedostatku boljih argumenata, više uklapa u cjelokupni narativ.

⁶⁵² Identičnom trasom kojom danas od Plaškog do Josipdola prolazi željeznička pruga.

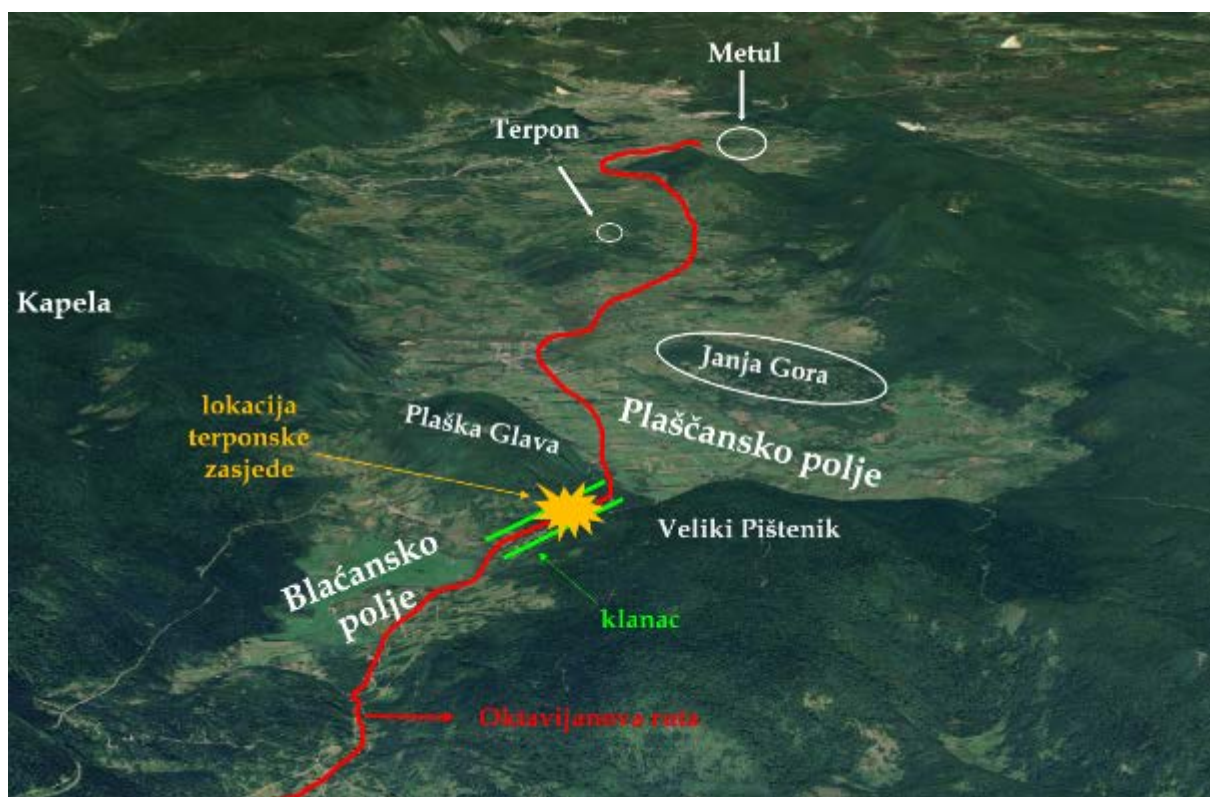

Karta 16. Rekonstrukcija marša od Kapele do zasjede⁶⁵³

⁶⁵³ Predložak za kartu preuzet je iz aplikacije Google Earth.

Karta 17. Rekonstrukcija terponske zasjede⁶⁵⁴

Karta 18. Rekonstrukcija marša od zasjede do Metula⁶⁵⁵

⁶⁵⁴ Predložak za kartu preuzet je s preglednik.arkod.hr.

⁶⁵⁵ Predložak za kartu preuzet je iz aplikacije Google Earth.

4.3. Rekonstrukcija opsade Metula

Nakon što sam osobno obišao Viničicu, uvjerio sam se da Veithovi prijedlozi o položaju i izgledu Metula imaju prilično čvrsto uporište. Teren im zaista ide u prilog. Međutim, kada sam na istom prostoru pokušao primijeniti njegovu rekonstrukciju opsade, nisam došao do zadovoljavajućih rezultata. Previše je nepodudarnosti između Apijanovih informacija, stanja na terenu i njegovih zaključaka. Ono što je Veithu polazni argument u rekonstrukciji – Oktavijan je najprije napao Gornji grad (s juga) zato što nije imalo smisla prvo udariti na Donji grad na zapadu, budući da bi se onda na Gornji grad jurišalo preko uskog sedla – meni je prva stavka na popisu najmanje izglednih scenarija. Mislim da se dogodilo upravo ono što Veith nedvosmisleno odbacuje: Oktavijan je Metul inicijalno napao sa zapadne strane, preko Donjeg grada, jer je to jedini logičan, a ujedno i jedini izvediv pravac napada.

Veithova se pretpostavka o južnom pravcu napada pokazuje teško održivom i u praktičnom i u topografskom smislu. Topografski gledano, rub platoa Gornjeg grada okolnu ravnicu mjestimice nadvisuje i do 80 m. U neposrednom podnožju s južne strane brda razlika u visini iznosi 60, a na pojedinim dijelovima i 70 m. Nasuprot tome, s platoa Donjeg grada prema zapadnoj padini brda i Maloj Viničici visinska razlika iznosi samo 20 m, nakon čega slijedi prilično široka ravnica. Visinska je razlika u cijelom prostoru raspoređena tako da se na južnoj padini (prema Gornjem gradu) porast visine od 70 m odvija u duljini od oko 500 m, dok na zapadnoj padini (prema Donjem gradu) visina raste za 20 u manje od 100 metara. Stoga je već i iz ovako površnog presjeka razvidno da rimski početni juriši nisu mogli biti s juga. Nije, naime, vjerojatno da bi se legionari, u punoj bojnoj opremi, penjali uzbrdo pola kilometra,⁶⁵⁶ a zatim opetovano i neuspješno napadali bedeme na povišenom terenu. Oni koji bi uopće uspjeli savladati uspon morali bi zastati i neko vrijeme hvatati dah, dok bi ih istodobno branitelji na bedemima zasipali projektilima svih vrsta. Također, ne treba zanemariti da Apijan Metul opisuje kao grad smješten na vrlo šumovitoj planini.⁶⁵⁷ Ako pretpostavimo da su dva platoa i greben između njih bili očišćeni od šume, tada šumski pokrov preostaje na padinama brda, pa juriš s južne strane nije izgledan ni zbog konkretne prirodne prepreke.⁶⁵⁸ Čak i da se s vremenom pokaže kako se bedem stvarno protezao preko umjetno usječene terase,⁶⁵⁹ to i dalje neće utjecati na završnu interpretaciju – juriš s juga bi i u takvoj varijanti zahtijevao barem 300 m uspona. S druge strane, zapadna padina (Donji grad) po svojoj konfiguraciji nije previše

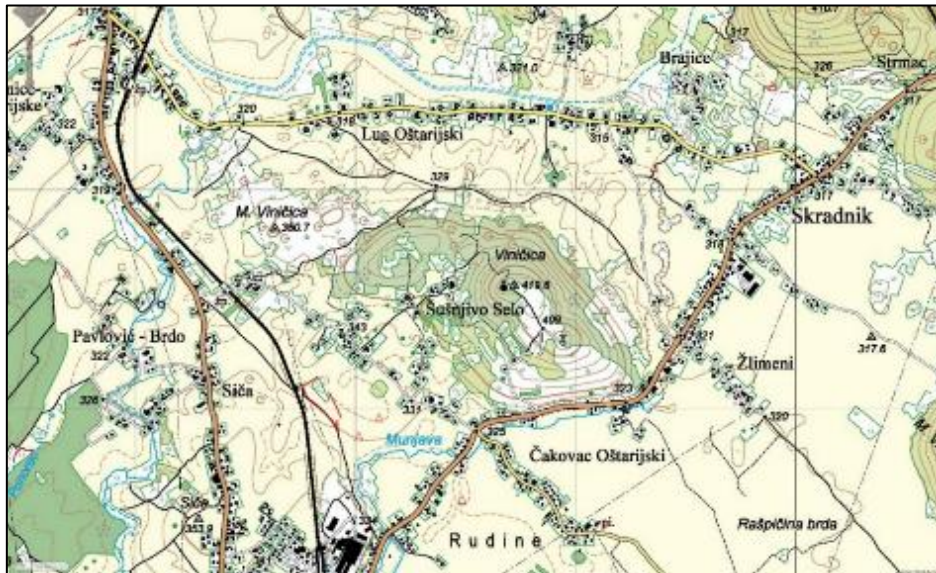
⁶⁵⁶ Radi ilustracije strmine, automobilski uspon na Viničicu asfaltiranom cestom (koja prelazi preko južne padine) na većini trase nije moguće savladati ako se ne vozi u prvoj brzini.

⁶⁵⁷ App. III. 19.

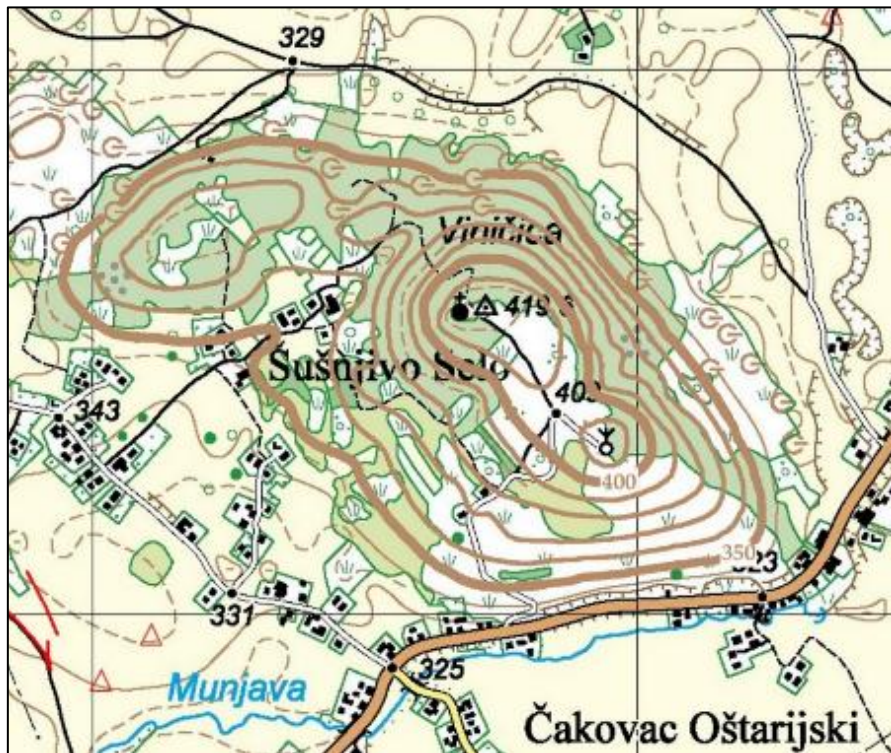
⁶⁵⁸ Južna je padina tada vjerojatno bila slično pošumljena kao danas.

⁶⁵⁹ Veith 1914, 33-34; Olujčić 2011, 143.

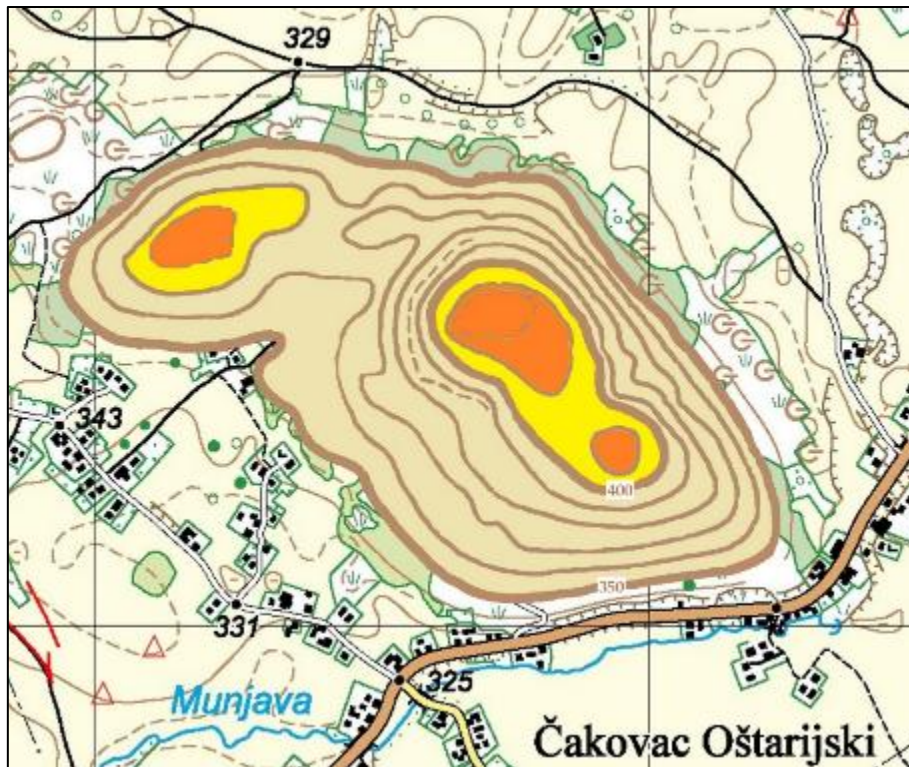
zahtjevna trasa. Strmina se nalazi na samom prilazu platou, ali to je svega 15-20 metara visinske razlike na putu od nekoliko desetaka metara. Kako sugerira daljnji tijek opsade, Metuljanima je to bilo dovoljno za odbijanje početnih juriša, ali nedovoljno za obranu od rimskog opsadnog nasipa.

Karta 19. Topografski prikaz Viničice s okolicom

Karta 20. Topografski prikaz Viničice s dodatno istaknutim izohipsama

Karta 21. Izolirani topografski prikaz Viničice⁶⁶⁰

Kada se stvar sagleda i s vojno-logičke strane, izdvajaju se dva bitna detalja o kojima Veith nije vodio (dovoljno) računa, a koji dodatno idu u prilog tomu da je upravo Donji grad bio prvi na udaru:

1) citadela (*ἀκροα*).⁶⁶¹ S Veithom se slažem u pogledu njezina položaja na platou Gornjeg grada, ali smatram da već i samo njezino postojanje jasno upućuje kako su inicijalni rimski napadi pokrenuti sa zapadne strane. Naime, citadela u utvrđenim gradovima predstavlja posljednje uporište obrane, što znači da je neprijatelj do nje mogao fizički doprijeti tek nakon što ovlada ostatkom naselja. U ovom konkretnom slučaju, kako je vidljivo iz topografije, pristup gornjem platou moguć je gotovo isključivo sa zapadne strane, iako i ondje postoje određene poteškoće s prilazom (usko sedlo i strmina), ali ga ipak ne čine nepremostivom preprekom utreniranim legionarima. Nasuprot tomu, južna padina ne nudi pogodnu površinu za organizirani napad, pogotovo ne za direktni napad na najtvrdi dio obrane. Ondje ravnina nema dovoljnu dubinu na kojoj bi se moglo započeti sustavno nasipavanje opsadnog nasipa, a da pritom ne postoji i opasnost da se rastresiti materijal zbog konstantnog nagiba obrušava niz padinu i tako znatno usporava opsadne radove. Metulsko povlačenje iza drugog

⁶⁶⁰ Predlošci karata 19, 20 i 21 preuzeti su s preglednik.arkod.hr.

⁶⁶¹ Dio 49.35.3. Iako se *ἀκροα* uglavnom prevodi kao „utvrda“, Dionovo spominjanje „utvrde“ unutar utvrđenog grada može upućivati isključivo na citadelu.

(novopodignutog) bedema zato treba promatrati kao povlačenje s Donjeg prema Gornjem gradu, gdje se – vjerojatnije na cijelom platou, a ne samo na njegovu istočnom dijelu – nalazila posljednja linija obrane, citadela.

2) gradska vrata. Bez obzira na smještaj nekog naselja, ona su najosjetljivije mjesto u obrambenom sustavu, a ujedno i jedna od najvažnijih funkcionalnih točaka svakodnevnog života. Upravo ta dvostruka narav u praksi definira njihov položaj: uz to što je riječ o „otvoru“ kroz koji neprijatelj najlakše može prodrijeti u samo naselje,⁶⁶² presudno je to što širinom i pristupom moraju biti prilagođena logističkim potrebama stanovništva. Drugim riječima, vrata moraju biti na mjestu kojem bez poteškoća mogu prići tovarne životinje i kola s namirnicama. U suprotnom bi opskrba bila krajnje nepraktična jer bi se roba morala pretovarivati izvan zidina i dalje prenositi pješice. Takvo se rješenje, doduše, može zamisliti kod manjih, izoliranih i teže dostupnih utvrda s isključivo vojnim posadama, ali ne i kod trajne, velike i razvijene civilne naseobine kakav je bio Metul. Stoga je razumno pretpostaviti da su glavna gradska vrata mogla biti jedino ondje gdje su im mogla pristupiti i kola – na blago povišenoj zapadnoj strani brda, pokraj platoa Donjeg grada. Vjerujem da su inicijalni rimski juriši bili usmjereni upravo na taj sektor.

4.3.1. Inicijalni rimski juriši i osvajanje Donjeg grada

Apijan piše:

*Ovdje se [u Metulu] nalazilo oko 3.000 ratobornih i dobro naoružanih mladića, koji su lako odbijali Rimljane koji su okružili njihove zidine. Potonji su digli gomilu. Metuljani su ometali radove ispadima iz grada danju i noću, te uznemirivali vojnike s bedema strojevima koje su nabavili iz rata koji je Decim Brut vodio protiv Antonija i Augusta. Kada se njihov bedem počeo urušavati podigli su još jedan s unutrašnje strane, napuštajući srušeni i zaklanjajući se iza novopodignutog. Rimljani su zauzeli napušteni bedem i spalili ga.*⁶⁶³

Redoslijed događaja u osnovnim je crtama jasan: tri tisuće metulskih ratnika bez problema odbija početne rimske juriše → Rimljani pristupaju aktivnoj opsadi i podižu kontravalaciju → Rimljani grade opsadni nasip, a Metuljani ih u tome ometaju stalnim ispadima iz grada te artiljerijom s bedema → Rimljani naposljetku uspijevaju probiti bedem, dok se Metuljani povlače na rezervni položaj i podižu novu fortifikaciju.

⁶⁶² Pa ga se često dodatno, odnosno, umjetno zaštićuje i utvrđuje u formi propugnakula (najslavniji primjer su Lavlja vrata u Mikeni).

⁶⁶³ App. III. 19 (prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 602.)

Stigavši pod zidine Metula, Oktavijanov je stožer procijenio da je Donji grad moguće zauzeti na juriš. Međutim, pokazalo se kako Metuljani, za razliku od ostalih Japoda, nisu nimalo impresionirani moćnijim neprijateljem. Lako odbijanje rimskih juriša sugerira da su očekivali upravo ono što su Rimljani pokušavali. Vjerojatno se radilo o jednostavnijim manevrima, poput pokušaja penjanja ljestvama ili dovlačenja kornjače s udarnim ovnom, pa branitelji nisu bili uhvaćeni na krivoj nozi.

Ako uvažimo Veithovu sasvim prihvatljivu tezu da je metulski bedem išao linijom platoa Donjeg grada,⁶⁶⁴ tada možemo dobiti i konkretniju predodžbu cijele akcije. Na platou veličine 4 ha perimetar bedema bio je oko 650 m, što je učinkovito, bez rupa u obrani, moglo prilično gusto pokrivati tristotinjak ratnika. Kada to stavimo u kontekst brojki, onda početni metulski uspjesi dobivaju logičnu perspektivu – od raspoloživih 3.000 branitelja, u rezervi je ostalo njih gotovo 90 %. Ili drugim riječima, 90 % ljudstva nije bilo vezano uz statičnu obranu bedema. A time priča dobiva novu dimenziju.

Naime, tada je moguće pretpostaviti da onaj Apijanov (odnosno, Oktavijanov) početni prikaz transalpskih Japoda kao snažnog i surovog naroda (*ἔθνος ἰσχυρόν τε καὶ ἄγριον*)⁶⁶⁵ nije puko propagandno ojačavanje neprijateljeve reputacije da bi se jače naglasio vlastiti uspjeh. Ovdje bi se uistinu moglo raditi o vjernom opisu zajednice čijim je podvizima Oktavijan svjedočio na samom terenu. Vidio je organiziranu i taktički vještu obranu malobrojnijeg suparnika koji nije imao namjeru samo tako pokleknuti. Pritom se, naravno, tu ne misli na onaj pomalo zloupotrebljavani patetični element rodoljublja pri pružanju otpora stranom i nadmoćnom zavojevaču – taj ćemo dio prepustiti pjesnicima i epicima jer je ovdje riječ o nečemu drugome, puno manje uzvišenom, ali zato beskrajno praktičnijem.

Konkretnije, u ovoj fazi bitke imamo pet metulskih poteza: odbijanje rimskih juriša, dnevne ispade iz grada, noćne ispade iz grada, preciznu artiljeriju te izgradnju novog bedema. Svima im je zajednička jedna stvar – bez obzira na njihovo vremensko trajanje, bili su uspješni. Metuljani su prvo odbili juriše i Rimljane prisilili na opsadne radove, potom su te iste radove ometali i usporavali danonoćnim ispadima,⁶⁶⁶ a usput su Rimljane dobrano „uznemiravali“ nekadašnjom artiljerijom Decima Bruta.⁶⁶⁷ Kada je rimska navala postala prejak, taktički su

⁶⁶⁴ Izuzev istočne strane jer valja pretpostaviti da bedem nije u potpunosti zatvarao Donji grad. Logičnijim se, naime, čini da je bedem nastavljao preko sedla, prema Gornjem gradu.

⁶⁶⁵ App. III. 18.

⁶⁶⁶ Budući da su opsadni nasipi napadani u ispadima, a ispadi su se morali izvoditi kroz gradska vrata, razvidno je da Apijanov tekst dodatno ide u prilog ovdje zastupanom mišljenju kako se sve odvijalo na pristupačnijoj, zapadnoj strani grada.

⁶⁶⁷ Vjerujem da je Apijanov opis prilično ublažena verzija. Rimski su gubitci morali biti znatni, inače spomen metulskih protuudara ne bi našao mjesta u propagandnom prikazu Oktavijanovih ratnih postignuća.

se povukli na unaprijed pripremljeni položaj i ondje podigli zid na kojemu je, umalo doslovno, i Oktavijan osobno polomio zube. Iz ovoga je razvidno da su se Metuljani opredijelili za taktiku aktivnog otpora, što je posebice došlo do izražaja kada su Rimljani prekinuli besplodne juriše i započeli s opsadnim radovima.

To sve nema veze s patriotskim zanosom, već s dobro uigranom vojskom u kojoj svatko zna svoju ulogu. Svaki od tih pet poteza ima svoje osobitosti i za ovakvu učinkovitost traži određeni stupanj specijalizacije. Nije isto odašiljati projekte iz bacačkih sprava,⁶⁶⁸ van bedema nezaštićeno napadati po mraku, vidljivo ispadati na dnevnom svjetlu ili zidati fortifikaciju koja je, pokazalo se, mogla efikasno izdržati i zadržati dva opsadna nasipa i četiri abordažna mosta. Ove su manevre mogli izvoditi samo dobro obučeni pojedinci, što pokazuje i kvaliteta pruženog otpora.⁶⁶⁹ Upravo bi visoki stupanj pripremljenosti, zajedno s raznorodnim taktičkim elementima, mogao sugerirati da teorija o 90 % ljudi nepotrebnih za odbijanje juriša na bedemima znači da to inicijalno i nije bila njihova zadaća. Iako je sve ovo nedokazivo i potpuno u sferi nagađanja, zbivanja opisana kod Apijana ipak dozvoljavaju nenametljivi prijedlog o podjeli metulske vojske na nekoliko taktičkih grupa. Uz artiljerce, branitelje na bedemima i inženjere „zidare“, moguće je pretpostaviti diverzante zadužene za noćne sabotaze opsadnih nasipa, kao i nešto veći jurišni odred koji je nasipe nastojao uništiti danju. Naravno, ne treba isključiti postojanje pričuve koja je noću davala straže, a danju odmjenjivala umorne ili pale ratnike. Predloženi bi taktički raspored braniteljima ponekad omogućavao barem nekakav predah jer bi većina ljudstva bila neangažirana prilikom intervencije neke od taktičkih grupa.

Uz pretpostavljenu obuku, važan je čimbenik moglo biti i iskustvo, makar preko usmene predaje veterana. Naime, *Oktavijanovi* su transalpinski Japodi bili potomci onih koji su u ljeto 52. pr. Kr. napali i poharali Akvileju i Tergeste,⁶⁷⁰ a 43. pr. Kr. rekvirirali bacačke sprave iz redova Decima Bruta, odnosno, dijelova njegove vojske koji su se nakon bitke kod Mutine, preko Ilirika, povlačili prema Makedoniji.⁶⁷¹ Stoga ne treba odbaciti mogućnost da su preko svojih očeva – jer nemamo razloga sumnjati da je ratnička tradicija i u japodskom društvu bila kultivirana od najmlađih dana – bili upoznati s rimskim načinom ratovanja te su

⁶⁶⁸ Potencijalne poteškoće s japodskim baratanjem rimskim spravama u kontekstu opsade Metula dovitljivo ističe Radman-Livaja 2001, 134-135.

⁶⁶⁹ Ne treba zanemariti niti brojčani omjer. Vjerojatno je bio oko 15-20:1 u korist napadača.

⁶⁷⁰ Caes. (Hirt.) *Bell. Gall.* 8.24; App. *Ill.* 18; Milivojević 2021, 178-181.

⁶⁷¹ Dio 46.53.2. Šašel Kos je na dva mjesta (1986, 116-118; 2005, 430-432.) detaljno raspravljala o mogućim načinima metulskog pribavljanja Decimovih sprava. Gornji tekst sažima rješenje za koje se opredijelila, a s tim prijedlogom sam i osobno suglasan.

znali kako iskoristiti vlastite prednosti i nanijeti što veću štetu neprijateljevom rasporedu.⁶⁷² Kao primjer potonjeg možda mogu poslužiti noćni ispadi. Oni bi mogli svjedočiti o kvalitetnoj obavještajnoj službi koja je precizno bilježila rimske navike u rasporedu, poput odlazaka na spavanje, pozicije stražara ili kakvih drugih trenutaka smanjene budnosti.

Naposlijetku se valja osvrnuti na potencijalno problematično mjesto: Apijan piše da su Metuljani odbijali juriše Rimljana koji su „okružili/opkolili“ (περιστάνας) bedeme. Iz ovog podatka nije do kraja jasno radi li se o tome da su Rimljani na Donji grad bezuspješno jurišali s više različitih mjesta, kako implicira prijevod Brune Kuntić-Makvić,⁶⁷³ ili je bila riječ o koncentriranom napadu na jedno mjesto i njegovom uspješnom odbijanju nakon što je grad već bio kontravaliran (okružen/opkoljen). Drugim riječima, ne znamo sa sigurnošću misli li Apijan da su bedemi bili okruženi kontravalacijom ili rimskom pješadijom (kako prevodi Kuntić-Makvić). Obje su opcije moguće, ali u svjetlu onoga što je Oktavijan kasnije činio pod Segestikom i Promonom, izglednijom se čini kontravalacija.⁶⁷⁴ Pogotovo ako u obzir uzmemo i izrazitu pošumljenost terena. Juriš kroz gustu šumu ne bi bio moguć, a krčenje stabala bi braniteljima na povišenom terenu jasno ukazivalo gdje neprijatelj, lišen efekta iznenađenja, točno planira udariti.

No, čak i ako dopustimo mogućnost da su Rimljani u početnoj fazi pokušali napad s više različitih mjesta oko Donjeg grada, takvi napadi, zbog snažnog i dobro organiziranog otpora, očito nisu uspjeli presjeći obranu na dva dijela. Premda Metuljani na koncu nisu mogli spriječiti rimski prodor u Donji grad, uspjeli su se preko uskog sedla povući na Gornji grad. Iz onoga što možemo naslutiti u opisu opsade, vjerojatno su čvrsto kontrolirali prilaze gradskim vratima i opsadnom nasipu, pa je rimski udar preusmjeren na bedem. Ili preciznije, kroz bedem. Bilo zbog udaraca opsadnom spravom (ovan), bilo zbog projektila s bacačkih naprava (katapulti), konstrukcija bedema je počela popuštati, a branitelji su se povukli na novi položaj i počeli graditi novi zid. Za to su vrijeme Rimljani spalili upravo osvojeni bedem, vjerojatno zato da prošire koridor, u golemom broju penetriraju na široki plato Donjeg grada i koncentriraju snage za nastavak borbe. Jer prema Veithovim zloslutnim riječima, *predstojao im je najteži zadatak koji se uopće može zamisliti*⁶⁷⁵ – napad na Gornji grad.

⁶⁷² Da su bili potomci, a ne veterani pohoda iz 52. i 43. pr. Kr., zaključujemo iz Apijanova izraza *νεότης* („mladost“).

⁶⁷³ B. Kuntić-Makvić u: Olujić 2007a, 234. Prema njenoj interpretaciji, Metuljani su *lako odbijali Rimljane dok su stajali oko njihovih bedema*.

⁶⁷⁴ Tako misli i Veith 1914, 36 i bilj. 39. Kako je sve to moglo izgledati vidi gore na karti 14.

⁶⁷⁵ Veith 1914, 36. Njegove su riječi, doduše, napisane u dijametralno suprotnom kontekstu. Ovom formulacijom Veith zapravo isključuje mogućnost napada na Gornji grad sa zapadne strane, no već je rečeno da takvo mišljenje nema uporište ni na terenu, ni u izvorima.

4.3.2. Napadi na Gornji grad

Veithove smo zamisli o redoslijedu napada na pojedine dijelove Metula dosad opovrgavali isključivo iz terenske i vojno-logičke perspektive. Budući da u ovom segmentu čitava rekonstrukcija počiva na lokaciji novopodignutog metulskog bedema, sada valja uključiti i izvore kako bismo dodatno osnažili argumentaciju.

Nakon što su padom Donjeg grada Metuljani sagradili drugi bedem, Rimljani su zauzeli i spalili prvi, a „protiv nove fortifikacije podigli dvije gomile i s njih spustili četiri mosta na vrh bedema. Nakon toga, kako bi omeo pažnju Metuljana, August je dio snaga poslao uokolo na drugi kraj grada i u međuvremenu naredio ostalima juriš preko mostova na bedem, dok se osobno popeo na vrh najviše kule kako bi vidio učinke.“⁶⁷⁶ Apijan dalje nastavlja: „Neki od barbara suprotstavili su se onima koji su prelazili licem u lice na bedemu, dok su se ostali potkrali ispod mostova i odozdo ih ubadali svojim dugim kopljima. Bili su prilično ohrabreni kada su vidjeli kako jedan most pada, a drugi slijedi preko njega. Kada se i treći urušio Rimljane je obuzela potpuna panika, tako da se nitko nije usuđivao krenuti preko četvrtog mosta sve dok se Cezar nije spustio s kule i ispsovao ih.“⁶⁷⁷ Izostavimo li, za ovu raspravu trenutno nebitan, prikaz Oktavijanova junaštva i ranjavanja, dolazimo i do početka posljednjeg poglavlja u Apijanovu opisu opsade Metula: „Sljedećeg dana su poslali glasnike Augustu i dali mu pedeset talaca koje je on sam odabrao, te su obećali da će primiti garnizon i prepustiti mu više brdo dok će oni boraviti na onom drugom. Ali kada je garnizon ušao i zapovjedio im da polože oružje, tada su se stvarno razljutili. Zatvorili su svoje žene i djecu u vijećnicu i ispred nje postavili straže s naređenjem da zapale zgradu ukoliko stvari krenu loše po njih, a sami su napali Rimljane snagom očajnika. No, kako su napadali s nižeg položaja na one koji su posjedali viši teren, bili su potpuno nadvladani.“⁶⁷⁸ Iscrpnim Apijanovim podacima valja pridodati i dvije rečenice Diona Kasija: „Jer ovi su utvrdili Metulum, najveći od svojih gradova, i odbili su mnoge napade Rimljana, spalili mnoštvo opsadnih strojeva i oborili samog Cezara kada se s drvene kule pokušao popeti na bedem. Konačno, kada on ni nakon toga nije htio odustati, već je nastavio dovoditi pojačanja, oni su se pretvarali kao da žele pregovarati i primili su garnizon u svoju citadelu.“⁶⁷⁹

Lokaciju drugog metulskog bedema potrebno je odrediti metodom eliminacije. Kako bismo popunili sve praznine, najprije valja, bez unaprijed zadanog redoslijeda, istaknuti ključne argumentacijske točke:

⁶⁷⁶ App. III. 19.

⁶⁷⁷ App. III. 20.

⁶⁷⁸ App. III. 21.

⁶⁷⁹ Dio 49.35.2-3. Prijevodi su preuzeti iz Bilić-Dujmušić 2004, 602-603; 622.

- I. Od šest gore podcrtanih dijelova, posljednja tri nedvosmisleno svjedoče da su u trenutku predaje Metuljani držali Gornji grad. Ako ih poredamo kronološki, onda bi to izgledalo ovako:
 - a) Metuljani su obećali da će primiti rimski garnizon i prepustiti mu više brdo, dok će se sami povući na ono niže (App. *Ill.* 21.). Ili još preciznije: Metuljani ostaviše (*ἀπέλιπον*) viši brežuljak, a sami otiđoše (*μετεχώρουν*) na drugi;⁶⁸⁰
 - b) Metuljani su primili rimski garnizon u svoju citadelu (Dio 49.35.3.);
 - c) Metuljani su, nakon ponovnog izbijanja sukoba, s nižeg položaja napadali Rimljane koji su sada bili na višem terenu (App. *Ill.* 21.).
- II. Novopodignuti bedem nije mogao biti sagrađen odmah iza srušenog, odnosno na platou Donjeg grada.⁶⁸¹ Apijan navodi da su Rimljani protiv novog bedema podigli dva opsadna nasipa, što znači da su ga napadali s nižeg položaja. Ako se rušenje prvog bedema zbilo na donjem platou, tada ne bi imalo smisla podizati opsadne nasipe za novu fortifikaciju svega nekoliko metara dalje, na istoj nadmorskoj visini. Nasipi se podižu tek kada je visinska razlika između napadača i kruništa bedema prevelika za izvođenje klasičnog juriša.
- III. Nastavno na prethodnu točku, u Apijanovoj frazi *πονοῦντος δὲ κάκεινοις ἤδη τοῦ τείχους, οἷδ' ὑπετείχισαν ἔνδοθεν (...)* / „A kad je i njima već zid počeo popuštati, oni su iznutra podigli drugi (...)“, pojavljuje se glagol *ὑποτείχιζω*, čije je značenje indikativno. Iako ga se najčešće prevodi kao „graditi zid ispod“, odnosno, „podziđivati“,⁶⁸² u ovom ga je kontekstu najprikladnije tumačiti kao „graditi poprečni zid“ (*ὑποτείχισμα*). Zašto? Zato što, s jedne strane, „podziđivanje“ prvog bedema nema logičkog uporišta s obzirom na daljnje rimske opsadne nasipe, dok se, s druge strane, novi bedem potpuno uklapa kao poprečna fortifikacija koja je Rimljanima presjekla pristup Gornjem gradu.
- IV. Apijan piše da je za vrijeme napada na drugi bedem Oktavijan, „kako bi omeo pažnju Metuljana, dio trupa poslao uokolo na drugi kraj grada“. Riječ je o klasičnom manevru razvlačenja snaga, pri čemu koordinirani napad na više sektora ima za cilj rastegnuti obranu koncentriranu na glavnom pravcu udara. Povežemo li to s podatkom o

⁶⁸⁰ Senc 1910 (1991), 104, s.v. *ἀπολείπει*: ostavljanje/uzmak/odlazak; 605, s. v. *μεταχωρέω*: odlaziti i drugamo ići/otići/odseliti se/odstupati.

⁶⁸¹ Kako na dva mjesta pogrešno pretpostavlja Radman-Livaja (2001, 134.; 2017, 175.).

⁶⁸² LSJ 1996, 1898, s.v. *ὑποτείχιζω*: *build a wall under or so as to intercept, build a crosswall*/graditi zid ispod ili tako da presiječe (spriječi prolaz), graditi poprečni zid; Senc 1910 (1991), 965, s.v. *ὑποτείχιζω*: pod čim opkop ili zid graditi/podziđivati.

poprečnom zidu, možemo pretpostaviti da je metulska obrana na tom mjestu bila vrlo gusta.

- V. Ponovno Apijan: „Neki od barbara suprotstavili su se onima [Rimljanima] koji su prelazili licem u lice na bedemu, dok su se ostali potkrali ispod mostova i odozdo ih ubadali svojim dugim kopljima.“ Radi se o situaciji u kojoj su Rimljani opsadnim nasipima dosegli krunište drugog bedema i postavili četiri aborđazna mosta, dok su Metuljani odozdo uspijevali ubadati/podbadati mostove. To je u ovom prikazu ključna stavka: Metuljani su s razine tla mogli dohvatiti mostove na visini gornjeg nivoa bedema, što jasno upućuje na strmost terena na kojem se sukob odvijao – zbog nagiba su rimski opsadni nasipi na svojem vrhu završavali tek nekoliko metara iznad tla.⁶⁸³
- VI. Citadele su zasebni obrambeni sustavi, s vlastitim fortifikacijama i vratnicama. Nema razloga pretpostavljati da je Metul u tome bio iznimka, stoga novosagrađeni bedem ne treba dovoditi u vezu s dodatnim utvrđivanjem Gornjeg grada.⁶⁸⁴

Kada se ove točke sagledaju u cjelini, proizlazi da Rimljani nisu uspjeli prodrijeti do Gornjeg grada sve dok ga Metuljani nisu sami odlučili predati. Ujedno se pokazuje da novosagrađeni bedem nije mogao biti postavljen ni na Gornjem ni na Donjem gradu: na prvom zbog već postojeće fortifikacije, a na drugom zbog nedovoljne visinske razlike koja ne zahtijeva izradu opsadnih nasipa. Eliminacija ta dva položaja ostavlja nas s naoko neodređenom topografskom značajkom, strminom, no kada joj pridružimo dvije precizne odrednice – da je na njoj mogao biti izgrađen poprečni bedem te da je ujedno omogućavala koncentraciju znatnih braniteljskih snaga koje Rimljani nisu mogli probiti (već su bili prisiljeni dio trupa uputiti u napad na drugi kraj grada) – dobivamo rješenje koje u najvećoj mjeri odgovara informacijama iz izvora, stanju na terenu i vojnoj logici: vrh uskog sedla.

Na početku objašnjenja čini se ispravnim pretpostaviti da je Metul imao unutarnji i vanjski prsten bedema. Unutarnji prsten je, razumljivo, opasivao citadelu, a logično ga je smjestiti na rub platoa Gornjeg grada.⁶⁸⁵ Vanjski prsten je, s druge strane, okruživao Donji grad te se preko sedla i u visini Donjeg grada prostirao preko umjetne terase te linijom obuhvaćao cijelu Viničicu. Kako je ranije napomenuto, Olujić je u iskopavanjima 2005. godine naišao na

⁶⁸³ Ova je točka još jedan argument u prilog tome da Gornji grad valja isključiti iz cijele jednadžbe. Napad na mostove iz potaje ne bi bio moguć jer bi Rimljani primijetili da Metuljani izlaze kroz vrata citadele ili prelaze njezine bedeme.

⁶⁸⁴ Izvor ne dopušta takvo tumačenje.

⁶⁸⁵ Za razliku od Veitha (1914, 36.), ja mislim da je citadela bila na cijelom gornjem platou, a ne samo na njegovom istočnom dijelu.

tragove bedema, a sudeći po lokaciji nalazišta, tako pretpostavljen bedem skladno pristaje u ovu tezu.⁶⁸⁶ Po tim je postavkama usko sedlo također bilo uvezano u sustav obrane, stoga mu posljedično možemo odrediti trostruku ulogu: 1) služilo je kao fortifikacijama zaštićena komunikacija između Donjeg i Gornjeg grada te stanovništvu Metula omogućava da u svakom trenutku ostane unutar sigurnosti bedema; 2) imalo je funkciju esplanade, odnosno, praznog prostora ispred citadele koji je osiguravao preglednost nad terenom prema zapadu;⁶⁸⁷ 3) u ovom konkretnom slučaju rimske opsade usko je sedlo predstavljalo kanalizirani pravac koji je brojnijem napadaču onemogućavao razvijanje punog bojovog poretka i rastezanje obrambenih snaga.

Na gornjim je kartama (20 i 21) vidljivo da strmi uspon prema Gornjem gradu započinje od istočnog kraja sedla. Ako uvažimo pretpostavku u kojoj je i sedlo bilo zaštićeno bedemima, onda je njegov vrh (istočni kraj) bio idealno mjesto za izgradnju poprečnog zida. S te se pozicije već sabijenom neprijatelju najdjelotvornije mogao zapriječiti pristup čitavom širinom pravca (od sjevernog do južnog bedema sedla) jer je početak uspona, dodatno „ojačan“ i visinom bedema, obrani davao znatnu prednost pred napadačem na nižem terenu.

Tijek događaja sugerira da su upravo to bile početne pozicije u ovoj fazi bitke. Rimljani su bedemu suprotstavili dva opsadna nasipa i četiri mosta, a Oktavijan je, promatrajući s vrha opsadne kule, procijenio da je bedem uistinu ispunio svoju ulogu i temeljito „začepio“ prolaz njegovim trupama. Kako bi disperzirao gusto poredane Metuljane na bedemima, poslao je nešto snaga na drugi kraj grada (možda na južnu padinu) da na sebe navuku dio branitelja, a ostalima je naredio juriš preko mostova. Međutim, Metuljani su bez problema odbijali rimsku navalu. Njihovi su ratnici i na novopodignutom bedemu pokazali zavidnu vještinu, a usto su Rimljane iznenadili domišljatim diverzijama. Kako piše Apijan, dio snaga je vrebao u zasjedi (*ὑφεδρεβοντες*) ispod abordažnih mostova i odozdo djelovao po njima.⁶⁸⁸ Budući da takva zasjeda ne bi bila moguća prije dovršetka nasipa jer bi ju Rimljani zapazili, vjerojatno je u bedemu postojao nekakav maskirani otvor. U pogodnom je trenutku s otvora maknuta kamuflaža (daske, grane ili kamenje), ratnici zaduženi za pothvat su se kroz otvor provukli u procjep između nasipa i bedema te dugim kopljima podbadali mostove.⁶⁸⁹ Srušili su tri mosta i tako posve zaustavili prodor. Uspjeh akcije je bio potpun te razoran po rimski moral. Pogled na poginule i ranjene suborce, koji su se poput kamenja stropoštali niz padinu, potpuno je

⁶⁸⁶ Olujčić 2011, 143.

⁶⁸⁷ To jest, prema jedinom mogućem pravcu prilaska.

⁶⁸⁸ App. III. 20. S obzirom na to da se sve odvijalo na strmini, prednja strana nasipa je Metuljanima ujedno predstavljala barijeru koja je osiguravala od pada s visine.

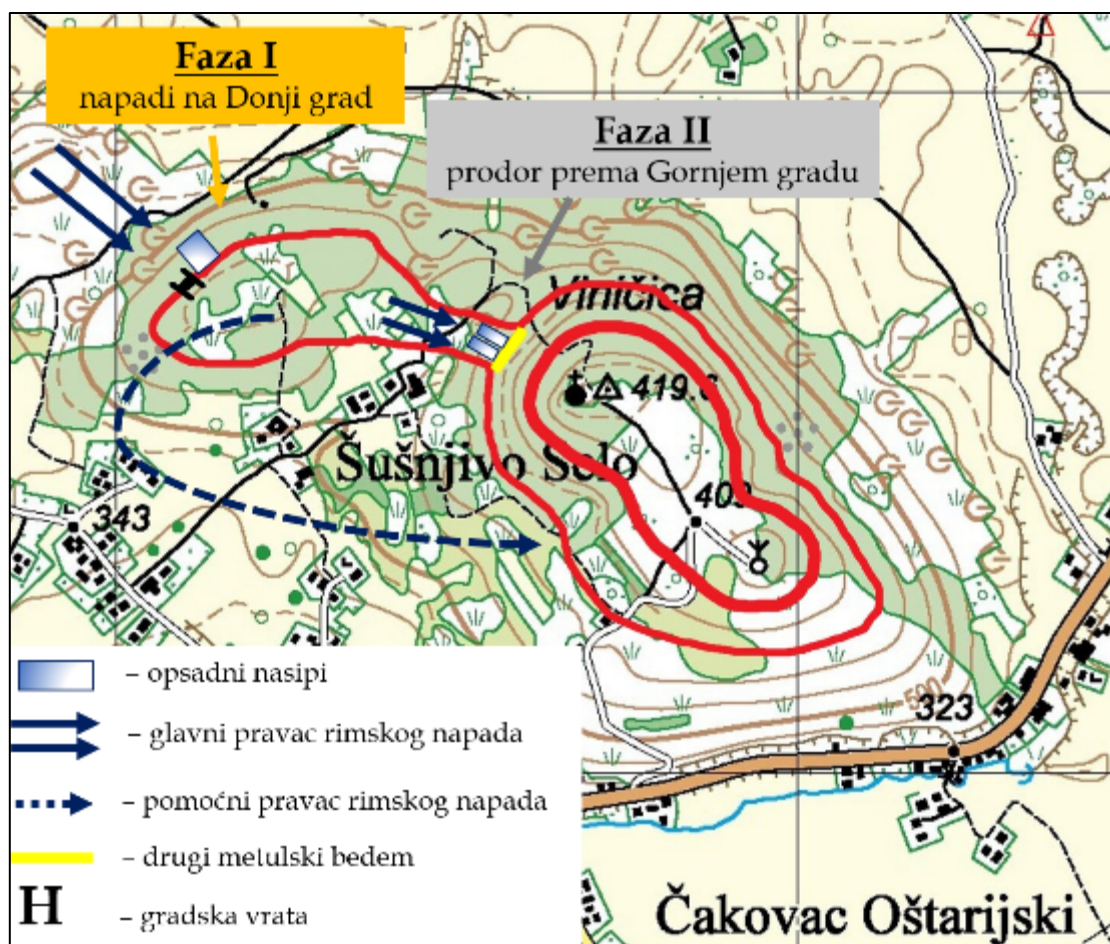
⁶⁸⁹ Samo postojanje mostova znači da nasip nije „udario“ u bedem, već je između postojao kraći razmak.

obeshrabrio Rimljane. Četvrti je most sada stajao netaknut sve dok nije uslijedila mitska scena u kojoj je Oktavijan, sa samo četvoricom, preko njega neustrašivo jurišao ususret pogibli i uinat svojim preplašenim legionarima. Ovi su, posramljeni, naskoro ipak nadvladali strah i hrpimice krenuli za svojim vojskovođom. No, juriš je okončan jednako brzo kao što je i započeo – kako bi rekao Bilić-Dujmušić, „u ovakvim slučajevima prilično pomaže ako se pravilno proračuna nosivost mosta.“⁶⁹⁰ Kada se pod težinom silnog mnoštva urušio i taj posljednji preostali most, da bi spriječio paniku, izranjavani se Oktavijan, *zbog krvi još pristaliji, a zbog same opasnosti još uzvišeniji*,⁶⁹¹ požurio pokazati svojim vojnicima. Nakon toga je naredio izgradnju novih mostova, a Metuljani su u konačnici postali svjesni da se „suprotstavljaju nepobjedivoj volji.“⁶⁹² Zbog toga su idućeg dana ponudili predaju grada.

⁶⁹⁰ Bilić-Dujmušić 2004, 157.

⁶⁹¹ Flor. *Epit.* 2.23 (preveo J. Miklič).

⁶⁹² App. *Ill.* 20. Moram se složiti s Veithom i ustvrditi da je nemoguće pronaći pravi razlog metulske predaje. Bilo koji prijedlog je istovremeno legitiman i potpuno nedokaziv. Srećom, to u konačnici nije presudna informacija, pa pod krinkom autorske slobode može ostati i Apijanovo *objašnjenje*.

Karta 22. Rekonstrukcija opsade Metula⁶⁹³

4.3.3. Epilog predaje

Kod oba izvora koji donose vijesti o sudbini Metula, ishod je identičan – grad je, uz nemalu „pomoć“ domicilnog stanovništva, zbrisan s lica zemlje. Ostali se dijelovi priče u mnogočemu razlikuju.

Apijan navodi da je početak predaje tekao glatko: Oktavijan je odredio pedeset talaca kao garanciju mira, Metuljani su rimskom garnizonu prepustili Gornji grad, a sami su se povukli na Donji. Kronološki gledano, metulski odlazak na Donji grad zbio se nakon davanja talaca i ustupanja citadele, ali prije nego je rimski garnizon zaposjeo citadelu. To razaznajemo iz kulminacije završnog sukoba: garnizon je ušao u grad i Metuljanima naredio da polože oružje, a ovi su – nakon što su se razbjesnili, pa žene i djecu zatočili u vijećnicu te stražarima pred vijećnicom zapovjedili da ju zapale ako se stvari počnu nepovoljno odvijati – s nižeg položaja očajnički i neuspješno napali Rimljane na višem terenu. Ulaz u grad i zapovijed o

⁶⁹³ Predložak karte preuzet s preglednik.arkod.hr.

razoružavanju, a potom odbijanje napada s povišenog položaja ukazuju na jasan rimski hodogram od zapada prema istoku Viničice. Konačnim slomom posljednjeg metulskog juriša grad je, od ruku vlastitih žitelja, buknuo u plamenu, a tragične scene u kojima gore žive žene i djeca ne treba podrobnije opisivati. Dostatan je Apijanov zaključak: „Grad je bio potpuno uništen i niti traga njegovom bedemu nije ostalo, iako je bio najvećim gradom u tim krajevima.“⁶⁹⁴

Dion Kasije donosi kraću, ali još tragičniju verziju od ove Apijanove. Metulski je zahtjev za pregovorima poslužio samo kao paravan njihovim stvarnim namjerama: Rimljanima su prepustili citadelu, a onda su tijekom noći uništili garnizon koji ju je posjeo, spalili svoje kuće te poubijali i sebe i vlastite obitelji – „kako ništa od njih ne bi ostalo Cezaru [Oktavijanu]“.⁶⁹⁵

4.4. Zaključak

Opsada Metula je bila prvi pravi ispit na Oktavijanovoj kampanji. Iako ga je na koncu uspješno položio, ipak je umalo doživio neuspjeh. Neuobičajene su pogreške mladog trijumvira vjerojatno prilično opterećivale i vraćale u ne tako davnu prošlost. Nedopustive noćne diverzije, dnevni ispadi iz grada ili neprimjećivanje onih što su iz prikrajka uspjeli srušiti tri od četiri aborđazna mosta nisu predstavljali kvalitetan zalog za ono što je tek trebalo uslijediti. Ako se morao dobrano pomučiti oko brda sa svega tri tisuće žestokih ratnika, što je trebao očekivati kada mu se suprotstavi jednako žustra, ali znatno brojnija družina?

S druge strane, ova opsada svjedoči i o vrsnosti metulskih boraca. Jedna ne baš pretjerano velika zajednica u povijesti je ostala zapamćena kao dostojan protivnik, koji je Rimljanima nanio poraze i u Italiji i, pretpostavlja se, na vlastitom tlu. No u ovom slučaju nije uspjela nadvladati višestruko brojnije legije, na čelu s vojskovođom koji nije imao namjeru odustati dok ne ostvari cilj i potpuno ih potuče. Na koncu je ispalo da su mu taj cilj uskratili jer su to učinili sami. I baš zato smatram da Metul ne zaslužuje epitet *ilirske Alezije*, kako mu ga pridjeva Veith.⁶⁹⁶ Ako ćemo se držati Cezarovih brojki,⁶⁹⁷ u Aleziji se nalazilo oko 80.000 vojnika, a u pomoć izvana im je pristizalo još oko 250.000 ljudi iz cijele Galije. Cezar je imao oko 50.000 vojnika i pod opsadom je držao ovih 80.000.⁶⁹⁸ Da podsjetim, odnos snaga između Rimljana i Metuljana mogao je biti 15-20:1. Već i sama perspektiva u ovoj usporedbi jasno nalaže da Alezija ni po čemu ne zaslužuje ići u istu rečenicu s Metulom. Ondje je nekoliko puta

⁶⁹⁴ App. Ill. 21. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 603.

⁶⁹⁵ Dio 49.35.3-4. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 622.

⁶⁹⁶ Veith 1914, 30.

⁶⁹⁷ Koje svakako mogu biti pretjerane, no ovdje dobro ilustriraju ono što želim naglasiti.

⁶⁹⁸ Caes. Bell. Gall. 7.71; 75-76.

manja vojska pobijedila višestruko veću. U Metulu je, po rimskom brojčanom standardu, 6,25 kohorti uspješno sprječavalo njih preko stotinu u prodoru u grad.⁶⁹⁹ Stoga bi, u najmanju ruku, bilo pošteno zamijeniti uloge i Aleziju početi častiti kao *galski Metul*.

Padom Metula konačno su pokoreni i transalpinski Japodi. Time je osigurana sjeveroistočna Italija, a Tergeste i Akvileja više nisu trebali strepiti od pljačkaških upada iz Ilirika. Oktavijan je osvetio ranije napade i umjesto vojne defanzive stvorio preduvjete za ekonomsku ofanzivu. Italskim je trgovcima sada bio otvoren novi trgovački pravac, s odavno prepoznatim potencijalom. No prava će kulminacija trgovačke ekspanzije uslijediti kada pod rimsku kontrolu dođe Segestika, glavni panonski emporij – i Oktavijanov idući cilj.

⁶⁹⁹ Izračun se sastoji od 60.000 legionara poredanih u 12,5 legija. Svaka legija ima 10 kohorti, a svaka kohorta 480 vojnika. Naravno, ovo nisu egzaktno brojke, već okvirne koje služe čisto za demonstraciju.

5. SEGESTIKA

Došli smo i do posljednjeg segmenta, kako u kontekstu ove disertacije, tako i u okviru planiranog pohoda na Dunav. Dosad je za Oktavijana sve išlo više-manje po planu. Ilirik je umiren, transalpinski su Japodi, uz častan otpor, podvrgnuti rimskoj vlasti te je još samo preostalo uspostaviti logističku bazu iz koje bi se početkom iduće ratne sezone počeli nesmetano dostavljati provijanti na dački teritorij. No ta se posljednja zadaća od prvotnog mirnog dogovora ustupanja Segestike na koncu pretvorila u zahtjevnu tridesetodnevnu opsadu. Stanovništvo nije bilo voljno grad prepustiti Rimljanima, već je radije izabralo otpor iza bedema. Stoga je golema rimska vojska blokirala grad podizanjem kontravalacije i odbijala protunapade sve do konačne segestanske kapitulacije. Osvajanjem Segestike ostvareni su ciljevi zacrtani za 35. pr. Kr., a time su ujedno stvoreni i svi preduvjeti za daljnje napredovanje prema istoku 34. pr. Kr.

Slično kao i u poglavlju o motivima, središnja tema ovog dijela (opsada Segestike) može dobiti ispravnu analitičku formu tek nakon što se iscrpno sagledaju svi aspekti koji stoje na putu njezinoj valjanoj rekonstrukciji. U ovom je slučaju ključni problem precizna ubikacija osvojenog naselja. Bez jasnog uvida u točan položaj i veličinu grada ovu priču nije moguće uvjerljivo ispričati. Zbog toga će veliki dio ovog poglavlja nužno biti usmjeren na zemljopis: prostorne odrednice mlađeželjeznodobne Segestike, njezine strateške prednosti, obilježja terena, ali i specifične slabosti obrambenog položaja koje su Rimljani 35. pr. Kr. znali iskoristiti. Pojednostavljeno, s osloncem na najnovije arheološke spoznaje, pisane izvore i lokalnu topografiju, pokušat će se rekonstruirati izgled, veličinu i smještaj Segestike kakvu je Oktavijan vidio vlastitim očima.

Neophodno je krenuti od općenite i široke perspektive, u kojoj su koncizno predstavljene poznate i lako uočljive činjenice, a zatim na tom temelju graditi daljnju argumentaciju. U ranijim je poglavljima već pokazano da je takav pristup nezaobilazan ondje gdje postoji mnoštvo nepoznanica, proturječja ili nagađanja. Široku perspektivu pritom valja dopuniti kraćim osvrtom na recentna arheološka istraživanja, nakon čega se mogu propitati i ustaljene, ali i novije teorije o položaju i dimenzijama grada. Iako je arheologija u proteklom desetljeću donijela obilje fundamentalnih podataka, čini se da bi u interpretacijama vezanima uz ovu temu trebalo djelomično promijeniti smjer. Trenutna su tumačenja nerijetko u koliziji s opisima u izvorima ili stanjem na terenu, čime nastaju brojne kontradikcije. Istodobno su razna pitanja ostala bez zadovoljavajućih odgovora, premda postoji dovoljno elemenata da se podaci iz pisanih izvora i arheološki nalazi povežu u koherentan narativ. Ovdje se, pritom,

neće osporavati vrijedan rad i trud arheologa, već naprotiv, pokazat će se da su svojim otkrićima pomogli rasvijetliti dobar dio nedoumica o prostiranju i izgledu Segestike. No, ovoga puta je i na historiografiji da odradi svoj dio posla, nadoveže se na kolege, pa da se tako zaokruži stoljetni pokušaj utvrđivanja stanja neposredno prije pada Segestike u Oktavijanove ruke. Držim da topografska analiza terena i iscrpna historiografska analiza izvora (Apijana, Diona Kasija, Plinija i Strabona) otvaraju dodatan prostor za kvalitetnije zaključke.

Naravno, podrazumijeva se da ponuđena rješenja ne treba promatrati kao konačna i neoboriva. Bolje ih je zamisliti kao sagledavanje dodatne perspektive s tezama čije se logičko uporište ponekad može pronaći u komplementarnim primjerima. Tako bi se, nadam se, mogla potaknuti i proširiti konstruktivna rasprava uz dobrodošlu nadogradnju ovdje iznesenih misli.

5.1. Topografija grada

Sisak, živopisan gradić pun zelenila, okružen rijekama, šumama i njivama, danas broji nešto manje od 28.000 stanovnika i već neko vrijeme, uglavnom zbog uništene industrije i demografskog odumiranja, ne spada među najveća i najvažnija naselja Republike Hrvatske.⁷⁰⁰ No pogledamo li u prošlost, situacija se stubokom mijenja. Tada taj grad (nasljednik predrimske Segestike, rimske Siscije, ranosrednjovjekovne kneževske prijestolnice i novovjekovne protuturske barijere) opravdano postaje nositelj titule historijskog giganta. Ekonomski je razvoj, prosperitet i političku važnost oduvijek dugovao izvrsnom zemljopisnom položaju, bilo pod današnjim ili nekim ranijim imenima. Tijekom velikog dijela svoje bogate povijesti bio je glavno prometno i trgovačko čvorište na razmeđu posavsko-podunavskog, pokupsko-jadranskog i srednjoeuropskog koridora. Spajao je Dunav, Bosnu, Jadran i Alpe. U rimskim okvirima – Panoniju, Dalmaciju, Meziju, Norik i Italiju. Ponajviše zahvaljujući rijekama Kupi i Savi koje oplakuju njegove obale.⁷⁰¹

Iako je naselje na ušću Kupe u Savu pojavom željeznice u 19. stoljeću izgubilo na tranzitnoj i ekonomskoj važnosti,⁷⁰² to nije bio slučaj s njegovim strateškim položajem, koji je

⁷⁰⁰ https://podaci.dzs.hr/media/rqybclnx/popis_2021-stanovnistvo_po_naseljima.xlsx U zadnjem predratnom popisu stanovništva 1991. godine grad Sisak (45.792 stanovnika) je u Hrvatskoj bio deseti grad po veličini (Pokos i Živić 2000, 54), a danas je oko petnaestog mjesta.

⁷⁰¹ Među svim dosadašnjim naseljima na ušću Kupe u Savu Segestika zaslužuje primat – ne samo kronološki, nego i civilizacijski. Prapovijesna zajednica koju nazivamo Segestanima postavila je temelje koje su svi kasniji samo nadograđivali. Upravo su oni prvi prepoznali vrijednost ovoga položaja te ondje uspostavili trajno naselje, razvili trgovačku mrežu te je, u kasnijim fazama, proširili na prostor između Crnog mora, Alpa i Jadrana. Premda je trgovina stoljećima bila osnova njihova gospodarskog razvoja, ujedno je pridonijela ucrtavanju Segestike na mapu rimskih interesa, što je, u konačnici, i zapečatilo njezinu sudbinu.

⁷⁰² Neka ostane zabilježeno da je posljednjim trgovačko-tranzitnim sjajem Sisak zasjao tijekom druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća. U tom su se razdoblju iz Banata i Vojvodine rijekama Savom i

od antike do naših dana ostao iznimno značajan: u rimsko su vrijeme Segestika i Siscija otključavale vrata Panonije i Dunava,⁷⁰³ kasnosrednjovjekovna utvrda Sisak je zajedno s Ivanić-Gradom blokirala turske prodore prema Zagrebu,⁷⁰⁴ a sličnu je ulogu grad Sisak imao u Domovinskom ratu 1991. godine, kada je (uz Karlovac) preostao jedinom preprekom između nadirućih Srba i glavnog hrvatskog grada. Moglo bi se reći da su kroz povijest Segestika i Siscija čuvala Panoniju, a Sisak je čuvao Zagreb. Takvu perspektivu spominjem zato da dodatno naglasim važnost položaja ove naseobine, kroz cijelo vrijeme njezina postojanja. Tu su se sudarali svjetovi, premrežavale komunikacije te ukopavale i utvrđivale pozicije carstava i zaraćenih strana. Povremeni pogranični karakter tog područja je od Segestike/Siscije/Siska stvorio istovremeno ishodište i odredište, ovisno o tome s koje ga se strane granice promatralo.

U kontekstu Oktavijanovih vojnih planova Segestika je 35. pr. Kr. bila predviđena kao odredište, a 34. pr. Kr. kao ishodište. Drugim riječima, Oktavijanov prodor u dubinu Panonije i dalje prema Dunavu nije mogao započeti bez uspostave čvrste kontrole nad Segestikom. To nije moderna interpretacija, nego svjedočanstvo iz rimske perspektive navješteno u Apijanovom zapisu: „Njihov [segestanski] je teritorij također panonski, na rijeci Savi, na kojoj je smješten grad jako utvrđen rijekom i vrlo velikim prokopom koji ga je okruživao. Iz toga ga je razloga August jako želio imati kao skladište pogodno za rat protiv Dačana i Bastarna s druge strane Istera, koji se ovdje zove Dunav, ali nešto nizvodnije postaje Ister. Sava se ulijeva u njega, pa je August dao napraviti brodove na ovoj rijeci kako bi mu donosili snabdijevanje na Dunav.“⁷⁰⁵ Ove informacije nalažu da je Oktavijanu i prije dolaska u Ilirik bilo dobro poznato kako je Segestika veliki grad na lako branljivoj lokaciji te da ima skladišne i smještajne

Kupom otpremale goleme količine žita prema Karlovcu, gdje se roba ukrcavala s plovila na kola, pa novoizgrađenim magistralama nastavljala put ka odredišnim lukama na sjevernom Jadranu (vidi više u: Karaman 1966, 263-312.) Sisak je, kao važna riječna postaja na tom putu, od trgovine ubirao znatne prihode. No, onda je nastupio paradoks. Iako se uvijek tvrdilo da pojava željeznice doprinosi razvoju nekog područja, za Sisak je vrijedilo suprotno. Njegova lokacija, toliko puta naglašavana i hvaljena, odjednom mu je postala uteg. Kada je sredinom 19. stoljeća u Sisak stigla željeznica (pruga Zidani Most – Sisak), mislilo se da će Sisak dodatno procvasti jer je pruga značila bržu poveznicu između Podunavlja i srednje Europe. Međutim, Austro-ugarskom nagodbom 1867. godine Zidani Most je potpao pod austrijski, a Sisak pod ugarski dio Monarhije, pa je pruga od Siska prema austrijskoj polovici bila suprotna interesima ugarskih trgovačkih korporacija. One su imale drugačiji plan – prugom su povezale Budimpeštu s lukom u Rijeci, ali preko Zagreba i Karlovca jer je to bio direktniji put prema Jadranu. Tako je Sisak postao neka vrsta tranzitnog slijepog crijeva i do danas je ostao izvan glavnih prometnih tokova.

⁷⁰³ Što se može zaključiti preko App. III. 22-23.

⁷⁰⁴ Kekez 2018, 9.

⁷⁰⁵ App. III. 22: *καὶ τήνδε Παιόνων οὖσαν, ἐπὶ τοῦ Σάου ποταμοῦ, ἐν ᾧ καὶ πόλις ἔστιν ἐχρρά, τῷ τε ποταμῷ καὶ τάφρῳ μεγίστη διειλημμένη, διὸ καὶ μάλιστα αὐτῆς ἔχρηζεν ὁ Καῖσαρ, ὡς ταμείῳ χρῆσόμενος ἐς τὸν Δακῶν καὶ Βαστερνῶν πόλεμον, οἱ πέραν εἰσὶ τοῦ Ἰστροῦ, λεγομένου μὲν ἐνταῦθα Δανουβίου, γιγνομένου δὲ μετ' ὀλίγον Ἰστροῦ. ἐμβάλλει δ' ὁ Σάος ἐς τὸν Ἰστρον: καὶ αἱ νῆες ἐν τῷ Σάῳ Καίσαρι ἐγίγνοντο, αἱ ἐς τὸν Δανουβίον αὐτῷ τὴν ἀγορὰν διοίσειν ἔμελλον.* Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.

kapacitete dostatne zadovoljavanju potreba vojske koja se sprema poći na daleku i tešku kampanju.⁷⁰⁶ Stoga je njegov prvi potez nakon završetka opsade bio u skladu s tim saznanjima, a ujedno je i dokazao stratešku važnost Segestike kao logističke baze: u gradu koji je s okolicom možda brojao nekoliko desetaka tisuća stanovnika, Oktavijan je preko zime ostavio dvadeset i pet kohorti,⁷⁰⁷ odnosno *malu vojsku* pod zapovjedništvom Fufija Gemina⁷⁰⁸ s jasnom zadaćom – grad pod svaku cijenu mora ostati u rimskim rukama kako bi početkom ratne sezone 34. pr. Kr. bilo moguće krenuti u prekodunavski pohod s osiguranim logističkim zaleđem. Premda do kampanje na Dačane i Bastarne na koncu nije došlo, garnizon je, unatoč određenim poteškoćama s lokalnim pobunama, uspješno odigrao svoju ulogu i zadržao grad.⁷⁰⁹ Iz njegove brojnosti i snage može se pretpostaviti i zaključak koji će poslužiti u kasnijoj diskusiji: veličina tog garnizona bila je usporediva, a možda i veća od stanovništva Segestike. Tih dvadesetak tisuća vojnika,⁷¹⁰ zajedno sa svom opremom i potrebnim prostorom, bilo je smješteno unutar samog grada, odijeljeno novopodignutim bedemom.⁷¹¹ To je očiti indikator veličine naselja jer Segestani nakon pada grada nisu bili raseljeni, pobijeni ili porobljeni, pa da je tako oslobođen boravišni prostor. Baš suprotno, ostali su u gradu koji je zimu na 34. pr. Kr. dočekao s dodatnih dvadesetak tisuća stanovnika unutar zidina, što ne bi bilo izvedivo da se nije radilo o naselju znatnijih dimenzija. Međutim, trenutno važeće arheološke spoznaje, koje će biti predstavljene na idućim stranicama, nude sasvim oprečna tumačenja o veličini i položaju Segestike.

⁷⁰⁶ App. III. 23. Prilog *μάλιστα* jasno naglašava Oktavijanovu želju (a zapravo nuždu) da za napredovanje prema Dunavu iskoristi segestansku infrastrukturu. Cf. Strab. 4.6.10; 7.5.2. Usput budi rečeno, Milivojević 2021, 138-161 je pokazao kako je ideja kampanje u Iliriku i rata protiv Dačana prvotno potekla od Cezara, uz planirano sudjelovanje Gaja Oktavija, tadašnjeg upravitelja provincije Makedonije. Drugim riječima, Oktavijanov je biološki otac trebao sudjelovati u pohodu kojeg je osmislio njegov (budući) adoptivni otac. Unatoč činjenici da iz poznatih razloga do kampanje u Daciji tada nije došlo, može se prepoznati simbolika u tome što je njihov biološki i politički nasljednik pokušao dovršiti taj posao.

⁷⁰⁷ App. III. 24 (jačina dvije i pol legije).

⁷⁰⁸ Dio 49.38.1. Ako i odbacimo Apijanovih dvadeset i pet kohorti, pa se odlučimo za neodređenost Diona Kasija, vjerojatno je moguće pretpostaviti sličnu vrijednost. Logično je, naime, zaključiti da Oktavijan ne bi preko zime, za zaštitu novoosvojenog područja, ostavio snage slabije od barem dvije legije.

⁷⁰⁹ App. III. 24; Dio 49.38.2-3.

⁷¹⁰ Iako se podatci kod Apijana i Diona Kasija ne podudaraju u potpunosti, ipak nisu međusobno isključivi, pa ne vjerujem da griješim s prosudbom da je u tim snagama bilo približno 12.000 legionara, uz vjerojatno jednako toliko augzilijarnih trupa. Pretpostavka u Radman-Livaja 2007, 162 (bilj. 24.) da su u kohortama koje spominje Apijan bili i augzilijarci, a ne samo rimski građani ne djeluje održivom jer ovdje nema naznake da se misli na ikoga osim na legionare. Pogotovo zato što Apijan (*Bell. civ.* 5.127.) inače pravi stvarnu distinkciju između legija (teško oklopljene pješadije) i ostalih trupa u Oktavijanovoj vojsci. To, naravno, ne znači da su u Segestiki ostali isključivo legionari, nego da su jedino oni spomenuti.

⁷¹¹ App. III. 24.

5.1.1. Recentna arheološka istraživanja

U radovima starijeg datuma gotovo je svaki tekst o Segestiki, odnosno, o njenu položaju i dimenzijama, sadržavao formulaciju poput „no bez daljnjih istraživanja ovo su sve samo nagađanja.“ Takva je situacija bila do unazad dvadesetak godina. A onda su se početkom ovog stoljeća stvari pomakle s mjesta nešto bržim tempom, pa su sisačkim ulicama češće počele odzvanjati lopate, pijuci i razne druge alatke. Marljivi arheolozi su premetali grumen po grumen, komadić po komadić, minuciozno iscrtavali stratigrafske slojeve i fotoaparatima dokumentirali svaki potez ne bi li u skućenim vremenskim rokovima pronašli odgovore na brojna *nagađanja*. I zaista, trud je urodio plodom, a pritom se nabasalo na nešto prilično revolucionarno – na lijevoj obali Kupe („ispod“ Siscije) nedvosmisleno je potvrđen predrimski horizont. Tim je otkrićem promijenjena paradigma proučavanja Segestike, započela je revizija dotadašnjih saznanja,⁷¹² a u literaturi su se ustalila imena lokaliteta poput *Povijesnog arhiva*, *Dunavskog Lloyda*, *Željezničkog kolodvora*, *Frankopanske ulice* ili *Ulice Stjepana i Antuna Radića*. Istraživanja u Sisku, na obje kupske obale, dobila su zamašnjak te je u razdoblju od 2015. do 2020. godine sve to okrunjeno s tri vrijedna kataloga.⁷¹³ U njima su na jednom mjestu sakupljene do tog trenutka relevantne informacije i odjednom je postalo lako i pregledno pratiti povijest i strukturu recentnijih iskopavanja i otkrića.⁷¹⁴

S obzirom na prvenstveno historiografsku prirodu ovog teksta, arheološki će se pregled pružiti u najkraćim crtama, bez dodatnog opisivanja pronađenog pokretnog materijala ili njegovog detaljnijeg tumačenja.⁷¹⁵ Za više od toga nema potrebe jer ulomci keramike ili dijelovi fibula ovdje ne mijenjaju interpretaciju izvora niti utječu na krajnje historiografske zaključke. Jedino što do neke mjere može imati težinu i pripomoći u formiranju stavova o veličini i položaju mladeželjeznodobnog naselja jest arhitektura. Ne samo pronađena, nego i ona (još) neotkrivena.

⁷¹² Struka je Segestiku smještala isključivo na desnu obalu Kupe, na prostor današnjeg Pogorelca. Detaljnu bibliografiju starijih radova vidi u Buzov 1994, 8-47.

⁷¹³ Godine 2015. u izdanju Gradskog muzeja Sisak izlazi katalog izložbe *35. prije Krista* (ur. Rosana Škrgulja i Tea Tomaš Barišić), a 2018. i 2020. godine je Arheološki muzej u Zagrebu objavio dva povezana kataloga, oba s Ivanom Drnićem na mjestu urednika: *Segestika i Siscija – od ruba imperija do provincijskog središta* te *Segestika i Siscija – naselje s početka povijesti*. Posebnu vrijednost vidim i u tome što su svi katalogi dvojezični, s hrvatskim i engleskim tekstovima. Bibliografski detalji ovih djela nalaze se u *Literaturi*.

⁷¹⁴ Pregled arheoloških istraživanja Siska od 16. stoljeća do početka Drugog svjetskog rata vidi u Vukelić 2011.

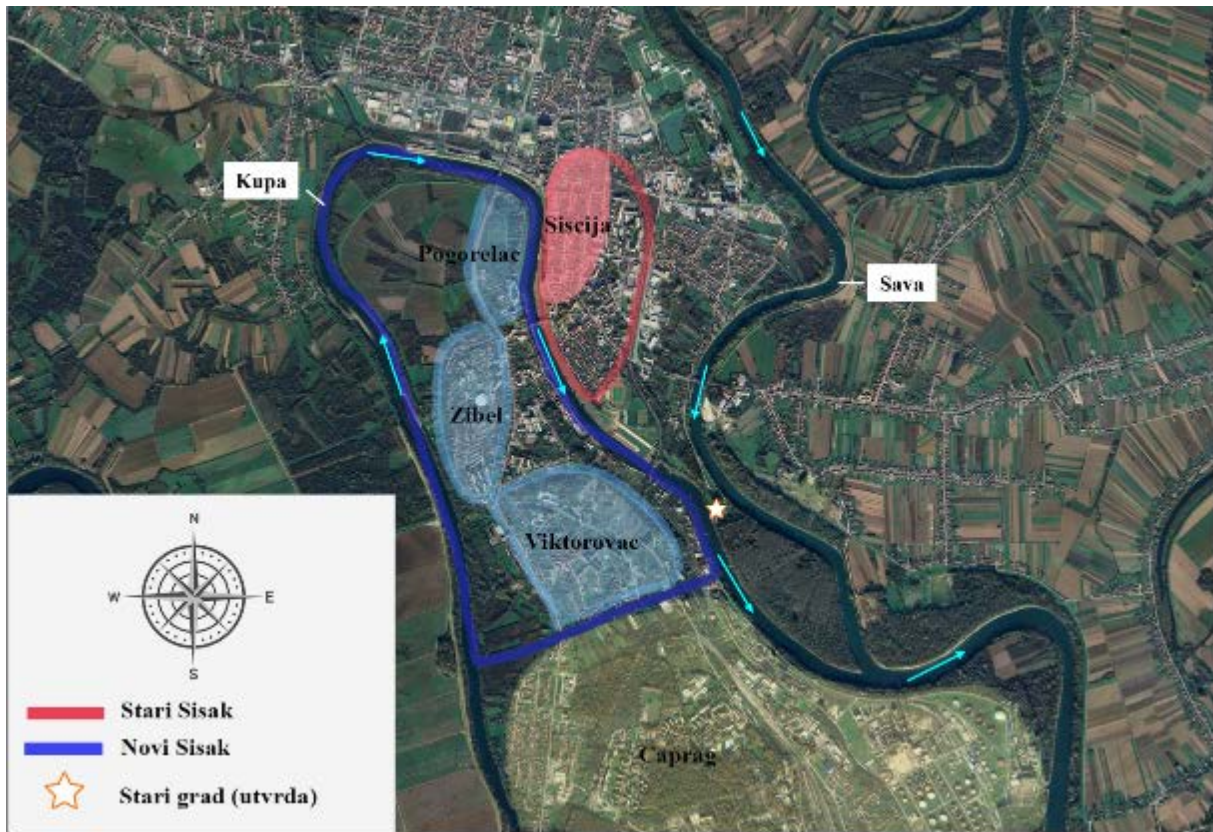
⁷¹⁵ Onima koji više naginju prema arheološkom kontekstu svesrdno preporučam spomenute kataloge.

Da bi bilo jednostavnije slijediti nadolazeći tekst, možemo se kratko osvrnuti i na toponime koje vežemo uz suvremeni Sisak.⁷¹⁶ Tu se izdvajaju dvije najveće cjeline, Stari i Novi Sisak. Stari Sisak je današnje središte grada i nalazi se na lijevoj obali Kupe, na mjestu rimske Siscije.⁷¹⁷ Na desnoj obali Kupe je Novi Sisak, koji se na starijim kartama pojavljuje i kao Vojni Sisak,⁷¹⁸ obuhvaća zapad i jug grada te je površinom mnogo veći od Starog Siska. Na sjeveroistočnom dijelu Novog Siska smjestio se Pogorelac, a prema jugu se još prostiru naselja Zibel i Viktorovac. Caprag, koji je do nedavno bio južno predgrađe Siska, sada je sastavni južni dio grada. Uz Stari i Novi Sisak treba spomenuti i sisački Stari grad, novovjekovnu utvrdu na lijevoj obali Kupe (oko 2 km južno od Starog Siska) koja će nam kasnije biti važna zbog rasprave o hidrološkoj situaciji.

⁷¹⁶ Misli se na toponime koji su bitni za temu. Naselja poput Galdova ili Zelenog Brijega su dijelovi Siska koji izlaze van okvira koji nas ovdje zanima. Pri opisu i nabranju dijelova grada koristio sam kombinaciju službenih i lokalnih naziva, u mjeri u kojoj ih je najlakše pomiriti. Iz osobnih kontakata sa stanovništvom shvatio sam da Sisčani ponekad ne koriste službene nazive (npr. Novi Sisak nije pojam koji bi oni upotrijebili, ali je uredno označen na kartama grada). Za lakše snalaženje vidi niže kartu 23.

⁷¹⁷ To se vidi u sačuvanim lokalnim izrazima za tri rimska karda: današnje Rimska ulica, Ulica Stjepana i Antuna Radića te Starčevićeva ulica su u svakodnevnicima poznatije kao Prva, Druga i Treća ulica.

⁷¹⁸ Sisak je sve do druge polovice 19. stoljeća Kupom bio podijeljen na Vojni (Novi) i Civilni (Stari) Sisak. Vojni Sisak bio je dijelom Vojne Krajine dok se Civilni Sisak razvijao pod ingerencijom zagrebačkog Kaptola.

Karta 23. Suvremeni Sisak⁷¹⁹

5.1.1.1. Desna obala Kupe

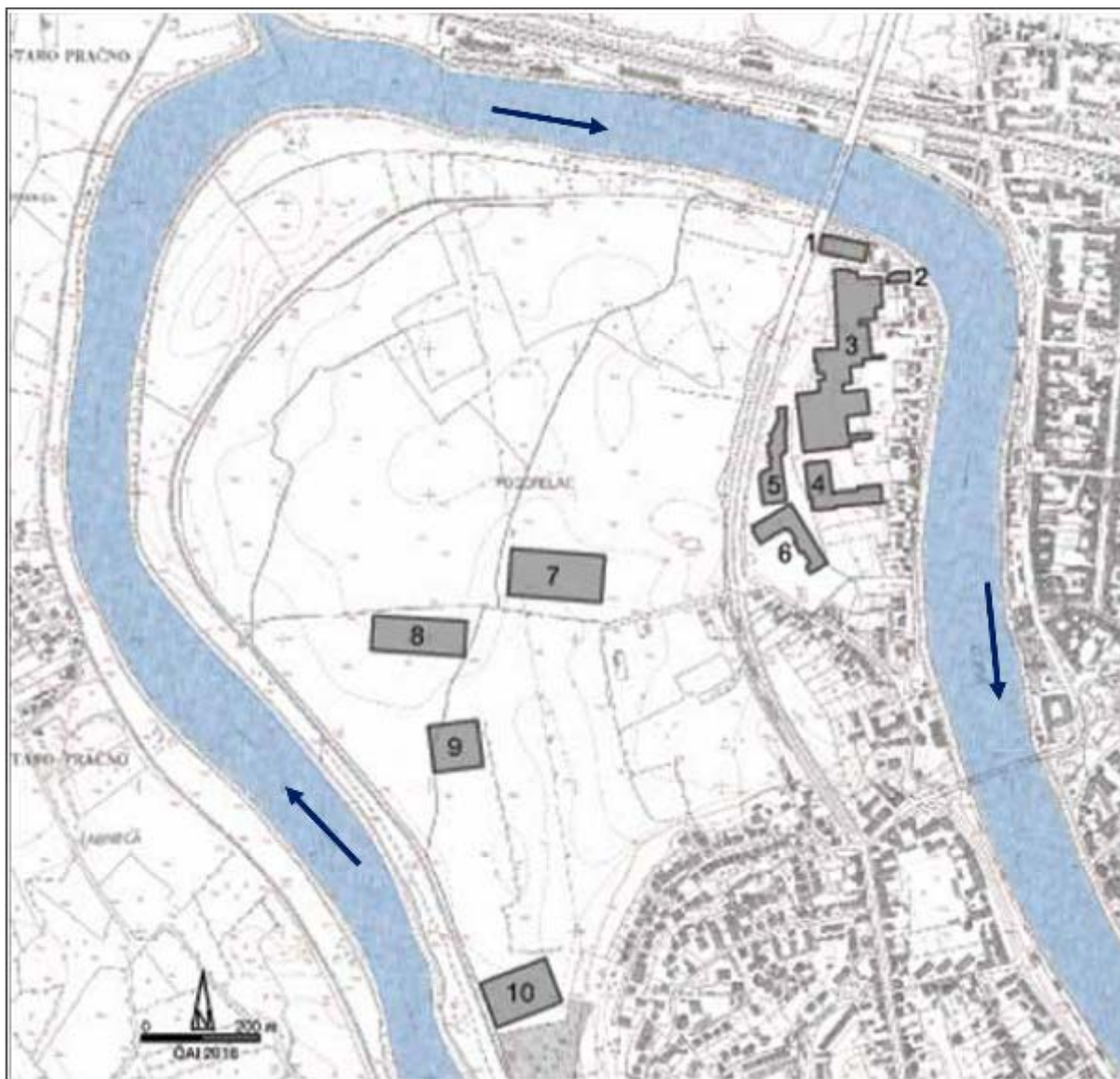
Na Pogorelcu su od 2012. do 2017. godine vršena sustavna arheološka iskapanja uz geofizičko snimanje terena.⁷²⁰ Snimanjem je obuhvaćeno područje od otprilike osam hektara, a podijeljeno je u deset preglednih zona. Šest zona nalazi se na sjeveroistočnom dijelu, a četiri zone su na središnjem i zapadnom dijelu.⁷²¹ I dok u potonje četiri zone nije pronađeno ništa što bi sugeriralo da je taj dio bio naseljen, u prvih šest zona zabilježene su gusto raspoređene strukture. Njihova će se namjena i datacija moći preciznije ustanoviti tek s budućim arheološkim iskopavanjima.⁷²²

⁷¹⁹ Kartu je na podlozi *Google Earth* izradila Mirela Škrljac te joj se ovom prilikom zahvaljujem na odrađenom poslu.

⁷²⁰ Drnić i Groh 2018, 68-117. Geofizička prospekcija odrađena je 2012. i 2013. godine.

⁷²¹ Drnić i Groh 2018, 70.

⁷²² Drnić i Groh 2018, 78.

Karta 24. Snimljene zone⁷²³

⁷²³ Preuzeto iz Drnić i Groh 2018, 69. Strukture su otkrivene u zonama 1-6.

Slika 1. Zabilježene strukture u zonama 1-6724

Slika 2. Zabilježene i interpretirane strukture (1-11)

U zonama 1, 2 i 3, odnosno, u njihovim manjim dijelovima, otvoreno je ukupno pet arheoloških sondi kako bi se dobio uvid u stratigrafsku sliku.⁷²⁵ Pojavili su se poprilično šaroliki rezultati. U najistočnijoj sondi, najbližoj rijeci Kupi (sonda 1), definirano je pet željeznodobnih horizonata, pri čemu samo najmlađi pripada pravom latenskom periodu. Nešto zapadnija sonda 2 sadrži isključivo stariježeljeznodobne slojeve, iako je u njoj otkriven i kasnoantički dječji grob. Tridesetak metara zapadno od sonde 2 otvorena je sonda 3, ali u njoj nije pronađeno ništa iz predrimskog perioda. Kako bi se preciznije utvrdio rub prapovijesnog naselja, između sonde 2 i 3 postavljena je sonda 4. U njoj su, poput onih u sondi 2, otkriveni stariježeljeznodobni slojevi, uz dodatak rimskog horizonta datiranog u 2. i 3. stoljeće. Međutim, za razliku od sonde 1 i 2, u sondi 4 nisu pronađeni stariježeljeznodobni arhitektonski tragovi. Stoga je na osnovu tih rezultata nastala pretpostavka da se ondje nalazila periferija, dok je područje oko sonde 3 definirano kao „zapadna granica stariježeljeznodobnog naselja“.⁷²⁶

Karta 25. Položaj sondi istraženih u dijelovima struktura 1, 2 i 3⁷²⁷

⁷²⁴ Slike 1 i 2 preuzete su iz Drnić i Groh 2018, 72-73.

⁷²⁵ Vidi kartu 25.

⁷²⁶ Drnić i Groh 2018, 78-105. Na karti 25 je brojem 5 označeno mjesto na kojem su provedena zaštitna iskopavanja prilikom gradnje vodovoda, no ni tamo nije potvrđen prapovijesni horizont. Dodatno, u izvješću objavljenom u *Hrvatskom arheološkom godišnjaku*, Drnić 2018 (2019.), 338-339 je ukratko predstavio preliminarne rezultate iz Sonde 5, smještene odmah istočno uz Sondu 2. Navedeno je da tamo postoji i mlađeželjeznodobni materijal, ali zbog naravi teksta nije bio u mogućnosti detaljnije predstaviti nalaze. Koliko mi je poznato, rezultati tog iskopavanja još nisu publicirani, pa ih ne mogu uvrstiti u ovu raspravu. Napominjem i da kartu iz *Godišnjaka*, s označenom Sondom 5, ovdje nisam priložio zato što bi bila previše pikselizirana, a time i nečitka.

⁷²⁷ Preuzeto iz Drnić i Groh 2018, 78.

Iz ovih nalaza proizlazi da je jezgra mlađeželjeznodobne Segestike,⁷²⁸ također smještena na Pogorelcu, bila manjeg opsega nego ona stariježeljeznodobna. Egzistirala je bliže rijeci Kupi, a ovaj fenomen trenutno se objašnjava činjenicom da se tijekom mlađeg željeznog doba dio naselja razvio i na suprotnoj, lijevoj obali Kupe.⁷²⁹ Nažalost, u sondi 17³⁰ nije bilo moguće ponuditi detaljniju interpretaciju latenskog naseobinskog sloja zbog izostanka arhitektonskih ostataka. Datacija sloja temeljena je na analizi pokretnog materijala, uključujući koštane uzorke, spaljeno drvo i keramičke ulomke.⁷³¹

Kako vidimo, o mlađeželjeznodobnom naselju na desnoj obali Kupe, odnosno o *Oktavijanovoj* Segestiki, zapravo ne znamo mnogo. Recentna arheološka iskopavanja još uvijek ne pružaju dovoljno podataka za preciznije zaključke o njegovom prostiranju i funkcioniranju, a georadarski snimci u tom kontekstu ne znače puno dok se ne otvore nove sonde. Ipak, pozitivan pomak leži u činjenici da je georadarom potvrđeno postojanje kompleksnog arhitektonskog sklopa duž dobrog dijela Pogorelca. Iako u ovoj fazi nije moguće sa sigurnošću utvrditi njegovu povezanost s latenskom Segestikom, jer radi se o strukturama koje zasad nisu dostupne kroz iskopavanja, za očekivati je da će se brojne nepoznanice moći rasvijetliti u budućim istraživačkim kampanjama.

5.1.1.2. Lijeva obala Kupe

Zaštitna arheološka istraživanja provedena na nekoliko lokacija u centru Siska pokazala su da se ispod najranijih rimskih slojeva na nekim mjestima nalazi mlađeželjeznodobni horizont.⁷³² Za ovu temu posebno su važni nalazi dviju vertikalnih keramičarskih peći otkrivenih u Frankopanskoj ulici i u dvorištu Povijesnog arhiva⁷³³ jer pružaju solidnu osnovu za tezu da je dio naselja na lijevoj obali Kupe imao izraženu obrtničku funkciju.⁷³⁴ Također, istraživanja na lokalitetu Dunavski Lloyd otkrila su ostatke mlađeželjeznodobne arhitekture, uglavnom dijelove ognjišta i hodnih površina.⁷³⁵ Najvrjedniji podatak s tog lokaliteta čak i nije sama arhitektura, koja je ionako sačuvana tek na razini podnica, već sloj gara debljine od pet do petnaest centimetara. Taj sloj jasno razdvaja

⁷²⁸ Misli se na latensku fazu neposredno prije 35. pr. Kr.

⁷²⁹ Drnić i Groh 2018, 116.

⁷³⁰ Jedinoj s pronađenim mlađeželjeznodobnim nalazima.

⁷³¹ Drnić i Groh 2018, 87.

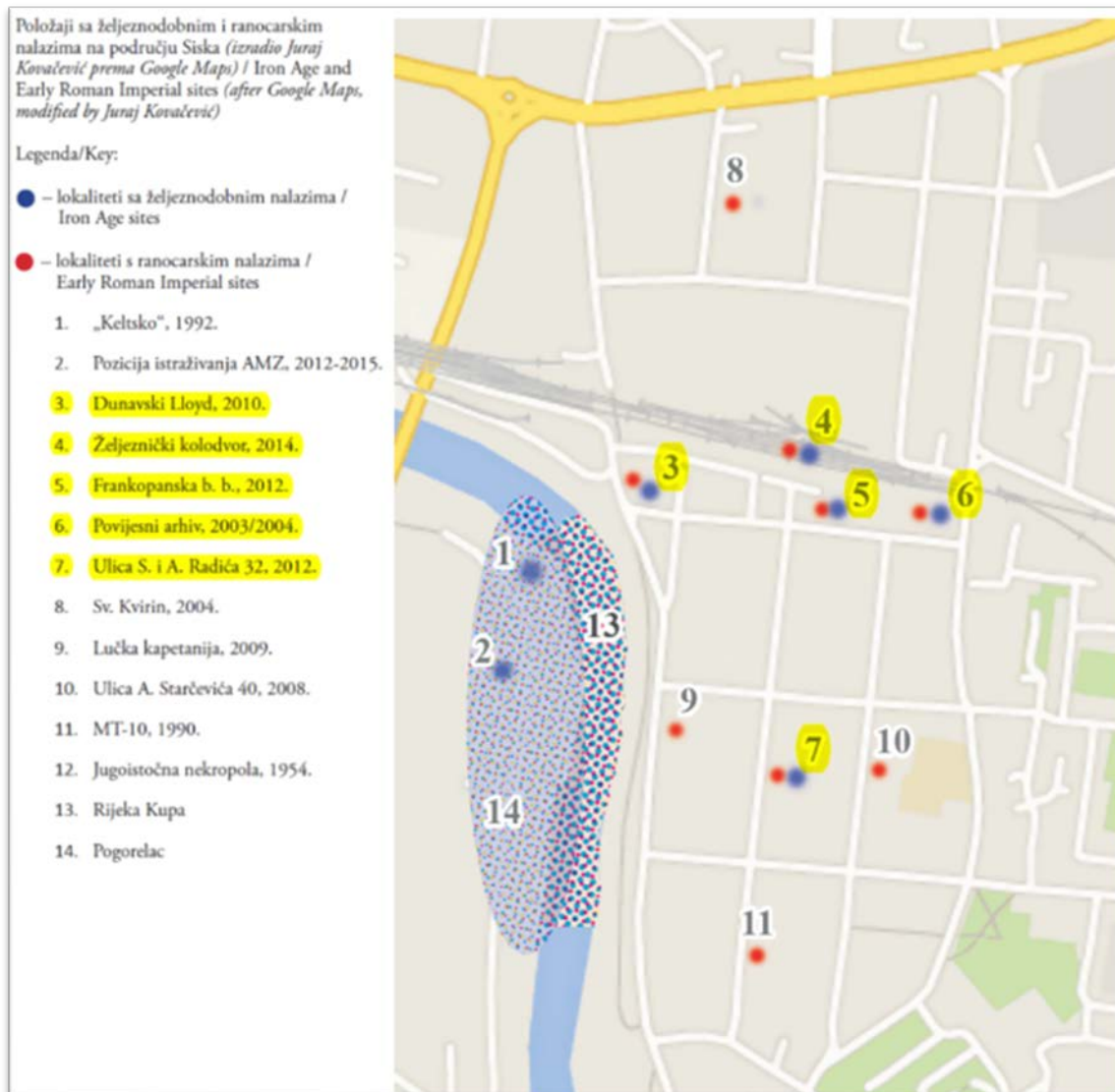
⁷³² Vidi niže kartu 26 preuzetu iz Škrkulja i Tomaš Barišić 2015, 7. Žuto su označeni lokaliteti s latenskim nalazima (na lijevoj obali Kupe). Istraživanja su vršena 2003., 2004., 2010., 2011., 2013., 2014. i 2016. godine.

⁷³³ Brojevi 5 i 6 na karti 26.

⁷³⁴ Drnić i Miletić Čakširan 2014, 157; Škrkulja 2018, 121.

⁷³⁵ Škrkulja 2018, 110. Broj 3 na karti 26.

mlađeželjeznodobni od ranocarskog horizonta i sugerira da je na ovom mjestu mogla postojati struktura koja je uništena i spaljena tijekom opsade Segestike 35. pr. Kr. Zasad je to jedini istraženi lokalitet s potencijalnom naznakom Oktavijanova vojnog djelovanja. Na poziciji Željeznički kolodvor (4) su iz mlađeg željeznog doba pronađene samo otpadne jame i pokretni nalazi, što trenutno ne omogućuje detaljniju interpretaciju uloge tog dijela naselja.

Karta 26. Željeznodobni i ranocarski nalazi na lijevoj obali Kupe⁷³⁶

Dakle, o mlađeželjeznodobnoj Segestiki na temelju arheološke slike zasad, nažalost, ne možemo previše toga zaključiti. Eventualno možemo pretpostaviti da se naselje na desnoj obali Kupe smanjilo opsegom nakon latenske ekspanzije na lijevu obalu. Prema pronađenom

⁷³⁶ Preuzeto iz Škrkulja i Tomaš Barišić 2015, 7. Autor karte je Juraj Kovačević.

materijalu, dio na lijevoj obali Kupe je u latenskom razdoblju površinom bio znatno veći od onog na desnoj.⁷³⁷ Također, čini se i da je padom grada u rimske ruke naselje na desnoj obali Kupe prestalo postojati. Na takvu prosudbu upućuje potpuni izostanak ranorimskog materijala u tamošnjim sondama.⁷³⁸ Lijeva obala Kupe pak nema potpuno jasnu arheološku situaciju, ali ipak sadržava nešto indikativno: paljevinski sloj debljine nekoliko centimetara na lokalitetu Dunavski Lloyd. Može se samo nagađati što je točno gorjelo, a uzmu li se u obzir povijesni kontekst i šira slika, možda bi mogla biti riječ o požaru izazvanom ratnim djelovanjem.

Ovo je, naravno, sažet i pojednostavljen prikaz recentnih istraživanja. Iza ovih podataka stoji temeljit i sustavan rad, a cilj mi nije umanjiti njihovu vrijednost niti banalizirati rezultate. Međutim, kao što sam ranije napomenuo, ovdje je naglasak samo na kratkom predstavljanju pronađene mlađeželjeznodobne arhitekture i njezine arheološke interpretacije, ondje gdje je bila moguća. Detaljniji osvrt preopteretio bi tekst bez opipljive koristi, a zaključak bi ostao isti – treba pričekati daljnja iskopavanja koja će nam omogućiti bolje razumijevanje Segestike iz posljednje faze njezina postojanja. S time na umu, u idućem će se segmentu rasprave ovi arheološki nalazi pokušati uklopiti u narativ antičkih izvora, ali i interpretativno nadograditi, čak i ondje gdje izravni podaci nedostaju.

⁷³⁷ Na idućoj stranici vidi karte 27 i 28.

⁷³⁸ Drnić 2018, 16.

Karta 27. Pretpostavljeni smještaj i veličina mlađeželeznodobne Segestike⁷³⁹

Karta 28. Naseobinska dinamika brončanodobnog i železnodobnog naselja u Sisku

⁷³⁹ Karte 27 i 28 (autor Marin Mađerić) preuzete iz Drnić i Ložnjak Dizdar 2020, 40.

5.1.2. Historiografska perspektiva

Opisujući događaje iz Galskog rata, Cezar je zapisao antologijske riječi, jednako upotrebljive i danas: *libenter homines id, quod volunt, credunt*.⁷⁴⁰ Slobodnim prijevodom, ljudi rado vjeruju ono što žele. Ovom je opaskom okarakterizirao naivne Venelce pod Viridovikovim vodstvom koji su nasjeli na lukavost Titurija Sabina i posljedično bili potpuno poraženi. No ova univerzalna poruga ne odnosi se samo na lakovjerne i neupućene – ponekad se, s jednakom ironijom, nepravično primjenjuje i na zanesenjake i mislioce, ljude prožete vizijom i idejama koje odskaču od uvriježenih obrazaca. Drugim riječima, na one koji se ne pouzdaju isključivo u empirijske metode. A takvih se pogotovo može pronaći među historiografima koji proučavaju starovjekovne teme. Zbog oskudice podataka, bavljenje tim pitanjima nerijetko zahtijeva priličnu razinu maštovitosti i promišljanja izvan zadanih okvira. Istraživači se neizbježno susreću s teško savladivim preprekama, zbog čega su primorani na dovitljivost i potragu za eventualnim komplementarnim vijestima. Od bližih primjera, upravo je na sličan način nedavno objašnjeno osnivanje provincije Ilirik.⁷⁴¹

Čini mi se da se situacija oko položaja, veličine i izgleda Segestike mora pokušati razjasniti podjednako pronicljivo. Uza sve blagodati koje nam je pružila arheologija, još uvijek nam nedostaju detaljnija objašnjenja i jasnija slika. Razlog tomu nije rad terenskih arheologa, već ograničena interpretacijska perspektiva koja se primjenjuje. Problem s ovom perspektivom leži u tome što se previše oslanja na egzaktnost i empirijske dokaze, stvarajući pretpostavke i rješenja samo na temelju arheološkog materijala, dok se nekako zanemaruje važnost pisane građe koja nam također nudi važne informacije. Naravno, ne želim sugerirati da treba izmišljati nalaze tamo gdje ih nema, no sigurno je da cjelovitiju priču o Segestiki nećemo moći ispričati ako se ne okrenemo i onima koji su nam je prije dva milenija već ispričali.

Budući da pisane podatke o izgledu Segestike crpimo iz izvora koji se bave njenim padom, logično je da topografiju grada moramo analizirati u kontekstu bitke iz 35. pr. Kr., a ne izolirano. Antički autori opsadu Segestike prikazuju unutar (nama znanog) rimskog okvira bojnog nastupa i opsadnog ratovanja, što znači da bi se topografska rekonstrukcija trebala sagledavati i kroz prizmu rimskih poteza unutar ratne prostorije. Dakle, u ovom procesu važno je uzeti u obzir sve elemente, ne samo one empirijske (arheološke). Prije više od stoljeća je Segestiku i sama arheologija počela istraživati na osnovu pisanih izvora,⁷⁴² stoga bi ovo mogla biti pogodna prilika da se probaju pomiriti historiografska i arheološka perspektiva.

⁷⁴⁰ Caes. *Bell. Gall.* 3.18.

⁷⁴¹ Milivojević 2021, 97-160. Kao pokazni primjer u procesu osnivanja provincija izdvojena je Transalpinska Galija (str. 110-114).

⁷⁴² Drnić i Miletić Čakširan 2014, 148; Drnić 2018, 7-8.

Nedavno je to pokušao učiniti Radman-Livaja.⁷⁴³ Iako je riječ o solidnom pokušaju, završna interpretacija ipak nije značajno odmakla od već poznatih zaključaka i donijela zamjetne pomake u rekonstrukciji događaja. Pritom nemam metodoloških primjedbi, no smatram da su zbog suženog konteksta njegova istraživačka perspektiva, kao i prostor za širu interpretaciju, ostali donekle ograničeni. Osim toga, tekst je suviše usmjeren na nastojanje da se podaci iz izvora pod svaku cijenu uklope u recentni arheološki okvir, što je otvorilo i neka pitanja bez čvrstog logičkog uporišta te potencijalno stvorilo prostor za polemiku tamo gdje je ne bi trebalo biti.

Kao takav primjer može se izdvojiti pitanje strategije obrane Segestike. Polazeći od novije spoznaje da je naselje obuhvaćalo obje obale Kupe, autor se pita „jesu li stanovnici pokušali obraniti cijeli grad, ili su pak branitelji Segestike odlučili koncentrirati svoje snage samo na jednom od dva poluotoka, bilo na Pogorelcu bilo na poluotoku između Kupe i Save“?⁷⁴⁴ Ova dvojba proizlazi iz arheološkog konteksta koji je još uvijek nedovoljno jasan, no pritom se zanemaruje činjenica da su antički izvori po tom pitanju decidirani. Naime, i Apijan i Dion Kasije pišu da je Oktavijan došao pred Segestiku, dogovorio suradnju s gradskim vlastima i preuzeo taoce, ali se običan puk pobunio i naočigled rimskoj vojsci povukao iza bedema, opredijelivši se za opsadu. Trenutno nije važno je li to bio potez očajnika ili smjelost zajednice uvjerenе u tvrdoću položaja zaštićenog jakim bedemima, rijekama i opkopom, uz realnost dobivanja savezničkog pojačanja, no znamo da je rimski odgovor na ovu uvredu bio nedvosmislen – potpuna blokada grada podizanjem kontravalacije.⁷⁴⁵

Prema tome, onog trenutka kada su se Segestani povukli u grad,⁷⁴⁶ obrambena strategija sigurno nije mogla počivati na arbitrarnom odabiru obale koja će se braniti, a još manje na sagledavanju mogućnosti razdvajanja snaga.⁷⁴⁷ Izvori jasno nalažu da je rimska blokada uslijedila odmah nakon što su Segestani zakračunali gradska vrata, pa za bilo kakav manevar koji se ovdje razmatra – ako je takva zamisao uopće postojala – više nije bilo vremena. Da je Rimljanima pružen otpor na obje obale Kupe, Apijan i Dion Kasije to ne bi propustili

⁷⁴³ Radman-Livaja 2020, 189-195 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.).

⁷⁴⁴ Radman-Livaja 2020, 193 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.). Kako ovdje, tako ću i u ostatku teksta navode o kojima detaljnije raspravljam donositi u izravnom citatu zato da se približnim prenošenjem ne „ogriješim“ o stvarno značenje misli.

⁷⁴⁵ App. *Ill.* 22; 23; Dio 49.37.2; 37.4; 37.6.

⁷⁴⁶ Ovdje je zasad nebitno je li utvrđeni dio grada bio na lijevoj ili desnoj obali Kupe.

⁷⁴⁷ Nije do kraja jasno odnosi li se Radman-Livajina dvojba na koncentraciju svih snaga na jednom od poluotoka u kontekstu opsade (pri čemu bi se otpor pružao unutar utvrđenog naselja, bilo da se ono nalazilo na Pogorelcu, bilo između Kupe i Save) ili pak na koncentraciju snaga na jednom od poluotoka, neovisno o lokaciji utvrđenog naselja. U raspravi sam, radi cjelovitosti analize i kako ne bih prejudicirao njegove misli, uzeo u obzir obje mogućnosti.

spomenuti, s obzirom na razinu detalja koju nam već pružaju. Njihov izvještaj nedvosmisleno pokazuje da se ovdje ne govori o obrani više odvojenih položaja (to bi podrazumijevalo i barem jednu otvorenu bitku), već o opsadi jedinog utvrđenog središta.⁷⁴⁸ Također, upućuju i na to da Rimljani pod Segestiku inicijalno nisu došli kao neprijatelji – da su od početka imali takav status, ne bi uzimali taoce kao garanciju mira, nego bi odmah napali. Ali, Oktavijanu nije bilo u interesu trošiti vrijeme i resurse na osvajanje moćnog uporišta, već je po dobrom rimskom običaju Segestane htio učiniti svojim podanicima njihovom vlastitom slobodnom voljom.⁷⁴⁹ U tom kontekstu, teško je zamisliti da su Segestani, s onolikim legijama pred vratima, iole kalkulirali o metodi obrane, pogotovo dok su trajali pregovori kojima još nije bio poznat ishod. Ako su o nečemu promišljali, vjerojatnije je da je to bilo vezano uz ubrzanu procjenu stanja namirnica i čvrstoće bedema, ili o fortifikacijskim ojačanjima koja bi se u kratkom vremenu mogla izvršiti, pojavi li se potreba.

Izvorima se mogu pridružiti i logičke implikacije Radman-Livajinog pitanja. Iz njih je jasno da bi obrana cijelog grada (na obje obale Kupe) dovela do disperzije malobrojnijih branitelja, ali i do otežane koordinacije jer bi komunikacijske linije bile presječene vodenom preprekom, što bi onemogućilo međusobnu pomoć, kako u ljudstvu, tako i u logistici.⁷⁵⁰ S druge strane, koncentriranje svih snaga na jedan od poluotoka (ako se misli na mogućnost da bi on mogao biti i mimo utvrđenog dijela grada) ne bi bilo razumno jer bi time nezaštićeni ostali civili, s obzirom na to da bi oni svakako ostali unutar bedema.⁷⁵¹

Radman-Livajina dvojba nije toliko relevantna u kontekstu same opsade Segestike koliko je rezultat navedenog pokušaja ukalupljivanja antičkih izvora u novije arheološke podatke.⁷⁵² Takav je pristup, naravno, metodološki opravdan i može biti koristan, ali samo ako arheološku interpretaciju prati i jednako temeljita historiografska analiza. To se jasno vidi iz prethodno obrađenog primjera: iako arheološka istraživanja danas pouzdano potvrđuju da se Segestika nalazila na obje obale Kupe, to ne mijenja historiografsku činjenicu da se opsada

⁷⁴⁸ App. III. 23 (ἀποτειχίζω); Dio 49.37.2 (πολιορκίαν).

⁷⁴⁹ Dio 49.37.1.

⁷⁵⁰ U takvom scenariju ne treba sumnjati da bi Rimljani prvo srušili most(ove) i tako branitelje podijelili u odvojene džepove.

⁷⁵¹ Vidi bilješku 747.

⁷⁵² Usporedba ovog teksta iz 2020. s onim iz 2007. (Radman-Livaja 2007, 164, bilj. 30.) ukazuje na ono što želim istaknuti. U starijem radu, kada još nije bilo poznato da se predrimski sloj prostire i na lijevoj obali Kupe, autor jasno tvrdi da su Rimljani *opsjedali naselje smješteno na Pogorelcu*. S dolaskom novih saznanja, njegova je interpretacija nadograđena jedino s ovdje obrađenim postavljenim pitanjem.

odvijala na jednom, utvrđenom položaju. Zašto? Zato što izvori, kao što je pokazano, ne ostavljaju prostor za dilemu, nego pružaju konzistentnu sliku događaja.⁷⁵³

Odmaknemo li se od ove raščlambe, ali ostanemo pri razmatranju odnosa literarne i materijalne građe te načina kako se ova tema percipira u znanosti, vrijedi spomenuti širi problem njezina tumačenja. Već sam istaknuo da se narativ o *Oktavijanovoj* Segestiki, kada se sagledava dominantno iz arheološkog kuta, ne može obuhvatiti dovoljno širokom slikom. Time ne želim reći da arheolozi u potpunosti zaobilaze antičke izvore,⁷⁵⁴ ali ih u interpretacijama često stavljaju u drugi plan u odnosu na materijalne nalaze. Trenutni pristup stvara dojam da informacije povijesnih izvora o opsadi i izgledu Segestike vrijede samo do točke do koje ih arheologija može potvrditi, dok se izvan toga odgovori prepuštaju budućim iskopavanjima. Međutim, umanjivanje važnosti zapisa antičkih autora samo zato što (još?) nemaju arheološku potvrdu ne može imati snagu konačnog argumenta. Naprotiv, takva situacija može upućivati upravo na potrebu širenja analitičke perspektive korak dalje od raspoloživih podataka.

Istraživanja o Segestiki dovoljno su napredovala da se postojeće praznine mogu popuniti dedukcijom koja ostaje u okvirima metodoloških uzusa struke. Iako bi se tumačenja mimo empirijskih činjenica mogla doimati pretencioznima, trenutačno ih vidim kao jedini način da se arheološka i historiografska interpretacija dovedu u prihvatljiv sklad. Štoviše, i u izvorima i u materijalnim nalazima je sasvim dovoljno aluzija koje mogu pridonijeti logičkom rasuđivanju i ublažiti raskorak između historiografskog i arheološkog pristupa. Taj se raskorak osobito jasno očituje u dolje izdvojenom primjeru, koji ujedno služi kao polazište za moja promišljanja.

Kako bih ilustrirao ograničenja empirijskog pogleda na smještaj Segestike, donosim riječi Ivana Drnića, znanstvenika čiji rad iznimno cijenim, premda se po ovom pitanju razilazimo u mišljenju: „U pojedinim slučajevima neke su interpretacije bile zasnovane na *zdravorazumskom* zaključivanju bez ikakve potvrde u izvorima, a još manje u arheološkim podacima, kao što je to slučaj s pozicioniranjem dijela željeznodobnog naselja na povišeni položaj Zibel, smješten južno od Pogorelca. Naime, iako su ondje nakon 2. svjetskog rata provedene brojne građevinske aktivnosti, do danas nisu poznati nikakvi arheološki podatci koji bi upućivali na postojanje predrimskog naselja ili rimskog vojnog logora na tom prostoru“.⁷⁵⁵ Iako su ove dvije rečenice u međusobnoj korelaciji, smatram da ih treba podijeliti

⁷⁵³ Njihovo pažljivo iščitavanje često nudi potpunije odgovore nego što se to na prvi pogled čini. Vidi niže.

⁷⁵⁴ Iz primjera Radman-Livajinog teksta je vidljivo da takva tvrdnja ne bi bila točna.

⁷⁵⁵ Drnić 2018, 8. Slično i u Drnić i Miletić Čakširan 2014, 148 (bilj. 1.).

u odvojene diskusije jer njihovo zasebno razmatranje omogućuje jasniju analizu i sveobuhvatniji prikaz problematike. Budući da druga rečenica postavlja temelje za bolje razumijevanje prve, najprije ću se osvrnuti na nju.

Drnić je nesumnjivo u pravu kada piše da je nakon Drugog svjetskog rata na Zibelu provedena intenzivna izgradnja. Međutim, nije jasno na temelju kojih podataka tvrdi da pritom nisu zabilježeni nasebinski tragovi. Iako je točno da takvi podaci nisu poznati, ključno je pitanje proizlazi li to iz činjenice da ondje doista ništa nije pronađeno ili pak iz toga što nalazi malobrojnih arheoloških istraživanja nisu bili objavljeni ili čak uopće dokumentirani? Ako bi se radilo o drugom scenariju, interpretativni okvir bio bi značajno drugačiji. A naznake u prilog toj mogućnosti zaista postoje.

Tino Leleković u jednom dijelu svoje disertacije obrađuje jugozapadnu nekropolu Siscije (Gundulićeva ulica s okolicom) te navodi da su prilikom izgradnje stambenih zgrada na Zibelu (1960.–1977.) izvršena arheološka iskapanja u kojima su pronađeni „brojni paljevinski i kosturni grobovi te kameni sarkofazi i zidane grobnice, no rezultati tih iskapanja nikada nisu objavljeni.“⁷⁵⁶ Dvije stranice kasnije donosi sličan tekst: „Prema svjedočenju ljudi koji su bili prisutni gradnjama zgrada na Zibelu oko Gundulićeve ulice (Zibelska ulica i Trg Vere Grozaj), iskopom temelja zgrada pronađen je velik broj grobova i nekoliko zidanih grobnica. Iako su ta iskapanja spomenuta, pojedinosti nisu nikada objavljene.“⁷⁵⁷ Premda su nalazi koje Leleković spominje isključivo rimskodobni i ne potvrđuju prisutnost predrimске arhitekture, znakovito je da postoje tako sadržajna nalazišta s kojima stručna javnost nije detaljnije upoznata.⁷⁵⁸ Međutim, kako ćemo vidjeti, nedostatak objava arheoloških istraživanja nije izoliran slučaj već se ponavlja i u drugim situacijama.

U pokušaju ubikacije siscijanskog amfiteatra, Vlatka Vukelić i Dejan Pernjak konzultirali su urbaniste i inženjere koji su nadzirali izgradnju Zaraznog odjela sisačke bolnice te susjednog stambenog kompleksa.⁷⁵⁹ Jedan od inženjera izjavio je „kako je pronađeno nešto rimske cigle tijekom radova na ovome stambenom kompleksu te kako je arheološki nadzor tijekom tih radova vršio Stjepan Vrbanović, tadašnji ravnatelj sisačkoga Gradskog muzeja i arheolog, koji im je izdao i dozvolu za nastavak gradnje, nakon što je utvrdio da arheološki pronalasci na navedenom prostoru nisu od velikoga značenja.“ Autori se dalje nadovezuju: „Ovdje treba istaknuti da u tome času (sredina šezdesetih godina 20. stoljeća) ne postoji

⁷⁵⁶ Leleković 2011, 46.

⁷⁵⁷ Leleković 2011, 48.

⁷⁵⁸ Voditelj istraživanja bio je Stjepan Vrbanović.

⁷⁵⁹ Vukelić i Pernjak 2013, 18. Predložena lokacija amfiteatra nalazi se u krugu bolnice smještene u Novom Sisku, na povišenom položaju istočno od Zibela.

zakonska regulativa prilikom izvođenja ovakvih radova koja bi precizno štitila arheološku baštinu te se na terenu često odlučivalo u *korist općega dobra*. Možemo samo utvrditi da na ovome terenu nije bilo sustavnih arheoloških istraživanja nego samo onih vezanih uz arheološki nadzor.⁷⁶⁰

Na srodan problem, ali ovoga puta u kontekstu predrimskih nalaza, ukazuju i Vesna Nenadić te Tatjana Lolić. Nenadić ističe da je „pomanjkanje nalaza s povišenog dijela Pogorelca rezultat intenzivne gradnje, i to najčešće gradnje kojoj nisu prethodila nikakva zaštitna ili sustavna iskopavanja bilo koje vrste (...)”.⁷⁶¹ Istovjetan stav zauzima i Lolić, naglašavajući da „povišeno područje, gdje bi se prema logici prapovijesnih naselja očekivala jezgra utvrđenog grada, nije moglo biti arheološki istraženo jer je velik dio lokaliteta uništen izgradnjom nakon Drugog svjetskog rata.”⁷⁶²

Iako je iz njihovih tekstova razvidno da se Leleković, Vukelić i Pernjak referiraju na rimske, a Nenadić i Lolić na predrimske ostatke, sva četiri rada obrađuju geografski blisku lokaciju na uzdignutom dijelu Novog Siska. No, ovakvi primjeri iz Novog Siska nisu iznimka – slično bilježimo i na lijevoj obali Kupe.⁷⁶³ U predgovoru studije Zorana Wiewegha o jugoistočnoj nekropoli Siscije, Zoran Gregl piše da nije bilo „uvjeta ni volje da se teren na kojem se nalazila jugoistočna siscijanska nekropola stavi pod zaštitu i provedu sustavna istraživanja pa je djelatnicima Gradskog muzeja u Sisku preostalo jedino da tijekom dva desetljeća *vatrogasnim oblicima djelovanja* pokušavaju spasiti ono što se spasiti moglo.”⁷⁶⁴ Isto mišljenje na idućim stranicama dijeli i Wiewegh: „Nažalost, iskopavanja provedena prije gotovo pola stoljeća očito nije bilo moguće realizirati po svim pravilima struke (...)”.⁷⁶⁵ Ova se zapažanja odnose na izgradnju Gradskog stadiona započetu u kolovozu 1953. bez arheološkog nadzora, koji je uspostavljen tek u ožujku 1954. godine.⁷⁶⁶ I premda je nadzor naposljetku uveden, istraživanja nisu provedena sustavno – materijal je pohranjivan bez odgovarajućeg sortiranja, podaci o grobnim cjelinama nisu sačuvani, a terenska dokumentacija ostala je nepotpuna i neprecizna.⁷⁶⁷

Iz ovih se redaka stječe dojam da u Sisku nije bilo sustavnih arheoloških istraživanja, nego tek sporadičnog arheološkog nadzora. Ako je pritom nešto i pronađeno, obrađeno je

⁷⁶⁰ Vukelić i Pernjak 2013, 19-20 (bilj. 52.).

⁷⁶¹ Nenadić 1987, 73. Cf. Vuković 1994, 5.

⁷⁶² Lolić 2003, 138.

⁷⁶³ Cf. Lolić 2003, 135-136.

⁷⁶⁴ Gregl 2003, 7 u: Wiewegh 2003.

⁷⁶⁵ Wiewegh 2003, 9.

⁷⁶⁶ Wiewegh 2003, 14.

⁷⁶⁷ Wiewegh 2003, 9; 73. Arheološki nadzor i ovdje je bio pod vodstvom Stjepana Vrbanovića.

nestručno, nije objavljeno ili je procijenjeno kao nevažno. To se sve događalo pod egidom Stjepana Vrbanovića, prvog sisačkog stalno zaposlenog arheologa, ondašnjeg ravnatelja Gradskog muzeja Sisak i voditelja arheoloških nadzora na ovim lokalitetima. Gledajući samo ove podatke, netko bi mogao zaključiti da je Vrbanović bio nesposoban i nezainteresiran za svoj posao. Međutim, najvažnije pravilo među povjesničarima jest da se ništa ne smije sagledavati izvan konteksta – a upravo je kontekst ovdje ključan.

Nakon Drugog svjetskog rata u Sisku je nastupila nezapamćena izgradnja. Od ratom razorenog gradića s prizemnicama i jednokatnicama, Sisak je u manje od deset godina prerastao u jedno od vodećih industrijskih središta Jugoslavije. Industrijski razvoj pratio je još intenzivniji val *društvene stanogradnje*. Zbog toga se do kraja pedesetih stanovništvo udvostručilo, a do sedamdesetih godina povećalo čak pet puta, dok je izgrađena površina utrostručena. Gigantska poduzeća poput Željezare i Rafinerije gotovo su se natjecala u tome koje će u Novom Sisku i Capragu izgraditi više radničkih stanova. Sredinom šezdesetih stanogradnja je dosegla vrhunac – samo je Željezara 1966. godine sagradila dvjesto stanova za svoje radnike. Tako energičan industrijski rast imao je dalekosežne posljedice. Osim ekološke ugroze, Novi Sisak, osobito Pogorelac, zahvatila je nekontrolirana bespravna gradnja, dok je Stari Sisak pretrpio kulturološku devastaciju, a povijesna jezgra je nepovratno uništena.⁷⁶⁸

U takvom okruženju, arheološka ostavština teško je mogla imati imperativ. Sisak je prolazio kroz ubrzanu industrijalizaciju u vremenu kada su primarni ciljevi urbanog razvoja bili rast i ekspanzija industrije te stambenog prostora. Taj su proces regulirala tri sukcesivna zakonska akta,⁷⁶⁹ ali njima nisu bili predviđeni i jasno definirani mehanizmi zaštite arheološke baštine.⁷⁷⁰ Posljedično, iako se pri gradnji objekata provodio kakav-takav arheološki nadzor, u kontekstu tadašnjih razvojnih prioriteta pronalasci su nerijetko (morali biti) ocjenjivani kao *ne previše značajni*. Stoga se količina pronađenih nalaza te kvaliteta njihove obrade i interpretacije nužno moraju promatrati kroz ove činjenice. U pedesetim i šezdesetim godinama, odnosno, u jeku svih tih silnih građevinskih pothvata, zvanje arheologa Stjepanu Vrbanoviću sigurno nije bilo olakotna okolnost. Zaustavljanje građevinskih radova zbog arheoloških iskopavanja je ondašnjoj politici predstavljalo prepreku prema napretku, što je u

⁷⁶⁸ Iscrpnu analizu ove materije vidi u Slukan Altić 2004, 115-131 i tamo navedenoj literaturi. Čisto za ilustraciju, sisačkim ulicama i dalje kruži priča da je u centru grada, pri iskopavanju temelja za zgradu u kojoj se danas nalazi dućan *Borovo* (Ulica Stjepana i Antuna Radića), pronađeno dvjestotinjak rimskih amfora koje su jednostavno zalivene betonom, a izgradnja je nesmetano nastavljena.

⁷⁶⁹ Program za izradu generalnog urbanističkog plana iz 1947., Direktivna regulacijska osnova iz 1948. te Generalni urbanistički plan iz 1956. godine. Potonji je dokument „postavio zakonske i urbanističke okvire razvoja grada u fazi njegove intenzivne industrijalizacije.“ (Slukan Altić 2004, 116-120.)

⁷⁷⁰ To je posebno vidljivo na primjeru stare jezgre, gdje je prekomjerna i neprimjerena izgradnja potpuno obezvrijedila urbanitet kojega su urbanistički planovi trebali štiti (vidi više u Slukan Altić 2004, 128.).

praksi značilo da su arheolozi bili pod pritiskom i imali vrlo skučen manevarski prostor. Ono što im je svima bilo zajedničko jest da je devastiran prostor njihovih proučavanja, neovisno o vremenskom horizontu. To je primjetno iz gornjih stavki. U tom svjetlu, problem nepostojanja potvrđenih arheoloških podataka na pojedinim lokacijama ne može se promatrati isključivo kao rezultat njihova stvarnog izostanka, već i kao posljedicu uvjeta u kojima su istraživanja provođena. Drnićeva tvrdnja da „do danas nisu poznati nikakvi arheološki podatci“ o predrimskom naselju na Zibelu, iako činjenično točna, zahtijeva oprezniji pristup – umjesto da se nameće kao konačan zaključak, morala bi se dodatno razmotriti u kontekstu istraživačkih ograničenja i nedostatka sustavne evidencije. Upravo taj aspekt otvara prostor za širu interpretaciju: pitanje nije samo što znamo, nego i što zbog navedenih razloga nismo imali priliku saznati.⁷⁷¹ Koliko su nalazi sistematično bilježeni, u kojoj su mjeri određene informacije ostale neobjavljene te gdje leži granica između onoga što je Vrbanović osobno vidio i onoga što je dospjelo u stručnu dokumentaciju nepoznanice su koje možda nikada nećemo moći detaljnije rasvijetliti.

Iz ovoga se jasno razaznaje da izlazak izvan uvriježenih okvira može promijeniti perspektivu i utjecati na smjer daljnje interpretacije. Premda će, naravno, teorije o predrimskim nalazima ostati u sferi nagađanja sve dok se ne provedu sustavna istraživanja, prikazani kontekst bi u budućim arheološkim kampanjama mogao poslužiti kao orijentir pri razmatranju potencijalnih lokacija za iskopavanja. Za to, kako vidimo, postoje indicije.

Na tako postavljenu diskusiju sada se može nadovezati i preostala Drnićeva rečenica. Njome Drnić kroz primjer lociranja Segestike na uzvišenju izražava generalno neslaganje s tumačenjima baziranima na *zdravorazumskom zaključivanju bez ikakve potvrde u izvorima, a još manje u arheološkim podacima*. Ipak, takav stav ostavlja prostor za raspravu jer ustrajanje na egzaktnosti u disciplini koja se nužno oslanja i na interpretacije teško može pridonijeti razrješenju nedoumica. Osobno se s Drnićevom tvrdnjom ne mogu složiti jer ona sugerira da bi izostanak podataka, osobito arheoloških, trebao biti razlog za odgodu daljnjih zaključaka. A odgađanje zaključaka, odnosno, čekanje na arheološku potvrdu ograničava analitički doseg jer se inzistira na egzaktnosti. Drugim riječima, kada govorimo o Segestiki, vrtimo se u krug i ne odlazimo naprijed. Zato bi ovdje valjalo postupiti obrnuto i njezin položaj preispitati baš iz *zdravorazumskog* i logičkog kuta, uz pridruženu pomoć izvora. No, da bi to bilo izvedivo, najprije se moramo kraćom digresijom osvrnuti na karakteristike sisačkog reljefa jer bez toga

⁷⁷¹ Na istome se mjestu (Drnić 2018, 7.) nekoliko rečenica ranije spominje i *paradoksalno nizak stupanj istraženosti predrimskog naselja tijekom 20. stoljeća*. Iako se to odnosi na Pogorelac, isto je primjenjivo i na povišeni dio Novog Siska. Očito je da sustavnih istraživanja do nedavno nije bilo, stoga bi i mogućnost prisutnosti željeznodobnih nasebinskih elemenata na brdu trebala ostati otvorenom.

nećemo moći pružiti cjelovitu argumentaciju. Naselje na ušću Kupe u Savu nije nastalo iz vakuuma, nego iz višestoljetnog procesa prilagodbe konfiguraciji terena i mogućnostima koje on pruža. Budući da je upravo takva prilagodba stvorila uvjete za izrastanje ključnog panonskog riječnog emporija, geografski kontekst je nužan.

5.1.3. Zemljopisna obilježja

Stari Sisak (širi prostor latenskog naselja na lijevoj obali Kupe) smješten je na ravnom i močvarnom tlu nadmorske visine 98 m, a njegovu zapadnu granicu čini rijeka Kupa. Površina mu iznosi oko 35 ha, pri čemu su krajnje točke po dužini (sjever - jug) udaljene oko 750 m, a po širini (zapad - istok) oko 450 m.⁷⁷² Nasuprot njemu, Novi Sisak predstavlja znatno razvedeniji krajolik. S površinom od približno 440 ha, proteže se 3700 m u duljinu (sjever - jug), dok mu širina (zapad - istok) varira - od 1400 m na Pogorelcu, 950 m u najužem središnjem dijelu, pa do 1750 m u najširem južnom dijelu.⁷⁷³ Oblikovan je poput poluotoka omeđenog meandrom Kupe na zapadu, sjeveru i istoku, a glavna mu je karakteristika povišeni teren u odnosu na Stari Sisak i bližu okolicu. Njegov sjeverni, gotovo nenaseljeni i poplavni nizinski dio (oko 140 ha) nalazi se na nadmorskoj visini od 95 do 100 m, što odgovara razini rijeke Kupe (na istočnom dijelu te nizine nalazi se Pogorelac).⁷⁷⁴ Otprilike kilometar južnije od meandra Kupe teren se počinje uzdizati te u središnjem, najvišem dijelu tvori plato od oko 15 ha, smješten između dvaju dominantnih vrhova - na Viktorovcu (tt 124) i 400 m sjevernijem Bolničkom brdu. Obje su točke približno iste nadmorske visine.

Od vrha na Viktorovcu teren se prema jugu naglo spušta - u razmaku od svega 750 m nadmorska visina pada sa 124 na 100 m - otvarajući se prema nizinama Capraga. Na zapadnoj strani, u visini Zibela i naselja Brzaj, padina prema Kupi još je strmija jer sa 120 m nadmorske visine pada na 100 m u samo 140 metara.⁷⁷⁵ Na sjeverozapadnom dijelu Zibela, prema poplavnoj nizini, brdo je oštro odsječeno i samim time nepristupačno. Na istočnoj je strani situacija ponešto drugačija. Ondje je obalni teren uglavnom u razini Kupe, ali na središnjem

⁷⁷² U izmjeru sam uvrstio područje omeđeno željezničkom prugom i kolodvorom na sjeveru, Ulicom Franje Lovrića na istoku te Kranjčevićevom ulicom na jugu. Na tom je mjestu u približnim gabaritima bila smještena i Siscija.

⁷⁷³ U ukupnu površinu su uračunati i nenaseljeni dijelovi zato što se čitav prostor treba sagledavati u cjelini.

⁷⁷⁴ Siščani s kojima sam razgovarao uputili su me da je Pogorelac isključivo onaj istočni naseljeni dio uz Kupu, ne cijela sjeverna nizina. Stoga sam ovdje odlučio postupiti po njihovim sugestijama (kako je označeno i na karti 23).

⁷⁷⁵ Na nekim dijelovima južne padine nagib je veći od 10 %, dok na zapadnoj padini ide i preko 20 %. Vidi sliku 3 na kojoj je prikazan visinski presjek Novog Siska te autorski snimak na slici 4 gdje se vidi zapadna padina.

dijelu Novog Siska, nasuprot novoizgrađenog kupskog pristaništa, postoji prilično velika usjeklina (visinske razlike 28 m, dužine oko 700 m, širine i do 150 m) koja se od Kupe uzdiže i na zapadnom kraju razdvaja Viktorovac i Bolničko brdo na njihovom najvišem dijelu. U toj se usjeklini izduženog ljevkastog oblika danas nalazi perivoj Viktorovac.⁷⁷⁶

Slika 3. Visinski presjek Novog Siska s crveno istaknutim središnjim platoom⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Usjeklina je na slici 3 označena plavim ovalom, na slici 5 je prikazana iz bliže perspektive, a na slici 6 je predočena topografski u mjerilu 1:25000.

⁷⁷⁷ Povukao sam liniju preko Pogorelca jer je tamo potvrđeno željeznodobno naselje, a i to je jedini pravac kojim se može prijeći na brdo, kao što pokazuje i smjer pružanja ceste. Kao osnova za sliku poslužio je *Google Earth*.

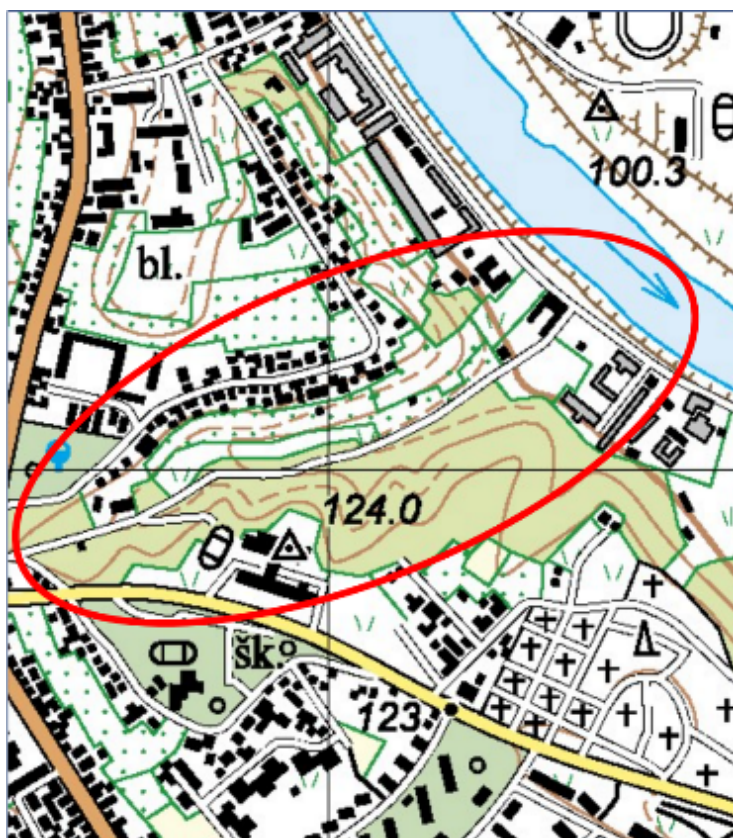
Slika 4. Strmina na zapadnoj padini Novog Siska (pogled sa zapada prema jugoistoku)⁷⁷⁸

Slika 5. Prirodna usjeklina s perivojem i park-šumom Viktorovac – ptičja perspektiva⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Autorski snimak iz kolovoza 2024. godine.

⁷⁷⁹ Predložak preuzet s *Google Earth*.

Slika 6. Prirodna usjeklina s perivojem i park-šumom Viktorovac – topografski prikaz⁷⁸⁰

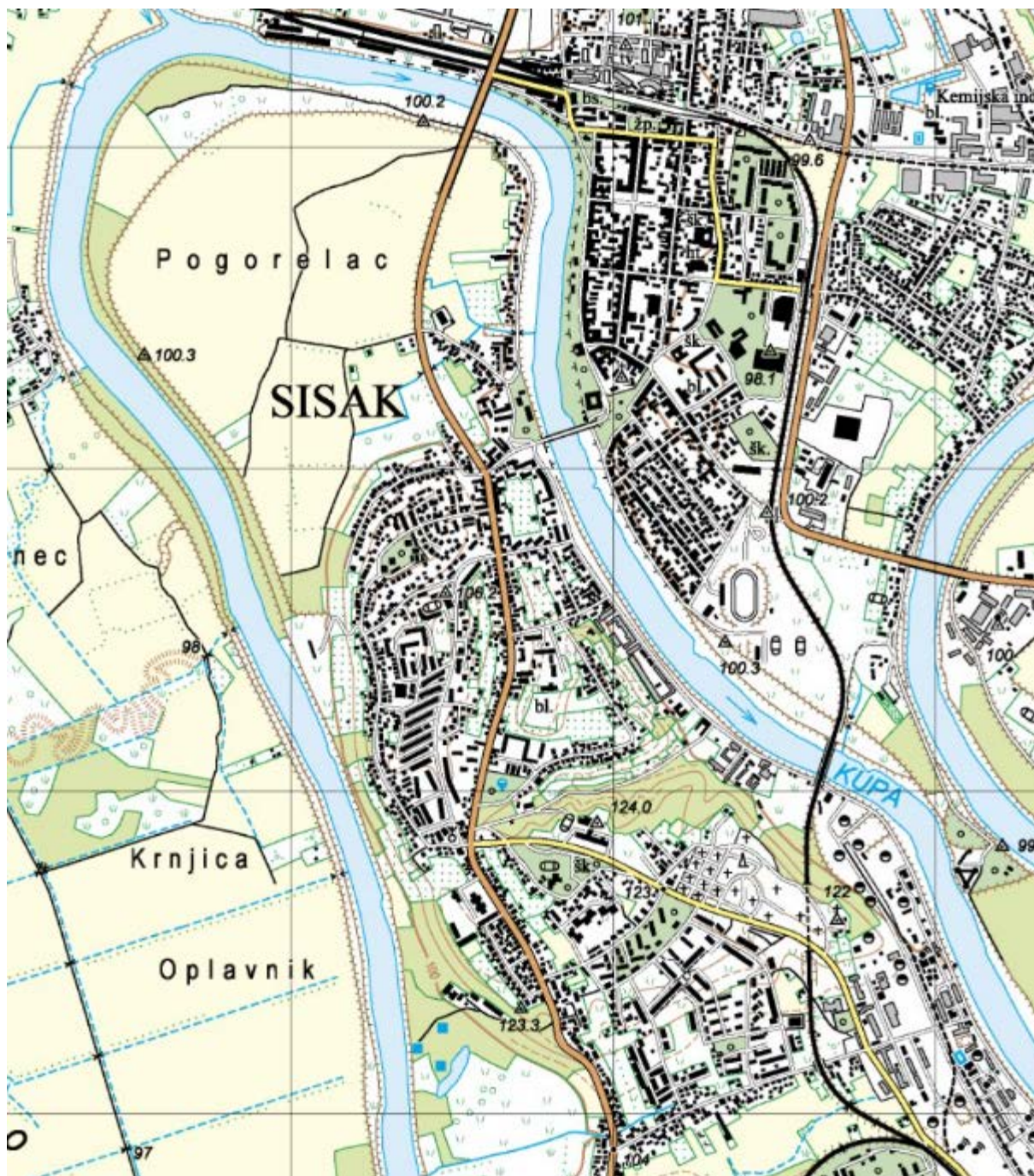
Nakon kartografskog izdvajanja odabranih geografskih elemenata, sada možemo sve to sagledati u širem kontekstu prethodnog opisa. Prvo ćemo vidjeti prikaz s kraja 18. stoljeća koji vjerno opisuje topografiju Novog Siska, jasno ocrtavajući konfiguraciju terena bez arhitekture (slika 7). Potom slijede dvije karte koje ilustriraju kako je izgradnja suvremenog Novog Siska prilagođena reljefu te kako se raspored modernih arhitektonskih struktura precizno podudara s padinama brda (karte 29 i 30). Ovaj će zemljopisni pregled biti temelj nadolazećeg teksta kojim će se pokušati ustanoviti jesu li i do koje mjere Segestani znali iskoristiti postojeći teren i formirati naselje na najprikladnijem mjestu.

⁷⁸⁰ Isječak preuzet s <https://preglednik.arkod.hr>.

Slika 7. Topografski prikaz Novog Siska iz 1793. godine⁷⁸¹

⁷⁸¹ Preuzeto iz Slukan Altić 2004, 172.

Karta 29. Topografski prikaz Novog Siska s jasno vidljivom prilagodbom terenu⁷⁸²

⁷⁸² Preuzeto s <https://preglednik.arkod.hr>.

Karta 30. Satelitski snimak Novog Siska s jasno vidljivom prilagodbom terenu⁷⁸³

5.1.4. Položaj

Budući da je predstojeća rasprava slojevita i opsežna, radi preglednosti će se najprije iznijeti zaključak, a tek potom izložiti dokazni postupak. Time će se pojedini segmenti argumentacije moći lakše pratiti u odnosu na unaprijed naznačen ishod koji od početka poglavlja usmjerava prema tezi da Segestiku valja smjestiti na veliko brdo Novog Siska, odakle se, potaknuta gospodarskim procvatom, postupno širila – prvo na Pogorelac, a u mlađem željeznom dobu i na lijevu obalu Kupe.

⁷⁸³ Preuzeto s <https://preglednik.arkod.hr>.

Prvi korak u diskusiji o položaju Segestike jest osvrt na interpretaciju brončanodobnih nalaza na lokalitetu Pogorelac-Keltsko.⁷⁸⁴ Na temelju isključivo pokretnih nalaza (mačeva, oštrica sjekira, igala, posuda itd.), zaključeno je da su tragovi brončanodobnog naselja „locirani na desnoj obali rijeke Kupe, na što, nažalost, ne upućuju istražene naseobinske strukture, već prikupljena pokretna građa.“⁷⁸⁵ Dvije rečenice kasnije formirana je završna pretpostavka da „na sadašnjem stupnju istraženosti, jezgru sisačkog pretpovijesnog naselja, odakle se ono u starijem željeznom dobu širilo na povišenu desnu obalu Kupe, a zatim i na lijevu obalu u mlađem željeznom dobu, vjerojatno treba tražiti upravo na ovom položaju.“⁷⁸⁶ Iako se autor prikladno ogradio od čvrstih zaključaka, postoje dva problema koja treba sagledati iz šire perspektive. Prvi se odnosi na neujednačen pristup interpretiranju podataka: navodno nepostojanje naseobinskih struktura na povišenom dijelu Novog Siska uzima se kao pokazatelj da ondje nije bilo naselja, dok se isti nedostatak na Keltskom, zbog pokretnog materijala, tumači kao predznak da je upravo ondje bila jezgra. No, takva je hipoteza neodrživa jer prisutnost pokretnog materijala ne znači da je ondje bila naseobina⁷⁸⁷ – nalazi su tamo mogli dospjeti na mnogo različitih načina,⁷⁸⁸ neovisno o njenoj stvarnoj lokaciji. Naravno da je pritom logično pretpostaviti da naselje zaista jest bilo u blizini, ali gdje?

To nas dovodi do drugog problema – konteksta brončanodobnog naseljavanja. U tom razdoblju, zbog širenja trgovine i akumulacije dobara, društva su se bogatila, raslojavala i postajala sve agresivnija u borbi za metale i trgovačku prevlast. Nadmetanje među trgovačkim središtima poprimilo je prilično nasilne konture, što je izravno dovelo do formiranja ratničkog sloja koji je ekonomske interese zajednice (i vlastite) sve više štutio oružjem. U takvim uvjetima, naselja su se počela povlačiti na strateški obranjive položaje, najčešće na uzvisine,⁷⁸⁹ gdje su se razvila u snažna utvrđenja.

⁷⁸⁴ Slučaj je htio da je većinu ovdje korištenih tekstova napisao Ivan Drnić, samostalno ili u koautorstvu. S obzirom na to da ću se uglavnom referirati na teorije s kojima ne dijelim mišljenje, važno je naglasiti da ovo nije osobni obračun s autorom ili njegovim radom. Upravo suprotno, preko njegovih sam teza došao do nekih ideja koje bi mi inače teško pale napamet. Stoga mu je ova polemika kompliment jer su njegova promišljanja i istraživanja, zapravo, stvorila temelje da se oforme nove pretpostavke.

⁷⁸⁵ Drnić 2020, 41. Podcrtani dijelovi na ovoj i idućim stranicama naglašeni su ovdje, ne u izvornom tekstu.

⁷⁸⁶ Drnić 2020, 41. Vidi gore kartu 28 na kojoj je brončanodobno naselje označeno žutom bojom.

⁷⁸⁷ Cf. Dizdar, Tonc i Ložnjak Dizdar 2011, 63 gdje je obrađen lokalitet s uistinu potvrđenim kasnobrončanodobnim nalazima i arhitekturom, udaljen dvadesetak kilometara sjeveroistočno od Siska.

⁷⁸⁸ Pogotovo zbog činjenice da je promatrano područje izuzetno naplavno.

⁷⁸⁹ Kao primjeri brončanodobnih naselja na povišenijem terenu (u relativnoj blizini Siska) mogu se izdvojiti Gornji Vukojevac (vidi bilješku 787) i Dolina na Savi (Ložnjak Dizdar, Dizdar, Gavranović i Mihaljević 2020, 115.).

S obzirom na navedene čimbenike, opravdano se zapitati: je li naselje koje već u brončanom dobu uvozi robu distribuiranu iz Italije, Grčke, sjevernoalpskog i karpatskog prostora⁷⁹⁰ zanemarivalo sigurnosne izazove i odabralo smještaj u nizinskoj močvari na obali rijeke, s dominantnim brdom iza sebe? Jesu li „brončanodobni Segestani“ svjesno birali obalni položaj, smatrajući ga dostatno zaštićenim, ili su previdjeli strateške prednosti uzvisine i tako postali iznimkom među okolnim suvremenima? Na ove nepoznanice u trenutnoj fazi argumentacije nije moguće ponuditi konkretne odgovore, ali imamo od čega krenuti. Naime, kako vidimo, ne postoji utemeljena arheološka potvrda da se brončanodobno naselje formiralo u nizini, ali zato postoji opravdana indicija da se, temeljem logičnog zaključivanja o tadašnjim naseobinskim trendovima, moglo razvijati na obližnjoj dominantnoj uzvisini.

Ovdje se valja dotaknuti i pitanja naseobinskog kontinuiteta. Drnić piše: „Osim kasnobrončanodobnog materijala, u iskopavanjima na poziciji Pogorelac-Keltsko prikupljena je pokretna građa, uglavnom ulomci keramičkih posuda, ali i znatan broj metalnih nalaza, iz starijeg i mlađeg željeznog doba, što upućuje na najduži kontinuitet od svih do sada istraženih pozicija s ostatcima predrimskih naseobinskih slojeva u Sisku.“⁷⁹¹ Ovome pridodajem i njegov navod s drugog mjesta: „dosadašnja arheološka iskopavanja potvrđuju da je naselje na desnoj obali rijeke Kupe osnovano tek u starijem željeznom dobu, i to vjerojatno u njegovu mlađem dijelu (6./5. st. pr. Kr.).“⁷⁹² Iz ovih je ekscerpata na prvi pogled sve jasno i sve se lijepo uklapa, međutim, problem nastaje kada u jednadžbu uvrstimo dataciju pronađenih brončanodobnih predmeta – raspon datuma kreće se od 14. do 9. st. pr. Kr.⁷⁹³ A kada tome pribrojimo vrijeme osnutka željeznodobnog naselja (6./5. st. pr. Kr.), onda u zbroju dobivamo naseobinski diskontinuitet od gotovo tri stoljeća. Drugim riječima, između brončanodobnog i željeznodobnog supstrata postoji višestoljetna praznina, što sugerira da halštatska Segestika nije sljednik brončanodobnog naselja, nego jedna sasvim nova tvorba.

Taj se višestoljetni prekid može objasniti izlaskom iz lokalnih okvira jer se tako uočavaju šire promjene koje su obilježile prijelaz iz brončanog u željezno doba: u kasnom brončanom dobu je, kroz nekoliko valova seoba i migracija, došlo do znatnih previranja koja očito nisu zaobišla ni prostor između Save, Drave i Dunava. Invazija tehnološki naprednijih zajednica koje su već koristile željezo uzrokovala je (kao i diljem Mediterana) kolaps „panonskih“ brončanodobnih središta i na neko vrijeme suzbila aktivnosti. S postupnom stabilizacijom prostora započeo je novi razvojni ciklus koji je na ušću Kupe u Savu doveo do

⁷⁹⁰ Drnić i Ložnjak Dizdar 2020, 27; 29.

⁷⁹¹ Drnić 2020, 41.

⁷⁹² Drnić 2015, 13.

⁷⁹³ Drnić, Ložnjak Dizdar 2020, 27; 31.

formiranja zajednice vješte u obradi i korištenju željeza, one koju će povijest zabilježiti kao Segestane.

Za razliku od brončanodobnog, željeznodobni horizont nudi nešto potpuniju arheološku sliku, pa o tom naselju ima više saznanja. Nedvosmislena potvrda arhitektonskih ostataka, ali i mnoštvo pokretnih nalaza, naveli su na zaključak da su osnutak i širenje željeznodobne Segestike također vezani uz nizinu na Pogorelcu: „Upravo je u tom razdoblju, u literaturi nazvanom kasnim halštatom, sisačko naselje doživjelo svoj prvi procvat, kada se širi u smjeru zapada na povišenu desnu obalu rijeke Kupe.“⁷⁹⁴ Drugi procvat „sisačko naselje doživljava (...) u 2. i 1. st. pr. Kr., šireći se i na lijevu obalu rijeke Kupe.“⁷⁹⁵ Iako arheološki materijal sugerira da je Segestika bila smještena isključivo na ovim lokacijama, pitanje je treba li se takvu interpretaciju prihvatiti kao konačnu. Uspostava i razvoj naselja nisu nužno linearni procesi, ali su uvjetovani geografskim smještajem, pa upravo tu dolazimo do problema koji zahtijevaju podrobnija razmatranja.

Kada govorimo o halštatskoj ekspanziji, može li se ona tumačiti kao nadogradnja brončanodobnog naselja i treba li se uopće smatrati ekspanzijom? Maloprije sam ukazao na to da se željeznodobno naselje nije moglo razviti iz brončanodobnog zato što nema naseobinskog kontinuiteta i zato što brončanodobno naselje treba tražiti na drugome mjestu. Ali, ako i prihvatimo mogućnost da je brončanodobno naselje postojalo u današnjem koritu Kupe, kako se ekspanzijom – pojmom koji nužno pretpostavlja prostorni i vremenski kontinuitet – može smatrati pojava novog naselja nekoliko desetaka metara dalje nekoliko stoljeća kasnije? Takav naseobinski razvoj nije logički održiv, niti postoje arheološki tragovi koji bi to nalagali. Naprotiv, nalazi pokazuju da je halštatsko naselje na Pogorelcu nastalo oko 6. stoljeća pr. Kr., što znači da se njegov osnutak: 1) ne bi trebao promatrati u kontekstu brončanodobnog naselja u kupskom koritu „odakle se ono u starijem željeznom dobu širilo na povišenu desnu obalu Kupe“;⁷⁹⁶ 2) ne bi trebao interpretirati kao ekspanziju, nego kao utemeljenje novog naselja na novom mjestu. Inače ispada, ostanemo li pri aktualnim tumačenjima, da se željeznodobno naselje širilo prije nego što je uopće nastalo.

Nadalje, nedoumice stvara i latensko širenje Segestike. Na temelju pronađenog materijala oblikovana je interpretacija prema kojoj se u mlađem željeznom dobu naselje proširilo na lijevu obalu Kupe, dok se na desnoj obali smanjilo.⁷⁹⁷ Takva je razvojna dinamika u literaturi iznesena kao usputna činjenica, bez dubljeg propitkivanja, analize i ukazivanja na

⁷⁹⁴ Drnić 2020, 11.

⁷⁹⁵ Drnić 2020, 11-13.

⁷⁹⁶ Drnić 2020, 41.

⁷⁹⁷ Drnić 2015, 13; Drnić 2020, 43.

nelogičnosti, iako sama po sebi otvara niz pitanja. Primjerice, treba li situaciju u kojoj se jedan dio naselja širi, dok se drugi smanjuje, doista smatrati ekspanzijom? Je li razvoju latenskog naselja na lijevoj obali Kupe prethodilo smanjenje naselja na Pogorelcu, ili je proces tekao obrnutim smjerom? Zašto se smanjilo naselje na Pogorelcu? Što je konkretno potaknulo prelazak na drugu obalu rijeke i zašto je naselje prešlo baš tamo? Dodatnu pomutnju unosi i datacija – pretpostavlja se da se naselje na desnoj obali smanjilo krajem 4. i početkom 3. stoljeća pr. Kr. te se više primaklo Kupi, dok se naselje na lijevoj obali formiralo sredinom 2. stoljeća pr. Kr.⁷⁹⁸ Kako sve to uskladiti? Trenutno postoji previše kontradikcija, stoga bi se proces širenja latenske Segestike trebao sagledati iz drukčije perspektive. Ključno je pronaći objašnjenje koje uvažava arheološke nalaze, ali i logiku razvoja naselja.

To se objašnjenje, doduše, nazire, ali je još uvijek zakopano ispod nekoliko argumentacijskih slojeva. Kako bi ih se razgrnulo, prvo se potrebno osvrnuti na implikacije arheoloških nalaza. Ukratko, stariježeljeznodobni nalazi s Pogorelca, poput oružja, konjske opreme, raznog posuđa, dijelova nožnji, kao i predmeta za proizvodnju tekstila (keramički utezi, kalemi, pršljeni, tkalački stan) i metala (kalupi za lijevanje, posebice za Certosa fibule), svjedoče da je Segestika već u halštatskom razdoblju bila proizvodno i distribucijsko središte s trgovačkim kontaktima u rasponu od sjeverne Italije do srednjeg Podunavlja.⁷⁹⁹ Ta se funkcija u još većem obimu nastavila i u latenskom periodu: na lokalitetima na lijevoj obali Kupe potvrđena je proizvodnja keramike, tekstila i nakita, što ilustriraju pronađene vertikalne keramičarske peći, piramidalni utezi okomitog tkalačkog stana te matrice za izradu privjesaka. Keramika se izrađivala ručno i na lončarskom kolu, pri čemu je zadržan niz autohtonih elemenata. Proizvedeni nakit je cirkulirao od istočnojadranske obale do Bugarske, dok su bliske trgovačke veze održavane s Japodima, Skordiscima, mokronoškom i viničkom grupom, ali i s udaljenijim krajevima.⁸⁰⁰

Iz ovoga proizlazi da je temeljna razvojna promjena između starijeg i mlađeg željeznog doba bila u premještanju industrijske i zanatske zone grada s Pogorelca na lijevu obalu Kupe.⁸⁰¹ Jasno je da se snaženjem ekonomske aktivnosti i posljedičnim porastom stanovništva naselja šire, ali ako prelazak na lijevu obalu Kupe upućuje na ekspanziju, proces smanjenja naselja na Pogorelcu te njegovog primicanja rijeci i dalje se ne uklapa u narativ. Naprotiv,

⁷⁹⁸ Drnić 2020, 43. Takva se datacija ipak treba uzeti s rezervom, s obzirom na trenutno stanje istraženosti. Sklon sam nagađati da je vremenski procjep znatno kraći, a ne bi čudilo ni da se ispostavi kako su ti procesi istovremeni.

⁷⁹⁹ Detaljnije u Drnić 2015, 13-14 i tamo citiranim radovima.

⁸⁰⁰ Drnić 2015, 14 i ondje navedena literatura.

⁸⁰¹ To se razaznaje iz činjenice da nema tragova halštatske proizvodnje na lijevoj obali Kupe, kao ni latenske na desnoj obali.

takav razvoj više sugerira da latenska Segestika nije naselje „u procvatu“ koje se zbog gospodarskog rasta proširilo preko rijeke, nego grad koji je u većoj mjeri promijenio položaj.

Međutim, ako takav zaključak dovodi u pitanje samu ekspanziju i procvat, očito je da nešto nedostaje u postojećem tumačenju. Ekspanzija u mlađem željeznom dobu doista jest nastupila, ali da bi se razumjela njezina stvarna priroda, potrebno je proširiti gledište i razvoj naselja promotriti i iz geografskog konteksta. Prema recentnim iskopavanjima, površina halštatskog naselja procijenjena je na tri do četiri hektara.⁸⁰² No, koliko je to realna brojka? Dosadašnje sonde otvorene su isključivo na sjevernom dijelu Pogorelca, u međusobnoj ravnini duž poteza od stotinjak metara (na prostoru od 0,9 ha),⁸⁰³ a strukture otkrivene georadarom ukazuju na arhitektonske ostatke koji se prostiru na petnaestak hektara.⁸⁰⁴ Čak i ako to sve nisu halštatski slojevi, dobar dio njih bi po logici stvari to morao biti.⁸⁰⁵ Teško je zamisliti da bi se neko naselje upustilo u zahtjevan proces širenja na suprotnu obalu rijeke (koja je u ovom slučaju bila i velika močvara), a da prethodno nije u potpunosti iskoristilo prvotno odabrani prostor. Pogotovo ako tome pridodamo postojanje arhitektonskih dokaza koji sugeriraju da je u nekom trenutku na tom prostoru zaista djelovala zajednica koja ga je znala iskoristiti. A sve što zasad znamo i pretpostavljamo o Segestanima upućuje na to da bi to trebali biti oni – njima je itekako uspijevalo izvući maksimum iz terena na kojemu su živjeli.

Kako onda ovo rastumačiti? Najprije rekapitulirajmo postojeću interpretaciju: na Pogorelcu, prostoru od dvadeset i pet hektara, u starijem željeznom dobu nastalo je naselje koje se razvilo u regionalno trgovačko središte površine tri do četiri hektara. U mlađem željeznom dobu ono se, prema dostupnim podacima, smanjilo na hektar ili dva, dok se otprilike u isto vrijeme proširilo na lijevu obalu Kupe, zauzimajući ondje desetak hektara.⁸⁰⁶ Iako su ti podaci izneseni u svjetlu trenutnog stanja istraživanja i nigdje se ne tvrdi da su konačni, ostaje primjedba da su u literaturi tretirani usputno. Tako postavljena prosudba teško se može smatrati održivom – ne odgovara logici razvitka i rasta naselja, a ujedno ne uzima u obzir niti puni prostorni okvir u kojemu se proces odvijao.⁸⁰⁷ Naselje na Pogorelcu vjerojatno je bilo većih dimenzija, možda čak i oko deset hektara,⁸⁰⁸ no to će ostati pretpostavkom sve

⁸⁰² Drnić 2020, 43.

⁸⁰³ Vidi kartu 25.

⁸⁰⁴ Vidi slike 1 i 2.

⁸⁰⁵ Cijeli Pogorelac (od Mosta Gromova do Starog mosta) ima dvadeset i pet hektara u 980 metara dužnih. Georadarskim je snimanjem obuhvaćeno područje do Zavoda za hitnu medicinu koji se nalazi 450 metara južnije od arheoloških sonde. Dakle, gotovo polovica Pogorelca još nije georadarski istražena.

⁸⁰⁶ Veličina naselja na lijevoj obali Kupe procijenjena je na 8-10 hektara (Drnić 2018, 20.).

⁸⁰⁷ Ponovno upućujem na kartu 28.

⁸⁰⁸ To je i dalje manje od polovice površine Pogorelca.

dok ju daljnja istraživanja ne potvrde ili opovrgnu. Zasad se dovoljno zadržati na predočenim argumentima jer i oni omogućuju da se latenski prelazak rijeke te s njime povezano smanjenje naselja na Pogorelcu dovoljno koherentno objasne.

Dakle, halštatsko naselje na desnoj obali Kupe je kroz otprilike tri stoljeća ispunjavalo svoju proizvodnu i distributivnu ulogu u kapacitetima dostatnima za intenzitet trgovine koja se odvijala u tom razdoblju. Pojavom latenske kulture i utjecajem novih tehnologija koje su pristigle s Keltima, proširilo se tržište, intenzivirana je cirkulacija dobara te je porasla i potražnja. Budući da Segestiku povijest pamti kao čuveni trgovački emporij, ne treba sumnjati da je pomno pratila trendove i nastojala ih implementirati. Tako se prilagodila i novonastalim okolnostima – gradski su oci uvidjeli da šire tržište znači potrebu za većim infrastrukturnim kapacitetima i masovnijom proizvodnjom. Pogorelac prostorno više nije mogao odgovoriti na takve izazove, pa je odlučeno da se proizvodni i obrtnički pogoni premjeste na suprotnu obalu Kupe. Time je na Pogorelcu oslobođen prostor, no prema svemu sudeći, nije bilo namjere da ga se upotrijebi na isti način, već se više koristio predio bliži rijeci. A to je vrlo znakovito. Naime, postaje evidentno da je latenski razvoj Segestike bio povezan s ekonomskom reorganizacijom prostora. Zbog gospodarskog rasta koji je opsegom nadmašio postojeće kapacitete bilo je nužno odijeliti proizvodne pogone od distributivnog centra kako se ne bi remetila svakodnevica posla – prevelika koncentracija aktivnosti na ograničenom prostoru usporavala bi protočnost i poslovanje te otežavala pohranu proizvedenih i uvezenih stavki. Zato je na lijevoj obali oformljena zasebna industrijska četvrt s novim skladištima,⁸⁰⁹ dok je na desnoj obali zadržana, a onda vjerojatno i proširena riječna luka s pratećom infrastrukturom (dokovi za utovar i istovar, pristanište, carinarnica, krčme za okrjepu, skladišni prostor).

Ovakva interpretacija nameće se kao najlogičnija jer najbolje odgovara obrascima ekspanzije trgovačkih središta. Štoviše, podudara se i s antičkim izvorima. Vratimo li se na početne stranice ovog poglavlja, podsjetit ćemo se da je Oktavijan jako dobro znao zašto želi Segestiku. Sada slika djeluje jasnije – za oko mu je zapeo grad koji je svoje trgovačke potencijale ostvario do tolike mjere da je industriju morao premjestiti na drugo mjesto.⁸¹⁰ Latensko izmještanje proizvodnog dijela, proširenje skladišnih kapaciteta i izgradnja dodatnih dokova omogućili su opsluživanje većeg broja plovila i kola u kraćem vremenu, smanjujući pritom zastoje pri ukrcaju i iskrcaju robe. Oslanjajući se na obavještajne informacije o lučkoj infrastrukturi, sposobnoj podnijeti golema teretna i tranzitna opterećenja, Oktavijan je

⁸⁰⁹ Na lokalitetu *Povijesni arhiv* pronađeni su ostaci građevine duljine 16 m (Drnić i Miletić Čakširan 2014, 158-159; Drnić 2015, 12.). Valjano je pretpostaviti da je to bio gospodarski objekt skladišne namjene.

⁸¹⁰ Koliko je segestanska trgovina bila intenzivna i razgranata svjedoči i Strab. 7.5.2. kada spominje *rijeke koje u Segestiku donose mnogo robe iz drugih zemalja i iz Italije*.

unaprijed naredio izgradnju flotile koja bi mu preko Segestike na Dunav dostavljala provijante.⁸¹¹ S obzirom na to da je na planiranoj kampanji bilo predviđeno snabdijevanje nekoliko desetaka tisuća ljudi, i to na priličnoj udaljenosti, lako moguće da je cijela logistička operacija bila zamišljena kao svojevrsni riječni most, s neprestanim opskrbnim linijama. Sve što bi vojska potrošila, u najkraćem bi roku moglo biti nadomješteno novim zalihama.⁸¹² Procjena Oktavijanovih logičara bila je da Segestika može odgovoriti takvim zahtjevima.⁸¹³

Iako ovo ne moraju biti konačni zaključci, razvidno je da ovako postavljena argumentacija dobrim dijelom anulira uočena proturječja. Dostupni su podatci sagledani u širem kontekstu što je omogućilo formuliranje pretpostavki izvan ustaljenih okvira. Iz njih je očito kako je Segestika prošla kroz dugotrajan i dinamičan razvojni proces koji je rezultirao time da je na samom kraju svog postojanja diktirala uvjete u kojima će najmoćniji onodobni Rimljanin krenuti u svoj inicijalni *bellum externum*. Naravno, u svemu tome još uvijek postoje određene praznine, ali je ipak vidljivo da se uz razumnu ogradu one mogu popunjavati kombiniranjem arheoloških i historiografskih podataka s logički održivim prosudbama. Kako bi se, u okviru prethodno iznesenih pretpostavki, propisno zaokružio cjelokupni narativ o položaju Segestike, preostaje razmotriti i posljednji segment složene mlađeželjeznodobne ekspanzije: zašto se naselje u tom razdoblju proširilo baš na lijevu obalu Kupe?

Kao i dosad, geografski je kontekst nezaobilazan u objašnjenjima. Pravilnu perspektivu pružaju brojke: spomenuto je da poluotok na kojemu se danas prostire Novi Sisak zauzima oko 440 ha. Od toga na Pogorelac (25 ha) otpada manje od 6 % površine.⁸¹⁴ Gledamo li isključivo željeznodobno naselje na Pogorelcu (arheološki procijenjeno na 3-4 ha u halštatskom te 1-2 ha u latenskom razdoblju), dobivamo između 0,2 i 0,9 % ukupne površine poluotoka. Po tome bi ispalo, ako se uvažava arheološka saznanja, da su Segestani prešli na lijevu obalu Kupe ostavivši više od 99 % neiskorištenog prostora na desnoj obali. A to onda opravdano otvara brojna pitanja: zašto za industrijsku zonu nisu upotrijebili nizinu zapadno od Pogorelca (115 ha)? Ili barem dio prostranog južnog brda (oko 250 ha)?⁸¹⁵ Koji su strateški motivi stajali iza odluke da najvitalniji dio naselja smjeste preko rijeke, bez izravne kopnene komunikacije s ostatkom grada? Nadalje, je li moguće pretpostaviti da su i brončanodobni i željeznodobni stanovnici toga podneblja u potpunosti previdjeli pogodnosti zemljopisnog položaja i smjestili

⁸¹¹ App. III. 22.

⁸¹² Nešto hrane je vojska mogla nabavljati i na terenu, ali treba imati na umu da područje preko Dunava nije bilo prijateljsko, pa Rimljani ne bi mogli računati na savezničku pomoć u opskrbi.

⁸¹³ Na takav zaključak upućuju App. III. 22; 23 te Strab. 4.6.10; 7.5.2.

⁸¹⁴ Za odnose u prostoru vidi kartu 23.

⁸¹⁵ U računicu nije uvršteno oko 50 ha slabije pristupačnog terena na zapadnim i istočnim obroncima brda.

se na poplavnu desnu obalu, dok su ovi potonji grad kasnije proširili i u močvaru na lijevoj obali Kupe? Jesu li zaista, kroz čitavo svoje postojanje, nasebinski zanemarivali uzvisinu koja dominira čitavom okolicom, a koju su svakodnevno morali prelaziti kako bi uopće izašli iz naselja na Pogorelcu? Smije li se takav mentalni sklop i poimanje zemljopisnog prostora pripisati zajednici koja je u svakom materijalno osvjedochenom periodu prapovijesti ovog područja bila vodećom ekonomskom silom u radijusu od nekoliko stotina kilometara? U konačnici, bi li Oktavijanovoj silnoj vojsci trebalo mjesec dana da osvoji nekoliko hektara močvarne nizine?

Iz ovih je pitanja jasno ono na što želim ukazati – uvijek treba sagledavati prostorne odrednice jer se ništa ne odvija u vakuumu. U ovom slučaju dovoljno je ponovno pogledati karte 29 i 30 kako bi postalo očito da se Segestika proširila na močvarnu lijevu obalu Kupe jer je to bila jedina preostala lokacija. Takav zaključak podupiru snažni i logični argumenti.

Ekspanzija prema zapadnom dijelu nizine poluotoka nije bila moguća jer je taj prostor Kupa neprestano plavila, znatno više nego područje nakon meandra. Dodatni problem stvarala je i Odra, koja je, utječući u Kupu na sjevernoj strani poluotoka, u razdobljima visokog vodostaja još više opterećivala njezino korito. Zbog smjera i kuta pod kojim se ulijevala, upravo je vrh meandra trpio najveći pritisak, što je na spomenutim kartama jasno vidljivo – taj predio niti danas nije naseljen. No, iste karte otkrivaju još jedan, jednako značajan podatak: južno brdo neusporedivo je gušće naseljeno od Pogorelca.

To je izravan pokazatelj prilagodbe konfiguraciji terena. Naime, logično je pretpostaviti da nitko neće odabrati živjeti u nizinskoj močvari ako postoji prikladnije mjesto – pogotovo kada je ono smješteno na uzdignutom i (od poplave) zaštićenom položaju, udaljenom svega nekoliko stotina metara od ključne vodene komunikacije. I to ne s nekoliko stotina metara strme i izazovne padine, već blagog i prilično položenog uspona koji nije priječio svakodnevnu interakciju između brda i rijeke. Kako danas, tako još i više u starom vijeku. Sve to ide u prilog zaključku da se latensko naselje nije moglo širiti prema jugu jer je ondje, zapravo, već postojalo.

U dijelu o zemljopisnim obilježjima pokazao sam da je uzvisina nepristupačna samo na zapadnim i dijelu istočnih obronaka, dok je na ostatku površine pogodna za stanovanje.⁸¹⁶ Teško je zamisliti da na tom prostoru u prapovijesti nije bilo života, osobito s obzirom na njegovu veličinu. Ovdje nije riječ o brežuljku na kojeg stane omanja osmatračnica, nego o dominantnom brdu dužine 2 km i prosječne širine 500 m. Brdu koje je pružalo iznimnu zaštitu,

⁸¹⁶ Današnji raspored Novog Siska to kristalno jasno potvrđuje.

omogućujući stanovništvu da nesmetano trguje i proizvodi u njegovu podnožju, uz samu rijeku.

Ignoriranjem takve činjenice negiramo postulate drevnih zajednica koje prostor nisu mogle promatrati iz ptičje perspektive kao mi danas, nego su ga puno izravnije osjećale i doživljavale jer su o njemu potpuno ovisile. Stoga nema nikakvog smisla da bi se trgovački grad takvog renomea – koji je nedvojbeno imao resurse i kapacitete za strateški promišljeno prostorno planiranje – razvio na močvarnom komadiću ukliještenom između rijeke i uzvisine, umjesto da se oslonio na stabilniji i daleko pogodniji povišeni teren koji mu je bio nadohvat ruke, osiguravajući mu znatno sigurnije i funkcionalnije uvjete.

Također, ne smijemo miješati uzroke i posljedice. Segestika se nije proširila, pa postala glavno trgovište, nego obrnuto – širila se upravo zahvaljujući tome što je već bila trgovačko središte. A da je to uopće mogla postati, prije svega je trebala osigurati vlastitu opstojnost, na lako branjivom položaju. Inače se, prihvatimo li trenutnu arheološku interpretaciju prema kojoj je obuhvaćala isključivo nizinski dio, otvaraju ozbiljna pitanja o njezinoj sigurnosti i opstanku: kako se položaj na Pogorelcu mogao (o)braniti ako bi neprijatelj napao iz smjera brda? S rijekom za leđima i na bokovima, gdje bi bila odstupnica? Gdje bi se postavila druga linija obrane ako popusti prva? Gdje bi se i kako evakuiralo neborbeno stanovništvo? Na kraju krajeva, zar ne bi bilo pogibeljno imati naselje u podnožju brda, budući da bi se dolazak neprijatelja primijetio tek kada on dođe praktički pred gradska vrata? Da ne duljim, ovaj ću segment zaključiti Bilić-Dujmušićevom usmenom napomenom: „taj je položaj, u vojnom smislu, naprosto neobranjiv.“

Gledano iz strateške perspektive, Segestika zaista nije bila bezizlazna mišolovka koju se moglo lagano odsjeći zauzimanjem puteljka od brda prema Pogorelcu. Takav stav ne nalazimo ni u povijesnim zapisima. Uz činjenicu da je Oktavijan, kako bi je blokirao, morao podići kontravalaciju, Strabon, Apijan i Dion Kasije jasno pišu da je *smještaj grada prirodno dobar za rat protiv Dačana*,⁸¹⁷ da je grad *jako utvrđen rijekom i vrlo velikim prokopom koji ga je okruživao*⁸¹⁸ te da je imao *jake bedeme i sve svoje nade polagao u dvije plovne rijeke*.⁸¹⁹ Kada opisuju položaj Segestike, Apijan i Dion Kasije to čine s naglaskom na čvrstoću položaja u kontekstu bitke 35. pr. Kr., dok Strabon ističe njenu lokaciju i trgovačku ulogu u kontekstu šire geografske slike. Objedinimo li te podatke, moguć je samo jedan zaključak: prirodno dobar položaj utvrđen rijekama, jakim bedemima i obrambenim jarkom, kojeg se moglo blokirati jedino iznimno

⁸¹⁷ Strab. 4.6.10.

⁸¹⁸ App. III. 22.

⁸¹⁹ Dio 49.37.2.

opsežnim opsadnim radovima nekoliko desetaka tisuća ljudi, značio je da se imalo što braniti – neprikosnoveni trgovinski status i akumulirani kapital. A to se nije moglo štititi s Pogorelca ili njemu suprotne obale.

Zapravo, najveći problem oko definiranja položaja Segestike nehotice su uzrokovali geograf (Strabon) i prirodoslovac (Plinije). Strabonovi navodi kako je Segestika grad u nizini uz koji protječe rijeka Sava,⁸²⁰ te da su blizu Segestike i na cesti za Italiju smješteni utvrda Siscija i Sirmij,⁸²¹ u korelaciji s Plinijevim riječima da *Kolapis kod Siscije utječe u Savu dvama tokovima i ondje čini otok koji zovu Segestika*,⁸²² istraživače su naveli na zaključak da se Segestika smjestila upravo na Pogorelcu, *vis-à-vis* kasnije Siscije.⁸²³ Zašto? Zato što je Pogorelac zaista u nizini, Siscija mu je na lijevoj obali Kupe doista bila nasuprot, a točno je i da je ušće Kupe u Savu odmah nizvodno. Te su precizne prostorne odrednice, sasvim razumljivo, odredile smjer u kojemu se počelo tražiti Segestiku. Ubrzo je nastupila i konačna potvrda ovih informacija u obliku mnogobrojnih i već spomenutih nalaza u koritu i na desnoj obali Kupe te se ubikacija Segestike smatrala zaključenom. Nažalost, time je znanosti učinjena medvjeda usluga jer je dovršetak potrage za položajem grada označio i prekid pomnije revizije tekstova antičkih autora. Tako nije primijećeno da je, zbog pogrešnog čitanja izvora, ubikacija grada postavljena na krivim temeljima, a interpretacija otišla u neželjenom smjeru.

Strabonove su riječi shvaćene suviše doslovno. Naime, on nigdje ne tvrdi da je Segestika bila na Pogorelcu. Odlomak u kojemu piše da je Segestika grad u nizini uz koji teče Sava ne odnosi se na njenu mikrolokaciju, nego na široki prostor između Okre i Ister, odnosno, Razdrtog i Dunava. Spominjanjem nizine samo je istaknut njezin ravničarski položaj u odnosu na „planinske“ Japode.⁸²⁴ Na drugome mjestu, u odlomku u kojem detaljnije opisuje samu mikrolokaciju, ponovno u kontekstu rijeka koje omogućuju prijevoz robe, Strabon zapravo donosi podatak koji izravno proturječi tezi da je Segestika bila na Pogorelcu – piše da je bila *na ušću nekoliko rijeka, svih plovnih* (...).⁸²⁵ Iako se u cijelom opisu ne spominje Odra, dok su Drava i nepoznata rijeka Noar unesene greškom,⁸²⁶ ovdje nam nisu bitni hidronimi, nego ušća. Premda Odra vjerojatno nije bila plovna za veća plovila poput onih na Kupi i Savi,

⁸²⁰ Strab. 4.6.10: *μεθ' οὗς ἡ Σεγεστικὴ πόλις ἐν πεδίῳ, παρ' ἣν ὁ Σάος παραρρεῖ ποταμὸς ἐκδιδοὺς εἰς τὸν Ἰστρον.*

⁸²¹ Strab. 7.5.2.

⁸²² Plin. *Nat. hist.* 3.148.

⁸²³ Faber 1972, 152; Majnarić-Pandžić, 1986, 37 i bilj. 28; Nenadić 1987, 72; Šašel Kos 1997, 192; Buzov 2003, 177-178; Drnić 2015, 11.

⁸²⁴ Segestiku sa sjevera omeđuje Turopoljska nizina, a s istoka i jugoistoka Lonjsko polje. Sava protječe kroz obje te ravnice. Vidi niže kartu 31.

⁸²⁵ Strab. 7.5.2.

⁸²⁶ Prihvatljivo rješenje da bi Noar (*Nóaros*) mogao biti Strabonov naziv za donji tok Save iznijela je Šašel Kos 2015, 343-352.

neosporno je da na tom području postoje dva ušća: Odre u Kupu te Kupe u Savu. Ako i malo nategnemo, mogli bismo reći da se Pogorelac nalazi na ušću Odre u Kupu – no ta udaljenost ipak iznosi oko 1 km. Veći problem nastaje kada pretpostavljeni položaj Segestike na Pogorelcu pokušamo uskladiti s ušćem Kupe u Savu. Današnje ušće nalazi se gotovo 3 km jugoistočno od centra Siska i više od 4 km od Pogorelca. Preko starih karata pouzdano znamo da je nekada bilo bliže gradu jer je na njemu u 16. stoljeću podignuta novovjekovna utvrda Sisak, udaljena 2 km od centra i 2,7 km od Pogorelca.⁸²⁷ Ušće se stoljećima pomicalo prema jugoistoku, odnosno, sve dalje od grada zato što je Kupa taložila znatno više sedimenta nego Sava. Time su se postupno uzdizale kupske terase koje su potiskivale sporiji savski tok.⁸²⁸ Taj je proces prikazan niže, na slici 10, gdje se vidi kako je savski meandar s vremenom postajao sve izraženiji jer se teško probijao do Kupe. Po toj bi se logici antičko ušće Kupe u Savu trebalo tražiti negdje između novovjekovne utvrde i komunalnog riječnog pristaništa pokraj Gradskog stadiona (1800 m od Pogorelca), koji su međusobno udaljeni oko 900 m. Uzvodnije od pristaništa ne možemo ići jer se na mjestu današnjeg Gradskog stadiona nalazila rimska nekropola. Da je Sava nekoć tekla između nekropole i Siscije, njezino bi nizvodno pomicanje u potpunosti izbrisalo tragove nekropole. No, to je sve i dalje predaleko od Pogorelca da bismo mu pripisali smještaj na ušću. Je li Strabon onda pogriješio kada je Segestiku opisao kao grad na ušću nekoliko plovnih rijeka?

Karta 31. Položaj Segestike u širem nizinskom prostoru⁸²⁹

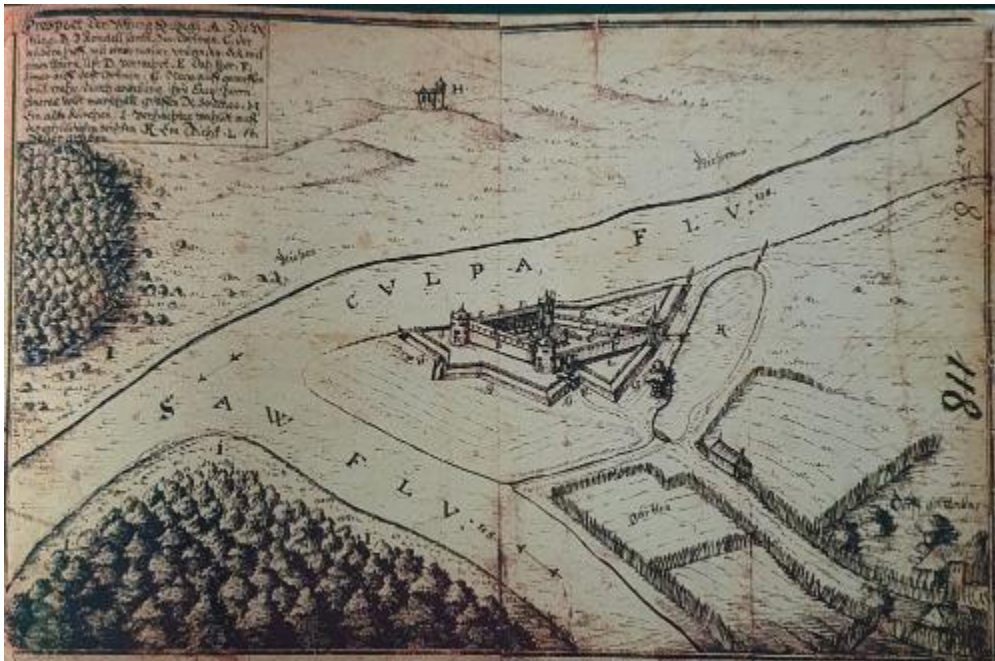
⁸²⁷ Vidi slike 8 i 9. Sve su udaljenosti u tekstu navedene u zračnoj liniji što ujedno znači da su na terenu bile i veće.

⁸²⁸ Više u Slukan Altić 2004, 34-35.

⁸²⁹ Podloga karte preuzeta je s <https://maps-for-free.com>.

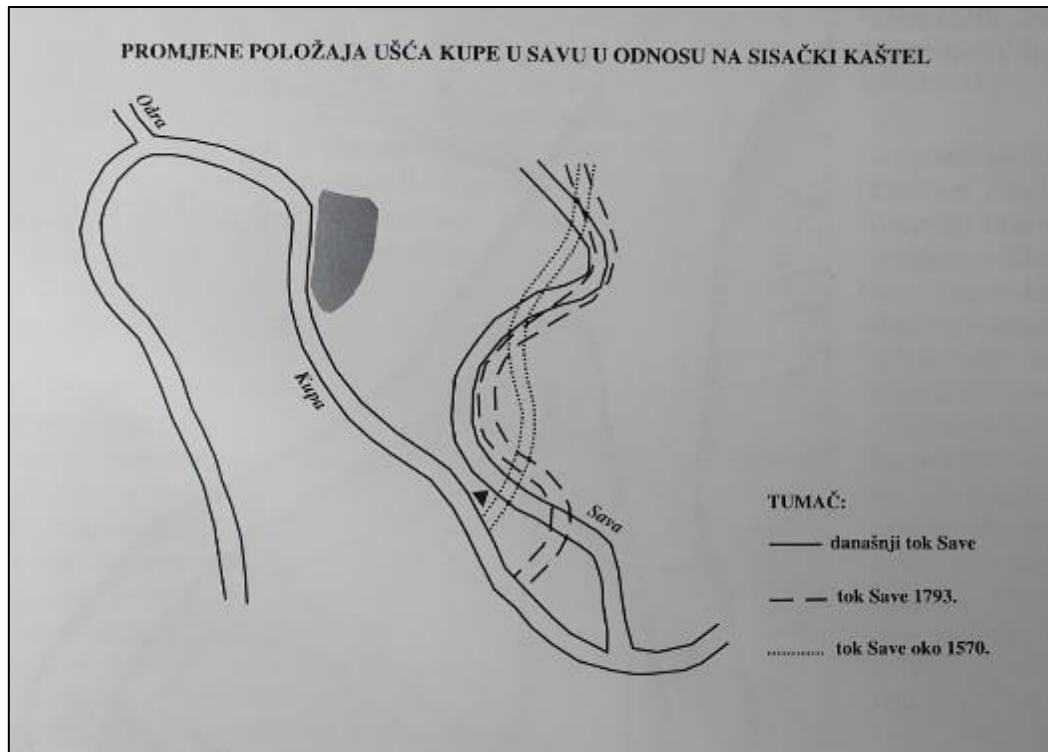
Slika 8. Planovi o proširenju utvrde iz 1657. godine⁸³⁰

Slika 9. Veduta Starog grada iz 1679. godine⁸³¹

⁸³⁰ Preuzeto iz Slukan Altić 2004, 163. Na obje slike vidimo kako je Stari grad bio izgrađen na ušću.

⁸³¹ Preuzeto iz Slukan Altić 2004, 165.

Slika 10. Promjena položaja ušća tijekom vremena⁸³²

U ovom slučaju, teško da je riječ o Strabonovoj pogrešci. Postoji dobar razlog zašto se naselja smještaju baš na križanju puteva, kako kopnenih, tako i plovnih – zbog strateške kontrole nad prostorom, čime odlučuju tko ga smije koristiti i pod kojim uvjetima. Tom su logikom, primjerice, nastali Mogontijak, Lugdun i Singidun. Prvi je nadzirao ušće Majne u Rajnu, drugi Saône u Ronu, a potonji Save u Dunav. Stoga na isti način trebamo promatrati i Segestiku jer je ona morala biti na ušću Kupe u Savu. Ne u njegovoj blizini, već upravo na njemu. Zato je prvenstveno i utemeljena na ovome mjestu – da trguje i kontrolira trgovinu na čvorištu pravaca iz smjera Bosne, Japodije, Italije, Alpa, Panonije, Dunava te Karpatskog bazena. Da je bila smještena na Pogorelcu, s udaljenosti od (najmanje) 1800 metara ne bi mogla nadgledati ušće jer zbog konfiguracije terena od tamo nema izravnog pogleda na njega. Isto tako, nije ga mogla kontrolirati ni s 1300 metara udaljene lijeve obale Kupe, okružene močvarom – što je ujedno i potvrda kako je prelazak na lijevu obalu bio potaknut ekonomskim, a ne strateškim razlozima. Da se radilo o strateškim razlozima, naselje na Pogorelcu u starijem željeznom dobu ne bi opstalo isključivo na desnoj obali rijeke jer nije razumno pretpostaviti da je halštatsko stanovništvo stoljećima živjelo kraj ušća koje nije moglo nadgledati. Još je manje vjerojatno da je u latenskom razdoblju taj problem odlučilo riješiti prelaskom Kupe na

⁸³² Slika preuzeta iz Slukan Altić 2004, 35. Izradila ju je sama autorica.

prostor koji također nije omogućavao nadzor. Ušće Kupe u Savu moglo se kontrolirati jedino s povišenog terena ponad njega.⁸³³ Niti jedan drugi položaj, kako vidimo, jednostavno ne dopušta drugačije pretpostavke.

Kada govorimo o pravu na kontrolu trgovine, treba imati na umu da se ono nije branilo tako da se naselje utemelji u blizini trgovačkih puteva, pa će druge zajednice iz obzira prema utemeljiteljima to poštivati jer je ipak svima u interesu da se trgovina odvija. Ne, ono se branilo nečime što bismo u današnjem vremenu mogli nazvati *sredstvom odvracanja* – upravo zato da nitko ne dođe u napast ugroziti nositelja tog prava. Budući da je Segestika nastala na ključnom trgovačkom raskršću, automatski je prisvojila i pravo da ga nadzire. Shodno tome, maksimalno je iskoristila geografski prostor⁸³⁴ i poduzela sve potrebne obrambene mjere da bez tog prava ne ostane: posjela je dominantno uzvišenje,⁸³⁵ zaštitila ga moćnim bedemima⁸³⁶ i prokopala obrambeni jarak koji je ujedno služio i kao riječni kanal.⁸³⁷

A ako se Pogorelac ne može dovesti u vezu s ušćem, još ga je teže povezati s obrambenim jarkom koji je štitio Segestiku. Dosad se o položaju toga jarka nagađalo uglavnom zbog opisa Oktavijanove opsade kod Diona Kasija. Problem tog zapisa leži u činjenici da se kao opkoljeno mjesto ne spominje Segestika, već Siscija, uz nama posebno konfuzan dodatak da Kupa *kai vov* (i sada /i danas) okružuje grad jer se velikim kanalom vraća u vlastiti tok. Dion Kasije očito miješa Segestiku i Sisciju, što pomalo proturječi i njegovoj izjavi da je, kao upravitelj Gornje Panonije, bio dobro upoznat s lokalnim prilikama. Iz njegova je teksta, zapravo, teško zaključiti da je osobno boravio u Sisciji.⁸³⁸ Da je imao dublji uvid u lokalne okolnosti ili da je bio u Sisciji, vjerojatno bi ponudio mnogo više konkretnih podataka od Apijana – izuzev spomena riječne bitke i imena Fufija Gemina kao zapovjednika garnizona.

⁸³³ Isto kao i u primjerima Mogontijaka, Lugduna i Singiduna koji su nastali na brdima iznad sjecišta svojih rijeka.

⁸³⁴ App. III. 22: „na rijeci Savi je smješten čvrsti grad utvrđen rijekom“; Dio 49.37.2: [Segestani, op. a.] „su sve svoje povjerenje polagali u dvije plovne rijeke.“

⁸³⁵ Strab. 4.6.10: „Smještaj grada je prirodno dobar za rat protiv Dačana.“ Uz izvor, pozivam se i na već predočene argumente.

⁸³⁶ Dio 49.37.2: (...) „iako su imali jake bedeme“ (...).

⁸³⁷ App. III. 22: (...) „na rijeci Savi, na kojoj je smješten grad jako utvrđen rijekom i vrlo velikim prokopom koji ga je okruživao“; Dio 49.37.3: „Jedna koja se zove Kolops teče mimo bedema i ulijeva se u nedaleku Savu; danas okružuje cijeli grad jer mu je taj oblik dao Tiberije izgrađivši veliki kanal kojim se vraća u vlastiti tok“; Plin. Nat. hist. 3.148: (...) „Kolapis, koja kod Siscije utječe u Savu dvama tokovima i ondje čini otok koji zovu Segestika.“

⁸³⁸ Iako se u suvremenoj literaturi njegov boravak u Sisciji često navodi kao notorna činjenica, Dion Kasije to nigdje izrijekom ne tvrdi. Sjedište provincijske uprave nalazilo se u Karnuntu (dan. Petronell kraj Beča), znatno udaljenom i pograničnom gradu, pa je teško pretpostaviti da je u zahtjevnim okolnostima toga razdoblja imao mogućnosti za česta ili dugotrajna putovanja u udaljene dijelove provincije. Vjerojatnije je da se opći etnografski opis Panonije (Dio 49.36.2-5.) odnosi na provinciju u cjelini, a ne na siscijansko područje u užem smislu. Samim time taj pasus ne može poslužiti kao dokaz njegova osobnog boravka u Sisciji.

Dodatno, izraz *kai vov* je i stručnjaka za vojno-topografska pitanja, austrougarskog časnika Georga Veitha, odveo prema pogrešnom zaključku da je Dionov opis vjerodostojan te da obrambeni jarak treba tražiti na lijevoj obali rijeke, oko nekadašnje Siscije.⁸³⁹ S obzirom na Veithovu reputaciju, ta je interpretacija dugo ostala nepreispitana, sve dok u novije vrijeme nije argumentirano pokazano kako je najlogičnije mjesto za jarak južna linija brda Novog Siska.⁸⁴⁰ Iako dijelim ovo mišljenje, valjalo bi dodati nekoliko napomena jer smatram da bi se, u svjetlu iznesenih argumenata, o tom pitanju mogao zauzeti još čvršći stav.

Na starijim je kartama vidljivo da toponim *Rimski šanac* (katkad i *Römmer Schanze*) presijeca Novi Sisak cijelom širinom južne granice, na trasi današnje Školske ulice.⁸⁴¹ Taj podatak u potpunosti je u skladu s Plinijevom informacijom da je Segestika „otok“ te da Kupa u Savu utječe dvama tokovima – jednim prirodnim, a drugim umjetno iskopanim.⁸⁴² Kako sam istaknuo, podudarnost postoji i kod Diona Kasija: Kupa se ulijeva u Savu, a zahvaljujući kanalu kojeg je Tiberije izgradio (ili preciznije: proširio i prilagodio) ona se, istočnim krakom kanala, vraćala u vlastiti tok.⁸⁴³ Apijan pak ne spominje Kupu, no jasno je da pod Savom podrazumijeva kupski tok. Njegova izjava da je *na rijeci Savi smješten grad jako utvrđen rijekom i vrlo velikim prokopom koji ga je okruživao* može se tumačiti tako da je Segestika zbog rijeke i obrambenog jarka bila potpuno okružena vodom. Kada sve to prikažemo na kartama, elementi se uvjerljivo uklapaju, kako u Apijanov narativ, tako i u opise kod Plinija te Diona Kasija: Segestika je, pomoću prokopa kojim Kupa s dva toka utječe u Savu, odnosno, vraća se u vlastiti tok, pretvorena u otok – naselje okruženo vodom sa svih strana.

⁸³⁹ Veith 1914, 53-55.

⁸⁴⁰ Radman-Livaja i Vukelić 2018, 407-421.

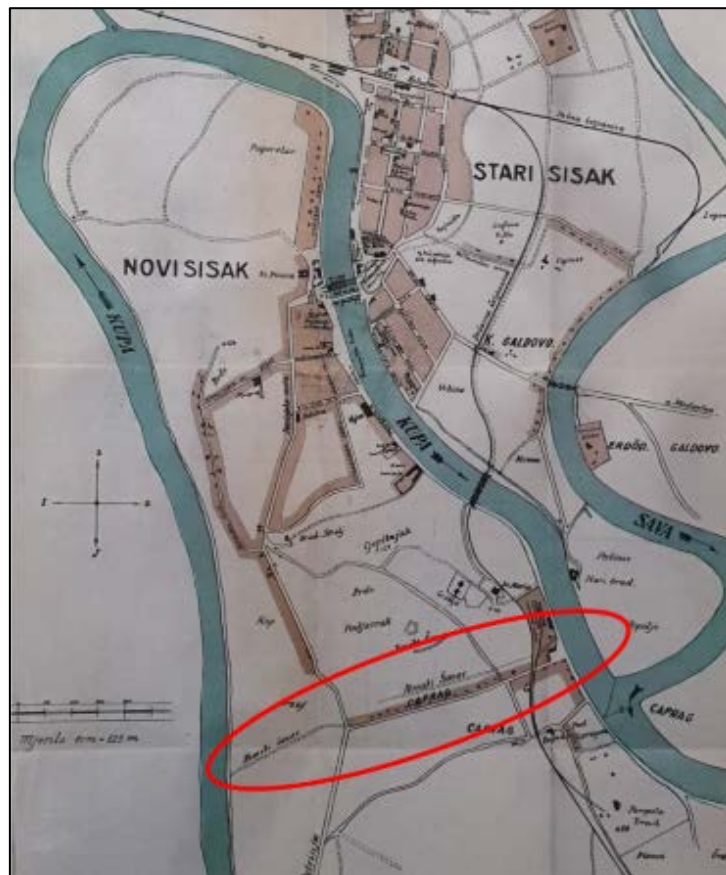
⁸⁴¹ Vidi sliku 12 i kartu 32.

⁸⁴² Vidi kartu 33.

⁸⁴³ Iako je ušće tada bilo malo sjevernije, to je i dalje prilično precizna hidrografska slika. Vidi kartu 34.

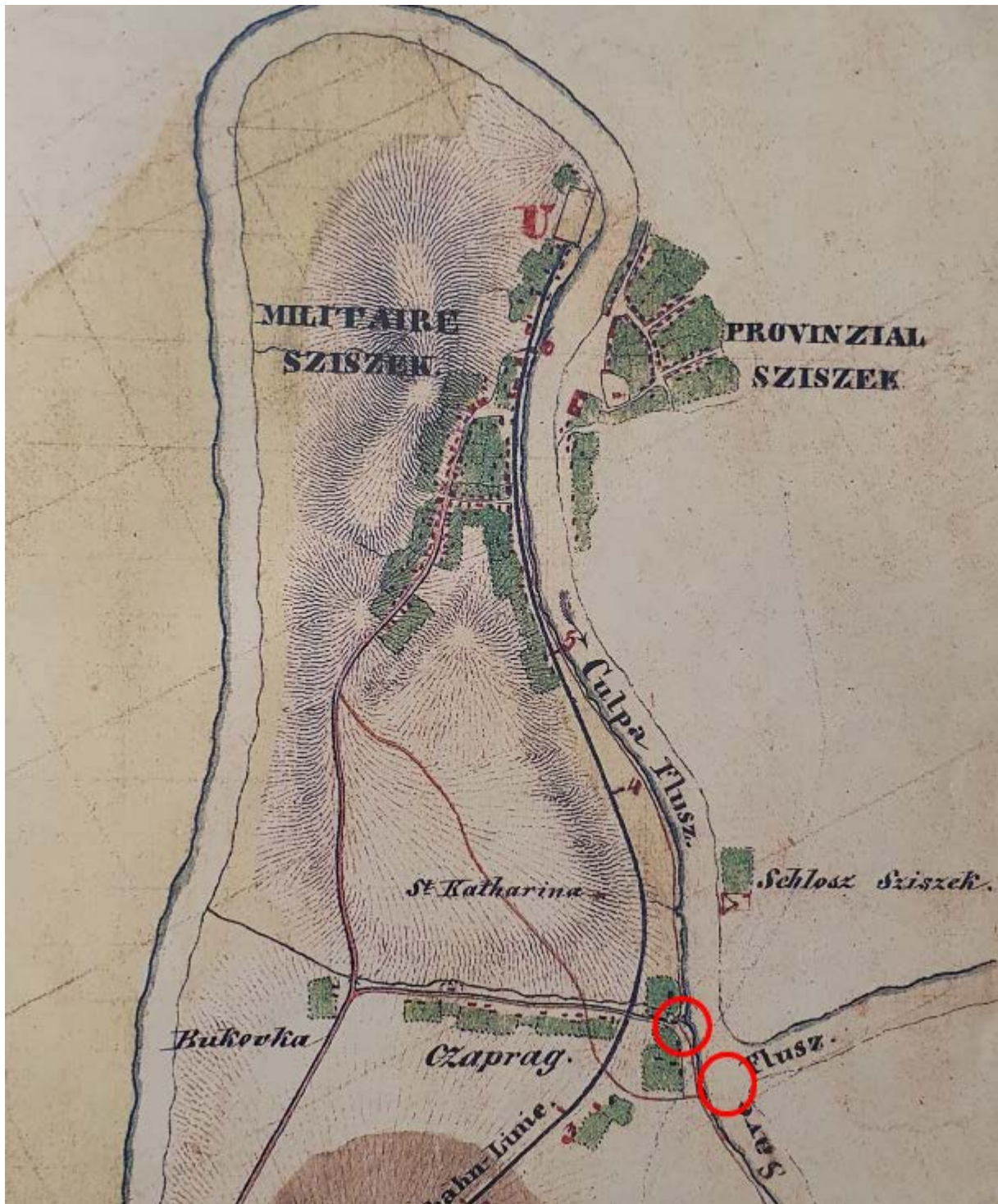
Slika 11. Römmer Schanze na katastarskom planu iz 1860. godine⁸⁴⁴

Karta 32. Rimski šanac na planu Siska iz 1925. godine⁸⁴⁵

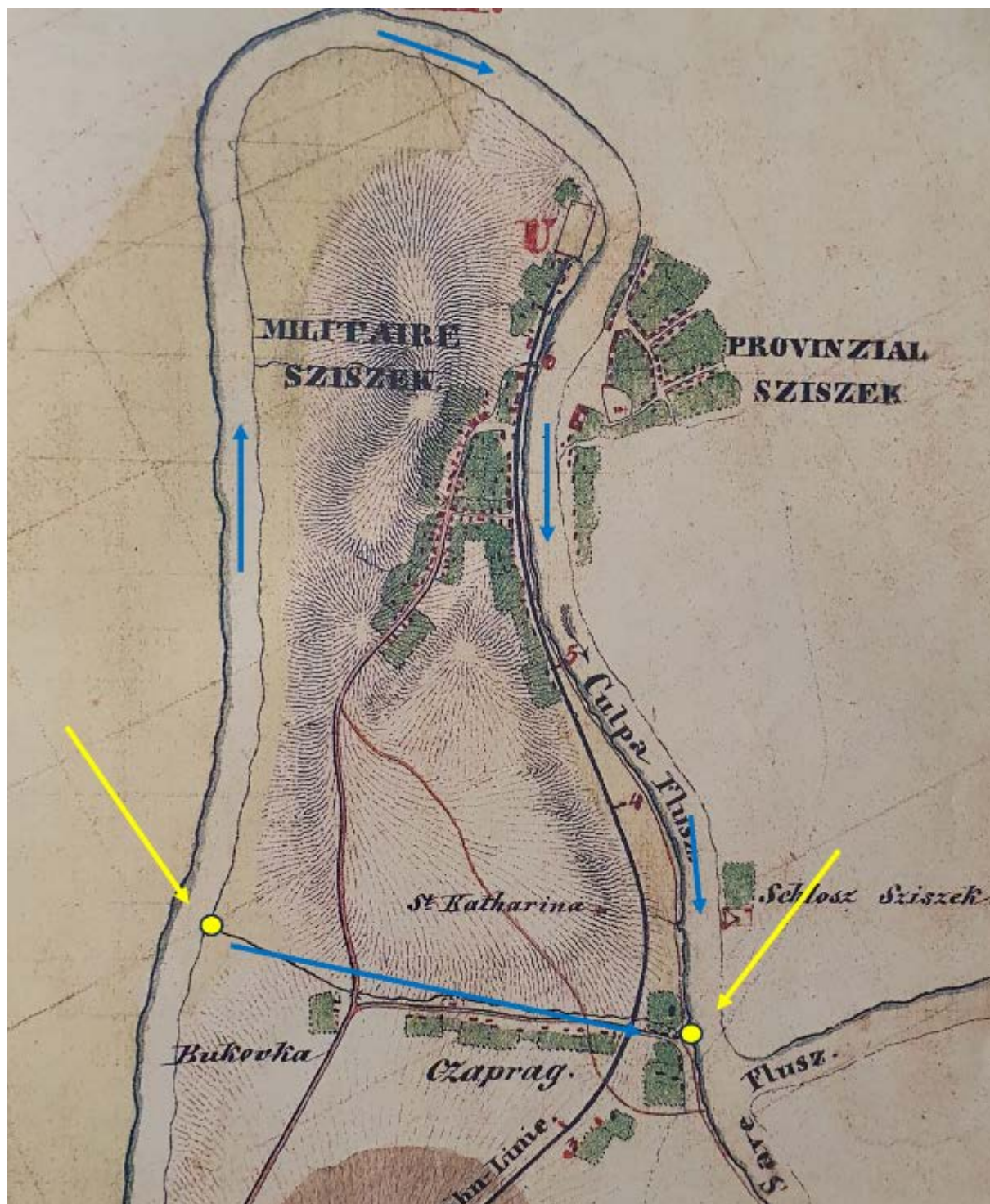
⁸⁴⁴ Preuzeto iz Slukan Altić 2004, 186. Žuti oval istaknut je ovdje.

⁸⁴⁵ Preuzeto iz Slukan Altić 2004, 194. Crveni oval istaknut je ovdje.

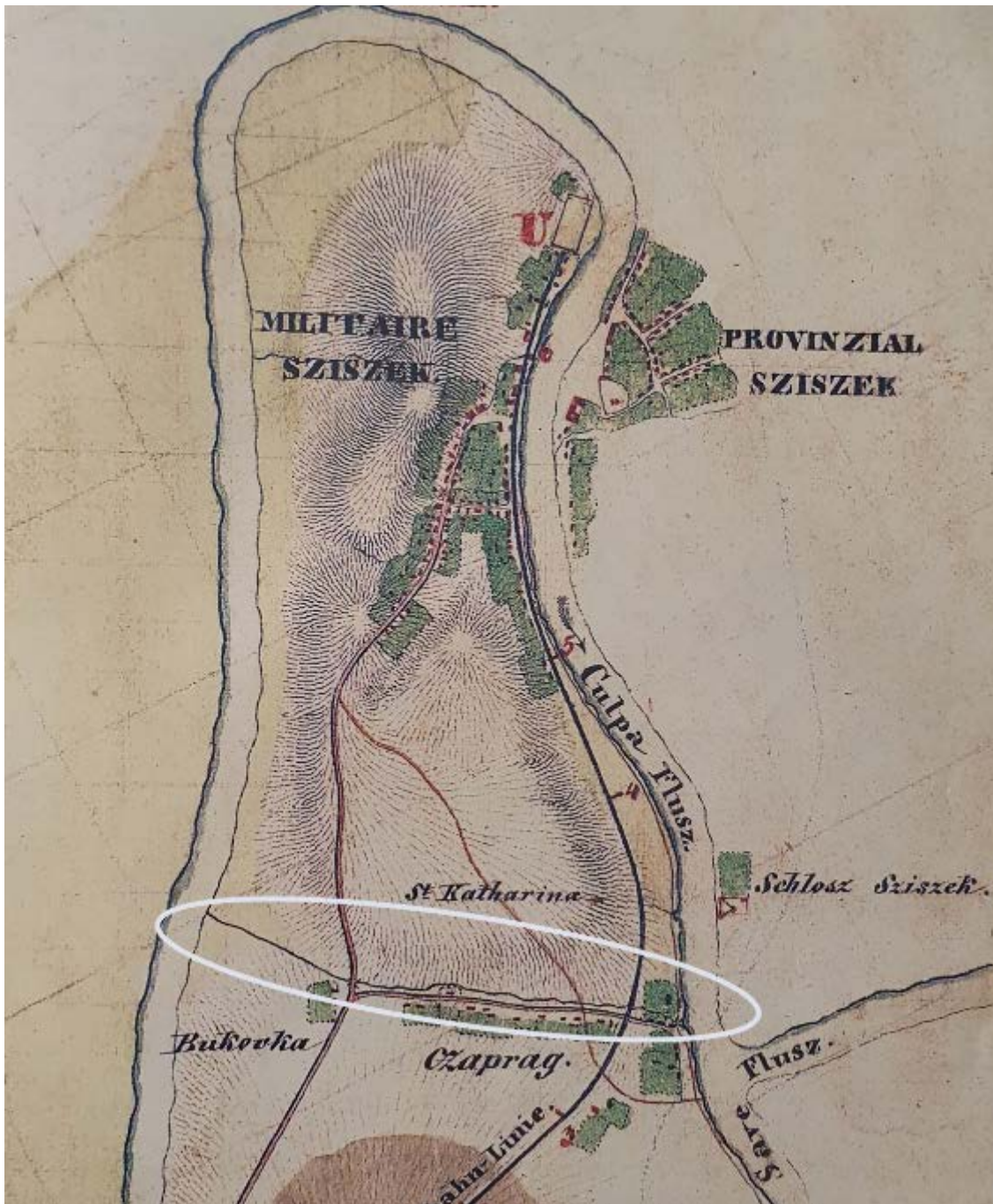
Karta 33. Smještaj obrambenog jarka prema Plinijevim podacima⁸⁴⁶

⁸⁴⁶ Karta Siska iz 1838. godine preuzeta iz Slukan Altić 2004, 179. Ovdje istaknuti crveni krugovi odnose se na dva kupska toka, spomenuta u Plin. Nat. hist. 3.148: Kolapis kod Siscije utječe u Savu *dvama tokovima* i ondje čini otok koji zovu Segestika.

Karta 34. Smještaj obrambenog jarka prema riječima Diona Kasija⁸⁴⁷

⁸⁴⁷ Karta Siska iz 1838. godine preuzeta iz Slukan Altić 2004, 179. Ovdje istaknute žute točke odnose se početak i kraj kanala, navedenog u Dio 49.37.3: *Kolops teče mimo bedema i ulijeva se u nedaleku Savu; danas okružuje cijeli grad jer mu je taj oblik dao Tiberije izgradioši veliki kanal kojim se vraća u vlastiti tok.*

Karta 35. Obrambeni prokop kojeg opisuje Apijan⁸⁴⁸

Ovako definirana lokacija obrambenog jarka predstavlja snažan logički argument u opovrgavanju teze o smještaju *Oktavijanove* Segestike na Pogorelcu. Da je Oktavijan doista napadao Pogorelac, defanzivna barijera udaljena zračnom linijom od gotovo 3,5 km ne bi

⁸⁴⁸ Karta Siska iz 1838. godine preuzeta iz Slukan Altić 2004, 179. Istaknuti bijeli oval označava veliki prokop koji je, zajedno sa rijekom, okruživao Segestiku (App. III. 22).

imala nikakvog smisla. Takva prepreka ima stvarnu učinkovitost samo ako se na njoj nalazi posada spremna braniti je od uništenja ili neprijateljevog prelaska.⁸⁴⁹ Stoga je teško povjerovati da bi Segestani prokopali jarak i ostavili ga nebranjenim, jednako kao što je teško zamisliti da bi ga iskopali u podnožju južne strane brda s namjerom da zaštite grad u podnožju njegove sjeverne strane.

Uostalom, napad na nizinu Pogorelca ne podržava ni pisana građa. Dovoljno je pogledati Apijanov početak opisa opsade:⁸⁵⁰ „Kada se garnizon približio, nisu mogli izdržati pogled na njega, već su zatvorili kapije i u luđačkom bijesu zauzeli položaje na bedemima. Nakon toga je August premostio rijeku i mjesto okružio rovovima i palisadama i, nakon što ih je blokirao, podigao je dvije gomile. Na ove su Segestani često napadali i, kako ih nisu mogli osvojiti, **odozgo** [*ἀνωθεν*] su bacali na njih baklje i vatre u velikim količinama.“ Tijek događaja je ovdje nedvosmislen: rimski dolazak pred gradska vrata → segestansko povlačenje iza bedema → rimska izgradnja mosta i prelazak rijeke → podizanje kontravalacije → povratak na prvotnu obalu rijeke → izgradnja dvaju opsadnih nasipa (gomila) → segestanski napadi na nasipe odozgo.

Ako je Oktavijan došao pred gradska vrata na Pogorelcu, zašto bi imao potrebu prelaziti rijeku i izvoditi opsežne opsadne radove neproporcionalne veličini naselja od nekoliko hektara? Bilo bi dovoljno da se samo utaborio na brdu ili između brda i Pogorelca. Time bi vrlo jednostavno odsjekao i blokirao grad te odande mogao nesmetano napadati njegove bedeme. No prihvatimo li mogućnost da je zbog toliko malenog naselja na Pogorelcu zaista poduzeo sve spomenute radnje, kako onda objasniti da je podigao dva opsadna nasipa – s ciljem doseganja gornje razine bedema – a Segestani su Rimljane i dalje zasipali projektilima s visine (odozgo)? Nije li to ipak jasan pokazatelj da je napad bio usmjeren na grad smješten na prilično povišenom terenu?

Također, ne predstavlja li ovo i dokaz da Oktavijan nije napadao dio grada na lijevoj obali Kupe?⁸⁵¹ Uz činjenicu da je teren na lijevoj obali ravan, pa obrana odozgo ne može biti faktor, znamo i da je Oktavijan s lokalnim poglavarima pregovarao prije prelaska rijeke. Budući da je jedini kopneni prilaz Segestiki bio s južne strane, od Capraga, postaje razvidno da je Oktavijan prešao na lijevu obalu Kupe kako bi kontravalirao upravo to povišeno naselje na desnoj obali koje je pred njim zatvorilo gradska vrata.

⁸⁴⁹ Prvo pravilo vojne inženjerije je da prepreka nije prepreka ako nije branjena.

⁸⁵⁰ App. III. 23. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.

⁸⁵¹ Kako nagađa Radman-Livaja 2020, 193 (u bibliografiji: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.). Vidi gore.

5.1.5. Veličina

Na početku ovog poglavlja upozorio sam da postoji kontrast oko Segestike: u izvorima je vidljivo da je riječ o velikom, moćnom i čuvenom trgovačkom središtu, dok je latenski materijal na desnoj obali Kupe arheologe uputio da tom dijelu grada odrede približno jedan-dva ha površine.⁸⁵² Međutim, takav je prijedlog zaista u prevelikom nesrazmjeru s historiografskom i logičkom perspektivom te se ne može uzeti u razmatranje. Bez obzira na nedovoljnu istraženost, ne postoji scenarij u kojemu bi naselje koje je objedinjavalo trgovački prostor od Alpa do Dunava djelovalo na prostoru od kakvih 100x100 ili 200x200 metara – ti gabariti jednostavno nisu dostatni za trgovinu tolikih razmjera, ne stvaraju potrebu za ekonomskom reorganizacijom prostora (preseljenjem industrije na suprotnu obalu rijeke), niti bi vodećem Rimljaninu toga vremena Segestiku učinili poželjnom opskrbnom bazom pogodnom za rat protiv Dačana i Bastarna.⁸⁵³ Dodatno, ovakva arheološka interpretacija nameće neuvjerljivu te prilično neodrživu konkluziju da je Segestiku zauzimala nesposobna vojska kojoj je već u začetku zahtjevne i ambiciozne kampanje trebalo mjesec dana da s desecima tisuća vojnika osvoji „opskrbnu bazu“ od nekoliko hektara. A to ne može biti slučaj. Ne samo zbog toga što je Segestiku osvajala iskusna pobjednička vojska koja je nepunu godinu ranije na Siciliji potukla moćnog Seksta Pompeja, nego i zato što izvori jasno pišu da je Oktavijan napadao grad koji je bio na ušću nekoliko rijeka, imao jake bedeme i vrlo veliki prokop koji ga je okruživao.⁸⁵⁴ Na predloženu veličinu od jednog do dva hektara to su previše disproporcionalne i neadekvatne prostorne odrednice.

U cjelokupnoj usredotočenosti da se postojanje Segestike na desnoj obali Kupe ograniči samo na Pogorelac, pozornosti je izmaklo nekoliko krucijalnih detalja koji prilično idu u prilog veličini grada, a posljedično anuliraju i mogućnost smještaja naselja isključivo na Pogorelcu. Ponajprije je riječ o stanovništvu. Ostanemo li na postojećim tumačenjima, opravdano se možemo zapitati: 1) u kakvim je nastambama i na koliko katova u visinu, stisnuta na tako malen prostor, živjela populacija dovoljno brojna da mjesec dana gordo odolijeva brojnim rimskim legijama?; 2) kako je svršetkom opsade izgledala prostorna reorganizacija dva hektara Segestike nakon što je zidom odvojen dio grada i u njega bilo smješteno 25 kohorti, odnosno s

⁸⁵² Vidi kartu 28. S nadovezivanjem na argumentaciju iznesenu o položaju Segestike, logično je pretpostaviti da se dio na lijevoj obali Kupe ne treba, u kontekstu Oktavijanovih potreba, pridodavati ukupnoj površini grada zato što nema smisla da bi proizvodni pogoni u većoj mjeri interesirali vojskovođu kojem trebaju provijanti. Oktavijan Segestiku nije odabrao zbog industrije na lijevoj obali, nego zbog lučkih kapaciteta na desnoj obali Kupe. To potvrđuje i Apijanov navod o izgradnji flotile.

⁸⁵³ App. III. 22; Strab. 4.6.10; 7.5.2.

⁸⁵⁴ App. III. 22; Dio 49.37.2; Strab. 7.5.2.

augzilijama i pratećom momčadi barem petnaestak tisuća ljudi?⁸⁵⁵ S druge strane, okrenemo li se povijesnom izvoru i sve povežemo logički, potreba za ovim pitanjima nestaje, a priča dobiva dijametralno suprotnu dimenziju. Apijan piše: „Kada se [Oktavijan] približio, Segestani su odaslali poslanstvo da se raspita što on želi. Odgovorio je da ovdje želi postaviti garnizon i primiti 100 talaca kako bi mogao sigurno koristiti grad kao bazu za operacije u ratu protiv Dačana. (...) Gradski prvaci su pristali, ali običan svijet je bio ljut, ipak pristajući na davanje talaca možda zato što oni nisu bili njihova djeca, već djeca prvaka.“⁸⁵⁶

Grad koji ima više društvenih slojeva i koji može dati stotinu talaca izabranih isključivo iz obitelji u gornjoj klasi nikako ne može biti smješten u močvarnom komadiću Pogorelca. Ako se pokušamo poigrati brojkama, pa pretpostavimo i nagađamo da je bilo stotinu aristokratskih obitelji od kojih je svaka dala jedno dijete za taoca te da je postotak tih obitelji unutar zajednice bio oko 1 %, ukupno dobivamo 10.000 segestanskih obitelji. Neka se svaka segestanska obitelj sastojala od roditelja i samo jednog djeteta, već smo došli do 30.000 stanovnika Segestike. I to najkonzervativnijom procjenom. Lako je moguće i da je Oktavijan propisao stotinu talaca, a da su aristokrati među sobom odredili stotinu obitelji čija će djeca postati rimski taoci, odnosno broj aristokratskih obitelji je mogao biti i veći od sto. Jasno, moglo ih je biti i manje, pa bi neke obitelji dale više od jednog djeteta. To sve zaista može biti slučaj, ali pretpostavka da je među običnim pukom bilo samo jedno dijete po obitelji je malo vjerojatna. Niži slojevi uglavnom imaju više djece i nekako ne djeluje da bi se po tom pitanju Segestiku trebalo promatrati kao iznimku. U ovu pretpostavku čak nisu ni uvršteni potencijalno prisutni robovi.

Kako god pogledali, dobiveni broj stanovnika višestruko nadilazi kapacitete prostora koji se pripisuju Pogorelcu. Iako je konzervativna procjena oko 30.000 stanovnika, ona lako može biti i 20.000, ali i 50.000. Krajnja brojka ovdje zapravo uopće nije presudna – bitno je samo da ona predočava kako onih nekoliko hektara nizine ne predstavlja prikladnu površinu za toliko stanovništvo. Isto vrijedi i za lijevu obalu Kupe. Nema smisla pretpostavljati da je u mlađem željeznom dobu nekoliko desetaka tisuća ljudi odabralo prijeći rijeku i sabiti se, zajedno s gradskom industrijom, unutar procijenjenih desetak hektara. Tada se boravak u novoj močvari – prožet proizvodnom bukom, smradom i industrijskim otpadom – ne bi činio kao posljedica ekonomskog procvata, nego kao preduvjet za izbijanje zaraze zbog narušenih

⁸⁵⁵ App. III. 24. Apijan jasno piše da je garnizon smješten unutar grada koji je bio napadan i osvojen. Ustvrdili smo da je to mogao biti dio samo na desnoj obali Kupe. Iako je veličina pojedinog rimskog logora varirala i ne postoji univerzalna mjera (Goldsworthy 1996, 112.), Richardson 2000, 434 na primjeru Agrikolina pohoda donosi okvirni izračun potrebnog prostora za 15.000 legionara – 28 hektara. Vjerujem da takva brojka, premda samo procijenjena, u ovom kontekstu dovoljno govori sama za sebe.

⁸⁵⁶ App. III. 23. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.

životnih uvjeta. Vjerojatnije je ipak da je cijela stvar morala biti obratna: ekonomski je procvat, s pratećim porastom stanovništva, bogatom naselju smještenom na brdu omogućio da tehnološki prilagodi područje na suprotnoj obali rijeke i ondje izdvoji vlastitu industriju. Dovoljno daleko da ne ometa niti zagađuje gradsku svakodnevnicu.

Da se radilo o velikom, naseobinskom logikom razvijanom središtu, može svjedočiti i postojanje društvene stratifikacije.⁸⁵⁷ Aristokracija i „obični ljudi“ ovdje, doduše, nisu nužno morali biti jedini društveni slojevi – s obzirom na ekonomsku prirodu naselja, valjalo bi pretpostaviti i prilično utjecajan i snažan trgovački sloj. Njegovo bi prisustvo zapravo pomoglo objasniti aristokratsko i pučko razilaženje u stavovima oko suradnje s Oktavijanom. Naime, gradskim bi prvacima (*πρωτεῖοντες*) ustupci prema Oktavijanu svakako osigurali protekciju i daljnji politički primat. To je tipičan rimski *modus operandi*. S druge strane, segestanski su trgovci procijenili da bi njihovo poslovanje s Rimljanima bilo neisplativo. Financijski deficit (manje marže), ali i gubitak trgovinskog monopola zbog otvaranja novog i dokazano lukrativnog tržišta agresivnim italskim mešetarima predstavljali su im preveliki udarac i ugrozu. Stoga su pribjegli očajničkom potezu: što novcem, što prenapuhanim glasinama uspjeli su instrumentalizirati i na svoju stranu pridobiti svjetinu (*δημος*) koja je naočigled Oktavijanu preuzela glavnu riječ, poništila njegov dogovor s gradskim prvacima, zatvorila gradska vrata i otisnula se na put bez povratka.⁸⁵⁸

Oktavijanov je dolazak pod Segestiku, tako djeluje, potaknuo unutarnju političku borbu između klasa koje bi zbližavanjem s Rimom ili politički dobile ili ekonomski izgubile. Čini se da takva previranja nisu ostala nezamijećena: Oktavijan je po završetku opsade postupio neuobičajeno blago i prema domorocima zauzeo *status quo ante bellum*.⁸⁵⁹ Moguće da je to učinio upravo zbog početne kooperativnosti gradskih vlasti, osobno se uvjerivši da sukob nije bio njihov izbor, ali je cjelokupna situacija izmakla njihovoj kontroli. Logično bi bilo pretpostaviti da ih je ponovno instalirao na čelo grada, dok je trgovačkom sloju, odgovornom

⁸⁵⁷ Za razliku od ostatka tadašnje Panonije, u kojoj „stanovnici ne žive u gradovima, već razbacani po zemlji ili u selima prema srodstvu. Nisu imali zajedničkog vijeća niti vladara nad cijelim narodom. Brojali su oko 100.000 ratnika, ali nisu se skupljali u jedno tijelo, jer nisu imali zajedničke vlasti.“ (App. III. 22. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.)

⁸⁵⁸ Izgledna je i mogućnost da je dobar dio stanovništva Segestike uživao financijske blagodati razgranate trgovine. Po takvom bi scenariju gubitak trgovačkog primata u korist italskih trgovaca izravno utjecao na brojne segestanske obitelji koje su na bilo koji način bile uključene u taj gospodarski aspekt. Drugim riječima, obrana prava na trgovački monopol mogla im je biti i jedina preostala opcija, pa nikakva instrumentalizacija nije ni bila potrebna.

⁸⁵⁹ App. III. 24.

za neredu, oduzeo sve dotadašnje privilegije – koje su u zimu 34. pr. Kr. po posljednji puta pokušali povratiti, no u toj im se namjeri ispriječio Fufije Gemin.⁸⁶⁰

Unutarnja društvena diferencijacija pretpostavljala bi i podjelu po mjestu stanovanja, u jasno odvojenim gradskim četvrtima. Bogati trgovci i gradski uglednici vjerojatno nisu dijelili parcele zajedno s običnim pukom. Iako za takvo što u slučaju Segestike nemamo dokaza, vodimo se primjerima koji se protežu i do naših dana. Uostalom, i u gradu Rimu se dobro znalo tko si je tada mogao priuštiti živjeti na Palatinu, a tko na, primjerice, Aventinu. Podjela na rezidencijalne i „radničke“ četvrti oduvijek je naglašavala težnju elite da istakne fizičku odvojenost od običnog puka, jednako kao i veličina i raskoš nekretnine. To automatski podrazumijeva potrebu za dovoljno prostranim terenom na kojem bi takve razlike bile uočljivije. Stoga ne treba očekivati da, uz sve ranije pobrojane argumente, segestanska prostorna organizacija u suštini nije nalikovala tipičnim velikim naseljima u kojima se nalaze površine javne namjene, društvena okupljališta i odijeljene četvrti s definiranim statusnim i financijskim rangom. Tih je nekoliko tisuća obitelji u takvoj društvenoj simbiozi i isprepletenosti moralo negdje živjeti, a kao jedino prikladno mjesto koje odgovara veličinom, položajem i opisima povijesnih izvora ne nameće se nekoliko hektara lijeve obale Kupe ili nizinskog Pogorelca – već 250 hektara brda Novog Siska.

Zaključno, kada sve to prostorno i logički ucrtamo na kartu, dobivamo funkcionalni emporij impozantnih razmjera. Na donjoj su karti istaknuti gospodarski dijelovi grada (luka i industrija), dvije ključne unutarnje komunikacije te obrambeni segmenti. Od glavnih se unutarnjih komunikacija izdvajaju cesta (1) koja je kroz sjeverna gradska vrata (3) povezivala lučku zonu na Pogorelcu (4) s južnim gradskim vratima (3) te most preko Kupe (2), pretpostavljen kao nužan infrastrukturni element,⁸⁶¹ koji je omogućavao interakciju između pogorelačke luke i industrijske zone na lijevoj obali rijeke (5). Obrambeni segmenti sastojali su se od bedema koji prate rubne linije brda (6), početka Dionove „praznine“⁸⁶² (7) utvrđene palisadama i rovovima (*σταυρώμασι καὶ ταφρέμασιν*), obrambenog jarka/kanala na jugu (8) i pretpostavljene citadele (9), postavljene na veliki plato između dva najviša vrha.⁸⁶³ Isprekidanom linijom označena je usjeklina (10) koju danas sačinjava perivoj Viktorovac, a

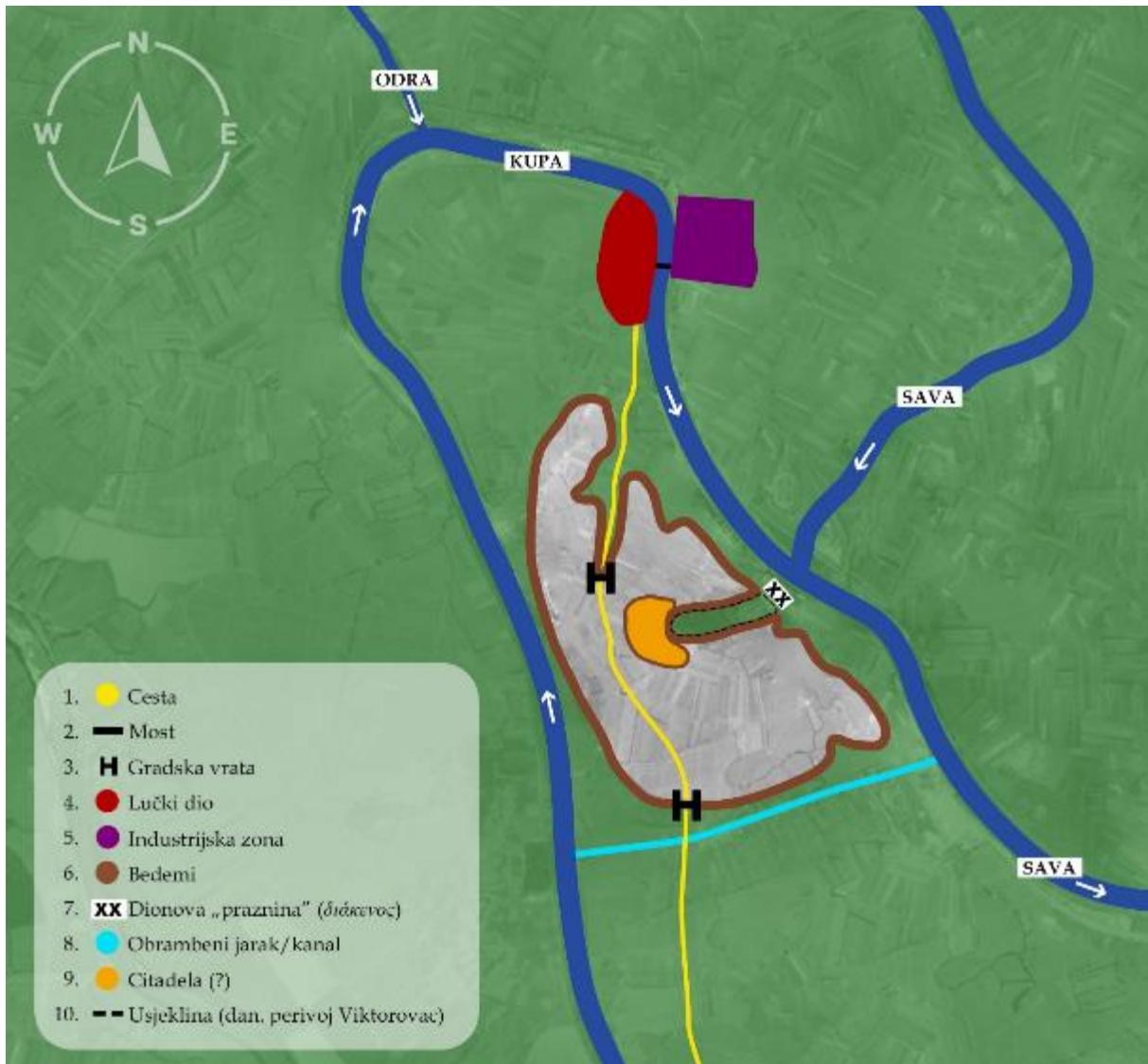
⁸⁶⁰ Dio 49.38.3.

⁸⁶¹ Oko pretpostavljanja mosta sam dvojio jer mi je prvo palo napamet da bi most ometao riječni promet. Međutim, po Kupi nisu plovili visoki brodovi (kao ni danas), pa bi pilotaža bila sasvim zgodno rješenje. Tako bi niski čamci mogli ploviti ispod mosta, a u slučaju nekog višeg plovila, moglo se zaobilazno proći kroz kanal i luci prići Kupom nizvodno.

⁸⁶² Dio 49.37.4. Detaljnije objašnjenje ovog segmenta ponuđeno je u nadolazećoj rekonstrukciji opsade.

⁸⁶³ Postojanje citadele odgovara logici onodobnih utvrđenih središta. Može se pretpostavljati da Segestika u tom pogledu nije bila iznimka u odnosu na Metul (Dio 49.35.3.) ili Promonu (App. III. 26.).

koja je tada mogla biti „praznina“ između dva brda, s riječne strane zaštićena palisadama i rovovima (7).

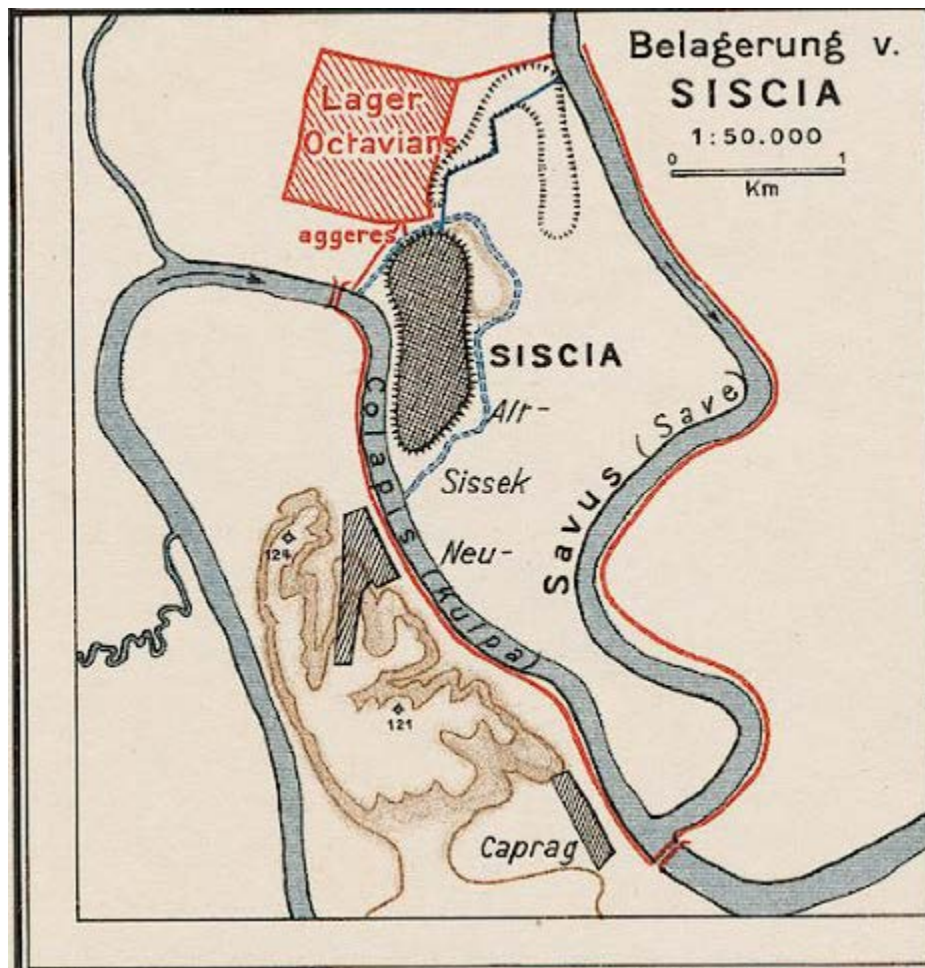
Karta 36. Rekonstrukcija „Oktavijanove“ Segestike⁸⁶⁴

5.2. Rekonstrukcija opsade

Još nam je preostalo objediniti iznesene prostorne pretpostavke s relevantnim podacima iz Apijana i Diona Kasija te ih pokušati uvezati u (koliko je god moguće) koherentan opis opsade. Pritom će svjesno biti izostavljena analiza dosad jedinog pokušaja operativno-taktičke rekonstrukcije Oktavijanova osvajanja Segestike, onog Georga Veitha. Njegova

⁸⁶⁴ Ovu, kao i niže prikazanu kartu 40, prema mojim je uputama izradio Dino Habazin, kojemu ovom prilikom upućujem iskrenu zahvalu.

rekonstrukcija počiva na prostornim i topografskim pretpostavkama koje se bitno razlikuju od ovdje prikazanih, pa bi komparacija i pobijanje njegovih teza samo bezrazložno opterećivali narativ.⁸⁶⁵ Za ukazivanje na nepomirljive razlike u ovom kontekstu dostatno je uputiti na Veithovu kartu, na kojoj je Segestika smještena na položaj kasnije Siscije, dok je Oktavijanov opsadni logor pretpostavljen na današnjem Zelenom Brijegu.

Karta 37. Veithova rekonstrukcija opsade Segestike⁸⁶⁶

Budući da opis opsade postoji u dva izvora, radi preglednosti ih donosim u usporednom tabličnom prikazu:

⁸⁶⁵ Njegova rješenja vidi u Veith 1914, 49-58.

⁸⁶⁶ Preuzeto iz Kromayer i Veith 1924, Röm. Abt. Blatt. 24 (Karte 4: Belagerung von Siscia).

Tablica 6. Izvori o opsadi Segestike⁸⁶⁷

App. III. 23.	Dio 49.37.
<p>Kada se približio, Segestani su odaslali poslanstvo da se raspita što on želi. Odgovorio je da ovdje želi postaviti garnizon i primiti 100 talaca kako bi mogao sigurno koristiti grad kao bazu za operacije u ratu protiv Dačana. Također je tražio i hrane koliko god mu mogu osigurati. Gradski prvaci su pristali, ali običan svijet je bio ljut, ipak pristajući na davanje talaca možda zato što oni nisu bili njihova djeca, već djeca prvaka.</p> <p>Kada se garnizon približio, nisu mogli izdržati pogled na njega, već su zatvorili kapije i u luđačkom bijesu zauzeli položaje na bedemima. Nakon toga je August premostio rijeku i mjesto okružio rovovima i palisadama i, nakon što ih je blokirao, podigao je dvije gomile.</p> <p>Na ove su Segestani često napadali i, kako ih nisu mogli osvojiti, odozgo su bacali na njih baklje i vatre u velikim količinama.</p> <p>Kada su im drugi Panonci poslali pomoć August je postavio zasjedu ovom pojačanju, uništio je dio, a ostale natjerao u bijeg.</p>	<p>[2] Kada je prišao gradu, stanovnici su za trenutak poslušali svoje vođe, te su s njim sklopili mir i dali taoce, ali su poslije zatvorili svoje vratnice i ušli pod opsadu. Jer iako su imali jake bedeme, svoje su sve nade polagali u dvije plovne rijeke.</p> <p>[3] Jedna koja se zove Kolops teče mimo bedema i ulijeva se u nedaleku Savu; danas okružuje cijeli grad jer mu je taj oblik dao Tiberije izgrađivši veliki kanal kojim se vraća u vlastiti tok.</p> <p>[4] Ali u to vrijeme, između Kolopsa s jedne strane, koji teče uz same bedeme, i Save s druge, koja protječe na maloj udaljenosti, postojala je praznina koja je bila utvrđena palisadama i rovovima.</p> <p>[5] Cezar je osigurao da obližnji saveznici načine čamce, te nakon što ih je prevezao preko Istera u Savu, te onim tokom u Kolops, napao je neprijatelja zajednički trupama i brodovima i vodio neke bitke na rijeci.</p> <p>[6] Jer barbari su zauzvrat pripremili neke čamce načinjene od jednog debla, s kojima su ušli u sukob; na taj su način na rijeci ubili Menasa, Sekstovog oslobođenika, zajedno s mnogim drugima, dok su na kopnu hrabro odbili napadače, sve dok se nisu uvjerali da su neki od njihovih saveznika upali u zasjedu i bili uništeni. Tada su izgubili srčanost i popustili su.</p>
<p>App. III. 24.</p>	
<p>Tako su Segestani, nakon što su pretrpjeli sva zla opsade, pali silom tridesetog dana i tada su po prvi puta počeli moliti za milost.</p>	

⁸⁶⁷ Prijevodi preuzeti iz Bilić-Dujmušić 2004, 604-605; 624.

Kombinacija ovih navoda omogućuje definiranje približnog tijeka događaja:

- 1) Oktavijan dolazi do Segestike, pregovara o preuzimanju grada i prima taoce;
- 2) u međuvremenu Savom pristiže njegova riječna flotila;
- 3) Segestani reagiraju na rimsko prisustvo, pregovori propadaju te izbija sukob;
- 4) dolazi do nekoliko riječnih bitaka – u jednoj od njih pogiba Menas;⁸⁶⁸
- 5) aktivna faza opsade započinje podizanjem kontravalacije na južnom prilazu bedemima;
- 6) nakon što je grad odsječen od jedinog kopnenog pristupa (s juga), kreće gradnja mosta kojim će Rimljani prijeći na suprotnu obalu rijeke;
- 7) izgradnjom mosta i prelaskom rijeke nastavljaju se radovi na kontravalaciji;
- 8) dovršetkom kontravalacije grad je potpuno blokiran, a preostali pripadnici segestanske flotile povlače se unutar bedema;
- 9) Rimljani se koncentriraju na desnoj obali rijeke te započinju s izradom opsadnih nasipa;
- 10) Segestani ne uspijevaju protuopsadnim sredstvima spriječiti izgradnju nasipa;
- 11) segestanski saveznici pokušavaju proboj do opkoljenog grada, ali stradavaju u rimskoj zasjedi;
- 12) nepristizanjem pojačanja segestanska obrana napokon popušta te grad pada u rimske ruke.

Iako su ove točke poredane po pretpostavljenom kronološkom slijedu, moguća su manja odstupanja, poput onog između druge i pete stavke. Ipak, zasad ovakav poredak djeluje najuvjerljivije. Usporedimo li Apijanov i Dionov tekst, vidimo da prvi opisuje isključivo kopneni sukob, dok drugi naglasak stavlja mahom na hidrografiju i događaje na rijekama. Po tome bi ispalo da nisu u proturječju, već se međusobno nadopunjuju. Dion Kasije, doduše, i ovdje pokazuje sklonost digresijama – od (Apijanu sličnog) prikaza mirovnih pregovora i segestanskog opredjeljivanja za opsadu, narativ skreće u opis lokalne riječne mreže te potom skače na dolazak Oktavijanovih brodova, riječne bitke i Menasovu pogibiju; naposljetku samo kratko spominje hrabar kopneni otpor i zasjedu saveznicima. No u ovom nam je slučaju svojom nekoherentnošću zapravo učinio uslugu jer ovako imamo dovoljno ključnih podataka da većinu stvari možemo logički posložiti.

⁸⁶⁸ Kronološko obrazloženje riječnih bitaka u ranijoj fazi sukoba vidi u idućem potpoglavlju.

5.2.1. Faza I: riječne bitke i početni rimski juriš

Za početak, valja pretpostaviti da Oktavijanov zahtjev za korištenjem Segestike nije bio previše diplomatski taktičan. Najmoćniji Rimljanin sigurno nije došao u panonsku močvaru nešto zamoliti ili ispregovarati. On je došao zahtijevati. Kako smještaj za svoju vojsku i namirnice za njeno uzdržavanje, tako i djecu kao taoce. Segestanski politički predvodnici tu nisu imali previše manevarskog prostora: pod bedemima im se našla sila koja je nekakvu vrstu pregovora pokrenula čisto da svoju buduću opskrbnu bazu poštedi uništenja. A na Segestanima je bilo da se povinuju milom ili silom. Prilično očekivano, politička elita je odabrala mirovno rješenje – tako bi spasila grad, ali i vlastite pozicije. Narod, s druge strane, nije bio sklon primati ultimatum. Ono što je Rim predstavljao na Mediteranu, Segestika je predstavljala u Panoniji (i malo šire). Glavnu, najveću i najmoćniju zajednicu u regiji – nenaviknutu na autoritete. Stoga im je indignaciju morala izazivati već i sama činjenica da Rimljani nesmetano dolaze pred grad, arogantno diktiraju uvjete dok njihova elita poslušno kima glavom i prihvaća podređeni položaj. No izgleda da su prvotnu srdžbu ipak do neke mjere zatomili – možda zato što su njihovi vođe kao zalag dobrog ponašanja morali dati vlastitu djecu, pa nisu htjeli svjesno raditi protiv njih. Međutim, očito je da je u jednom trenutku cijela situacija bespovratno kulminirala. Premda ne možemo sa stopostotnom sigurnošću utvrditi najsitnije detalje, moguće je ponuditi prihvatljivo rješenje oko uzroka i početne kronologije sukoba (usp. gornje točke 1-5):

➤ (...) Kolops teče mimo bedema i ulijeva se u nedaleku Savu; danas okružuje cijeli grad jer mu je taj oblik dao Tiberije izgradivši veliki kanal kojim se vraća u vlastiti tok. (Dio 49.37.3.)

↓

➤ Cezar je osigurao da obližnji saveznici načine čamce, te dovevši ih (*ἀγαγών*) preko Istera u Savu, te onim tokom u Kolops (...) (Dio 49.37.5.)

↓

➤ (...) običan svijet je bio ljut, ipak pristajući na davanje talaca možda zato što oni nisu bili njihova djeca, već djeca prvaka. Kada se garnizon približio, nisu mogli izdržati pogled na njega, već su zatvorili kapije i u luđačkom bijesu zauzeli položaje na bedemima. (App. Ill. 23.)/ Kada je prišao gradu, stanovnici su za trenutak poslušali svoje vođe, te su s njim sklopili mir i dali taoce, ali su poslije (*μετὰ δὲ τοῦτο*) zatvorili svoje vratnice i ušli pod opsadu. Jer iako su imali jake bedeme, svoje su sve nade polagali u dvije plovne rijeke. (Dio 49.37.2.)

↓

➤ (...) *napao je [Oktavijan] neprijatelja zajednički trupama i brodovima i vodio neke bitke na rijeci.*
(Dio 49.37.5.)

U prvom se navodu podsjećamo na ranije oformljenu pretpostavku kako je veliki kanal kojim se Kolops (Kupa) vraća u vlastiti tok bio pozicioniran na jugu Novog Siska.⁸⁶⁹ U drugom navodu vidimo da je Oktavijanova flotila dovezena upravo kroz taj kanal. Treći navod pokazuje kada su se Segestani odlučili za opsadu: Apijan piše da je to bilo onda kada se približio rimski garnizon, a Dion Kasije da je to bilo nakon početnog dogovora i davanja talaca. Četvrti navod kronološki povezuje drugi i treći: Oktavijanova je flotila prošla kroz veliki kanal prije nego što je izbio sukob i nastupila opsada – *dovevši brodove, napao je neprijatelja.*⁸⁷⁰

To je vrlo znakovito. Sagleda li se Dionov podatak (iz trećeg navoda) u kojem tvrdi da su Segestani „sklopili mir i dali taoce, ali su poslije ušli pod opsadu,“ zajedno s nadolazećom rečenicom u kojoj se, unatoč snažnim bedemima, naglasak stavlja na dvije rijeke kao glavni oslonac obrane, proizlazi zaključak da se Segestani nisu formalno podvrgnuli opsadi sve dok su im rijeke davale nadu, odnosno, sve dok su nad njima imali kontrolu i mogućnost pružanja otpora.⁸⁷¹ U tom smislu „poslije“ (*μετὰ δὲ τοῦτο*) ne djeluje kao puka kronološka sekvenca, nego kao Dionov otklon od glavne pripovjedne linije i narativni prijelaz u inicijalnu fazu sukoba, a koja je prethodila opsadi grada. Takvo tumačenje podržava i struktura njegove nastupajuće digresije: nakon spomena mira i predaje talaca izostaje očekivani opis opsade snažnih bedema, a izlaganje se usmjerava na riječni sustav i detaljna zbivanja na njemu. Tek nakon toga se vraća na sukob na kopnu, ali od prvospomenute opsade na koncu je preostala jedino izjava da su „na kopnu hrabro odbijeni napadači.“

Ovakav se rasplet u velikoj mjeri podudara s Apijanovom slikovitom tvrdnjom: „Kada se garnizon približio, nisu mogli izdržati pogled na njega, već su zatvorili kapije i u luđačkom bijesu zauzeli položaje na bedemima.“ Vidimo da Apijan ne spominje ikakve događaje na rijekama, dok Dion Kasije ne donosi uzrok segestanske promjene odluke o podvrgavanju opsadi. No kada ih spojimo, dobivamo rezultat koji je uklopiv koliko je i logičan: onog časa kada je pristigla rimska flotila⁸⁷² i, naočigled Segestanima, preko Save kroz veliki kanal prošla podno južnog bedema, oplovila kupski meandar te počela zauzimati njihov lučki prostor,

⁸⁶⁹ Ranije je napomenuto da Tiberijevu ulogu u kontekstu ovog kanala više valja promatrati kao nadogradnju ili proširenje dotad postojećeg.

⁸⁷⁰ Glagol *ἄγω* je u aoristu (*ἄγαγον*), što podrazumijeva svršenost radnje. Cf. Senc 1910 (1991), 9, s.v. *ἄγω*: voditi/voziti/vući/donijeti/dovesti.

⁸⁷¹ Pritom ta kontrola i mogućnost pružanja otpora nužno ne pretpostavljaju trajanje kroz duži period.

⁸⁷² Još uvijek bez neprijateljskog statusa.

stvari su se počele otimati kontroli. Segestanima je odjednom postalo jasno da tuđa flotila znači i tuđi transport: Rimljani za odvoz namirnica na Dunav nisu imali namjeru angažirati njih, nego su to namjeravali činiti sami i uz pomoć vlastitih saveznika.⁸⁷³ Iz rimske perspektive, to je bila shvatljiva i razborita odluka. Iz segestanskog gledišta, to je ekonomska smrtna presuda jer na neodređeno vrijeme ne ostaju samo bez vlastite infrastrukture, nego i bez mogućnosti slobodnog korištenja rijeka te bavljena trgovinom⁸⁷⁴ – od kojih žive i prosperiraju. Paralelno ili neposredno nakon prolaska flotile, s juga se primicala i Oktavijanova vojska predviđena za smještaj unutar grada – ona ista vojska koju su sada već potpuno bijesni Segestani ugledali s bedema i pred njom zatvorili južna gradska vrata.

Dionove riječi da je Oktavijan neprijatelja *napao zajednički trupama i brodovima* mogu upućivati upravo na ovaj trenutak. S jedne strane, *napad trupama* (prije opsade) može implicirati da su Rimljani netom zatvorena gradska vrata prvo pokušali osvojiti jurišom, ali su Segestani na kopnu *hrabro odbili napadače*.⁸⁷⁵ S druge strane, rimska flotila koja je već pristigla do luke na Pogorelcu u nekom trenutku doznaje da na jugu poluotoka njihovi suborci nemaju pristup u grad,⁸⁷⁶ što ujedno znači i da je ona sama u poluokruženju jer su *barbari zauzvrat pripremili čamce (...) na kojima su ušli u sukob*. Stoga joj nije preostalo drugo nego ući u bitku na rijeci kako bi se suprotstavila segestanskoj flotili i da bi se eventualno Kupom pokušala probiti do vlastite vojske koja se nalazila nizvodno. No, potonji je scenarij (proboj Kupom) manje izgledan zato što bi pretpostavljao previše riskantan pothvat prolaska mimo segestanskih bedema s kojih bi mogla biti zasuta salvama projektila.⁸⁷⁷ Čak bi i plovidbom uz suprotnu kupsku obalu još uvijek ostala u dometu projektila jer je Kupa i u antici vjerojatno bila sličnih dimenzija (širine manje od 100 m).⁸⁷⁸ Možemo, naravno, pretpostavljati i da je segestanska flotila napala prva jer bi njena početna inicijativa dobro odgovarala „bijesu“ iz izvora.

Vjerojatno bi riječne bitke kronološki valjalo smjestiti baš u ovu najraniju fazu sukoba. Iako se one spominju tek pred kraj Dionova izvještaja o opsadi Segestike, logički ih ne bi trebalo pretpostavljati u kasnijem tijeku borbi kada je kontravalacija već bila dovršena, a

⁸⁷³ Tako piše i u App. III. 22: *καὶ αἱ νῆες ἐν τῷ Σάφῳ Καισαρίῳ ἐγγίνοντο, αἱ ἐς τὸν Δανούβιον αὐτῷ τὴν ἀγορὰν διοίσειν ἔμελλον.* / “Cezar [Oktavijan] je dao napraviti brodove na Savi kako bi mu donosili snabdijevanje na Dunav.” Prijevod: Bilić-Dujmušić 2004, 604. Usto, saveznici koji su dali brodove mogli su ujedno biti i segestanski ljuti rivali, što je ove moglo samo dodatno razjariti.

⁸⁷⁴ Iako je to samo pretpostavka, prilično odgovara uzrocima segestanske drastične promjene raspoloženja prema Rimljanima.

⁸⁷⁵ Dio 49.37.6. Slično na primjeru Promone misli i Bilić-Dujmušić 2004, 495.

⁸⁷⁶ Možda su to „doznali“ na najizravniji mogući način – tako što su ih Segestani u tom trenutku napali.

⁸⁷⁷ Otuda i spomen poluokruženja. Bili su odsječeni od vlastite vojske jer joj zbog opasnosti s obližnjih bedema nisu mogli prići.

⁸⁷⁸ O Kupa u antici vidi Durman 1992, 120-121.

opsada došla do vrhunca. Primarno iz dva razloga: prvi je isti kao i u prethodnom paragrafu – Kupa je nedovoljno široka, pa bi ratnici u čamcima bili izloženi, kako segestanskim projektilima s desne obale rijeke, tako i rimskim plotunima s kontravalacionih linija na suprotnoj lijevoj obali; drugi razlog leži u tijeku opsade – dovršetkom kontravalacije na lijevoj obali Kupe, Rimljani počinju s izgradnjom opsadnih nasipa na desnoj obali: riječna bitka tada ne bi imala smisla jer bi svim preostalim segestanskim borcima bio potpuno onemogućen pristup gradu te se s rijeke ne bi mogli povući unutar njegovih već opkoljenih bedema.

Lokaciju tih bitaka bi vjerojatno imalo smisla postaviti na meandar oko sjevernog dijela poluotoka, na riječni tok u dužini od maksimalno tri kilometra.⁸⁷⁹ Takva pretpostavka obuhvaća prostor koji pruža dovoljno mogućnosti za manevre i udare objema flotilama, a sa svih je strana dostatno udaljen od bedema s kojih Segestani svojim ratnicima ne bi mogli efikasno pružati podršku projektilima. Možda se ne mora nužno raditi o tome da s bedema Segestike nije postojao dovoljan domet – može se jednostavno uzeti u obzir činjenicu da je distanca među sukobljenim stranama bila premala, pa bi se podrška suborcima lako mogla pretvoriti u stradavanje od „prijateljske vatre.“

⁸⁷⁹ Bitka se mogla odvijati i u svega nekoliko desetaka ili stotina metara, ali unutar prostora od 3 km (vidi kartu 38).

Karta 38. Pretpostavljeni prostor riječnih bitaka

O trajanju, izgledu i tijeku riječnih bitaka može se samo nagađati. Nemamo nikakvih opipljivih detalja za koje se možemo uhvatiti. Svaki bi pokušaj rekonstrukcije mogao biti preispitan bilo kojim drugim prijedlogom, stoga mislim da nema potrebe izmišljati jednu verziju čisto radi ispunjavanja forme. Jedino što znamo jest da su Segestani pružili zapažen otpor, da su koristili monoksile⁸⁸⁰ te da su u bitci ubili i jednog od Oktavijanovih zapovjednika, Menasa.⁸⁸¹ Eventualno se može iznijeti pretpostavka da se sukob mogao protegnuti na dva ili

⁸⁸⁰ Čamce izrađene od jednog komada drveta. O nekoliko pronađenih primjeraka u Kupi u Sisku vidi u Škrgulja 2018, 59-74.

⁸⁸¹ U historiografiji se pojavila pretpostavka da Menasova pogibija nije bila slučajna, nego da je mogla biti rezultat djelovanja Agripe ili Oktavijana. Takvo se tumačenje temelji na tvrdnji da je Menas, kao „notorni izdajnik“, mogao ponovno promijeniti stranu i prijeći Antoniju. Kao dodatni argument navodi se i činjenica da ga Apijan (Oktavijan) u opisu opsade Segestike uopće ne spominje, odnosno, da ga namjerno prešućuje zbog potencijalno nezgodnih detalja koji bi mogli potaknuti daljnja pitanja. Tu je tezu na više mjesta iznijela Šašel Kos (1997, 195; 2005, 440; 2012, 100.), a kao mogućnost ju je prihvatio i Radman-Livaja 2020, 194-195 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja, 2020.). Međutim, takva se nagađanja ne mogu potkrijepiti antičkim izvorima, u kojima ne postoji ni izravna ni neizravna

tri dana, odnosno, do trenutka u kojem rimski kontravalacijski radovi još nisu uznapredovali previše blizu tom dijelu bojišnice.⁸⁸² Tada su pripadnici segestanske flotile mogli uvidjeti kako im prijete opasnost od odsijecanja te su odustali od daljnjih riječnih bitaka i pridružili se sugrađanima na bedemima u iščekivanju glavnog kopnenog napada. Rimska je flotila, naprotiv, tim činom konačno bila deblokirana.⁸⁸³

Vjerojatno se u isto vrijeme, pod južnim bedemima Segestike nekoliko kilometara dalje, odvijao uobičajeni metež pred inicijalni juriš. Pristigli legionari namještali su opremu, centurioni su ih raspoređivali u prikladan poredak, a Oktavijanov je stožer ubrzano vršio operativno-taktičke procjene kako sa što manje gubitaka izvršiti udar na snažno utvrđeni grad na povišenom terenu s vodenim jarkom kao preprekom. Ovnove, opsadne kule, artiljeriju i ostala popratna oruđa trebalo je tek dovući iz pozadine ili izraditi na licu mjesta – to je opravdano pretpostaviti jer izvor nalaže da Oktavijan do Segestike dolazi bez neprijateljskih namjera, odnosno, samo s garnizonom predviđenim za smještaj u gradu.⁸⁸⁴ Ostatak legija bio je nešto iza ove prethodnice, moguće zato da Segestani sve ne shvate kao provokaciju. Kada se ipak pokazalo da se situacija neće moći mirno riješiti, kuriri su požurili obavijestiti pozadinske trupe, a prisutne su jedinice dotle pokušale osvojiti grad. No, problem je bio u tome što je najtvrdi grad Panonije kopneni napad mogao očekivati isključivo s ovog mjesta, što bi značilo da su upravo na južnim bedemima bile i najkvalitetnije fortifikacije. Malobrojne i za opsadu nepripravne nazočne snage iz tog razloga nisu ostvarile nikakav uspjeh.

Usudio bih se pretpostaviti da su u tom vremenu do Oktavijana pristigle i vijesti o riječnim bitkama na meandru. Kako je već konstatirano da se rimska flotila nije mogla povući prema Oktavijanu, tako se može zaključiti da se ni on nije mogao probiti prema njima. Stoga bi se moglo povezati da je ovaj nepripremljeni početni juriš bio motiviran i potrebom za rastezanjem segestanske obrane, odnosno usporednim napadom s juga, kako bi se na bedemima angažirale snage koje bi se inače mogle prebaciti na pogorelačko bojište. To bi bio logičan postupak, budući da su se u ovoj prvoj fazi sukoba Rimljani neplanirano našli u dvije

naznaka o nasilnoj smrti organiziranoj s rimske strane. Nadalje, već je ranije istaknuto da Oktavijan u svojim spisima, a koje je koristio Apijan, sustavno izbjegava spominjati neuspjehe vlastitih zapovjednika: kao što ne spominje Menasa koji je poginuo u bitci, tako prešućuje i Fufija Gemina koji je tijekom segestanske pobune preko zime – doduše kratkotrajno – izgubio kontrolu nad gradom. Razlozi Menasova prelaska u Oktavijanove redove, kao i njegova uloga u Oktavijanovu usponu, razrađeni su u Brezak 2020 i Brezak 2025; vidi i gornje potpoglavlje *Oktavijanovi zapovjednici*.

⁸⁸² Iz toga bi proizlazilo da su Segestani u riječnim bitkama stajali dobro sve dok se rimske kopnene i riječne snage nisu spojile.

⁸⁸³ Moguće je pretpostaviti i da je ljudstvo rimske flotile, suočeno s nadmoćnijim Segestanima, već nakon prvih riječnih sukoba napustilo čamce te se s rijeke povuklo u okolne šume i močvare (današnji Zeleni brijeg), čekajući dolazak kopnene vojske.

⁸⁸⁴ App. III. 23.

paralelne bitke bez međusobnog operativnog dodira. Flotila je tu, dakako, bila u nepovoljnijem položaju jer je trebala na sebe primiti udar i izdržati do spajanja snaga. S druge strane, legije na južnoj strani morale su biti u bliskom dodiru s neprijateljskim linijama i zadržavati ih sve dok ne pristignu pozadinska pojačanja. Tek je dolaskom ostatka vojske odnos snaga promijenjen te je tada mogla nastupiti sljedeća faza – s ciljem deblokade flotile i potpune blokade grada.

5.2.2. Faza II: opsadni radovi i blokada grada

Ovaj segment oslanja se na Apijanove riječi da je Oktavijan nakon segestanskog zatvaranja gradskih vrata *premostio rijeku i mjesto okružio rovovima i palisadama*.⁸⁸⁵ Naravno, treba odmah naglasiti da je ovo samo sažetak cijele akcije i da Rimljani sigurno nisu po segestanskom odbijanju juriša odmah krenuli s izgradnjom mosta preko rijeke. Najprije su se trebali osigurati od neprijateljskog ispada iz grada, stoga su liniju kontravalacije postavili sučelice južnom bedemu, van dometa neprijateljskih projektila.

Kontravalacija je, uz praktičnu, imala i psihološku svrhu. Naime, kako smo pretpostavili, rimski je početni juriš bio odbijen bez većih obrambenih napora. Moguće da su Segestani prvotno bili osokoljeni time što su pod bedemima vidjeli svega nekoliko tisuća ljudi. Kada su ih uspjeli spriječiti u provaljivanju u grad, možda su se i „uzoholili“ (*φρονηματος*).⁸⁸⁶ No dolazak ostalih legija iz pozadine ubrzo ih je uvjerio u moć sile kojoj su stali na žulj. Sada im je u vidokrugu bilo nekoliko desetaka tisuća ljudi u istovjetnoj opremi koji su u urednom poretku u nekoliko sati izgradili vojni logor savršenog unutarnjeg rasporeda i imponantnih dimenzija. Segestani su sa svojih bedema svjedočili izrastanju novog grada čiji su jedini stanovnici bili naoružani disciplinirani profesionalci s jasno uspostavljenom hijerarhijom. Već su tog, a možda i idućeg, dana vidjeli kako ih ti isti profesionalci, ponovno s nezamislivom učinkovitošću odsijecaju od ostatka svijeta linijom rovova i palisada. I ne manje pogubno za moral, kako je za rimsku pohodnu infrastrukturu temeljna građa bila drvo, segestanski je južni horizont gotovo preko noći prestao pružati pogled na nepregledne krošnje panonskih hrastova.⁸⁸⁷ Umjesto stoljetnih šuma, sada su u bližoj okolini bile samo ogoljene i očišćene ledine, tako da su Segestani nemilo spoznali rimsko prisustvo na vratima Panonije. Postali su bolno svjesni da su upravo oni na udaru takve vojske.

⁸⁸⁵ App. III. 23.

⁸⁸⁶ App. III. 22.

⁸⁸⁷ O šumama u antičkoj Panoniji vidi Parat 2018, 16-28.

Po dovršetku kontravalacije na desnoj obali Kupe, Rimljani su pristupili izgradnji mosta i prijelazu na suprotnu obalu rijeke. Iz izvora ne razaznajemo je li rijeka prvo premoštena istočno ili zapadno od grada,⁸⁸⁸ no to u konačnici nije presudno za rekonstrukciju, budući da je grad ionako naposljetku bio okružen sa svih strana. Ako bismo, polazeći od južnog bedema, slijedili smjer kazaljke na satu, onda bi kontravalaciju bilo logično postaviti današnjom linijom Podjarek (ispod južnog bedema) – rijeka Kupa – Staro Pračno – rijeka Odra – Zeleni Brijeg – Stari Sisak – Gradski stadion – Stari grad – rijeka Kupa – Podjarek.⁸⁸⁹ Uz opsadne radove, valjalo bi pretpostaviti i izgradnju četiriju mostova (jednog preko Kupe i Odre, dva preko Save)⁸⁹⁰ te uspostavu barem triju opsadnih logora: na cesti koja prema jugu izvodi od grada, kod ušća Odre u Kupu i na mjestu buduće Siscije.⁸⁹¹ Dio flotile je nakon angažmana u riječnim bitkama mogao nadzirati ušće Kupe u Savu, odnosno, savski nizvodni pravac, a dio je mogao biti ostavljen na Pogorelcu kako bi, zajedno s pristiglim legionarima, sprječavao segestanski pristup luci. Na ovaj bi način Segestika bila potpuno odsječena od dijelova grada van bedema (luke i industrijske zone),⁸⁹² kao i od svih pet komunikacijskih puteva: ceste prema jugu,⁸⁹³ Kupe, Odre i Save uzvodno te Save nizvodno.

Sudeći po primjeru Titove opsade Jeruzalema 70. po Kr., četiri su legije⁸⁹⁴ mogle podići kontravalaciju od 39 stadija (oko 7,3 km) za samo tri dana.⁸⁹⁵ Cezarovih je deset legija 52. pr. Kr. pod Alezijom pak podiglo kontravalaciju od 11.000 koraka (16,5 km) i cirkumvalaciju od 14.000 koraka (20,7 km) u manje od mjesec dana, odnosno prije nego što je opkoljenom Vercingetorixu ponestalo jednomjesečnih zaliha žita.⁸⁹⁶ Iz toga proizlazi da je Titova vojska dnevno u prosjeku podizala oko 2,4, a Cezarova vojska oko 1,4 km bedema. Za Segestiku je,

⁸⁸⁸ Možda je, što mi se čini izglednim, istovremeno premoštena na obje strane.

⁸⁸⁹ Vidi niže kartu 40 (u *Zaključku*).

⁸⁹⁰ Mostovi su pretpostavljeni po onodobnoj hidrografskoj situaciji (vidi na karti iz prethodne bilješke). Prvi most preko Save po tome bi se nalazio na samom ušću s Kupom (pretpostavljenom uz današnji Gradski stadion), a drugi nizvodno, u ravnini s kontravalacijom ispod južnog bedema (današnji Podjarek). Naravno, ne možemo znati jesu li u pitanju bili čvrsti mostovi (poput Cezarova na Rajni) ili tek pontoni od povezanih čamaca.

⁸⁹¹ Po toj bi logici logor na Podjarku kontrolirao južni, jugozapadni i jugoistočni dio kontravalacije, onaj na ušću Odre zapadni, sjeverozapadni i dijelom sjeverni dio, dok bi „siscijanski“ logor nadzirao preostali dio sjeverne linije, zajedno sa sjeveroistočnim i istočnim sektorom.

⁸⁹² I ono najvažnije, bila bi odsječena od pristupa vodi.

⁸⁹³ Današnja trasa Petrinjske ulice prema Mošćenici i Petrinji.

⁸⁹⁴ V., X., XII. i XV. legija: Josephus, *BJ.* 5.1.6 (§§41-42): 5.6.4 (§282).

⁸⁹⁵ Josephus, *BJ.* 5.12.2 (§§508-509). U istom poglavlju, nekoliko rečenica ranije (§§502-503), piše da je gradnja išla tako brzo jer je u pitanju bilo nadmetanje među postrojbama, inspirirano „božanskim poletom“ (*ὄρμη δαιμόνιος*).

⁸⁹⁶ Caes. *Bell. Gall.* 7.69; 71; 74. Fields 2014, 61 navodi kako su britanski Kraljevski inženjeri (*Royal Engineers*) eksperimentalnom arheologijom došli do zaključka da je (u idealnim uvjetima) za izradu 300 m Cezarova kontravalacijskog bedema oko 300 legionara trebalo raditi desetak dana po deset sati dnevno.

doduše, teško primijeniti takvu matematiku, s obzirom na to da su okolnosti (reljef, raspoloživost drvene građe, ispadi opkoljenih, umor, a vjerojatno i broj ljudi) drugačije, pogotovo u odnosu na Titov primjer.⁸⁹⁷ No ovi nam obrasci ionako služe čisto kao referentni okviri unutar kojih možemo pokušati donijeti nekakve pretpostavke.

Po gore predloženoj varijanti, linija kontravalacije oko Segestike bila bi duga oko 11,5 km (62 stadija/7770 koraka).⁸⁹⁸ Teren je ravničarski, tlo na dijelovima močvarno, prelazak prirodnih prepreka (rijeka) i raskrčivanje zemljišta za rimsku inženjeriju ne predstavljaju prevelik napor, a sav se potreban materijal (drvo, šljunak, zemlja) u beskonačnoj količini nalazi *in loco*. Premda nemamo dokaze, moguće je očekivati da je pod Segestikom bilo više od četiri te manje od deset legija.⁸⁹⁹ Za razliku od Alezije, nemamo zabilježenih ispada iz grada i napada na opsjedatelje, pa možemo pretpostaviti i da Oktavijanovi opsadni radovi nisu imali većih zastoja.⁹⁰⁰ To bi bilo u skladu s ranijom tvrdnjom o učinkovitosti njegovih legionara – južna kontravalacija je bila zgotovljena prije nego što su Segestani uspjeli organizirati protunapad, dok na ostalim sektorima naknadni ispadi nisu bili mogući jer su se radovi odvijali na suprotnoj obali rijeke, a strme padine brda (to jest, mjesta na kojima nije bilo Rimljana) nisu dozvoljavale pristup rijeci i njeno prelaženje. Stoga bi nekakva proizvoljna računica mogla nalagati da je na ovako povoljnom terenu 30.000-40.000 legionara neometano, s građom nadohvat ruke, kontravalaciju moglo dovršiti za svega dva do tri dana. A logično je pomisliti i da su radovi na istočnom i zapadnom sektoru tekli usporedno, odnosno da je postavljanje južne kontravacione linije omogućilo da se rijeku istodobno prijeđe u oba smjera te poput kliješta zatvori grad zajedničkim susretom na sjevernom sektoru. Tako bi nam preostala još gotovo četiri tjedna da se izgrade opsadni nasipi te silom osvoji sada potpuno odsječen grad.⁹⁰¹

⁸⁹⁷ Josephus, *BJ*. 5.12.4 (§523); 6.1.1 (§5) bilježi da su Rimljani posjekli sva stabla u krugu od 90 stadija (preko 16,5 km) oko Jeruzalema. Naravno, toliku su udaljenost trebali prijeći zbog pustinskog i polupustinskog okoliša koji, za razliku od gustih panonskih šuma (*App. Ill.* 22.), nije toliko obilovao drvećem.

⁸⁹⁸ Može se pretpostaviti i da je dodatan kilometar kontravalacije podignut na sjevernoj strani Novog Siska, između sjevernih vrata i luke, ali tek nakon što je linija kontravalacije odsjekla sve komunikacijske pravce na lijevoj obali rijeke. Međutim, na tom dijelu ne bih pretpostavljao rimski opsadni logor, već eventualne utvrde (*castella*), slično kao i u Cezarovom primjeru pod Alezijom (*Caes. Bell. Gall.* 7.69.): *Castra opportunis locis erant posita ibique castella viginti tria facta, quibus in castellis interdum stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret: haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.* / „Logori su bili postavljeni na prikladnim mjestima, a ondje su podignute dvadeset i tri utvrde. U tim su se utvrdama danju postavljale straže kako ne bi došlo do kakva iznenadnog ispada, dok su se noću držale uz pomoć straža i jakih posada.“ (preveo autor)

⁸⁹⁹ U usporedbi s Titovim, odnosno Cezarovim snagama.

⁹⁰⁰ Alezija: *Caes. Bell. Gall.* 7.70; 73. Što se tiče Jeruzalema, prema Josipu Flaviju, pri izgradnji kontravalacije nije došlo do ispada branitelja. No Židovi su prije toga kontinuirano napadali rimske opsadne nasipe unutar grada [npr. Josephus, *BJ*. 5.11.4-6 (§§466-490)], što je Tita i potaknulo na odluku o kontravaliranju.

⁹⁰¹ *App. Ill.* 24 piše da je Segestika pala tridesetog dana.

5.2.3. Faza III: rimski opsadni nasipi, segestanski ispadi i pad grada

Posljednju fazu opsade izvori obrađuju poprilično šturo. Jedino što znamo jest da su Rimljani podigli dva opsadna nasipa (*δύο χώματα*) koji su neuspješno napadani raznim raspoloživim sredstvima, da su postavili zasjedu savezničkom pojačanju i da je nepristizanje pojačanja, prema Dionu Kasiju, u konačnici presudilo segestanskom pružanju otpora.⁹⁰²

Budući da se opsadni nasipi koriste prvenstveno pri napadu na bedeme, očito je kako su Rimljani dovršetkom kontravalacije ponovno prešli na desnu obalu Kupe.⁹⁰³ Glavno je pitanje gdje u rekonstrukciji postaviti ove nasipe jer postoji nekoliko logičnih rješenja:

- 1) oba nasipa podignuta su s najšire južne strane;
- 2) jedan je podignut na jugu, drugi od lučke strane na sjeveru;
- 3) jedan je podignut kod Dionove *praznine koja je bila utvrđena palisadama i rovovima*,⁹⁰⁴ a drugi s južne strane grada.

Ad 1:

Južna strana, na kojoj je podignuta prva linija kontravalacije, bila je prilično široka manevarska prostorija (oko 1900 m) pogodna za manevre većeg broja postrojbi, a ujedno i pristupačna ravnica (površine oko 600 ha) s koje se vrlo lako i s male udaljenosti moglo nabavljati svu potrebnu građu za izradu nasipa. Iako su na toj strani, pretpostavljeno, bile najtvrđe gradske fortifikacije ispred kojih je protjecao i riječni kanal, upravo je širina manevarske prostorije omogućavala grupiranje dovoljno velikih snaga da zatrpaju kanal (to jest, njegove dijelove) i potom paralelno grade oba nasipa.⁹⁰⁵ Koncentrirani napad najjačim snagama prisilio bi malobrojnije branitelje da najveći dio efektivna angažiraju na obrani najutvrđenije točke, dok na ostatku obrambene linije ne bi preostalo dovoljno raspoloživih trupa. Tako bi u slučaju jakog otpora na južnoj strani Rimljani u bitku samo trebali uvesti rezervu, istovremeno napasti na nekom drugom sektoru i time rastegnuti obrambene snage.⁹⁰⁶

Ad 2:

Drugo je rješenje vrlo blisko završnoj rečenici prvog. Istodobno se podižu dva opsadna nasipa na suprotnim stranama bojišnice kako branitelji na previše napregnutim linijama obrane ne bi mogli pružiti dovoljno snažan otpor. Ili u ovom slučaju, kako snažan otpor ne bi mogli pružati dovoljno dugo. Pri tome bi nasip na sjevernoj strani napadačima mogao

⁹⁰² App. III. 23; Dio 49.37.6.

⁹⁰³ Zato što su ondje, razumljivo, bili bedemi.

⁹⁰⁴ Dio 49.37.4.

⁹⁰⁵ Primjere izgradnje dvaju paralelnih nasipa pružaju Cezar pri opsadi Avarika (Caes. Bell. Gall. 7.17-28.) te Oktavijan pod Metulom (App. III. 19.).

⁹⁰⁶ Kao što je Oktavijan to učinio u opsadi Metula (App. III. 19.).

predstavljati nešto veći logistički izazov od onog na jugu, čisto zbog toga što bi se dio građe možda morao dovlačiti preko vodene prepreke. Ipak, ne treba pretpostavljati da bi to znatnije utjecalo na dovitljive rimske inženjere.

Ad 3:

U ovoj bi varijanti jedan nasip bio podignut na južnoj strani grada,⁹⁰⁷ dok bi se drugi mogao smjestiti blizu položaja kojeg Dion Kasije doslovno opisuje kao utvrđenu „prazninu“ (*διάκενος*) kraj Kupe i Save. Počnemo li ovaj položaj tražiti preko modernih karata, kao jedina moguća lokacija nameće se i danas slabije naseljen dio južno od Starog Siska, oko Gradskog stadiona (između Kupe i Save).⁹⁰⁸ Međutim, to nije najsretnije rješenje jer na takvim kartama, logično, u obzir nisu uzeti položaji onodobnog ušća (a time i rijeke Save) i bedema (na desnoj obali Kupe), kao ni Dionova perspektiva koja nije mogla biti ptičja. No seciramo li Dionovu rečenicu („Ali u to vrijeme, između Kolopsa s jedne strane, koji teče uz bedeme, i Save s druge, koja protječe na maloj udaljenosti, postojala je praznina koja je bila utvrđena palisadama i rovovima.“)⁹⁰⁹ u svjetlu ranije iznesenih prostornih pretpostavki, pojavljuje se prihvatljiva solucija koja omogućuje da se njegov opis tadašnje hidrografske i geografske situacije prilično skladno poveže s današnjim stanjem na terenu.

Ako ostanemo pri logičnoj pretpostavci da su gradski bedemi bili na obroncima brda, a ušće nešto južnije od Gradskog stadiona,⁹¹⁰ onda bi se jedino mjesto gdje Kupa teče uz bedeme, a da joj je Sava na kratkoj udaljenosti, moglo nalaziti na početnoj liniji današnje (vrlo duge) Lađarske ulice.⁹¹¹ Ta ulica kreće od današnjeg Starog mosta, smještenog točno na početku nizinskog dijela Novog Siska (Pogorelac), odnosno u podnožju brda. Na kraju nizine i početku uzvisine pretpostavljen je početak segestanskih bedema koji se s te strane prostiru dalje prema jugu, prateći tok Kupe. Sasvim prikladno, na toj trasi (oko 900 m nizvodno od Starog mosta) i danas postoji praznina. Ona predstavlja istočni (ili „donji“) pristup perivoju Viktorovac, na čijem se zapadnom (ili „gornjem“) kraju nalaze dva najviša vrha Novog Siska – Bolničko brdo i Viktorovac. Iako je ovo danas pitom i uređen krajolik, u geografskom je

⁹⁰⁷ Južna strana se u svim scenarijima nekako čini kao sigurna opcija za barem jedan od nasipa jer je Rimljanima nudila najviše manevarskog prostora.

⁹⁰⁸ Na taj ga teren, bez spominjanja Gradskog stadiona, smješta i Radman-Livaja 2020, 194 (u bibliografiji pod: Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020.).

⁹⁰⁹ Dio 49.37.4: *τότε δὲ τῇ μὲν τοῦ Κόλοπος παρ' αὐτὰ τὰ τεῖχη παρεξίοντος, τῇ δὲ τοῦ Σάουου ὀλίγον ἄπωθεν παραρρέοντος διάκενόν τι κατελείπειτο, ὃ καὶ σταυρώμασι καὶ ταφρέμασιν ὠχρόρωτο*. Hrvatski prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 624.

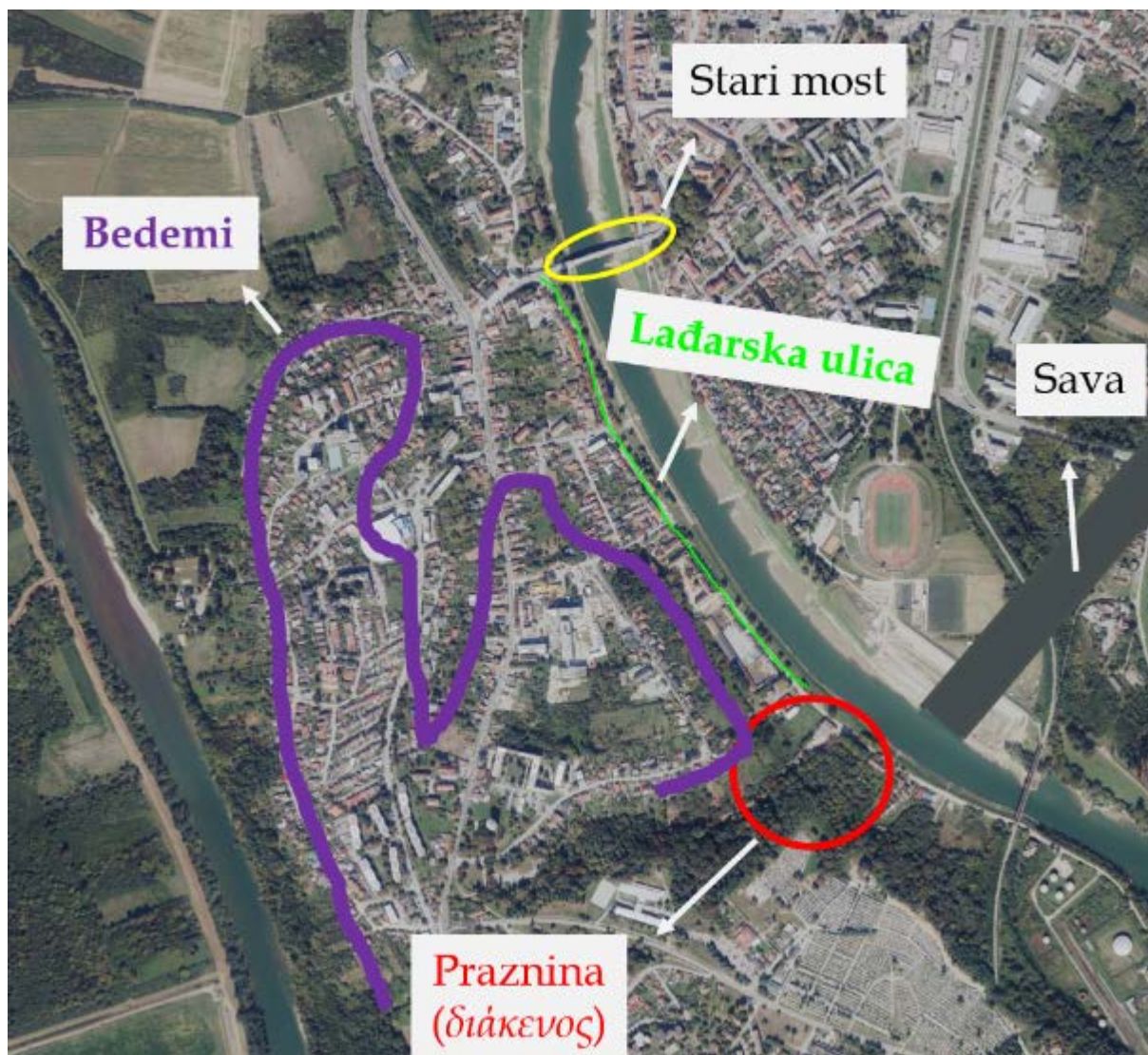
⁹¹⁰ Rekli smo da Sava nije mogla biti sjevernije jer je na mjestu stadiona bila rimska nekropola. Da je Sava tekla sjevernije od stadiona, onda bi stoljetnim pomicanjem prema jugu izbrisala tragove jugoistočne nekropole. O toj nekropoli vidi u Wiewegh 2003.

⁹¹¹ Vidi kartu 39 ispod.

smislu riječ o velikoj usjeklini koja većim dijelom ukupne širine poluotoka oštro razdvaja sjeverni i južni dio Novog Siska.

Upravo bi se taj istočni pristup usjeklini, s kupske strane, mogao dovesti u vezu s Dionovom „prazninom“. Naime, ako se taj položaj promotri na današnjoj karti, razvidno je da se nalazi relativno blizu Gradskog stadiona na suprotnoj obali rijeke. Budući da se s dobrim razlozima može pretpostaviti kako se ušće Kupe u Savu u rimsko doba nalazilo približno na toj točki, ispalo bi da je Sava na Segestiku „izbijala“ upravo kod te praznine. Takav raspored dobro odgovara i perspektivi iz koje Dion Kasije opisuje područje. Pritom valja dodati da pogled iz zraka, razumljivo, jasno pokazuje kako je današnji prostor oko stadiona jedini koji se nalazi između Kupe i Save. No sagleda li se situacija s tla, iz Dionova gledišta, tada se i položaj praznine može vrlo lako percipirati kao prostor „između“ rijeka, iako on to u topografskom smislu nije bio.⁹¹² Kada to pokušamo predočiti vizualno, sve bi moglo izgledati otprilike kao na donjoj karti:

⁹¹² Treba napomenuti da Dion Kasije pritom nigdje izričito ne koristi riječ „između“, već je riječ o prevoditeljskoj interpretaciji. Takvu interpretaciju nalazimo u engleskom (Cary 1955, 417. - u *Izvorima* pod Dion Kasije), francuskom (Freyburger i Roddaz 1994, 145-146. - u *Izvorima* pod Dion Kasije), hrvatskom (Bilić-Dujmušić 2004, 624; Domić Kunić 2018, 54.) i slovenskom (Šašel Kos 1986, 133.) prijevodu, dok su njemački (Veh 1986, 301. - u *Izvorima* pod Dion Kasije) i talijanski (Viviani 1823, 546. - u *Izvorima* pod Dion Kasije) prijevodi bliži izvornom tekstu koji prostor opisuje relacijski: „s jedne strane Kolops“ (τῆ μὲν τοῦ Κόλοπος), „s druge strane Sava“ (τῆ δὲ τοῦ Σάουου). To bi moglo ići u prilog argumentu da je ova današnja „praznina“ istovjetna Dionovoj, odnosno da se nužno ne nalazi između dviju rijeka, već na njihovu sjecištu (što sa zemlje izgleda kao između).

Karta 39. Pretpostavljeni položaj Dionove „praznine utvrđene rovovima i palisadama“⁹¹³

Iako sva tri predložena rješenja za lokaciju opsadnih nasipa imaju logično uporište, ovdje bih se priklonio posljednjem. Pritom valja naglasiti da je riječ o nužno arbitrarnoj odluci, budući da trenutačno nije moguće dokazati ni opovrgnuti nijednu od ponuđenih varijanti. Prvu mogućnost zasad odbacujem, ponajprije zato što mi je teško zamisliti da bi Rimljani napadali samo na jednom sektoru. Izvor jasno svjedoči o snažnom otporu branitelja, pa se situacija u kojoj su Rimljani u potpunosti opkolili grad, a da ga pritom nisu istodobno napadali na više dostupnih pravaca kako bi rastegnuli obranu i na glavnom smjeru napada oslabili otpor, čini manje vjerojatnom. Druga opcija ide u prilog mojim promišljanjima o napadima na

⁹¹³ Karta je izrađena na podlozi preuzetoj s <https://preglednik.arkod.hr>.

više točaka, ali mi se posljednja mogućnost najviše sviđa jer nudi prostora za nešto više interpretacije i domišljatosti.

Naime, mjesto kod „praznine“ bilo bi pogodno za podizanje jednog od opsadnih nasipa jer predstavlja slabu točku u inače snažnom položaju Segestike. Široka usjeklina ondje tvori svojevrsan klin, čijim bi ovladavanjem obrambena linija gotovo u potpunosti bila presječena na dva dijela, a ujedno bi se došlo i do uzdignutog platoa na kojemu pretpostavljamo smještaj citadele. Upravo bi osjetljivost tog položaja mogla objasniti postojanje dodatnih utvrđenja na njezinu nizinskom, istočnom kraju: dok bi rovovi i palisade usporavali napadače s rijekom za leđima, branitelji bi ih s bedema istodobno zasipali projektilima. Rimljani su, doduše, ovome mogli doskočiti tako da snažnim artiljerijskim napadima sa suprotne obale rijeke branitelje na bedemima natjeraju na povlačenje, a onda desantiraju desnu obalu i uz nastavak artiljerijske potpore uspostave riječni mostobran. Odmicanjem branitelja s dijela istočne linije bedema i utvrđivanjem na očišćenom pristupu usjeklini (na površini od otprilike 4 ha) otvorio bi se logistički koridor te stekli uvjeti za dotur pojačanja i daljnje napredovanje. Ipak, ne treba pretpostavljati da je ovaj sektor bio zamišljen kao smjer glavnog udara. Logičnije djeluje da je služio kao podrška glavnom napadu s (vjerojatno) južne strane grada kako bi se rastegnula linija obrane i oslabio otpor na južnom sektoru. Da je ovdje bio glavni napad, onda bi nužno prouzročio velike gubitke u rimskim redovima budući da je usjeklina ujedno i kanalizirani pravac kojega s povišenog terena na južnoj i sjevernoj strani branitelji nesmetano mogu gađati projektilima svih vrsta.⁹¹⁴ Stoga bi prije moglo biti da su se Rimljani odlučili na udar u ovom sektoru jer su procijenili da se glavnina branitelja nalazi angažirana na glavnom pravcu napada, pa ovdje ne mogu koncentrirati dovoljno snaga za učinkovito djelovanje projektilima.

Po tom bi slijedu proboj kroz „Dionovu“ liniju palisada i rovova omogućio da se rimske snage na tom dijelu bojišta ukline u segestansku obranu, raščiste prostor i započnu s podizanjem opsadnog nasipa. S obzirom na to da je krajolik obilovao potrebnom građom (drvom i zemljom), radovi na podlaganju trupaca i nasipavanju zemlje vjerojatno su napredovali prilično brzo.⁹¹⁵ Sudeći po Apijanovim podacima, Segestani su nasip pokušavali osvojiti, uništiti i potpaliti tek nakon što je već bio dovršen,⁹¹⁶ što bi moglo upućivati na to da su Rimljani tijekom njegove izgradnje branitelje uspijevali zadržavati na dovoljnom odstojanju

⁹¹⁴ Ovdje se pretpostavlja da su južna i sjeverna strana usjekline također bile zaštićene bedemima.

⁹¹⁵ Čisto radi ilustracije, Cezarovi su legionari, unatoč lošim vremenskim uvjetima i čestim braniteljskim ispadima, tijekom opsade Avarika podigli opsadni nasip dug 330 stopa (97,8 m) i visok 80 stopa (23,7 m) u svega dvadeset i pet dana (Caes. *Bell. Gall.* 7.24).

⁹¹⁶ App. *Ill.* 23.

da u većoj mjeri ne ometaju radove. Odnosno, moguće da su prilikom nasipavanja cijeli taj prostor pokrivali bacačkim spravama i tako osiguravali izloženo ljudstvo.

Na južnom je sektoru, u ovoj pretpostavci, istodobno trajao sukob znatno većih razmjera.⁹¹⁷ Tu su obje strane angažirale najveći broj ljudi: Rimljani su na manevarski najpovoljnijem terenu napadali najutvrđeniji dio grada, a Segestani su taj isti dio branili od najjačih rimskih snaga. Situacija je vjerojatno sličila onoj maloprije opisanoj – napadači su podigli opsadni nasip, a branitelji su ga bez uspjeha pokušavali uništiti. Premda Apijan ne spominje opsadne sprave, za pretpostaviti je da su i one bile sastavnim dijelom opsade jer nasip sam po sebi ne bi imao značajniji efekt ako ga ne prate i sprave koje napadačima omogućavaju zaštitu u prilazu, a potom i prijelazu bedema.⁹¹⁸

Činjenica da su Segestani često jurišali (*ἐπιτρέχω*) na opsadne nasipe sugerira da je u više navrata dolazilo do njihovih ispada iz grada. Čak možda ne samo kroz gradska vrata, nego koji puta i preko bedema – to i nije tako nelogično rješenje jer zalet dovršenim opsadnim nasipom s bedema znači napad nizbrdo i daje početnu prednost i moment nad onima koji nasipom napreduju uzbrdo.⁹¹⁹ Česti (*πολλάκις*) ispadi kroz gradska vrata mogli bi pak značiti da je obrana nastojala osujetiti svaku sljedeću fazu opsadnih radova. Otprilike kao ono što je Bilić-Dujmušić zaključio na primjeru delmatskog ispada iz Promone: „uočili su neke rimske opsadne pripreme koje bi ih mogle opasno ugroziti, poput opsadne kule, kornjače za ovna – ili slično, te su izvršili ispad s ciljem uništavanja prijetnje prije nego je Rimljani stignu upotrijebiti.“⁹²⁰ Budući da Apijan jasno piše kako su segestanski napadi na opsadne nasipe bili opetovani i svaki puta neuspješni, za pretpostaviti je: 1) da su Rimljani cijelo vrijeme bili pripravnici i očekivali ispade i/ili 2) da Segestani nisu imali jasno uspostavljenu hijerarhiju i vođu pod kojim bi organizirali učinkovit i masovan ispad. Iako izvor takvo što ne donosi, moguće je steći dojam kao da je svaki pojedini ispad bio na inicijativu nekoliko ljudi te samim time od starta osuđen na neuspjeh. Zašto? Pa upravo zato što ih je bilo puno i svi su bili neuspješni. Drugim riječima, jedan dobro organizirani ispad brojne momčadi polučio bi krajnji rezultat na bilo kojem spektru – ili uspješan napad na nasipe ili potpuni poraz ispadnutih. Teško je vjerovati da bi se vrlo rizičnom pothvatu izlaska van sigurnosti bedema i direktnom napadu na opsjedatelje svaki puta odazivao silan broj ljudi, gubio bitke i živote te tako stalno pokušavao. Da je svaki ispad završavao velikim ljudskim gubitcima, bilo bi gotovo nemoguće

⁹¹⁷ Vidi bilješku 907.

⁹¹⁸ Veg. *Mil.* 4.13 navodi da tome služe kornjače, ovnovi, kuke, bojne kolibe, opsadne kule itd. Cf. Vitr. 10.13-15.

⁹¹⁹ To bi se možda više moglo odnositi na pretpostavljeni opsadni nasip u usjeklini.

⁹²⁰ Bilić-Dujmušić 2004, 503.

pronalaziti nove dragovoljce spremne na odlazak u sigurnu smrt. Izglednijim se ipak čini suprotan scenarij: na takav se pothvat odlučivala tek manja skupina najodvažnijih branitelja koja zbog svoje malobrojnosti nije mogla postići više od ograničenih i u konačnici jalovih pokušaja čarki i diverzija. Moguće je da su se nakon svakog neuspjeha uspijevali povući natrag u grad upravo zato što ih Rimljani nisu gonili. S jedne strane, njihov je mali broj otežavao hvatanje, a istodobno ih i nije činio prevelikom prijetnjom, zbog čega Rimljani vjerojatno nisu bili skloni riskirati vlastite živote približavanjem bedemima s kojih su mogli biti zasuti projektilima. Gonjenje nekolicine ljudi im je moglo predstavljati nesrazmjeran rizik u odnosu na potencijalne gubitke.⁹²¹ S druge strane, nije isključeno ni da je napadani opsadni nasip bio podignut na takvoj udaljenosti od gradskih vrata da je Rimljanima ostavljao dovoljno vremena za pripremu obrane, a istodobno Segestanima omogućavao da se nakon neuspješnog ispada povuku unutar bedema prije nego što bi ih progonitelji stigli presjeći.

Kada se pokazalo da Rimljani spremno odbijaju svaki pokušaj napada na nasipe, Segestani su pribjegli posljednjoj opciji – kako Apijan piše: bakljama i vatri (*λαμπάς και πῦρ*).⁹²² S bedema su počeli bacati veliku količinu zapaljenog materijala kako bi spalili drvenu konstrukciju u opsadnim nasipima, a vjerojatno i same opsadne sprave. Iz Apijanova izvještaja ne možemo zaključiti kakav je uspjeh polučila segestanska obrana, odnosno do koje je mjere usporila rimsko napredovanje, no sudeći po nastavku narativa u kojem je ovo posljednja stavka koja se odnosi na opsadu, stvar je ubrzo bila završena. Rimljani su, očekivano, bili pripravnici na sve braniteljske smicalice, pa tako i na izazivanje požara. Drvene elemente na svojim spravama vjerojatno su zaštitili vatrootpornim materijalima (natopljenim krpama, sirovom kožom i sl.)⁹²³ i time onemogućili zadnje segestanske pokušaje otpora.

Nakon što braniteljima nije uspjelo uništiti opsadne sprave niti na bilo koji način zaustaviti daljnje napredovanje osvajača, započeo je završni čin bitke jer je pad grada u tom trenutku postao neminovan. Dion Kasije, doduše, smatra da je Segestanima srčanost klonula tek onda kada su doznali da je očekivano savezničko pojačanje stradalo u rimskoj zasjedi.⁹²⁴ Apijan, naprotiv, rimsko sprječavanje dolaska pojačanja ne tumači kao ključni uzrok sloma obrane, već taj podatak donosi tek kao konstataciju da nakon zasjede više nije bilo nikoga tko bi gradu mogao priteći u pomoć; u njegovu prikazu Segestani kapituliraju nakon što su,

⁹²¹ Za razliku od Promone gdje je nakon ispada branitelja i zapodijevanja sukoba gonjenje dovelo do toga da su Rimljani uspjeli osvojiti gradska vrata i napokon ući u grad (App. III. 26.). Vidi detaljno u Bilić-Dujmušić 2004, 503-504.

⁹²² App. III. 23.

⁹²³ Kako savjetuje i Veg. Mil. 4.14; 15; 17.

⁹²⁴ Dio 49.37.6.

podnijevši „cjelokupnu opsadu“ (πᾶσαν πολιορκίαν), tridesetoga dana bili osvojeni silom.⁹²⁵ Tada su zatražili milost i svoje živote stavili na raspolaganje Oktavijanu koji je u ovom slučaju bio široke ruke: izuzev novčane reparacije, nije pobio niti porobio preostalo stanovništvo. Na koncu je postigao i ono što je mjesec dana ranije nastojao dobiti mirnim putem – smještaj u gradu za dio vlastite vojske, pod zapovjedništvom Fufija Gemina.⁹²⁶

Na pitanje tko su bili panonski saveznici koje su Rimljani dočekali u zasjedi nema pravog odgovora. Šašel Kos iznosi mogućnost da su to mogli biti Varcijani, Oserijati ili Jasi, a ponajprije Kolapijani, unatoč tome što im je Oktavijan neposredno prije dolaska pod Segestiku uništio ljetinu.⁹²⁷ Domić Kunić, naprotiv, upozorava da je „vrlo nezahvalno u tom pojačanju pokušati prepoznati bilo koju od zajednica u bližem (ili daljem?) susjedstvu Segeste, kao i ustvrditi da je riječ o Panoncima kojima, prema svjedočenju naših izvora, pripada i Segesta – upravo onim Panoncima čiju je zemlju Oktavijan nedugo prije toga bio opljačkao i spalio.“⁹²⁸

U nedostatku uvjerljivih argumenata, može se tek oprezno predložiti da su među tim saveznicima mogli biti i *Δαίσιοι* koje se ponekad (i vjerojatno pogrešno) poistovjećuje s Dezitijanima,⁹²⁹ a koje Apijan – znakovito – nabraja upravo uz Peonce (Panonce) kada govori o zajednicama koje su Oktavijanu pružile najveći otpor.⁹³⁰ Pritom nipošto ne tvrdim da su *Δαίσιοι* = *Δαισιτιᾶται*, već samo upućujem na mogućnost da je narod pod tim imenom kod Apijana mogao zavrijediti spomen zato što je, uz Panonce i Segestane, aktivno otežavao Oktavijanov pohod na Segestiku.

A možemo još uzeti u obzir i Apijanovu napomenu da Panonci „ne žive u gradovima, već su razbacani po zemlji ili u selima prema srodstvu. Nisu imali zajedničkog vijeća niti vladara nad cijelim narodom. Brojali su oko 100.000 ratnika, ali nisu se skupljali u jedno tijelo, jer nisu imali zajedničke vlasti.“⁹³¹ Ako znamo da je opsada trajala trideset dana, logično je pretpostaviti da je savezničko pojačanje ipak moralo pristizati iz neposredne blizine. Naime, kako je već istaknuto, za dovršetak kontravalacije, a time i za potpunu blokadu grada iz kojega

⁹²⁵ App. III. 23-24.

⁹²⁶ App. III. 24; Dio 49.38.1.

⁹²⁷ Šašel Kos 2005, 441.

⁹²⁸ Domić Kunić 2020, 110-111.

⁹²⁹ Osvrt na problematiku Dezitijata u kontekstu Oktavijanove kampanje vidi u Bilić-Dujmušić 2004, 543-544.

⁹³⁰ App. III. 17.

⁹³¹ App. III. 22. Prijevod preuzet iz Bilić-Dujmušić 2004, 604.

više nitko nije mogao izići, bilo je vjerojatno potrebno tek nekoliko dana. Prije nego što je obruč u potpunosti zatvoren, manja skupina Segestana mogla je stoga uspjeti izmaknuti iz grada i uputiti se susjednim zajednicama s pozivima da pošalju kontingente u ispomoć. Budući da su te zajednice, kako Apijan piše, bile teritorijalno raspršene, bez zajedničkog vijeća i središnje vlasti, nužno je moralo proteći određeno vrijeme da glasnici prenesu vijesti, da se potencijalni saveznici okupe i naposljetku zapute prema Segestiki došavši, po svemu sudeći, neposredno pred kraj opsade. Iako, kako bi rekao Veith, „nisu poznati smjer dolaska, topografski ili taktički detalji o toj zasjedi te lokalizacija nije moguća,“⁹³² nekako je za pretpostaviti da nije bila previše daleko od grada.

5.3. Zaključak

Na karti je, kao svojevrstan zaključak, predočena rekonstrukcija opsade bazirana na pretpostavkama iznesenima u ovom tekstu. Unatoč brojnim nepoznanicama, smatram da, prema opisima iz izvora, karakteristikama terena i trenutačnom rasponu arheoloških nalaza, pruža prilično vjeran prikaz ratne prostorije.

⁹³² Veith 1914, 58.

Karta 40. Rekonstrukcija opsade Segestike⁹³³

Gornje potpoglavlje, zajedno s ovom kartom, predstavlja tek jednu od više mogućih varijanti rekonstrukcije opsade. Sasvim bi legitimno bilo oformiti i interpretaciju u kojoj, primjerice, usjeklina nije imala nikakvu ulogu, nego je sav rimski udar, s opsadnim nasipima, bio usmjeren isključivo na južni (ili koji drugi) sektor. Jednako tako, moguće je i da je bilo više (ili manje) od triju opsadnih logora, pozicioniranih na različitim lokacijama od ovdje predloženih. Čak je i kontravalacija mogla ići nekom drugom linijom i u svemu tome ništa ne bi bilo sporno. Zato što bi krajnji rezultat, vjerujem, svaki puta ostao isti – Oktavijan je napadao veliko utvrđeno naselje na uzvisini smještenoj na desnoj obali Kupe. Po mojem sudu, izvori trenutno ne dopuštaju drugačiji scenarij.

⁹³³ Kartu je po mojim uputama izradio Dino Habazin.

Ipak, kako sam naveo na početku poglavlja, ova rješenja (pogotovo o opsadi) nisu i ne bi smjela biti konačna, još manje neoboriva. Ona bi mogla predstavljati tek začetak, nazovimo to tako, druge faze promišljanja o Segestiki. Faze u kojoj bismo se konačno maknuli iz zamišljene zone komfora i stvari počeli gurati izvan ustaljenih interpretativnih okvira jer jedino tako možemo ići naprijed. Grad Sisak svojom historijskom veličinom to zaslužuje. Ili možda preciznije, toliko mu dugujemo.

Za razliku od nas povjesničara (posebice antičara) kojima je u današnje vrijeme gotovo jedina potrebna stvar imati dobar laptop s brzim internetom, arheolozi imaju neusporedivo teži zadatak – mukotrpan terenski rad u svim vremenskim uvjetima s vrlo ograničenim finansijskim sredstvima. Toga sam potpuno svjestan i to ni u jednom trenutku neću poricati. Zahvalan sam im za sav trud i zato ponovno imam potrebu naglasiti da gornji tekst nije nikakav obračun s njihovim dosadašnjim radom.

Ovdje je ponuđena analiza povijesnih izvora možda i do najsitnijih detalja. Iako to ne mogu kategorički tvrditi, mislim da nije preostalo previše toga na što se nisam osvrnuo i pokušao objasniti. No, postoje granice preko kojih naprosto nije bilo moguće ići – poput riječne bitke, rimske zasjede segestanskim saveznicima ili barem približne lokacije opsadnih nasipa. Tu bi jedine odgovore mogla pružiti arheologija. S druge strane, historiografska analiza može poslužiti kao korektiv ili svojevrsni putokaz nekim budućim arheološkim istraživanjima, primjerice u Novom Sisku – za što u izvorima postoji dovoljno indicija te ih ne treba odbacivati od samog starta. Proširivanje arheološke perspektive stoga ne bi bilo protumačeno kao nekakvo „priznavanje ranijih pogrešaka,“ već kao put ukorak s novim saznanjima. Budući da ja do mnogih zaključaka ne bih došao da Ivan Drnić i njegovi kolege svojevremeno nisu prezentirali vlastite rezultate i omogućili mi da, iz svoje perspektive, nastavim tamo gdje su oni stali, tako ni budućí istraživači ne bi trebali zaobilaziti ovdje predočena historiografska propitkivanja, makar da ih na koncu argumentirano opovrgnu. Oспорavanje mojih teorija samo bi značilo pojavu novih zaključaka, utemeljenih na novijim spoznajama, čime bi u konačnici bio ostvaren glavni i jedini cilj – daljnji napredak znanosti.

SUMMARY

Although dissertation primarily focuses on the first year of Octavian's Illyrian campaign (35 BC), it was necessary to consider the broader constellation of political and other circumstances in order to situate the campaign within an appropriate context. The analysis has shown that the key point of reference for its proper interpretation is the Agreement of Brundisium, to which the first of the four main chapters is therefore devoted. Building on its conclusions, the second chapter turns to an examination of Octavian's aims and motives, thereby establishing a firm foundation for the military analysis of the campaign. This is ultimately presented in two chapters devoted to the sieges of the Iapodian capital, Metulum, and the key Pannonian emporium, Segestica.

The Agreement of Brundisium should not be understood merely as a diplomatic settlement between two triumvirs, but as a crucial point for explaining why Illyricum ultimately came under Octavian's control. Since the ancient sources do not provide a direct answer, the problem must be approached indirectly, by re-examining the division of provinces after the Battle of Philippi. It is precisely within this earlier arrangement that the roots of the later development become visible. The distribution of power was fundamentally flawed: Antony assumed authority over a vast yet territorially fragmented domain – Gaul and the eastern provinces – which proved impossible to govern effectively as a coherent unit. Octavian, by contrast, received provinces that lacked both territorial continuity and secure maritime communication, leaving him dependent on Antony's representatives in Italy as well as on the naval situation in the western Mediterranean, which was dominated by Sextus Pompey. In this configuration, Illyricum remained neglected, effectively unassigned and politically marginal, reflecting Antony's ambitions rather than a rational administrative design.

Such an arrangement proved unsustainable almost immediately. Antony, in attempting to assume the role of a new Caesar, sought to unite regions that could not realistically be governed together. The sheer scale of his responsibilities weakened his control over both spheres: the Perusine War broke out in his absence in the West, while his withdrawal from the East nearly resulted in serious losses there. At the same time, Octavian faced his own structural difficulties – lack of naval power, insecure access to Hispania, internal tensions caused by veteran settlements, and the continuing threat posed by Sextus Pompey from Sicily. Within this broader context, the Agreement of Brundisium emerges not as a simple compromise, but as a necessary correction of an earlier failure.

The redistribution of provinces that followed was therefore guided by considerations of functionality rather than mere political balance. Antony retained the East, Octavian received a territorially coherent western bloc, Lepidus Africa, and Sextus Pompey the major islands of the western Mediterranean. Within this system, Illyricum naturally fell to Octavian, as it could be integrated into his western sphere without reliance on naval resources. Octavian thus gained control over a continuous territorial unit extending from the Atlantic to the Adriatic, while Antony was relieved of the burden of maintaining influence in geographically distant Gaul.

From a narrower perspective, this allocation can also be explained in military-strategic terms. The principal challenges in Illyricum were posed by the Iapodes and the Delmatae. The former were most easily accessible from northeastern Italy, particularly from the hinterland of Aquileia, whereas operations against the Delmatae required naval transport from southern Italy. This distinction is crucial: Antony required his fleet for operations in the eastern Mediterranean, while Octavian lacked one altogether. If Illyricum was to be dealt with primarily by land – as the evidence suggests – it was logical that it should be assigned to Octavian, whose resources and geographical position made such an undertaking feasible. For him, Illyricum represented a natural extension of Italy; for Antony, it would have required a costly diversion of naval forces.

However, military considerations alone cannot fully explain the decision. Illyricum must also be understood as a political space shaped by Caesar's legacy. During his administration, Caesar had established a network of loyal clients in the region, particularly in Salona. After his death, these networks became objects of competition between his successors. Illyricum was therefore not an empty province awaiting allocation, but a contested political arena in which control over *clientelae* translated directly into political influence.

The key to understanding this process lies in the actions of Gaius Asinius Pollio. His role has often been misunderstood in historiography, largely due to reliance on the problematic account of Appian. A closer reading of Velleius Paterculus, however, allows for a more coherent reconstruction in which Pollio emerges as the central figure in northeastern Italy. The expression *diu retenta in potestate Antonii Venetia* should not be limited to a brief episode after the Perusine War, but rather understood as referring to a prolonged period of activity beginning as early as 42/41 BC. During this time, Pollio systematically constructed a loyal political base for Antony through the settlement of veterans, the distribution of land, and the establishment of durable client networks.

In this context, Velleius' reference to Pollio's *magnae et speciosae res* acquires concrete meaning. When combined with archaeological evidence, particularly from Altinum, these can be interpreted as infrastructural and urban projects – drainage of marshlands, canal construction, and organized settlement – which not only improved local conditions but also bound the population to Antony's political sphere. Pollio thus appears not merely as a military commander, but as the architect of Antony's dominance in the region.

His departure from Venetia should therefore be understood not as the result of military pressure from Octavian, as some authors suggest, but as a deliberate move following the completion of his mission. His subsequent activity in Illyricum, especially in Salona, represents a continuation of the same policy. There, Pollio combined military action against the Delmatae with efforts to consolidate local client networks. In doing so, he effectively transformed Illyricum from a neglected periphery into an active political space.

Whether interpreted as preparation for a potential conflict with Octavian or as a strategy of political consolidation without immediate military intent, Pollio's actions had the same outcome: they demonstrated how a region could be transformed into a loyal base of power. This example made clear to Octavian at Brundisium that acquiring Illyricum entailed not merely territorial control, but the reorganization of a politically significant *clientela*.

The propagandistic dimension of the agreement further reinforces this interpretation. While the sources present Brundisium as a straightforward division of spheres, this representation conceals more complex strategic considerations. The notion that Antony received the East because of his suitability for a Parthian campaign is open to question, as such a campaign would have offered considerable prestige. Octavian's choice of the West reflects a deliberate strategic calculation: control over Italy and the western provinces ensured access to manpower and operational advantages that Antony could not easily match.

The absence of a suitable external enemy in the West made Illyricum particularly important. It provided a theatre for *bellum externum*, fulfilling military, political, and propagandistic needs. This was framed through the concept of *imitatio Caesaris*: while Antony pursued eastern ambitions, Octavian positioned himself as Caesar's heir in the West, linking his campaign to Caesar's earlier activities and presenting Illyricum as their natural continuation.

Preparations for the campaign began soon after Brundisium, as indicated by Appian and Velleius Paterculus, but were delayed by the conflict with Sextus Pompey. This conflict proved decisive in shaping Octavian's priorities, and only after Sextus' defeat could the Illyrian project be fully realized.

Finally, the demarcation line between the domains of Octavian and Antony, shifted northward to Scodra and the river Bojana, should be interpreted not as evidence of strategic rivalry, but as a practical administrative solution. Its stability – reflected in the absence of disputes even in later propaganda – confirms that it functioned as intended. Claims of encroachment are not supported by the sources, which instead reveal a pattern of diplomatic submission by local communities rather than military conquest.

In conclusion, the Illyrian settlement at Brundisium must be understood within a broader framework of political, military, and strategic considerations. Rather than a temporary compromise in an inevitable conflict, it represents a functional reorganization of power, shaped by the failure of the Philippi division and by Octavian's need to consolidate his position in the West. Illyricum thus emerges not as a marginal addition, but as a key component in a long-term strategy that would ultimately underpin Octavian's rise to dominance.

The starting point of the chapter about Octavian's motives is a re-examination of prevailing interpretations regarding the motives and objectives of Octavian's campaign in Illyricum. In historiography, a range of interpretations predominates, which, despite their differences, generally converge on a few fundamental theses: the protection of Italy, strategic positioning *vis-à-vis* the Danube, preparation for a conflict with Antony, propagandistic rivalry, or the acquisition of military reputation. However, a common problem with these approaches lies in their conceptual limitations. The campaign is most often viewed from a narrow perspective and within a chronologically restricted framework, neglecting the broader political context and the prior development of events.

Particularly problematic is the thesis that the Illyricum campaign constituted preparation for a final confrontation with Mark Antony. Although it initially appears plausible, it finds no support in ancient sources. Chronological analysis clearly demonstrates that, at the time the campaign was launched in 35 BC, no actual conflict existed between the triumvirs. Serious deterioration in their relations occurs only after 34 BC, and open political and propagandistic confrontation begins in 33 BC. The conflict that would culminate at Actium thus develops after the conclusion of the Illyricum campaign, not concurrently with it. In this context, certain source statements that previously supported contrary interpretations are re-evaluated. Appian's remarks regarding the "inevitable conflict" between Octavian and Antony are revealed as retrospective constructions rather than reflections of the actual situation at the time of events. When considered within the broader narrative framework, they do not indicate immediate wartime preparation but rather a later understanding of event

development. The same applies to references concerning Octavian's "anticipation of war" during operations against the Salassi – these chronologically pertain to the final phase of the campaign, not its outset.

A comparative analysis of the activities of both triumvirs further supports this conclusion. Between 37 and 33 BC, Octavian was occupied with the war against Sextus Pompey and subsequently with operations in Illyricum, while Antony was active in the East, preparing and conducting campaigns against Parthia and Armenia. Their activities unfolded in parallel but without confrontation. Neither side exhibited signs of strategic positioning for mutual conflict before 33 BC.

Logical analysis further undermines the thesis of premeditated war. While both had consolidated their spheres of influence, there was no clear political or strategic interest in initiating a new civil war. Such a conflict would have been risky for both parties, particularly given the recent state exhaustion and the numerous external challenges. Neither Antony nor Octavian had reason to jeopardize their already established positions.

From Antony's perspective, a Western war would have been logistically and politically extremely disadvantageous. His forces were engaged in the East and, following the failed Parthian campaign, further weakened. Any attempt to attack Italy or Illyricum would have been prolonged, risky, and difficult to sustain. From Octavian's perspective, simultaneously conducting the Illyricum campaign while confronting Antony would have been strategically absurd.

This opens the way for an alternative interpretation: the campaign in Illyricum was not directed against Antony but arose from Octavian's independent political and military strategy. The key to understanding this strategy lies in his political maturation over the previous decade.

From the moment he entered Roman politics as a young heir, Octavian was compelled to operate under extremely unstable conditions. His political ascent was marked by a series of crises – from conflicts with Antony and Cicero's manipulations, through the proscriptions and the Battle of Philippi, to the Perusine War and the conflict with Sextus Pompey. These events gradually shaped his political profile and enabled him to develop his own strategy. A turning point was the war against Sextus Pompey, which forced Octavian to abandon earlier attempts at proving himself and move toward a more considered, systematic approach to power consolidation. Instead of pursuing an immediate confrontation with Antony, he focused on consolidating the West and building his own political following. In this process, his closest associates, Agrippa and Maecenas, played a key role. Agrippa ensured the military component

of success, while Maecenas provided political and financial stability. Thanks to them, Octavian overcame crises and gradually solidified his position.

After the victory over Sextus Pompey in 36 BC, conditions were established for further development of his policy. Octavian began systematically shaping his political following, encompassing various social strata – from *novi homines* to members of the traditional aristocracy. Central to this process was the concept of *tota Italia* as the foundation of new political power.

The Illyricum campaign represents the first manifestation of this policy. It was not merely a military undertaking but also a tool of political transformation. This is particularly evident in the composition of the command staff. The eight commanders – Antistius Vetus, Messalla Corvinus, Tiberius Claudius Nero, Agrippa, Helvius, Fufius Geminus, Menas, and Statilius Taurus – constituted an exceptionally heterogeneous group in social and political terms. Among them were patricians, plebeians, *novi homines*, and even a freedman. Such diversity was not incidental but reflected Octavian's already established inclusive policy, clearly defined by 35 BC. In this context, the command staff cannot be viewed solely as a military structure but as a political instrument. Their selection exemplifies deliberate political valorization: the Illyricum campaign was simultaneously a reward for prior loyalty and a means of further affirmation. Notably, most commanders had recently joined Octavian's ranks. This gives the campaign an additional dimension: it was not only a military undertaking but also a demonstration of new political cohesion. Octavian deliberately gathered a "mixed" staff and, through collective action, transformed it into a functional elite.

Analysis of the political biographies of individual commanders further supports this conclusion. Five of the eight originated from other political camps, often switching their loyalties more than once. Their transitions were not exceptional but part of the broader dynamics of the late Republican political system. Octavian leveraged this dynamic: he recognized their potential, integrated them into his system, and rewarded them with appropriate positions. A reciprocal relationship was thus established: commanders gained opportunities for advancement and affirmation, while Octavian secured capable and ambitious officers who enabled effective policy implementation. The key to his strategy lay in his ability to align his subordinates' ambitions with his own interests, creating a space in which newcomers could realize their full potential within a clearly defined political framework.

The results of this policy are evident in the subsequent development of their careers. After the Illyricum campaign, most commanders achieved the consulship, triumphs, and further military engagement, while their descendants occupied prominent positions in the

Principate. Simultaneously, a generational change occurred within provincial administration. Whereas Caesarian loyalists had previously dominated, Octavian increasingly appointed his own men after 36 BC. This further emphasizes the distinction between two phases: the initial phase, based on inherited loyalty, and the final phase, shaped according to his criteria. The Illyricum campaign belongs to this latter phase and represents its clearest expression. In this context, it marks the final stage of breaking with Caesar's legacy and confirms Octavian's autonomy.

Regarding the motives of the campaign, traditional interpretations, relying on ancient sources, cite reasons such as failure to pay tribute, piracy, attacks on Italy, or the need to train the army. However, analysis shows that these reasons cannot account for the scale and character of the campaign. They were part of a propagandistic discourse that justified action but did not reflect its true purpose. There is considerable evidence indicating a far more ambitious project. In this light, the portrayal of Octavian is also corrected: in 35 BC, he does not appear as a politically inexperienced heir but as the already established most powerful Roman, with a large army, a wide political following, and a decade of experience. This raises the crucial question: why does such a protagonist initiate a campaign, and why does he choose Illyricum specifically?

The answer lies in the combination of political and ideological motives. After completing internal consolidation, Octavian faced the last unfulfilled task – a military undertaking that would confirm his position. In the Roman value system, this was realized through the concept of *virtus*, which required public demonstration of martial capability in service of the state. As the leading political figure, Octavian had to display this virtue to secure full legitimacy in the eyes of both the elite and the plebs.

However, Illyricum itself could not serve as the goal of such ambition. On the contrary, analysis shows that the campaign was structured as part of a broader three-part plan. The first phase consisted of consolidating the province itself: suppressing piracy, punishing disobedient communities, and restoring Roman authority. The second phase involved expansion beyond the borders of Illyricum, particularly toward the Transalpine Iapodes and Segestica, creating a logistical basis for the third phase – a push toward the Danube and a campaign against the Dacians and Bastarnae.

Sources confirm this interpretation. Appian and Cassius Dio's accounts of the campaign's reasons – nonpayment of tribute, piracy, attacks on Italy, and the need to train the army – prove insufficient to explain its scope. These are propagandistic justifications masking

the real objectives. The fact that Octavian personally arrived with a large army, a navy, and a river fleet attests to the scale and seriousness of the undertaking.

A detailed analysis of Appian's report further reveals its propagandistic character. The narrative follows the Caesarian model: successes are emphasized, failures downplayed or omitted, and the entire campaign presented as a continuous series of victories. This approach allows reconstruction of the actual course of events: initial operations were limited to the province itself, where consolidation was carried out, followed by the expansion phase beyond its borders.

Thus, the strategic goal of the campaign becomes clear. Unlike operational objectives, which historiography often erroneously elevates to the strategic level, the sources unambiguously indicate a push toward the Danube. The conquest of Segestica was crucial, as it provided logistical preparation for further operations against the Dacians and Bastarnae. Illyricum therefore served as a means, not the goal, of Octavian's policy. The campaign's course confirms this development. After consolidating the southern and central parts of the province and reestablishing authority over the Iapodes, Octavian advanced northward and launched operations beyond Illyricum. The fall of Metulum and the conquest of Segestica marked the peak of this process and created conditions for continued expansion.

However, the realization of the ultimate objective was interrupted. The sudden shift in sources from the Pannonian region to the war against the Delmatae indicates a change of plan deliberately obscured in the narrative. Analysis shows that this occurred due to the Delmataean capture of Promona, which required urgent reaction. Octavian was thus forced to abandon the planned advance toward the Danube and return within the province's borders. It is important to emphasize that the campaign against the Delmatae was not part of the original plan. It emerged as a response to rebellion and a threat to Roman allies, particularly the Liburnians. The Delmatae misinterpreted Octavian's earlier actions, particularly the punishment of the Liburnians, as a sign of weakening Roman influence and attempted to exploit the situation. Their attack on Promona was an attempt at territorial expansion but simultaneously provoked decisive Roman intervention.

When it comes to the campaign 35 BC itself, the first targets were the Transalpine Iapodes, particularly the Terponians and Metulians, who remained indebted to the Romans for previous conflicts and attacks on Roman estates. The campaign began with a crossing of the Kapela massif, where organized resistance soon emerged. The Terponians attempted to slow the Roman advance by obstructing the path with felled trees and preparing an ambush. However, Octavian anticipated such tactics and timely deployed flank columns on the high

ground. During the ambush, the Iapodes initially achieved some success, but the Roman flank forces intervened, breaking the attack and inflicting heavy losses. This thwarted the key attempt to defend the entrance to Iapodian territory.

Following the defeat of the Terponians, the Romans occupied the abandoned city of Terpon, yet refrained from repression, indicating a pragmatic policy: the aim was not to destroy all communities, but to subdue resistance and secure passage. This opened the way to the principal objective – Metulum, the political and military center of the Iapodes.

The siege of Metulum represents the central event of the campaign against the Iapodes. According to Appian, the city was heavily fortified and defended by 3,000 warriors. Its location on a multi-tiered hill (identified with Viničica) enabled layered defenses. Topographical analysis, based on the work of Georg Veith, indicates that the settlement consisted of an Upper and Lower Town, connected by a narrow ridge that played a key role during the siege.

Unlike Veith's interpretation, which posits that the Romans attacked from the south, this analysis argues that the main direction of the assault was from the west, through the Lower Town. This approach better aligns with the topography (smaller elevation differences, more accessible terrain) and military logic (the presence of city gates and the possibility of using siege engines). A southern approach would have been highly disadvantageous due to the inclination, dense forest, and the impossibility of organizing a coordinated attack.

The siege unfolded in several stages. The defenders repelled the initial Roman assaults, demonstrating their high level of preparedness. The Romans then transitioned to a systematic siege: constructing contravallation lines, building siege ramps, and attempting to breach the walls. The Metulians actively disrupted these works through continuous sallies and the use of siege machines, further confirming their military organization.

After protracted fighting, the Romans managed to breach the outer wall. The defenders then withdrew to the inner line of defense, indicating the presence of a multi-layered fortification. In the final stage of the siege, a dramatic Roman attempt to storm the city across the bridges resulted in structural collapses and severe losses on the Roman side. Octavian himself was wounded but, through personal example, prevented panic and continued the siege, demonstrating his *virtus*.

The psychological element proved decisive. After the restoration of siege works and the display of Roman perseverance, the Metulians realized that further resistance was futile. A feigned surrender followed, but upon the entry of the Roman garrison, a final desperate resistance erupted. The outcome was catastrophic: the population chose collective self-

destruction, burning the city along with its women and children, effectively ending the Metulian community.

The evidentiary approach in this chapter relies heavily on numerous maps, as topographical analysis of the terrain, combined with the sources, remains the only available method. Apart from Veith, who wrote his work over 110 years ago, no other operational-tactical studies exist.

The siege of Segestica represents the final stage of Octavian's campaign in Illyricum in 35 BCE and a crucial prerequisite for the planned advance toward the Danube. Segestica assumed a central role as an operational base for further operations.

Despite initial negotiations and apparent willingness to cooperate, the local population rebelled, negotiations failed, and the siege commenced, lasting approximately thirty days. The Romans responded in a standard manner: they blockaded the city with contravallation, gradually wore down the defenders, and ultimately forced capitulation, thereby achieving all operational objectives of the campaign.

Understanding the siege is complicated by questions regarding the city's location and size. Therefore, the analysis relies on a combination of archaeological evidence, written sources, and topography. Segestica (modern-day Sisak), situated at the confluence of the Kupa and Sava rivers, was a key transport and trade hub, the "gateway to Pannonia," which explains its strategic importance. Appian and Cassius Dio describe it as a large and heavily fortified city, and Octavian's garrisoning of 25 cohorts confirms its capacity.

Archaeology confirms the existence of settlements on both banks of the Kupa but does not provide definitive answers regarding the city's structure. Consequently, a unilateral approach is rejected in favor of combining historiography and archaeology. The rigidity of some modern interpretations is also criticized, particularly the idea of a divided city defense, which is inconsistent with the sources. It is proposed that the core of the settlement was located on the elevated area of New Sisak on the right bank of the Kupa, better aligning with defensive and logistical requirements, while the lowland areas are interpreted as later expansions.

The reconstruction of the siege is based on reconciling sources: Appian emphasizes land operations, while Dio describes riverine engagements. The siege began with negotiations and the surrender of hostages, but the arrival of the Roman army and fleet triggered a rebellion and open conflict. In the first phase, there were river battles and attempts at a rapid breakthrough. The arrival of the Roman fleet marked a turning point, as the Segestani realized they had lost control over river traffic. This was followed by parallel engagements on land and

water; the Roman assault was initially repelled, but the Romans gradually gained dominance on the rivers.

In the second phase, the Romans transitioned to siege tactics. They constructed contravallation lines, encircled the city, and cut it off from all communications. They established bridges, camps, and control points, ensuring a complete blockade and continuous pressure. In the final phase, they launched an assault by building siege ramps. The Segestani attempted sorties and set fire to the constructions, but without success. Their attacks were uncoordinated and unable to halt the Roman advance. As a result, the city's defense gradually weakened, leading to its fall.

PRILOZI

Popis tablica

Tablica 1. Prikaz prethodnih službovanja Oktavijanovih zapovjednika	93
Tablica 2. Politički prikaz Oktavijanovih zapovjednika prije i poslije iliričke kampanje.....	96
Tablica 3. Oktavijanovi upravitelji od 39. do 33. pr. Kr.....	98
Tablica 4. Razlozi antičkih izvora za Oktavijanovu kampanju.....	102
Tablica 5. Izvori o pohodu na transalpinske Japode.....	127
Tablica 6. Izvori o opsadi Segestike	218

Popis slika

Slika 1. Zabilježene strukture u zonama 1-6	171
Slika 2. Zabilježene i interpretirane strukture (1-11)	171
Slika 3. Visinski presjek Novog Siska s crveno istaknutim središnjim platoom	186
Slika 4. Strmina na zapadnoj padini Novog Siska (pogled sa zapada prema jugoistoku)....	187
Slika 5. Prirodna usjeklina s perivojem i park-šumom Viktorovac – ptičja perspektiva.....	187
Slika 6. Prirodna usjeklina s perivojem i park-šumom Viktorovac – topografski prikaz	188
Slika 7. Topografski prikaz Novog Siska iz 1793. godine	189
Slika 8. Planovi o proširenju utvrde iz 1657. godine	203
Slika 9. Veduta Starog grada iz 1679. godine.....	203
Slika 10. Promjena položaja ušća tijekom vremena	204
Slika 12. <i>Römmer Schanze</i> na katastarskom planu iz 1860. godine	207

Popis karata

Karta 1. Podjela rimskih provincija nakon bitke kod Filipa.....	19
Karta 2. Podjela rimskih provincija nakon brundizijskog sporazuma	26
Karta 3. Prikaz zapadnojadranske plovidbene rute od Korkire do sjevernog Jadrana.....	34
Karta 4. Raspoređivanje vojnih snaga po provincijama 40. i 39. pr. Kr.....	59
Karta 5. Reljefna karta južnog Ilirika i sjeverne Makedonije s razgraničenjem 40. pr. Kr.	62
Karta 6. Raspored Oktavijanovih zapovjednika prema Apijanu i Dionu Kasiju	87
Karta 7. Provincija Ilirik 35. pr. Kr.	107
Karta 8. Republika u vrijeme pokretanja iliričke kampanje 35. pr. Kr.....	109
Karta 9. Veithovi prijedlozi trase Oktavijanova prelaska „Alpa“	130
Karta 10. Veithova rekonstrukcija Oktavijanova marša prema Metulu	132
Karta 11. Veithova rekonstrukcija zasjede kod Terpona	132
Karta 12. Topografski prikaz Viničice s izdvojenim Veithovim elementima	134
Karta 13. "Veithov" Metul	135
Karta 14. Veithova rekonstrukcija opsade Metula.....	137
Karta 15. Položaj japodskih naselja koja spominje Apijan	140
Karta 16. Rekonstrukcija marša od Kapele do zasjede.....	146
Karta 17. Rekonstrukcija terponske zasjede	147
Karta 18. Rekonstrukcija marša od zasjede do Metula	147
Karta 19. Topografski prikaz Viničice s okolicom	149
Karta 20. Topografski prikaz Viničice s dodatno istaknutim izohipsama	149
Karta 21. Izolirani topografski prikaz Viničice	150
Karta 22. Rekonstrukcija opsade Metula	160
Karta 23. Suvremeni Sisak.....	169
Karta 24. Snimljene zone	170
Karta 25. Položaj sonde istraženih u dijelovima struktura 1, 2 i 3	172
Karta 26. Željeznodobni i ranocarski nalazi na lijevoj obali Kupe	174
Karta 27. Pretpostavljeni smještaj i veličina mlađeželjeznodobne Segestike.....	176
Karta 28. Naseobinska dinamika brončanodobnog i željeznodobnog naselja u Sisku	176
Karta 29. Topografski prikaz Novog Siska s jasno vidljivom prilagodbom terenu.....	190
Karta 30. Satelitski snimak Novog Siska s jasno vidljivom prilagodbom terenu.....	191
Karta 31. Položaj Segestike u širem nizinskom prostoru.....	202
Karta 32. Rimski šanac na planu Siska iz 1925. godine.....	207
Karta 33. Smještaj obrambenog jarka prema Plinijevim podacima	208
Karta 34. Smještaj obrambenog jarka prema riječima Diona Kasija.....	209
Karta 35. Obrambeni prokop kojeg opisuje Apijan.....	210
Karta 36. Rekonstrukcija „Oktavijanove“ Segestike.....	216
Karta 37. Veithova rekonstrukcija opsade Segestike.....	217
Karta 38. Pretpostavljeni prostor riječnih bitaka.....	224
Karta 39. Pretpostavljeni položaj Dionove „praznine utvrđene rovovima i palisadama“	232
Karta 40. Rekonstrukcija opsade Segestike.....	238

BIBLIOGRAFIJA

Kratice

<i>Acta Illyrica</i>	<i>Acta Illyrica: godišnjak udruženja Bathinvs, Sarajevo</i>
<i>AJPh</i>	<i>American Journal of Philology, Baltimore: The John Hopkins University Press</i>
<i>ANUBIH</i>	<i>Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine</i>
<i>BAR</i>	<i>British Archaeological Reports, Oxford</i>
<i>BATHINVS</i>	Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija „Bathinvs“, Sarajevo
<i>CAH</i>	<i>The Cambridge Ancient History, Cambridge: Cambridge University Press</i>
<i>CBI</i>	<i>Centar za balkanološka ispitivanja, ANUBIH</i>
<i>CIL</i>	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin</i>
<i>FGrHist</i>	<i>Die Fragmente der griechischen Historiker, Teil 1, F. Jacoby, Leiden: Brill, 1995</i>
<i>HS</i>	<i>Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificium</i>
<i>JRS</i>	<i>Journal of Roman Studies, Cambridge: Society for the Promotion of Roman Studies</i>
<i>Klio</i>	<i>Klio: Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin: Akademie Verlag</i>
<i>LCL</i>	<i>Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press</i>
<i>LSJ</i>	<i>A Greek-English Lexicon, With a revised Supplement, Oxford: Clarendon Press, 1996</i>

OLD²	<i>Oxford Latin Dictionary, Second Edition, Oxford: University Press, 2012</i>
RFFZd	<i>Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar: Sveučilište u Zadru</i>
Scrinia Slavonica	<i>Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod</i>
TAPA	<i>Transactions of the American Philological Association, Baltimore: The John Hopkins University Press</i>
VAMZ	<i>Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu</i>

Korištena izdanja izvora

- tiskano izdanje (knjige)
- digitalno izdanje (Internet)

Apijan

- Apijan iz Aleksandrije, *Rimski građanski ratovi*, preveo Bogdan Stevanović, Beograd: Dereta, 1991.
- Appian, *Roman History, Volume I: Books 1-8.1*, Translated by Horace White, *LCL*, 2, 1912.
- Appian, *Roman History, Volume II: Books 8.2-12*, Translated by Horace White, *LCL*, 3, 1912.
- Appian, *Roman History, Volume III: The Civil Wars, Books 1-3.26*, Translated by Horace White, *LCL*, 4, 1913.
- Appian, *Roman History, Volume IV: The Civil Wars, Books 3.27-5*, Translated by Horace White, *LCL*, 5, 1913.

Akron (Helenije Akron)

- *Acronis et Porphyriionis commentarii in Q. Horatium Flaccum, Vol. I-II*, Ed. Ferdinand Hauthal, Berlin: Springer, 1864.

August

- *Djela božanskog Augusta*, preveo Robert Matijašić, Zagreb: Latina&Graeca, 2007.
- *Res Gestae Divi Augusti*, Translated by Frederick William Shipley, *LCL*, 152, 1961.

Cezar i *Corpus Caesarianum*

- Caesar, *The Gallic War*, Translated by H. J. Edwards, *LCL*, 72, 1917.
- Caesar, *Civil War*, Translated by A. G. Peskett, *LCL*, 39, 1914.
- Caesar, *Alexandrian War, African War, Spanish War*, Translated by A. G. Way, *LCL*, 402, 1955.
- Gaj Julije Cezar, *Moji ratovi*, preveo i napomene napisao Ton Smerdel, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2010.

Ciceron

- Cicero, *Letters to Atticus, Volume I: Books 1-6*, Translated by E. O. Winstedt, *LCL*, 7, 1919.
- Cicero, *Letters to Atticus, Volume III: Books 12-16*, Translated by E. O. Winstedt, *LCL*, 97, 1925.
- Cicero, *Philippics*, Translated by Walter C. A. Ker, *LCL*, 189, 1969.
- Cicero, *The Letters to His Brother Quintus, The Letters to Brutus, Handbook of Electioneering, Letter to Octavian*, Translated by W. Glynn Williams, *LCL*, 462, 1972.

- Cicero, *The Letters to His Friends, Volume II: Books 7–12*, Translated by W. Glynn Williams, LCL, 216, 1952.

Dion Kasije

- Cassius Dio, *Römische Geschichte, Band III, Bücher 44 – 50*, Übersetzt von Otto Veh, Zürich und München: Artemis, 1986.
- Dio Cassius, *Roman History, Volume IV: Books 41–45*, Translated by Earnest Cary, LCL, 66, 1916.
- Dio Cassius, *Roman History, Volume V: Books 46–50*, Translated by Earnest Cary, LCL, 82, 1955.
- Dio Cassius, *Roman History, Volume VI: Books 51–55*, Translated by Earnest Cary, LCL, 83, 1917.
- Dio Cassius, *Roman History, Volume VII: Books 56–60*, Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster, LCL, 175, 1924.
- Dion Cassius, *Histoire Romaine, Livres 48 et 49*, Traduit par Marie-Laure Freyburger, Jean-Michel Roddaz, Paris: Les Belles Lettres, 1994.
- Dione Cassio Coccejano, *Istorie Romane, Tomo secondo*, Tradotte da Giovanni Viviani, Milano: Tipografia de' fratelli Sonzogno, 1823.

Flor

- Florus, *Epitome of Roman History*, Translated by Edward Seymour Forster, LCL, 231, 1984.
- Lucije Anej Flor, *Dvije knjige izvadaka iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina*, preveo Josip Miklič, Zagreb: Latina&Graeca, 2005.

Homer

- Homer, *Iliad, Volume II: Books 13–24*, Translated by A. T. Murray, LCL 171, 1925.
- *Homerova Ilijada*, preveo i protumačio Tomo Maretić, Zagreb: Matica hrvatska, 1921.

Horacije

- Horace, *Odes and Epodes*, Translated by Niall Rudd, LCL, 33, 2004.

sv. Jeronim

- St. Jerome, *Chronological Tables*. (<https://www.attalus.org/translate/jerome2.html#2020>)

Josip Flavije

- Josephus, *Volume II, The Jewish War: Books I–III*, Translated by H. St. J. Hackeray, LCL, 203, 1956.
- Josephus, *Volume III, The Jewish War: Books IV–VII*, Translated by H. St. J. Hackeray, LCL, 210, 1961.

Kvintilijan

- Quintilian, *Institutio oratoria, Volume III: Books 7–9*, Translated by H. E. Butler, LCL, 126, 1922.

Makrobije

- Macrobius, *The Saturnalia*.
(https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/1*.html)

Marcijal

- Martial, *Epigrams, Volume III: Books 11–14*, Translated by D. R. Shackleton Bailey, LCL, 480, 1993.

Nikola iz Damaska

- Nicolaus of Damascus, *Life of Augustus*.
(<https://www.attalus.org/translate/nicolaus2.html#96>)

Orozije

- Paulus Orosius, *Historiarum Adversum Paganos libri VI*.
(<https://www.thelatinlibrary.com/orosius/orosius6.shtml#18>)

Plinije Stariji

- Pliny, *Natural History, Volume II: Books 3–7*, Translated by H. Rackham, LCL, 352, 1961.
- Pliny, *Natural History, Volume X: Books 36–37*, Translated by D. E. Eichholz, LCL, 419, 1971.

Plutarh

- Plutarch, *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey, Pelopidas and Marcellus*, Translated by Bernadotte Perrin, LCL, 87, 1917.
- Plutarch, *Lives, Volume VI: Dion and Brutus, Timoleon and Aemilius Paulus*, Translated by Bernadotte Perrin, LCL, 98, 1918.
- Plutarch, *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar*, Translated by Bernadotte Perrin, LCL, 99, 1919.
- Plutarch, *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius*, Translated by Bernadotte Perrin, LCL, 101, 1920.
- Plutarh, *Usporedni životopisi, svesci 1–2*, preveo Zdeslav Dukat. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2009.

Polibije

- Polybius, *The Histories, Volume I: Books 1–2*, Translated by W. R. Paton, LCL, 128, 1922.

Porfirije (Pomponije Porfirije)

- *Pomponii Porphyriionis Commentarii in Q. Horatium Flaccum*, Ed. Wilhelm Meyer, Leipzig: Teubner, 1874.

Servije Mauro

- *Maurus Servius Honoratus, In Vergilii carmina comentarii, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii; recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Georgius Thilo.* Leipzig: Teubner, 1881.
(<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0091%3Apoem%3D3%3Acommline%3D88>)
- *Maurus Servius Honoratus, In Vergilii carmina comentarii, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii; recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Georgius Thilo.* Leipzig: Teubner, 1881.
(<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0091%3Apoem%3D4%3Acommline%3D1>)
- *Maurus Servius Honoratus, In Vergilii carmina comentarii, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii; recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Georgius Thilo.* Leipzig: Teubner, 1881.
(<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0091%3Apoem%3D6%3Acommline%3D6>)
- *Maurus Servius Honoratus, In Vergilii carmina comentarii, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii; recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Georgius Thilo.* Leipzig: Teubner, 1881.
(<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0091%3Apoem%3D8%3Acommline%3D12>)
- *Maurus Servius Honoratus, In Vergilii carmina comentarii, Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii; recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Georgius Thilo.* Leipzig: Teubner, 1881.
(<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0091%3Apoem%3D9%3Acommline%3D11>)

Strabon

- Strabo, *Geography, Volume II: Books 3–5*, Translated by Horace Leonard Jones, *LCL*, 50, 1923.
- Strabo, *Geography, Volume III: Books 6–7*, Translated by Horace Leonard Jones, *LCL*, 182, 1924.

Svetonije

- Gaj Svetonije Trankvil, *Dvanaest rimskih careva*, preveo Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed, 1978.
- Suetonius, *Lives of the Caesars, Volume I*, Translated by J. C. Rolfe, *LCL*, 31, 1914.
- Suetonius, *Lives of the Caesars, Volume II*, Translated by J. C. Rolfe, *LCL*, 38, 1914.

Tacit

- Kornelije Tacit, *Anali*, preveo i priredio Josip Miklič, Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
- Tacitus, *Agricola, Germania, Dialogue on Oratory*, Translated by M. Hutton, W. Peterson, LCL, 35, 1914.
- Tacitus, *Histories: Books 4–5, Annals: Books 1–3*, Translated by Clifford H. Moore, John Jackson, LCL, 249, 1931.
- Tacitus, *Annals, Books 4–6, 11–12*, Translated by John Jackson, LCL, 312, 1937.

Toma Arhiđakon

- Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana – Povijest salonitanskih i splitskih proosvećenika*, prevela i priredila Olga Perić, Split: Književni krug Split, 2003.

Tukidid

- Tukidid, *Povijest Peloponeskog rata*, preveo Stjepan Telar, priredio Damir Salopek, Zagreb: Matica hrvatska, 2009.

Vegecije

- Publije Flavije Vegecije Renat, *Sažetak vojne vještine*, prevela Teodora Shek Brnardić, Zagreb: Golden marketing, 2002.

Velej Paterkul

- Gaj Velej Paterkul, *Rimska povijest*, preveo Josip Miklič, Zagreb: Latina&Graeca, 2006.
- Velleius Paternullus, *Compendium of Roman History*, Translated by Frederick William Shipley, LCL, 152, 1961.

Vergilije

- *Djela P. Vergila Marona*, preveo i protumačio Tomo Maretić, Velika Gorica: Papir, 1994.
- Virgil, *Volume I: Eclogues, Georgics, Aeneid I–VI*, Translated by H. Rushton Fairclough, LCL, 63, 1916.

Vitruvije

- Marcus Vitruvius Pollio, *Deset knjiga o arhitekturi*, preveo Matija Lopac, Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Vitruvius, *On Architecture, Volume I: Books 1–5*, Translated by Frank Granger, LCL, 251, 1955.

Literatura

André, Jacques. 1949. *La vie et l'oeuvre d'Asinius Pollion*. Paris: Klincksieck.

Balen-Letunić, Dubravka. 1999. „Japodske nekropole s ogulinskog područja.“ *VAMZ* 32/33: 23–61.

Balen-Letunić, Dubravka. 2006. *Japodi : arheološka svjedočanstva o japodskoj kulturi u posljednjem pretpovijesnom tisućljeću*. Ogulin: Matica hrvatska, ogranak Ogulin.

Balen-Letunić, Dubravka i Domagoj Perkić. 2017. „Onostrani ili transalpinski gradovi/Transalpine cities, or cities on the far side of the Alps.“ U *Japodi – zaboravljeni gorštaci/lapodes – the forgotten highlanders*, uredila Lidija Bakarić, 69-81. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Barrett, Anthony Arthur. 2002. *Livia (First Lady of Imperial Rome)*. New Haven – London: Yale University Press.

Berdowski, Piotr. 2011. “The Treaty of Missenum (39 BC) and the ‘Fourth Tyrant’“. U *Studia Lesco Mrozewicz ab amicis et discipulis dedicata*, uredio Sebastian Ruciński, 31–46. Poznan: Instytut Historii Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.

Berdowski, Piotr. 2015. *Res Gestae Neptuni Filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe*. Rzeszow: Rzeszow University Press.

Berdowski, Piotr. 2020. “Why Octavian Married Scribonia.“ *Klio* 102, br. 2: 601–616.

Berkowitz, Luci. 1972. “Pollio and the Date of the Fourth ‘Eclogue.’“ *California Studies in Classical Antiquity* 5: 21–38.

Bilić-Dujmušić, Siniša. 2000. „Ratne operacije u provinciji Ilirik 49. – 47. pr. Kr.“ magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu.

Bilić-Dujmušić, Siniša. 2004. „Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34.-33. god. pr. Kr.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru.

Bilić-Dujmušić, Siniša. 2006. “Promona: the site and the siege.“ U *Dalmatia: Research in the Roman Province 1970-2001, Papers in honour of J. J. Wilkes*, uredili David Davison, Vince Gaffney i Emilio Marin, 41–58. Oxford: BAR Publishing.

Bilić-Dujmušić, Siniša. 2022. „Salona pod opsadom Marka Oktavija.“ U *Salona od 119. godine prije Krista do kasne antike. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 23. i 24. rujna 2019.*, uredili Nenad Cambi i Ivan Matijević, 35–92. Split: Književni krug Split.

Bilić-Dujmušić, Siniša i Feđa Milivojević. 2018. „Cezarov posjet Iliriku 57./56. g. pr. Kr.“ *Acta Illyrica* 2: 61–82.

Bojanovski, Ivo. 1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Sarajevo: ANUBiH, 66, CBI, 6.

- Bosworth, Albert Brian. 1972. "Asinius Pollio and Augustus." *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 21, br. 3: 441–473.
- Bowersock, Glen Warren. 1971. "A Date in the Eighth Eclogue." *Harvard Studies in Classical Philology* 75: 73–80.
- Bowersock, Glen Warren. 1978. "The Addressee of the Eighth Eclogue: A Response." *Harvard Studies in Classical Philology* 82: 201–202.
- Brandão, José Luís i Delfim Leão. 2017. "Augustus by Suetonius: the Man and the Making of the God." *Phoînix* 23, br. 1: 158–185.
- Brezak, Vjeran. 2020. „Menas – kronika prebjega.“ *Acta Illyrica* 4: 83–105.
- Brezak, Vjeran. 2021. „Cezarov javni lik prema spisima iz njegova korpusa.“ *Acta Illyrica* 5: 117–148.
- Brezak, Vjeran. 2025. "Octavian's Commanders in the Illyricum Campaign (35–33 BC)." Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa *Vojska kao povezujući čimbenik u rimskom svijetu* održanog od 23. do 24. rujna 2024. g. u Splitu, Književni krug Split (u postupku recenzije).
- Broughton, Thomas Robert Shannon. 1952. *The Magistrates of the Roman Republic, Vol. II (99 BC - 31 BC)*. New York: American Philological Association.
- Brunt, Peter Astbury. 1971. *Italian Manpower 225 BC-AD 14*. Oxford: Clarendon Press.
- Buzov, Marija. 1994. *Bibliografija: Segestika/Siscija/Sisak*. Sisak: Gradski muzej Sisak.
- Buzov, Marija. 2003. „Siscia – grad na tri rijeke.“ *Histria Antiqua* 10: 177–194.
- Casson, Lionel. 1971. *Ships and Seamanship in the Ancient World*. Princeton: Princeton University Press.
- Charlesworth, Martin Percival. 1933. "Some Fragments of the Propaganda of Mark Antony." *The Classical Quarterly* 27, br. 3/4: 172–177.
- Charlesworth, Martin Percival. 1934a. "The Avenging of Caesar." U *The Augustan Empire 44 B.C. – A.D. 70, CAH, Volume X*, uredili Stanley Arthur Cook, Frank Ezra Adcock i Martin Percival Charlesworth, 1–30. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934b. "The Triumvirs." U *The Augustan Empire 44 B.C. – A.D. 70, CAH, Volume X*, uredili Stanley Arthur Cook, Frank Ezra Adcock i Martin Percival Charlesworth, 31–65. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charlesworth, Martin Percival i William Woodthorpe Tarn. 1934c. "The War of the East Against the West." U *The Augustan Empire 44 B.C. – A.D. 70, CAH, Volume X*, uredili Stanley Arthur Cook, Frank Ezra Adcock i Martin Percival Charlesworth, 66–111. Cambridge: Cambridge University Press.

Clausen, Wendell. 1972. "On the Date of the First Eclogue." *Harvard Studies in Classical Philology* 76: 201-205.

Clauss, James Joseph. 2002. "Large and Illyrical Waters in Vergil's Eighth 'Eclogue.'" *Hermathena* 173/174: 165-173.

Cons, Henri. 1882. *La province Romaine de Dalmatie*. Pariz: Ernest Thorin.

Crawford, Michael Hewson. 1974. *Roman Republican Coinage*. London: Cambridge University Press.

Cresci Marrone, Giovanella. 2011a. "La voce degli antichi." U *Altino Antica. Dai Veneti a Venezia*, uredila Margherita Tirelli, 31-38. Venezia: Marsilio.

Cresci Marrone, Giovanella. 2011b. "La romanizzazione (seconda metà III-metà I secolo a.C.)." U *Altino Antica. Dai Veneti a Venezia*, uredila Margherita Tirelli, 95-114. Venezia: Marsilio.

Čače, Slobodan. 1979. „Prilozi proučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika.“ *RFFZd* 18, br. 8: 43-125.

Degrassi, Attilio. 1947. *Inscriptiones Italiae, Vol. XIII, Fasti et elogia, Fasciculus I, Fasti consulares et triumphales*. Roma: La libreria dello stato.

Dizdar, Marko, Asja Tonc i Daria Ložnjak Dizdar. 2011. „Zaštitna istraživanja nalazišta AN 6 Gornji Vukojevac na trasi auto-ceste Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica jug – Lekenik/Rescue Excavations of AS 6 Gornji Vukojevac on the Zagreb – Sisak Motorway Route, Section Velika Gorica South – Lekenik.“ *Annales Instituti Archaeologici/Godišnjak Instituta za arheologiju* 7: 61-64.

Domić Kunić, Alka. 2006. „*Bellum Pannonicum* (12.-11. pr. Kr.). Posljednja faza osvajanja južne Panonije.“ *VAMZ* 39: 59-164.

Domić Kunić, Alka. 2018. „Sisak od Strabona do Diona Kasija – Povijesni izvori o Segestici Augustova doba/Sisak from Strabo to Cassius Dio – historical sources on Augustan Segestica.“ U *Segestica i Siscija – Od ruba imperija do provincijskog središta/Segestica and Siscia – From the periphery of the Empire to a provincial center*, uredio Ivan Drnić, 23-61. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Domić Kunić, Alka. 2020. „Kolapijani – Apijanovi Peonci.“ *Acta Illyrica* 4: 107-161.

Domić Kunić, Alka. 2021. „Marko Vipsanije Agripa – 'najplemenitiji od svih ljudi toga vremena'.“ *Arheološki radovi i rasprave/Acta et dissertationes archaeologicae* 20: 105-172.

Domić Kunić, Alka. 2022. „Vojni zapovjednici u Iliričkom ratu (35.-33. pr. Kr.) u svjetlu Oktavijanovog uspona na vlast.“ U *Marinov zbornik: Papers in Honour of Professor Emilio Marin*, uredili Mario Kevo, Ivan Majnarić, Suzana Obrovac Lipar, 323-340. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

Drnić, Ivan. 2015. „Topografija željeznodobnog naselja u Sisku/Topography of the Iron Age settlement in Sisak.“ U *35. prije Krista/35 Before Christ*, uredile Rosana Škrgulja i Tea Tomaš Barišić, 11-15. Sisak: Gradski muzej Sisak.

Drnić, Ivan. 2018 (2019). „Redni broj: 203; Lokalitet: Sisak – Pogorelac.“ U *Hrvatski arheološki godišnjak 15*, uredio Zoran Wiewegh, 338–339. Zagreb: Ministarstvo kulture.

Drnić, Ivan. 2018. „Segestika i Siscija – Od ruba imperija do provincijskog središta/Segestica and Siscia – From the periphery of the Empire to a provincial center.“ U *Segestika i Siscija – Od ruba imperija do provincijskog središta/Segestica and Siscia – From the periphery of the Empire to a provincial center*, uredio Ivan Drnić, 7–21. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Drnić, Ivan i Ivana Miletić Čakširan. 2014. „Naselje iz mlađega željeznog doba na lijevoj obali Kupe: Strabonova »Σισκία«?/ A Late Iron-Age Settlement on the Left Bank of the River Kupa in Sisak: Strabo's »Σισκία«?.“ *VAMZ* 47: 147–251.

Drnić, Ivan i Stefan Groh. 2018. „Iskopavanja i geofizička prospekcija željeznodobnog i rimskog nalazišta na poziciji Sisak – Pogorelac (2012.–2017.)/Excavations and geophysical prospection of the Iron Age and Roman – period site at Sisak – Pogorelac position (2012-2017).“ *VAMZ* 51: 67–140.

Drnić, Ivan i Daria Ložnjak Dizdar. 2020. „Početak/The beginning.“ U *Segestika i Siscija – naselje s početka povijesti/Segestica and Siscia – a settlement from the beginning of history*, uredio Ivan Drnić, 27–40. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Drnić, Ivan i Ivan Radman-Livaja. 2020. „Rimsko osvajanje Segestike/Siscije/The Roman conquest of Segestica/Siscia.“ U *Segestika i Siscija – naselje s početka povijesti/Segestica and Siscia – a settlement from the beginning of history*, uredio Ivan Drnić, 183–200. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Durman, Aleksandar. 1992. „O geostrateškom položaju Siscije.“ *Opuscula archaeologica* 16: 117–131.

Džino, Danijel. 2010. *Illyricum in Roman Politics 229 BC – AD 68*. Cambridge: Cambridge University Press.

Džino, Danijel. 2011. „Asinius Pollio in Dalmatia: What Happened in Salona 39 BC?“ *Klio* 93, br. 1: 158–166.

Džino, Danijel i Alka Domić Kunić. 2013. *Rimski ratovi u Iliriku, povijesni antinarativ*. Zagreb: Školska knjiga.

Earl, Donald. 1967. *The Moral and Political Tradition of Rome*. Ithaca: Cornell University Press.

Eck, Werner. 2007. *The Age of Augustus*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing.

Ewins, Ursula. 1955. „The Enfranchisement of Cisalpine Gaul.“ *Papers of the British School at Rome* 23: 73–98.

Faber, Aleksandra. 1972. „Građa za topografiju antičkog Siska.“ *VAMZ* 6/7: 133–159.

Farrell, Joseph. 1991. „Asinius Pollio in Vergil Eclogue 8.“ *Classical Philology* 86, br. 3: 204–211.

Fields, Nic. 2014. *Alesia 52 BC. The final struggle for Gaul (Campaign 269)*. Oxford: Osprey Publishing.

Gabba, Emilio. 1971. "The Perusine War and Triumviral Italy." *Harvard Studies in Classical Philology* 75: 139-160.

Gasperini, Lidio i Gianfranco Paci. 1982. „Ascesa al senato e rapporti con i territori d'origine. Italia: Regio V (Picenum).“ U *Epigrafia e ordine senatorio II (Tituli 5)*, uredio Silvio Panciera, 201-244. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura.

Geiger, Joseph. 1980. "An Overlooked Item of the War of Propaganda between Octavian and Antony." *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 29, br. 1: 112-114.

Goldsworthy, Adrian Keith. 1996. *The Roman Army at War (100 BC-200 AD)*. Oxford: Clarendon Press.

Goldsworthy, Adrian Keith. 2006. *Caesar – the Life of a Colossus*. New Haven – London: Yale University Press.

Goldsworthy, Adrian Keith. 2010. *Antony and Cleopatra*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Goldsworthy, Adrian Keith. 2014. *Augustus, First Emperor of Rome*. New Haven – London: Yale University Press.

Gowing, Alain M. 1992. *The Triumviral Narratives of Appian and Cassius Dio*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Gregl, Zoran. 2003. *Predgovor u: Wiewegh, Zoran. 2003. Jugoistočna nekropola Siscije*. Sisak: Gradski muzej Sisak: 7-8.

Gruen, Erich Stephen. 1996. "The expansion of the empire under Augustus." U *The Augustan Empire, 43 B.C. – A.D. 69, CAH², Volume X*, uredili Alan Keir Bowman, Edward Champlin i Andrew Lintott, 147-197. Cambridge: Cambridge University Press.

Gueye, Mariama. 2013. „Délits et peines militaires à Rome sous la République: desertio et transfugium pendant les guerres civiles.“ *Gerión* 31: 221-238.

Holmes, Thomas Rice Edward. 1928. *The Architect of the Roman Empire (44-27 BC)*. Oxford: Clarendon Press.

Karaman, Igor. 1966. „Trgovinska magistrala Sisak – Karlovac – Rijeka i merkantilistička politika bečkog dvora u godinama 1749.-1767.“ *Starine* 53: 263-312.

Kekez, Hrvoje. 2018. „Sisačka utvrda i njezine predstraže u obrambenim strategijama sredinom 16. stoljeća.“ U *Sisačka bitka 1593.-2018.: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija povodom 425-te obljetnice Sisačke bitke održanoga u Sisku 20. lipnja 2018. godine*, uredili Hrvoje Kekez, Stipica Grgić i Valentina Janković, 5-23. Sisak: Sisačka biskupija – Hrvatsko katoličko sveučilište – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Keppie, Lawrence. 1983. *Colonisation and veteran settlement in Italy, 47-14 B.C.* London: British School at Rome.

Kromayer, Johannes. 1898. "Kleine Forschungen zur Geschichte des Zweiten Triumvirats, V:

Die illyrischen Feldzüge Octavians.“ *Hermes* 33, br. 1: 1–70.

Kromayer, Johannes i Georg Veith. 1924. *Schlachten-Atlas zur antiken Kriegsgeschichte: 120 Karten auf 34 Tafeln; mit begleitendem Text* (3. Lieferung, Römische Abteilung 4): *Die Bürgerkriege von Caesar bis Octavian 49-31 v. Chr.* Leipzig: H. Wagner & E. Debes.

Lange, Carsten Hjort. 2020. “Civil War and the (Almost) Forgotten Pact of Brundisium.” U *The Triumviral Period: Civil War, Political Crisis and Socioeconomic Transformations*, uredio Francisco Pina Polo, 127–148. Sevilla – Zaragoza: Editorial Universidad de Sevilla – Prensas de la Universidad de Zaragoza.

Leleković, Tino. 2011. „Antičke nekropole Siscije i Murse.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.

Lolić, Tatjana. 2003. „*Colonia Flavia Siscia*.“ U *The autonomous towns of Noricum and Pannonia, Pannonia I* (Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = Dissertationes Musei nationalis Sloveniae, 41), uredili Marjeta Šašel Kos i Peter Scherrer, 131–152. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Ložnjak Dizdar, Daria, Marko Dizdar, Mario Gavranović i Marija Mihaljević. 2020. „Dolina na Savi – istraživanje naselja 2019. godine i osvrt na korištenje krajolika uz Savu u kasnome brončanom dobu/Dolina na Savi: Excavations of the settlement in 2019 and an overview of the use of landscape along the River Sava in the Late Bronze Age.“ *Annales Instituti Archaeologici/Godišnjak Instituta za arheologiju* 16: 114–121.

Lutton, Susan. 2012. “Asinius Pollio.” Doktorska disertacija, University of Western Australia.

Luttwak, Edward. 2001. *Strategy: The Logic of War and Peace*. Cambridge – London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Majnarić-Pandžić, Nives. 1986. „Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji.“ U *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Znanstveni skup, Karlovac, 1983. g., Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 10: 29–43. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo.

Mankin, David. 1988. “The Addressee of Virgil’s Eighth Eclogue: A Reconsideration.” *Hermes* 116, br. 1: 63–76.

Maškin, Nikolaj Aleksandrovič (Машкин, Николай Александрович). 2006. *История древнего Рима*. Москва: Издательство «Высшая школа».

McDonnell, Myles. 2006. *Roman Manliness – Virtus and the Roman Republic*. New York: Cambridge University Press.

Mesihović, Salmedin. 2018. *Bitka za Ilirik*. Sarajevo: BATHINVS.

Mesihović, Salmedin i Amra Šaćić. 2015. *Historija Ilira*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.

Miączewska, Anna B. 2014. “Quintus Fufius Calenus: A Forgotten Career.” *Hermathena* 196/197: 163–204.

- Mihajlović, Vladimir. 2018. „Imagining the Ister/Danube in Ancient Thought and Practice: River, the Scordisci, and Creation of Roman Imperialistic Space.“ *Этноантрополошки проблеми/Issues in Ethnology and Anthropology* 13, br. 3: 747–780.
- Miklić, Josip. 2006. Uvod, u: Gaj Velej Paterkul, *Rimska povijest*, preveo Josip Miklić, *Latina et Graeca* 57, 5–30.
- Milivojević, Feđa. 2021. *Cezarov Ilirik*. Zagreb – Rijeka: Hrvatski institut za povijest – Filozofski fakultet u Rijeci.
- Mirković, Miroslava. 1968. „Die südillyrischen Stämme im Illyrischen Kriege Octavians in den Jahren 35–33 v. u. Z.“ *Živa antika* 18, br. 1: 113–127.
- Mommsen, Theodor. 1882-1886 (= 2005). *A History of Rome Under the Emperors. Based on the Lecture Notes of S. and P. Hensel, 1882-1886 by Th. Mommsen, A. Demandt, C. Krojzl and B. Demandt*. London – New York: Routledge.
- Mommsen, Theodor. 1886. *The History of Rome. The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian, Vol. I (translated with the author's sanction and additions by William P. Dickson)*. Piscataway: Gorgias Press.
- Morgan, Llewelyn. 2000. „The Autopsy of C. Asinius Pollio.“ *JRS* 90: 51–69.
- Nenadić, Vesna. 1987. „Prilog proučavanju antičke Sisciae.“ *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 3/4: 71–102.
- Olujčić, Boris. 2007a. *Povijest Japoda. Pristup*. Zagreb: Srednja Europa.
- Olujčić, Boris. 2007b. „Sustavno arheološko istraživanje lokaliteta Viničica kod Josipdola.“ *Modruški zbornik* 1: 53–70.
- Olujčić, Boris. 2011. „Istraživanje arheološkog lokaliteta Viničica kod Josipdola (2005.–2010.).“ *Modruški zbornik* 4/5: 137–158.
- Parat, Josip. 2018. „Šume i drveće u antici južne Panonije.“ U *Slavonske šume kroz povijest, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 1.-2. listopada 2015*, uredili Dinko Župan i Robert Skenderović, 15–38. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod.
- Patsch, Carl. 1932. *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V: Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas, 1. Teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*. Wien: Sitzungsberichte/Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch – Historische Klasse 214/1.
- Patterson, Lee E. 2015. „Antony and Armenia.“ *TAPA* 145, br. 1: 77–105.
- Peddie, John. 1997. *The Roman War Machine*. London: Grange Books.
- Pelling, Christopher. 1996. „The triumviral period.“ U *The Augustan Empire, 43 B.C. – A.D. 69, CAH², Volume X*, uredili Alan Keir Bowman, Edward Champlin i Andrew Lintott, 1–69. Cambridge: Cambridge University Press.

Pokos, Nenad i Dražen Živić. 2000. „Demografska obilježja Siska.“ U *Sisak 2000+. Sociodemografska uporišta budućeg Siska*, uredili Ivan Rogić, Mile Mikić i Anka Mišetić, 51–98. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Radman-Livaja, Ivan. 2001. „Rimski projektili iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.“ *VAMZ* 34: 123–152.

Radman-Livaja, Ivan. 2007. „*In Segestica...*“ *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24: 153–172.

Radman-Livaja, Ivan. 2012. „The Roman Army.“ U *The Archaeology of Roman Southern Pannonia, The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, BAR International Series 2393, uredila Branka Migotti, 159–189. Oxford: BAR Publishing.

Radman-Livaja, Ivan. 2017. „Ratovi s Rimljanima i konac neovisnosti/Wars with the Romans and the end of independence.“ U *Japodi – zaboravljeni gorštaci/lapodes – the forgotten highlanders*, uredila Lidija Bakarić, 165–176. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Radman-Livaja, Ivan i Vlatka Vukelić. 2018. „The whereabouts of Tiberius' ditch in Siscia.“ U *Stoljeće hrabrih, Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika, Radovi međunarodnog skupa održanog u Zagrebu 22.-26.9.2014./The Century of the Brave, Roman conquest and indigenous resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs, Proceedings of the international conference, Zagreb, 22.-26. 9. 2014*, uredili Marina Miličević Bradač i Dino Demicheli, 407–421. Zagreb: FF Press.

Richardson, Alan. 2000. “The Numerical Basis of Roman Camps.” *Oxford Journal of Archaeology* 19, br. 4: 425–437.

Rosada, Guido. 2011. “Abitare ad *Altinum*. Topografia territoriale e urbana di una terra anfibia.” *Histria Antiqua* 20: 11–32.

Schmitthenner, Walter. 1958. “Octavians Militärische Unternehmungen in Den Jahren 35-33 v. Chr.” *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 7, br. 2: 189–236.

Scott, Kenneth. 1929. “Octavian’s Propaganda and Antony’s *De Sua Ebrietate*.” *Classical Philology* 24, br. 2: 133–141.

Scott, Kenneth. 1933. “The Political Propaganda of 44-30 B. C.” *Memoirs of the American Academy in Rome* 11: 7–49.

Senc, Stjepan. 1910 (1991). *Grčko-hrvatski rječnik za škole. Po Benseler-Kaegijeovu grčko-njemačkom rječniku (reprint: treće izdanje)*. Zagreb: Naprijed.

Sheppard, Si. 2009. *Actium 31 BC: Downfall of Antony and Cleopatra*. Oxford: Osprey Publishing.

Shiple, Frederick William. 1924. Introduction, u: Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History, Res Gestae Divi Augusti*, Translated by Frederick W. Shipley, LCL 152, viii–xix.

Slukan Altić, Mirela. 2004. *Povijesni atlas gradova. Sv. 2: Sisak*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv – Državni arhiv u Sisku.

Stone, Shelley C. 1983. "Sextus Pompey, Octavian and Sicily." *American Journal of Archaeology* 87, br. 1: 11-22.

Swoboda, Erich. 1932. *Octavian und Illyricum*. Wien: Oskar Höfels.

Syme, Ronald. 1934. "The Northern Frontiers Under Augustus." U *The Augustan Empire 44 B.C. - A.D. 70, CAH, Volume X*, uredili Stanley Arthur Cook, Frank Ezra Adcock i Martin Percival Charlesworth, 340-381. Cambridge: Cambridge University Press.

Syme, Ronald. 1937a. "Augustus and the South Slav Lands." *Revue internationale des études balkaniques* 5: 33-46.

Syme, Ronald. 1937b. "Pollio, Saloninus and Salonae." *The Classical Quarterly* 31, br. 1: 39-48.

Syme, Ronald. 1939. *The Roman Revolution*. Oxford: Clarendon Press.

Syme, Ronald. 1986. *The Augustan Aristocracy*. Oxford: Clarendon Press.

Šačić Beća, Amra. 2022. *Sjeverna Bosna u okvirima rimske Panonije*. Sarajevo: BATHINVS.

Šašel Kos, Marjeta. 1986. *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pro Kasiju Dionu i Herodijanu / A Historical Outline of the Region between Aquileia, the Adriatic, and Sirmium in Cassius Dio and Herodian*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Šašel Kos, Marjeta. 1997. „Appian and Dio on the Illyrian Wars of Octavian.“ *Živa Antika/Antiquité Vivante* 47: 187-198.

Šašel Kos, Marjeta. 1999. "Octavians's Campaigns (35-33 BC) in Southern Illyricum." *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité 3, Actes du IIIe colloque international de Chantilly (16-19 Octobre 1996)*, uredio Pierre Cabanes, 255-264. Paris: De Boccard.

Šašel Kos, Marjeta. 2005. *Appian and Illyricum* (Situla: razprave Narodnega muzeja Slovenije = Dissertationes Musei nationalis Sloveniae, 43). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Šašel Kos, Marjeta. 2012. „The role of the navy in Octavian's Illyrian war.“ *Histria Antiqua* 21: 93-104.

Šašel Kos, Marjeta. 2015. „Rijeka Noar u Strabonovoj Geografiji.“ *Scrinia Slavonica* 15: 343-352.

Šašel Kos, Marjeta. 2018. "Octavian's Illyrian War: Ambition and Strategy." U *Stoljeće hrabrih, Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika, Radovi međunarodnog skupa održanog u Zagrebu 22.-26.9.2014./The Century of the Brave, Roman conquest and indigenous resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs, Proceedings of the international conference, Zagreb, 22.-26.9.2014*, uredili Marina Milićević Bradač i Dino Demicheli, 41-57. Zagreb: FF Press.

Šešelj, Lucijana. 2009. „Promunturium Diomedis: svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru.

Škrkulja, Rosana. 2018. „Monoksili iz Kupe u Sisku.“ *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 12: 58-77.

- Škrkulja, Rosana i Tea Tomaš Barišić, ur. 2015. *35. prije Krista/35 Before Christ*. Sisak: Gradski muzej Sisak.
- Škrkulja, Rosana. 2018. „Mlađeželjeznodobni i ranocarski nalazi s pozicija Dunavski Lloyd i Frankopanska b. b. u Sisku/Late Iron Age and Early Imperial finds from the Dunavski Lloyd and Frankopanska b. b. positions in Sisak.“ U *Segestika i Siscija – Od ruba imperija do provincijskog središta/Segestica and Siscia – From the periphery of the Empire to a provincial center*, uredio Ivan Drnić, 109–129. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.
- Tarn, William Woodthorpe. 1932. “Antony’s Legions.” *The Classical Quarterly* 26, br. 2: 75–81.
- Tarrant, Richard John. 1978. “The Addressee of Virgil’s Eighth Eclogue.” *Harvard Studies in Classical Philology* 82: 197–199.
- Taylor, Lily Ross. 1949. *Party Politics in the Age of Caesar*. Berkeley: University of California Press.
- Taylor, Lily Ross. 1960. *The Voting Districts of the Roman Republic: The Thirty-five Urban and Rural Tribes*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Thibodeau, Philip. 2006. “The Addressee of Vergil’s Eighth Eclogue.” *The Classical Quarterly* 56, br. 2: 618–623.
- Tirelli, Margherita. 2011. “Dal secondo triumvirato all’*éta* augustea (43 a.C.-14 d.C.)” U *Altino Antica. Dai Veneti a Venezia*, uredila Margherita Tirelli, 115–132. Venezia: Marsilio.
- Veith, Georg. 1914. *Die Feldzüge des C. Iulius Caesar Octavianus in Illyrien in den Jahren 35-33 v. Chr.* Wien: Schriften der Balkankommission, Antiquar. Abt. 7.
- Vukelić, Vlatka. 2011. „Povijest sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku od 16. stoljeća do 1941. godine.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Vukelić, Vlatka i Dejan Pernjak. 2013. „Rekognosciranje i pokušaj ubikacije siscijanskoga amfiteatra.“ *Povijesni prilozi* 32, br. 44: 7–26.
- Vuković, Domagoj. 1994. *Siscija. Vizija rimskoga grada u Panoniji*. Sisak: Centar za kulturu „Vladimir Nazor.“
- Weigel, Richard D. 2002. *Lepidus - the Tarnished Triumvir*. London – New York: Routledge.
- Welch, Kathryn. 2012. *Magnus Pius - Sextus Pompeius and the Transformation of the Roman Republic*. Swansea: The Classical Press of Wales.
- Wiewegh, Zoran. 2003. *Jugoistočna nekropola Siscije*. Sisak: Gradski muzej Sisak.
- Wilkes, John Joseph. 1969. *Dalmatia*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Zippel, Gustav. 1877. *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*. Leipzig: B. G. Teubner.